

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français* Adlı Sözlüğünün Sözlük Bilimsel Yapısı ve Eleştirisi

Doktora Tezi

İrem Işıl ALTUN

Çağdaş Türk Lehçeleri Programı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Ankara, 2025

**Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français* Adlı Sözlüğünün Sözlük Bilimsel Yapısı
ve Eleştirisi**

İrem Işıl ALTUN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU

Tez Jürisi

Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU

Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU

Prof. Dr. Feyzi ERSOY

Prof. Dr. Murat KÜÇÜK

Doç. Dr. Ömer YAĞMUR

DOKTORA TEZİ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ BİLİM DALI

Ankara - 2025

ETİK BEYAN

Bu tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez ve Proje Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırladığımı; tezin tamamında akademik kurallara ve etik ilkelere uyduğumu ifade ederim. Yararlandığım eserlerin tamamını metin içinde referanslandığımı ve kaynakçada kılavuzda tanımlanan şekilde yer verdiğimi, haricindeki ifadelerin bana ait olduğunu, herhangi bir kaynaktan kopyalama yapmadığımı ya da yapay zekâ aracılığı ile üretilmiş ifadelere metinde yer vermediğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda bu beyanıma uygun olmayan bir durumun tespit edilmesi hâlinde, aleyhime doğacak bütün hak kayıpları dâhil tüm hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İrem Işıl ALTUN

25.07.2025

ONAY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri Programı öğrencisi İrem Işıl ALTUN tarafından hazırlanan *Meynard'ın Dictionnaire Turc-Français Adlı Sözlüğünün Sözlük Bilimsel Yapısı ve Eleştirisi* başlıklı tez çalışması 25/07/2025 tarihinde saat 10.00'da yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile DOKTORA TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Ünvan/Ad-Soyadı/Kurum):	☒	☐
Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		
Üye (Ünvan/Ad-Soyadı/Kurum):	☒	☐
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		
Üye (Ünvan/Ad-Soyadı/Kurum):	☒	☐
Prof. Dr. Feyzi ERSOY Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		
Üye (Ünvan/Ad-Soyadı/Kurum):	☒	☐
Prof. Dr. Murat KÜÇÜK Ankara Üniversitesi		
Üye (Ünvan/Ad-Soyadı/Kurum):	☒	☐
Doç. Dr. Ömer YAĞMUR Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi		

**Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français* Adlı Sözlüğünün Sözlük Bilimsel Yapısı
ve Eleştirisi**

İrem Işıl ALTUN

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
T.C. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
2025, Ankara

ÖZET

Çalışmanın amacı, Meynard'ın ilki 1881, ikincisi 1886 tarihli iki ciltlik *Dictionnaire Turc-Français* adlı sözlüğünün bugünkü Türk dili araştırmalarına sunacağı potansiyel katkının belirlenmesidir. Bu kapsamda önce Meynard'ın yaşamı ve eserleri üzerinde durulmuştur; sözlüğün, üzerindeki tarihlerden farklı olarak 1881-1890 yılları arasında yayımlandığı ortaya konmuş olduğu görülmüştür. Ardından iletişimsel sözlük tipolojisine göre sözlüğün türü belirlenmiştir. Buna göre *Dictionnaire Turc-Français*; Fransız kullanıcıların Türkçeyi anlama ve çözümleme ihtiyaçlarına yönelik hazırlanmış, iki dilli ve tek yönlü, genel referans amacına hizmet eden bir sözlüktür. Bu belirleme ışığında dış ve iç yapısal inceleme ölçütleri kullanılarak sözlüğün *elif* harfindeki 1.675 madde üzerinden sözlüğün yapısal özellikleri tespit edilmiştir. *Dictionnaire Turc-Français*'nin, o güne dek yazılmış sözlüklere bir "ek" olduğu belirtilen başlığına uygun olarak ölçünlü dil malzemesinin yanında halk deyişlerini de ele alan, edebî Türkçenin söz varlığıyla birlikte çeşitli alan ve tabakaların kullanımlarına da yer veren bir sözlük olduğu ortaya konmuştur. İnceleme sonucunda sözlüksel tercihlerin çoğu zaman ikilikler barındırdığı görülmüştür. Sözlüğün en önemli eksikliğinin çağdaş sözlüklerin pek çoğunda olmasına rağmen çeviri yazı, kısaltma, noktalama işareti gibi sözlüksel uygulamalarının müstakil bir liste veya bölüm ile sunulmaması olduğu, ayrıca özellikle sesletim bilgisi yönünden ciddi hatalar içerdiği tespit edilmiş; yazım ve sesletim varyantı yönünden zengin görünen *Dictionnaire Turc-Français*'nin, bu konularda ancak ikincil bir kaynak olabileceği anlaşılmıştır. Sözlüğün alana katkı sunabilecek yönlerinin ise kalıp ifadeler ve fiil söz varlığı olduğu tespit edilmiştir. Özellikle kalıp ifadeler bakımından anlam bilgisinin kontrollü kullanılması şartıyla zengin bir derleme niteliği taşıdığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Barbier de Meynard, *Dictionnaire Turc-Français*, sözlük bilimsel inceleme, sözlük eleştirisi, 19. yüzyıl sözlükleri.

Lexicographical Structure and Criticism of Meynard's *Dictionnaire Turc-Français*

İrem Işıl ALTUN

Doctoral Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs
Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures
2025, Ankara

ABSTRACT

This study aims to evaluate the potential contribution of Meynard's two-volume *Dictionnaire Turc-Français* (I, 1881; II, 1886) to today's Turkish language studies. Firstly, Meynard's biography and works are reviewed. It's clarified that, despite the publication dates indicated on the volumes, the Dictionary was actually issued between 1881-1890. Then the typological features were looked. Based on communicative typology, the Dictionary is classified as bilingual and unidirectional, intended for French users to support passive language skills and general reference purposes. Following this, the structural features of the Dictionary were identified using macro and micro structural analysis criteria based on 1,675 entries from the *elif* section of the Dictionary. In line with its title, which frames it as a "supplement" to previous dictionaries, the *Dictionnaire Turc-Français* focuses on idiomatic expressions, literary vocabulary, and usage across various domains and registers. The analysis revealed a lack of consistency in lexicographical preferences. A major one is the absence of a dedicated section for transcription guidelines, abbreviations, or punctuation, a feature standard in many its contemporaries. Additionally, significant errors were found in pronunciation data, and while the Dictionary appears rich in spelling and pronunciation variants, it can only serve as a secondary source in this respect. On the other hand, the strongest contributions lie in its collection of idioms and verbs, making it a valuable resource -especially in idiomatic vocabulary- when semantic information is interpreted carefully.

Keywords: Barbier de Meynard, *Dictionnaire Turc-Français*, lexicographical analysis, dictionary criticism, dictionaries of 19th century.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Özet	iv
Abstract	v
İçindekiler	vi
Tabloların Listesi.....	viii
Şekillerin Listesi	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. MEYNARD VE <i>DICTIONNAIRE TURC-FRANÇAIS</i>	7
2.1. Charles Adrien Casimir Barbier de Meynard.....	7
2.2. <i>Dictionnaire Turc-Français</i> ve Genel Özellikleri.....	11
2.2.1. <i>Dictionnaire Turc-Français</i> 'nin Türü	14
3. <i>DICTIONNAIRE TURC-FRANÇAIS</i> 'NİN SÖZLÜK BİLİMSEL YAPISI.....	49
3.1. Yardımcı Veriler	53
3.2. Dış Yapı (Makro Yapı)	54
3.2.1. Dış Veriler	54
3.2.2. Sayfa Düzeni.....	65
3.2.3. Madde Başı Dizimi	73
3.2.4. Madde Başı Düzeni.....	73
3.2.5. İç Maddeleme.....	77
3.2.6. Kısaltma ve Simgeler	92
3.2.7. Noktalama İşaretleri.....	98
3.2.8. Madde Başı Türleri	102
3.2.9. Maddelerin Uzunluğu	132
3.3. İç Yapı (Mikro Yapı)	133
3.3.1. Yazım Bilgisi.....	133
3.3.2. Sesletim Bilgisi	165
3.3.3. Dil Bilgisel Bilgi.....	194
3.3.4. Eş Değerler, Tanımlar, Yorumlar ve Açıklamalar	202
3.3.5. Anlam Ayrımı ve Anlam Belirteçleri	210
3.3.6. Ansiklopedik Bilgiler	221
3.3.7. Örnekler	225

3.3.7. Kalıp İfadeler	232
3.3.9. Köken Bilgisi	290
3.3.10. Göndermeler	293
4. <i>DICTIONNAIRE TURC-FRANÇAIS</i> 'YE ELEŞTİREL BAKIŞ	297
4.1. <i>Dictionnaire Turc-Français</i> 'nin Kendi Dönemindeki Yeri.....	300
4.2. Meynard'ın Sözlükler ve Sözlükçülük Üzerine Bilgisi	323
5. SONUÇ	327
Extended Abstract	339
Kaynakça.....	345
Öz Geçmiş.....	355

TABLoların LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3. 1. Rey-Debove'un dış yapı-iç yapı tablosu.....	49
Tablo 3. 2. İç maddeleme sistemine örnek olarak <i>ètèk</i> (11a-b).	78
Tablo 3. 3. İç maddeleme sistemine örnek olarak <i>arpa</i> (32a).....	81
Tablo 3. 4. İç maddeleme sistemine örnek olarak <i>âta</i> (9b-10a).....	82
Tablo 3. 5. İç maddeleme sistemine örnek olarak <i>âkhtapod</i> (22b).	84
Tablo 3. 6. İç maddeleri kendisinden türetilmiş fiiller olan fiil madde başları.	85
Tablo 3. 7. Kısaltmalar.....	93
Tablo 3. 8. Noktalama işaretleri.....	99
Tablo 3. 9. Eski, nadir vb. olarak işaretlenmiş madde başları.	104
Tablo 3. 10. Madde başı olan terimsel söz varlığı.	106
Tablo 3. 11. Madde başı olan özel adlar.	112
Tablo 3. 12. Halk dili, popüler vb. ile etiketlenmiş madde başları.	113
Tablo 3. 13. Kalıp söz vb. madde başları.....	113
Tablo 3. 14. Bağımlı biçim birimi vb. olan madde başları.	113
Tablo 3. 15. Madde başı olan fiiller.	115
Tablo 3. 16. Madde başı olan kalıcı adlar ve mastarlar.	122
Tablo 3. 17. Hatalı olduğu belirtilen madde başları.....	123
Tablo 3. 18. Madde başı olan gönderme maddeleri.	124
Tablo 3. 19. Eş değerlerle tanımlanıp göndemelerle birbirine bağlanmış madde başları. ..	125
Tablo 3. 20. Yazım varyantları.	138
Tablo 3. 21. Fransızca kaynaklardaki ses-harf karşılıkları.	168
Tablo 3. 22. Fransızca yazım ile sözlüğün çeviri yazı sisteminin karşılaştırması. ..	170
Tablo 3. 23. Etiketlerle sunulan sesletim varyantları.....	180
Tablo 3. 24. Etiketlerin açıklama formunda sunulduğu varyantlar.....	185
Tablo 3. 25. Kısa açıklamalar ile sunulan sesletim varyantları.....	186
Tablo 3. 26. Karmaşık şekilde sunulan varyantlar ve kaynağa atıfta bulunulan varyantlar.....	188
Tablo 3. 27. Madde başında iki farklı yazı çevirimi ile sunulan varyantlar.....	189
Tablo 3. 28. Madde başında yay ayraç içinde sunulan varyantlar.	192
Tablo 3. 29. Açıklamalarında dil bilgisel bilgi sunulan maddeler.	195
Tablo 3. 30. Dil bilgisel bilgi sunumunda kısaltmalı ve açık etiketler.	200
Tablo 3. 31. Kalıp ifadeler.	233

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1. Genel sözlüksel düzene örnek olarak <i>âvoudj</i> (139b).	27
Şekil 2. 2. Sözlüğün didaktik yönüne örnek olarak <i>euñdul</i> (181a).	29
Şekil 2. 3. Ansiklopedik bilgiye örnek olarak <i>ispendj</i> (47a).	31
Şekil 2. 4. İç maddelerinde özel ad olan maddelere örnek olarak <i>âlp</i> (101b).	32
Şekil 2. 5. Başka kaynağa atıflara örnek olarak <i>arguid</i> (37b).	32
Şekil 2. 6. Başka kaynağa atıflara örnek olarak <i>iqrar</i> (86a).	33
Şekil 2. 7. Başka kaynağa atıflara örnek olarak <i>euturu</i> (138a).	33
Şekil 2. 8. Terim olarak işaretlenmiş maddelere örnek olarak <i>aria</i> (41b).	35
Şekil 2. 9. Sözlüksel etiketi olmayan terimlere örnek olarak <i>istaqos</i> (48a).	36
Şekil 2. 10. Sözlüksel etiketi olmayan terimlere örnek olarak <i>ihzar</i> (21b).	36
Şekil 2. 11. Madde sunumu örneği (1a-b).	37
Şekil 2. 12. Sözlüksel anlam bilgisi örneği (22b).	40
Şekil 2. 13. Tercüme maddelere örnek olarak <i>uzerlik</i> (162a).	43
Şekil 2. 14. Eş değerlerle anlam bilgisine örnek olarak <i>er</i> (29a).	44
Şekil 2. 15. Tanımlarla anlam bilgisine örnek olarak <i>èrich</i> (41b).	44
Şekil 2. 16. Tanım ve eş değerlerle anlam bilgisine örnek olarak <i>èñsè</i> (92b).	44
Şekil 2. 17. Kullanım bilgisi sunumuna örnek olarak <i>uzèr</i> (161b).	45
Şekil 3. 1. İlk cildin iç kapak sayfası (1881).	54
Şekil 3. 2. İlk cildin künye sayfası (1881).	55
Şekil 3. 3. İkinci cildin iç kapak sayfası (1886).	56
Şekil 3. 4. İkinci cildin künye sayfası (1886).	57
Şekil 3. 5. Genel sayfa düzenine örnek (1881b, s. 20).	66
Şekil 3. 6. Uzun alıntının sunumuna örnek (1886, s. 214).	67
Şekil 3. 7. Sayfa numaraları ve takip bilgisine örnek (1881b, s. 508-509).	68
Şekil 3. 8. <i>Kef</i> harfine geçiş sayfası (1886, s. 602).	69
Şekil 3. 9. Yeni harfe geçiş sayfasına örnek (1881b, s. 551).	70
Şekil 3. 10. İkinci cildin ilk sayfası (1886, s. 1).	71
Şekil 3. 11. İlk cildin son sayfası (1881b, s. 786).	72
Şekil 3. 12. Madde düzenine örnek olarak <i>ânafor</i> (121a).	74
Şekil 3. 13. Madde düzenine örnek olarak <i>âghoustous</i> (81a).	74

Şekil 3. 14. Madde düzenine örnek olarak <i>ahmaq</i> (22a).....	75
Şekil 3. 15. Madde düzenine örnek olarak <i>umîd</i> (119a).	76
Şekil 3. 16. Noktalama işaretlerinde ikili kullanımlara örnek.	101
Şekil 3. 17. Yazım varyantı sunumuna örnek olarak <i>âbli</i> (5a).....	138
Şekil 3. 18. Sesletim bilgisinin sunumuna örnek olarak <i>ahbab</i> (21a).....	166
Şekil 3. 19. Urkuntu ve urkundu maddeleri (154a).....	194
Şekil 3. 20. Anlam bilgisinin eş değerlerle sunumuna örnek olarak <i>oñarmaq</i> (180b).....	204
Şekil 3. 21. Eş değerlerle birlikte çeviriye örnek olarak <i>is'haq qouchou</i> (53a).	204
Şekil 3. 22. Eş değer in açıklama içinde sunumuna örnek olarak <i>ânonim</i> (128b). ...	205
Şekil 3. 23. Eş değerlerin yorumlarla desteklenmesine örnek olarak <i>armaghan</i> (39b). ..	205
Şekil 3. 24. Anlam bilgisinin tanım ile sunumuna örnek olarak <i>ânghedj</i> (127a).....	206
Şekil 3. 25. İtalik dizilen eş değer sunumuna örnek olarak <i>izbandit</i> (43b).....	206
Şekil 3. 26. İtalik dizilen eş değer sunumuna örnek olarak <i>esqoutè</i> (55a).....	207
Şekil 3. 27. Tüm anlam bilgisel araçların kullanımına örnek olarak <i>eugurmek</i> (181b).	207
Şekil 3. 28. Tanım ve eş değerlerin birlikte sunumuna örnek olarak <i>âlech</i> (112b). 208	
Şekil 3. 29. Tanım ve yorum sunumuna örnek olarak <i>âinalamaq</i> (246a).....	208
Şekil 3. 30. İki dillileştirilen tanımlara örnek olarak <i>âbla</i> (4b-5a).....	209
Şekil 3. 31. Numaralandırılmış anlamlara örnek olarak <i>âkhyret</i> (23a).....	211
Şekil 3. 32. Numaralandırılmış anlam şeklinde iç maddeye örnek olarak <i>ihram</i> (21b).	211
Şekil 3. 33. Numaralandırılmış anlam şeklinde eş yazımlı maddeye örnek olarak <i>irich</i> (224b). .	212
Şekil 3. 34. Anlam bilgisinde bağlamsal geçişe örnek olarak <i>âtchmaz</i> (19a).....	212
Şekil 3. 35. Anlamı aynı farklı maddelere örnek olarak <i>oraqlamaq</i> ve <i>oramaq</i> (148a). ..	214
Şekil 3. 36. Anlam belirteçlerindeki sorunlara örnek olarak <i>êfè</i> (83a).	216
Şekil 3. 37. Anlam belirteçlerindeki sorunlara örnek olarak <i>èn'am</i> (126b).....	217
Şekil 3. 38. Yorum şeklindeki anlam belirteçlerine örnek olarak <i>énhan</i> (<i>inhan</i>) (246a).218	
Şekil 3. 39. Mecazi anlamların gösterilişine örnek olarak <i>âbdân</i> (3a).....	219
Şekil 3. 40. Mecazi anlamların gösterilişine örnek olarak <i>âdj</i> (15b).	219
Şekil 3. 41. Ansiklopedik bilgilere örnek olarak <i>iskemlè</i> (56a).	222
Şekil 3. 42. Ansiklopedik bilgilere örnek olarak <i>eudèmek</i> (146b-147a).....	222
Şekil 3. 43. Ansiklopedik bilgilere örnek olarak <i>èdèbyat</i> (26b).	223
Şekil 3. 44. Ansiklopedik bilgilere örnek olarak <i>ispendj</i> (47a).	223
Şekil 3. 45. Öznel yorum içeren ansiklopedik bilgilere örnek olarak <i>ilahy</i> (112a). 224	
Şekil 3. 46. Kaynağı belirsiz bilgilere örnek olarak <i>èmîr</i> (119a).	225
Şekil 3. 47. Sözlük biriminin kullanımını gösteren örnek için <i>èmarèt</i> (114a).....	225

Şekil 3. 48. Sözlük biriminin anlamını destekleyen örnek için <i>âlqech</i> (107a-b).....	226
Şekil 3. 49. Formülleştirilmiş örneği gösteren <i>erbab</i> (31b).....	227
Şekil 3. 50. Tercüme ile örneklendirmeyi gösteren <i>okh</i> (144a).....	227
Şekil 3. 51. İç madde-örnek benzerliğini gösteren <i>âyleq</i> (238a).....	227
Şekil 3. 52. Örneğin doğrudan işaret edilmesini gösteren <i>eçlah</i> (68a).....	228
Şekil 3. 53. Edebî alıntı şeklindeki örneği gösteren <i>ess</i> (46a).....	229
Şekil 3. 54. Dil bilgisel eş dizimliliğe işaret edilmesini gösteren <i>èñ</i> (88b).....	230
Şekil 3. 55. Sözlüksel eş dizimliliğe işaret edilmesini gösteren <i>erkian</i> (38b).....	230
Şekil 3. 56. Örnek ile anlam bilgisinin uyumunu gösteren <i>ârteq</i> (33a).....	231
Şekil 3. 57. Örnek ile iç maddelenin bağlantısını gösteren <i>ânbar-âmbar</i> (121b).....	231
Şekil 3. 58. Çok ögeli sözlük birimlerinin sunumuna örnek olarak <i>âdj</i> (15b).....	232
Şekil 3. 59. Deyim görünümündeki kalıp ifadelerin sunumuna örnek olarak <i>âbli</i> (5a).....	286
Şekil 3. 60. Atasözlerinin farklı sunumlarına örnek olarak <i>ihram</i> (21b).....	287
Şekil 3. 61. Atasözlerinin farklı sunumlarına örnek olarak <i>ahmaq</i> (22a).....	287
Şekil 3. 62. Farklı kalıp ifadelerin etiketlenmesine örnek olarak <i>âtech</i> (10b).....	288
Şekil 3. 63. Diğer kalıp ifadelere örnek olarak <i>ihya</i> (22a).....	289
Şekil 3. 64. Diğer kalıp ifadelere örnek olarak <i>istambol</i> (49a).....	289
Şekil 3. 65. Anlam bilgisi yetersiz kalıp ifadelere örnek olarak <i>èski</i> (56b).....	289
Şekil 3. 66. Bilmece örneği olarak <i>èlma</i> (109a).....	290
Şekil 3. 67. Köken bilgisinin sunumuna örnek olarak <i>âghoustous</i> ve <i>aghiar</i> (81a).....	291
Şekil 3. 68. Köken bilgisinin sunumuna örnek olarak <i>intiha</i> (122a).....	292
Şekil 3. 69. Köken bilgisinin sunumuna örnek olarak <i>ispendj</i> (47a).....	292
Şekil 3. 70. Köken bilgisinin sunumuna örnek olarak <i>èndjumèn</i> (122b).....	292
Şekil 3. 71. Köken bilgisinin dolaylı sunumuna örnek olarak <i>èvèt</i> (133b).....	293
Şekil 3. 72. “Bakınız” gönderimine örnek olarak <i>âstar</i> (50a).....	294
Şekil 3. 73. “Karşılaştırınız” gönderimine örnek olarak <i>âchqen</i> (62a).....	294
Şekil 3. 74. Gönderme uygulamasına örnek olarak <i>ister</i> ve <i>istèmek</i> (50a, 52b).....	295
Şekil 3. 75. Gönderme uygulamasına örnek olarak <i>ichtah</i> (61a).....	295
Şekil 3. 76. Örtük göndermeye örnek olarak <i>âdj</i> (18b).....	296

1. GİRİŞ

Bir kelimenin ne demek olduğuna ilişkin zahmetsizce, kısa ve özlü bir cevap arandığında ilk başvuru kaynağı *sözlük* olur. Bu bakımdan sözlük, insanların temel referans ihtiyacını karşılayan birincil yazılı kaynaktır. Diğer yandan “tarih içindeki kullanımların ortak bir bileşkesi ve toplumsal kurallar bütünüdür (Günay, 2007, s. 34)” ki bu da onu kuralcı bir niteliğe sahip kılar; yani sözlük, kelimelerin nasıl kullanılması gerektiğini gösteren bir kılavuz görevi görür. Jackson sözlükleri “sözcüklerin mahzenleri (2016, s. 17)” olarak tanımlarken bu temel görevlerinin yanına bir başkasını ekler: Sözlükler, yazılı dilin kayıt ve muhafaza depolarıdır. Araştırmacıların vurguladığı bu temel görevleri ile bile sözlük, insanlığın anlama ve anlaşma ihtiyacının başladığı noktada konumlanır. Bu temel referans kitabının bilimsel düzlemde konu edildiği, odağa alındığı disiplin ise sözlük bilimidir.

*Sözlük bilimi*¹ “sözlük yazım süreci içinde ve dışında, bu alanla ilgili bilimsel araştırmaların tamamını kapsar. Sözlük biliminin doğrudan bir sözlük üretme gayesi yoktur ve elde ettiği kuramsal bilgiler ve kurallarla bir sözlük yazımı sürecini destekler (Erikli, 2019, s. 9).” Bu açıdan bakıldığında “sözlük bilimini bir akademik disiplin hâline getiren şey, teori ve pratiğin birlikteliği (Margalitadze, 2018, s. 258)” olsa da sözlük biliminin temel ilgi alanı sözlük oluşturma değildir; teori ve pratiğin kesişimi, yazım süreci noktasındadır. Hartmann ve James de “leksikografi” maddesinde (2002, s. 86) sözlük araştırmalarının teorik yönünde tarih, tipoloji, eleştiri ve kullanım; pratik

¹ Bu çalışmada akademik sözlük araştırmalarını ifade etmek üzere *leksikografi* sözüne karşılık *sözlük bilimi* terimi kullanılmıştır. Nitekim *sözlük bilimi* “kendi dayanakları olan, diğer disiplinlerin bulgularını kendi amaçları doğrultusunda kullanan ve uyarlayan özerk bir alan (Hartmann ve James, 2002, s. 86)” ve bilimsel bir disiplindir. Bergenholtz ve Gouws’a göre (2012, s. 39) “yakın zamanda tamamlanmış ve aynı zamanda daha eski mevcut sözlüklerin yanı sıra sözlükçüler tarafından planlanan ve üretilecek sözlükler hakkındaki teorilerle ilgilenen bir disiplindir.”

Sözlük yazımı noktasında ise *sözlükçü* ve *sözlükçülük* terimleri tercih edilmiştir. Zira *sözlükçü* ve *sözlükçülük* terimleri her bağlamda salt bilimsel bir çağrışım yapmaz. Zgusta (1971) ve Landau (1984) gibi araştırmacıların *sözlükçü* ve *sözlükçülük* cephesinde sanatsal bir faaliyetin olduğuna işaret etmesi de bundandır; zaten teori ve kuramların sözlük yazımında ne derece etkin olduğu tartışmalıdır. Buna Margalitadze’nin (2018, s. 253) şu ifadeleri de -tersten bir bakışla- destek verir: “18 ve 19. yüzyılların sözlükleri, anlam tanımlamak için anlam bilimsel kuramları kullanmadılar, çünkü böyle bir kuram yoktu; bu kuramlar sözlük maddeleri aracılığıyla yaratıldı ve sözlüksel anlam biliminin gelişmesine sözlük maddeleri ivme kazandırdı.”

Hartmann ve James de *leksikografi* maddesinde (2002, s. 85-86) teorik ve uygulamalı yönü birbirinden kesin sınırlarla olmasa da ayrılan unsurlar olarak tanımlar ve sözlük araştırması ile sözlük yazımını ayrı dallar olarak verir. Bu çalışmada iki yön için farklı terimlerin kullanılması benimsenerek ayrımın belirginleştirilmesine çalışılmıştır.

yönünde ise alan araştırması, tanım, sunum alt başlıklarını sıralar. Bunlar az çok sınırları çizmeye yardımcı olmak üzere sıralanmış bileşenlerdir.

Sözlük bilimsel incelemeler, yukarıda aktarılan görüşlerle paralel olarak teorik araştırma, kuram geliştirme, uygulamadan hareketle kural koyma ve uygulamaları geliştirme amacıyla yürütülür ve bu incelemeler yapısal olduğu kadar eleştirel cephe de içerir. Bir sözlüğün betimlenmesi ve analiz edilip incelenmesi bütün olarak sözlük eleştirisini meydana getirir (Nielsen, 2018, s. 80). Genel sözlük bilimi araştırmaları da özel sözlük eleştirileri de teorik ve pratik faydalar sağlar. Pratik olanlar arasında doğrudan sözlükçülüğü ilgilendirmeyip dil araştırmalarını destekleyen bir fayda bulunur: Sözlükler, genel referans ihtiyacı için temel kılavuz olduğu kadar dil araştırmaları için de kaynaklık eder; bir sözlüğün yapısal ve eleştirel yönden analizi o sözlüğün hangi dil araştırmasına, ne ölçüde ve nasıl kaynaklık edebileceğini gösterir. *Meynard'ın Dictionnaire Turc-Français Adlı Sözlüğünün Sözlük Bilimsel Yapısı ve Eleştirisi* başlığı altında yapılan bu çalışmanın temel amacı da sözlük bilimsel bir inceleme ile *Dictionnaire Turc-Français*'nin bugünkü Türkoloji araştırmalarına potansiyel katkısını belirlemektir.

Dictionnaire Turc-Français bugün için tarihî bir sözlüktür ve tıpkı modern sözlükler gibi tarihî sözlükler de genellikle “yüksek otorite” olarak kabul edilir, yani kaydettikleri bilgilere çoğunlukla doğru olduğuna yönelik bir ön kabulle yaklaşıldığı görülür. Araştırmacıların bakış açısını ve araştırmaların seyrini etkileyen bu yaklaşımı daha bilimsel bir düzleme çekebilmek, olası yanılgıların ve hatalı bulguların önüne geçebilmek için bilhassa tarihî sözlüklerin sözlük bilimsel bir incelemeye tabi tutulması önemlidir. Zira bu yolla sözlüklerin zayıf ve güçlü yönleri objektif kriterlere göre belirlenebilir ve ön kabuller somut gerçekler üzerine inşa edilir. Doğrudan veya dolaylı olarak bu amaca hizmet eden yapısal tarihî sözlük incelemeleri² gözden

² Farklı amaç ve yöntemlerle ve farklı tür sözlükler üzerinde yapılan çalışmalardan incelenenler şunlardır: Yavuzarslan, 2009; Akçay, 2010; Baskın, 2012; Kartal, 2013; Ayar, 2016; Gençer Baloğlu, 2021; Gören, 2016; Aslan, 2017; Günel, 2018; Acar, 2019; Bayrak, 2019; Bilgin, 2019; Küçük, 2019; Meral Türkmenoğlu, 2019; Şaş, 2019; Aksoy, 2020; Carus, 2020; Demirel, 2020; Eraslan, 2020; Neziri, 2023; Şahin, 2023; Şişman, 2023; Erdem, 2024. Çalışmaların bazılarında doğrudan ifade edilen bazılarında ifade edilmemiş olsa da doğal olarak elde edilen ortak çıktı, sözlük bilimsel inceleme literatürüne sunulan katkıdır. Bu bağlamda Meral Türkmenoğlu (2019) sözlük bilimsel incelemeye konu olan maddelerin seçimi için özgün bir yöntem kullanmıştır. Aslan (2017), Günel (2018), Acar (2019), Bilgin (2019), Küçük (2019), Şaş (2019), Demirel (2020), Eraslan (2020), Gençer Baloğlu (2021), Şişman (2023) geleneksel sözlük inceleme yöntemlerinden farklı bir yaklaşımla bilimsel literatüre katkı sunmuş ve teoriyi uygulama düzlemine taşıyan birer örnek ortaya koymuş, sözlüklerin yapısal özelliklerini sistematik şekilde belirlemiştir. Bir kısmında (Baskın, 2012; Ayar, 2016; Gören, 2016; Aslan, 2017; Acar, 2019; Bilgin, 2019; Neziri, 2023; Şahin, 2023) metinlerin yazı çevirimi yoluyla bilim

geçirildiğinde tipolojik sınıflandırma ve yapısal incelemenin alan yazınında var olan çeşitli teori ve yöntemlere göre yapıldığı ancak birkaçı hariç bu iki incelemenin sonucunda elde edilen verinin eleştirel bir gözle tamamlanarak ele alınan sözlüklerin diğer kaynaklar içinde tam olarak konumlandırılmadığı gözlemlenmiştir. Bu noktadan hareketle *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlüksel sınıfı ve yapısı, eleştirel bir değerlendirme ile tamamlanmıştır.

Çalışmanın ana malzemesini oluşturan *Dictionnaire Turc-Français*, daha önce sözlük bilimsel bir incelemeye konu edilmemiştir. Bununla birlikte biyografik kaynaklarda *Dictionnaire Turc-Français*'nin yazarı olan Meynard'ın Türkoloji alanında bu sözlüğü ile tanındığı yazmakta, Meynard bu eseri ile Türkolog olarak tanıtılmaktadır (Eren, 1998, s. 109-110) ve Türkoloji sahasındaki bilimsel araştırmalara sözlüğü ile veri sunduğu görülür. Bu bakımdan, planlanan çalışma ile yalnızca sözlük bilimsel inceleme literatürüne uygulamalı bir katkı sağlamak amacı güdülmemiş ve dil araştırmalarına veri sağlayan bu kaynağın doğru kullanımı için bilgi sunmak hedeflenmiştir. Çalışmanın önemi, ana malzemesinin ilk defa incelenecek olmasından ziyade bugün ve yarının araştırmalarını hedefleyen bu bakış açısıdır. Bu doğrultuda çalışmaya yardımcı veriler elde edebilmek için ilk bölümde Meynard'ın hayatı ve eserleri araştırılmış; ardından *Dictionnaire Turc-Français*'nin tipolojik değerlendirmesi yapılmıştır.

dünyasının hizmetine sunulması ile yapı ve içerik açısından tanıtılması amaçlanmış; bir kısmında (Bayrak, 2019; Aksoy, 2020; Carus, 2020) söz varlığı sınıflandırması yapılmış; bir kısmında (Akçay, 2010; Ayar, 2016; Aslan, 2017; Günel, 2018; Erdem, 2024) dizinler hazırlanarak bugünün kullanıcıları için erişim kolaylığı sağlanmıştır. Bir çalışmada (Kartal, 2013) yapısal incelemenin ardından sözlüğün hatalı bulunan ve tutarsız uygulamaları müstakil bir bölümde ele alınmıştır. Çalışmalar arasında yalnızca bir sözlüğün incelenmesi üzerine inşa edilmemiş, seçilen dönemin sözlüklerini kendi türleri içinde konumlandırarak yapısal açıdan bilgi verenler (Yavuzarslan, 2009; Akçay, 2010) de vardır ve bunlardan biri (Yavuzarslan, 2009) sistematik değerlendirme bakımından alanında ilktir.

Çalışmalardan bazıları ifade ettikleri amaçta literatüre katkı ile birlikte Türkoloji araştırmalarını çeşitli açıdan desteklediklerini bildirmiştir: Yavuzarslan (2009) Türk sözlükçülük tarihine ışık tutmayı amaçladığını ve bu geleneğin bugünün Türk sözlükçülüğüne yansımalarını göstermeyi hedeflediğini belirtmiştir. Akçay (2010) Osmanlı Dönemi sözlüklerinin, dil biliminin diğer dalları ile paralel şekilde yapı ve içerik yönünden incelenmesi ile sözlüklerin Türkoloji araştırmaları için işlevsel bir nitelik kazanması amacına hizmet ettiğini söylemiştir. Aslan (2017) ele aldığı sözlüğün potansiyel kullanıcılarına sözlüğün planı, hazırlanışı ve yapısına dair kapsamlı bilgi vermeyi amaçlamıştır. Şişman (2023) ise araştırmasının amacını ifade ederken mevcut sözlükçülük araştırmalarına katkının yanı sıra disiplinler arası derlem çalışmalarına işaret etmiştir.

Anılan çalışmalara bir bütün olarak bakıldığında araştırma literatürüne katkı ve bir metnin bilim dünyasının hizmetine sunulması veya daha kolay kullanılabilir hâle getirilmesi dışında özel olarak Türkoloji çalışmalarına fayda sağlama amacı güttüğü görülür, fakat iki çalışmadaki (Yavuzarslan, 2019; Akçay, 2010) bütüncül bakış dışında araştırmalara konu edilen sözlüklerin dönemi içinde tam olarak konumlandırılmadığı anlaşılmaktadır. Bu, söz konusu araştırmaların eksikliği değildir, araştırma soruları ve kapsamlarındaki farklılıktan ileri gelmektedir.

Dictionnaire Turc-Français, iki dilli bir sözlüktür; yönü Türkçeden Fransızcaya doğrudur. Bu temel özelliği çalışmayı yönlendiren ilk noktadır; sözlük bilimsel sınıflandırma, inceleme ve eleştirinin yönünü bu özelliği belirlemiştir. Çünkü iki dilli sözlükler “bir yabancı dile geçiş sürecindeki kullanıcılar için (Atkins ve Rundell, 2008, s. 487)”dir yani öğrenici sözlükleridir. Sözlüksel tipolojilere bakıldığında çoğunun bütün sözlükleri ele alıp hemen hepsinin özelliklerini içerecek genel bir sınıflandırma usulü oluşturmaya çalıştığı görülür. Gözden geçirilen tipolojilerden 3’ü iki dilli sözlükler üzerine inşa edilmiştir: Kasimi, 1977; Berkov, 2004; Yong ve Peng, 2007. Sonuncu tipoloji, hem derli toplu, anlaşılır ve uygulanabilir bir tasnif olarak değerlendirilmiş hem de iletişimsel yönü dolayısıyla yenilikçi bulunmuştur.

İkinci bölümde, belirlenen tipolojik sınıfa göre *Dictionnaire Turc-Français*’nin sözlük bilimsel incelemesi yapılmıştır. İncelemenin teorik alt yapısı için sözlükçüler ve sözlükçülüğe yönelik kılavuz yayınlar incelenmiş ve bunlardan 5’i, sonraki yayınlara da temel teşkil etmeleri ve geniş kapsamlı olmaları bakımından kaynak olarak seçilmiştir: Şerba, 1940 (Farina, 1995 tercümesi); Zgusta, 1971; Svensén, 1993; Jackson, 2002 (Gürlek ve Patat, 2016 tercümesi); Atkins ve Rundell, 2008. Sözlük bilimi ve sözlükçülük ile ilgili temel terminoloji için Hartmann ve James’ten (2002) yararlanılmış; dil bilimsel değerlendirmeler için Ullmann (1963), Rey-Debove (1971), Palmer (1981), Aksan (1982), Lyons (1983) ve Cruse’a (2000) başvurulmuştur. Çalışmanın bir yanı doğrudan Türkçeyi ilgilendirirken diğer yanı da Fransızca bilgisi gerektirmiştir. Bu noktada Fransızcaya özgü özellikler için Demiral ve Kaya’nın (2016) makalesi yol gösterici olmuş, Fransızca sözlüksel tanımlar için Ağakay’ın (1962) sözlüğünden yararlanılmıştır.

Dictionnaire Turc-Français’nin araştırmacılarca hâlihazırda bilinen ve yazarı tarafından da vurgulanan bir özelliği, Türkçe kelimelerin Latin harfli yazı çevirimini içermesidir. Bu önemli bir özelliktir, zira “Eski imlânın tutuculuğu (bu tutuculuk aslında bizzat imlânın karakterinde vardır) yüzünden fark edilemeyen dildeki değişme ve gelişmeleri, yabancı unsurların Türkçe’nin ses düzeniyle sağladığı uyum merhalelerini izlemek, büyük ölçüde çeviriyazılı metinlerin yardımıyla mümkündür (Duman, 1995, s. 95-96).” Üstelik bu eserler Osmanlı ağızları bakımından veri sunan az sayıda kaynaklardandır (Turan, 2002, s. 127). Bununla birlikte bu metinleri,

... kaleme alan kişilerin veya çeşitli gramerlerin yazarlarının sadece dil kökeni değil, gördükleri eğitim, içinde yaşadığı Türk çevresi,

temasta oldukları dil sahasının iki veya çok dilli oluşları gibi hususlar özenle gözden geçirilmelidir. Bu anıtların bir ana dil konuşucunun elinden çıkmadığı iyice bilinmelidir (Hazai, 2012, s. 33).

Bu çalışmada özellikle Türkçenin sesletimine ilişkin hususlar, araştırmacıların altını çizdiği çerçevede ele alınmış; Meynard'ın hayatına dair bilgiler göz önünde tutularak değerlendirilmiştir. Tomaszczyk'in "En iyi iki dilli sözlükler bile sadece kendilerine özgü yönlerden açıkça eksiktir (1988, s. 293)." şeklindeki yorumu da sözlükleri âdeta bir kutsal kitap gibi kabul eden bakış açısını yıkmak, *Dictionnaire Turc-Français*'yi her açıdan olduğu gibi sesletim bilgisi bakımından da objektif ve adil bir şekilde değerlendirmek için çıkış noktası kabul edilmiştir.

Çalışmanın son bölümü, *Dictionnaire Turc-Français*'nin eleştirisine ayrılmıştır. Bu noktada iki dilli sözlükler için geliştirilmiş eleştiri ölçütleri araştırılmış ve Steiner (1984) ile Tomaszczyk (1988) kaynak olarak kullanılmıştır. Bu iki yayında belirtilen ölçütlerden çalışmanın sınırları da dikkate alınarak sözlük bilimsel inceleme ve tipoloji dışında kalan ölçütler eleştiri kapsamında *Dictionnaire Turc-Français* için uyarlanmıştır.

2. MEYNARD VE DICTIONNAIRE TURC-FRANÇAIS

2.1. Charles Adrien Casimir Barbier de Meynard

Hayat hikâyesini ele alan az sayıda kaynağa göre Charles Adrien Casimir Barbier de Meynard, 1826 yılında İstanbul'dan Marsilya'ya gitmekte olan bir gemide, 6 Şubat günü Marsilya yakınlarında, Bonifacio Boğazı'nın çıkışında dünyaya geldi (Babelon, 1908, s. 339). Nüfus bilgilerinde doğum yeri olarak Marsilya kayıtlıdır. İstanbul'da görev yapan bir doktorun kızı olan annesi, Tarabya köyündendi. Büyük amcası M. de Magallon ise Fransız Dışişleri Bakanlığında kayıtlı bilgilere göre Mısır'da konsolosluk yapmıştır. Kaynaklarda ailesi ile ilgili başka bir bilgi yoktur (Girard, 1909, s. 687-688; Hitzel, 2008, s. 47b; Kallek, 1992, s. 68b).

Tahsil hayatında iki okulun etkileri görülür: Lise öğrenimini Dışişleri Bakanlığı burslusu olarak Collège Royal de Lois-le-Grand'da gören Meynard, École des Jeunes de Langues'de verilen dersleri takip etmiştir ve Doğu dillerine olan merakının tohumları burada atılmıştır (Babelon, 1908, s. 339; Goldziher, 1909, s. 174; Girard, 1909, s. 688).

Meynard 1846 yılında École des Jeunes de Langues'de öğretmenlik yapmaya başlar. Nisan 1850'de ise “gezici tercüman/dragoman” olarak görevlendirilir ve kısa süre sonra “şansölye tercümanı” göreviyle Kudüs'e gönderilir (Girard, 1909, s. 688). Burada dönemin meşhur araştırmacılarından Paul-Émile Botta'nın emrinde görev yapmıştır. 1851'in Ekim ayında sağlık sorunlarından ötürü Fransa'ya döner (Girard, 1909, s. 688; Hitzel, 2008, s. 47b). 1852'de *Journal Asiatique*'te “Notice sur Mohammed ben Hassan ech Cheïbani”³ başlıklı makalesini yayımlar. Bu makale, Meynard'ın ilk bilimsel yayınıdır.

Dışişleri Bakanlığının Politika Dairesinde kısa bir süre kaldıktan sonra 1854 yılının Kasım ayında, Bourée'nin başkanlığını yaptığı ve Gobineau'nun sekreteri olduğu bir misyoner heyet ile birlikte “ataşe” ünvanıyla İran'daki bir göreve atanır (Babelon, 1908, s. 339; Girard, 1909, s. 689; Hitzel, 2008, s. 47b; Kallek, 1992, s. 68c). Deniz yoluyla Buşehr'e ve ardından Tahran'a gider, iki yıl kadar Tahran'da bulunur (Babelon, 1908, s. 339; Girard, 1909, s. 689; Hitzel, 2008, s. 47b). 1856'nın başında ailevi sebeplerle Fransa'ya dönen Meynard'ın hayatını meşgul eden Doğu ile

³ 4. seri, 20. cilt, s. 406-419.

hem akademik bakımdan hem de sanatsal açılardan doğrudan temasları bu seyahatler sırasında yaşanır (Girard, 1909, s. 689; Hitzel, 2008, s. 47b). İdari görevinden kalan zamanı Arapça, Farsça ve Türkçe ile ilgili dil çalışmalarına, coğrafya araştırmalarına ayırmış ve kaynaklara göre İran edebiyatı onu çok etkilemiştir (Babelon, 1908, s. 340). Arapça, ilgisini en çok çeken dil olmuştur; zira onda daha geniş bir araştırma alanı ve daha çeşitli bir medeniyet gelişimi bulur (Levasseur, 1908, s. 346).

1856 yılında Fransa'ya döndüğünde Collège de France'da Jules Mohl'dan Farsça dersleri almıştır. Kaynaklar Meynard'ın, Mohl'un yakın bir takipçisi olduğunu; Mohl'un da Meynard'ı akademik açıdan besleyip geliştirdiğini ifade eder. Bu dönemde, bilhassa yaz aylarında, École des Langues Orientales Vivantes'den sınıf arkadaşı Firmin Rougan ile birlikte Louis Dubeux'dan Türkçe dersleri alır (Girard, 1909, s. 689-691). 1858'de Pavet de Courteille ile birlikte çalışma imkânı bulur, tamamı 1877'de bitecek olan *Prairies d'or de Maçoudi*'nin hazırlanması işini birlikte üstlenirler (Girard, 1909, s. 691).

Aralık 1863'te École des Langues Orientales Vivantes'ye Louis Dubeux'un yerine Türkçe profesörü olarak atanmış⁴ ve 1875'te geçtiği Collège de France'daki Farsça kürsüsünde Mayıs 1876'da Jules Mohl'un yerini almıştır (Babelon, 1908, s. 340; Levasseur, 1908, s. 344; Hitzel, 2008, s. 47b). 1876'da *Journal Asiatique*'in editörü olur (Girard, 1909, s. 691-693). 1878'de Académie des Inscriptions et Belles Lettres (AIBL) üyeliğine seçilen Meynard, 1850'den itibaren üyesi olduğu Société Asiatique'in 1882'de başkan yardımcısı olmuştur (Hitzel, 2008, s. 47b; Kallek, 1992, s. 68c).

1885 yılında Collège de France'daki Farsça kürsüsünü James Darmestetter'e devretmiş ve Stanislas Guyard'ın vefatının ardından onun yerine Arapça kürsüsüne geçmiştir. 1892'de Société Asiatique'in başkanı Ernest Renan'ın vefatından sonra başkanlık görevini Meynard devralmıştır. 1898'de ise École des Langues Orientales Vivantes'nin direktörü olmuş ve çalışmalarını buradaki Türkçe kürsüsünde sürdürmüştür (Hitzel, 2008, s. 48a). 1900 yılında Magyar Tudományos Akadémia'ya haricî üye olarak seçilmiştir (Goldziher, 1909, s. 171).

⁴ Meynard'ın *Encyclopædia Iranica*'da yayımlanmış biyografisinde bu atamadan önce bir süre İstanbul'da kaldığından söz edilmiştir (Pellat, 1989), ancak bu bilgi diğer kaynaklardan teyit edilememiştir. Zaten Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'nin girişindeki (1881b, s. vii) ifadelerinden İstanbul'da ya hiç bulunmadığı ya da sözlüğüne konuşulan dilden veriler derleyebilecek kadar bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Meynard'ın hayatının son yılları, önce oğlu ve ardından 1903'ün sonbaharında kaybettiği karısı için duyduğu üzüntü ve sağlık sorunları ile geçer (Babelon, 1908, s. 343; Levasseur, 1908, s. 348; Girard, 1909, s. 700-701; Hitzel, 2008, s. 48a). 1903'te Collège de France'daki derslerinin bir bölümünü Houdas'ya bırakır. Sağlığının elverdiği ölçüde Türkçe derslerine devam eder (Levasseur, 1908, s. 348). Ömrünün son üç ayında Académie des Inscriptions et Belles Lettres'deki toplantılarına katılamamış fakat Akademinin güncel işlerini takip etmeye çalışmıştır (Babelon, 1908, s. 339). Collège de France'daki yardımcısı Demombynes ile ailesinin yakın ilgisi ve dostluğu ile hayata tutunmaya çalışmışsa da 1908 Mart'ının 30'unu 31'ine bağlayan gece vefat etmiştir (Girard, 1909, s. 701-703)⁵.

En önemli çalışmaları İran ve komşu ülkelerinin coğrafi, tarihî ve edebî sözlüğü, Türkçeden Fransızcaya hazırladığı Türkçe kelimelerin yazı çevirimlerini de içeren sözlük, *Journal Asiatique*'in 1876-1892 yılları arasında yürüttüğü editörlüğü olarak sayılabilir. Farsça, Arapça ve Türkçeden Fransızcaya tercümeleri vardır. Toplam 8 kitap yayını, 15 araştırma makalesi, 9 kitap bölümü; tamamladığı, desteklediği ve devam ettirdiği 3 kitap çalışması ile notlar, raporlar, konferanslar ve kitap tanıtma yazılarından oluşan 145 yazısı vardır.

Kitap yayınları şunlardır:

1861: *Dictionnaire Géographique, Historique et Littéraire de la Perse et des Contrées Adjacentes, Extrait du Mo'djem el-Bouldân de Yaqout*. Paris, Imprimerie Impériale.

13. yüzyılda yaşamış Rum asıllı Arap seyyah Yakut el-Hamevi'nin *Mucemü'l-buldan*'ından alınan ve çoğu daha önce neşredilmemiş Arapça ve Farsça belgelerin yardımıyla tamamlanan bu eser, İran ve komşu ülkelerinin coğrafi, tarihî ve edebî sözlüğü olarak hazırlanmıştır. 13. yüzyılda İran'ı oluşturan geniş bölgenin tarihî, coğrafi, etnografik ve sosyal tablosunu ortaya koyarken aynı zamanda çeşitli dil verileri de sunmaktadır (Babelon, 1908, s. 340; Kallek, 1992, s. 68c-69a).

1861-1877: Maçoudi, *Les Prairies d'or*. çev. C. Barbier de Meynard ve Pavet de Courteille (IV. ciltten itibaren çev. C. Barbier de Meynard). 9 cilt. Paris, Imprimerie Impériale.

⁵ Meynard'ın kişisel zevkleri, sosyal eğilimleri ve karakteri ile ilgili diğer ayrıntılar ve onu tanıyanların değerlendirmeleri için bk. Babelon, 1908; Girard, 1909.

10. yüzyılda yaşamış Arap seyyah Ali b. Hüseyin Mesudi'nin *Mürucü 'z-zeheb* adlı eserinin tercümesi olan bu çalışma, onun geniş kitlelerce tanınmasında büyük rol oynamıştır (Babelon, 1908, s. 341). Tarih ve anekdot ansiklopedisi niteliğindeki bu eserin tercümesi işini 1861'de Pavet de Courteille ile birlikte üstlenmişse de IV. ciltten itibaren tercüme işi Meynard tarafından yürütülmüştür. Tercüme 1877 yılında tamamlanarak yayımlanmıştır (Levasseur, 1908, s. 345; Kallek, 1992, s. 69a).

1876: *Les Colliers d'or, Allocutions Morales de Zamakhschari* (Arapça metin – Fransızca tercüme – Dil incelemesi). Paris, Imprimerie Nationale.

12. yüzyılda yaşamış Harezmi âlim Zemahşeri'nin *Atvaku 'z-zeheb fi 'l-mevaiz ve 'l-hutab* adlı eserinin dil incelemesi ve orijinal metin ile birlikte hazırlanmış ilk kez Fransızcaya tercümesidir (Kallek, 1992, s. 69a).

1877: *La Poésie en Perse* (4 Aralık 1876'da College de France'da verdiği açılış dersi). Paris, E. Leroux.

Meynard'ın 4 Aralık 1876'da Collège de France'da verdiği açılış dersinin kitaplaştırılmış hâlidir (Kallek, 1992, s. 69a).

1880: *Le Boustân ou Verger, Poème Persan de Saadi*. Paris, E. Leroux.

13. yüzyılda yaşamış İranlı şair Sadi-i Şirazi'nin *Bostan* adlı eserinin giriş ve notlarla ilk kez Fransızcaya tercümesidir (Kallek, 1992, s. 69a).

1881-1886: *Dictionnaire Turc-Français, Supplément aux Dictionnaires Publiés jusqu'à ce Jour*. 2 cilt, Paris, Publications de l'École des Langues Orientales Vivantes.⁶

İlk cildi 1881, ikinci cildi 1886 tarihli⁷ *Dictionnaire Turc-Français* adlı bu sözlük, “bugüne kadar yayımlanan sözlüklere ek” alt başlığını taşır. Meynard'ın sözlüğün kapak sayfasında belirttiği içerik, bir özet niteliğindedir: 1. Türkçe kökenli kelimeleri, 2. Arapça ve Farsça olup Osmanlı Türkçesinde özel kullanımları olan kelimeleri, 3. Çok sayıda popüler halk deyişi ile atasözü ve deyimleri, 4. Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi adlarını içerir (Barbier de Meynard, 1881b).

Reinhart Dozy'nin 1881 yılında yayımlanan *Supplément aux Dictionnaires Arabes* adlı sözlüğünün muadili olarak gösterilen (Levasseur, 1908, s. 345; Goldziher,

⁶ Adı geçen sözlük, bu tez çalışmasının ana malzemesini teşkil ettiğinden bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

⁷ Sözlüğün basım tarihi konusunda, dış veriler farklı tarihlere işaret etmektedir. Konu 2.2. bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1909, s. 181) bu çalışma ile Meynard'ın bilimsel şöhreti artmıştır (Babelon, 1908, s. 341).

1886: *Trois Comédies Traduites du Dialecte Turc Azéri en Persan par Mirza Dja'fer et Publiées d'après l'édition de Téhérân.* S. Guyard ile birlikte. Paris, Imprimerie Nationale.

19. yüzyılda yaşamış Azerbaycanlı edip Mirza Fethali Ahundzade'nin komedi türünden üç eserinin Mirza Cafer Karacadağı tarafından yapılan Farsça tercümeleri esas alınarak Fransızcaya tercüme edilmesi suretiyle hazırlanmış olan bu eser, sözlük ve notlarla birlikte yayımlanmıştır. Meynard bu eseri, Stanislas Guyard ile birlikte hazırlamıştır. (Kallek, 1992, s. 69a)

1898: *Le Livre des Deux Jardins. Histoire des deux règnes, celui de Nour ed-Dîn et Celui de Salah ed-Dîn.* M. Houdas ile birlikte. *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Orientaux*'un 4. cildi. Paris, Imprimerie Nationale.

Académie des Inscriptions et Belles Lettres tarafından yayımlanan *Recueil des Historiens des Croisades* adlı külliyyatın üçüncü bölümünü teşkil eden *Historiens Orientaux* adlı dizinin 4. cildi Meynard ile Houdas tarafından hazırlanmıştır. 12. yüzyılda doğuda Haçlılara karşı savaş veren iki Eyyubi hükümdarı Nureddin el-Melikü'l-adil ve Selahaddin-i Eyyubi'nin hayatı ve savaşlarını konu edinen Makdisi'nin *Kitabu'r-ravzateyn* adlı eserinin Haçlılar ile ilgili bölümlerinin tercümesidir (Özaydın, 2002, s. 112c-113b; Kallek, 1992, s. 69b).

2.2. Dictionnaire Turc-Français ve Genel Özellikleri

Dictionnaire Turc-Français, Supplément aux Dictionnaires Publiés jusqu'à ce Jour yani “Türkçe-Fransızca Sözlük, Bugüne Kadar Yayımlanan Sözlüklere Ek” adıyla ilki kapak ve künyeye ait 3, “Okuyucuların dikkatine” başlıklı bir sunuş bölümüne ayrılmış 10 ve sözlük bölümünü teşkil eden 786 sayfalık; ikincisi yine 3 sayfalık kapak ve künye kısmı ile 898 sayfalık sözlük kısmından müteşekkil olmak üzere iki ciltlik bir sözlüktür. Sözlüğün ilk cildinin kapağında 1881, ikinci cildinde ise 1886 yılı basım tarihi olarak yer almaktadır. Fakat hem Meynard'ın sunuş bölümündeki bir cümlesi hem de başka kaynaklar sözlüğün basım yılının farklı olduğunu gösterir: Meynard, 1876 yılında *Journal Asiatique*'te yayımlanan yazısı ile *Lehce-i Osmani*'yi tanıtmıştır; bu yazıya atıfla sözlüğün sunuş bölümünde (1881b, s. ix-x) “Dokuz yıl önce, Şarkiyatçılara Ahmet Vefik Paşa'nın lügatini tanıtırken bir gün

bu eseri tercüme edip tamamlayarak bu sahada çalışmayanların da ulaşabileceği bir yere getirmeme izin verilmesini diledim.” der. Bu cümle, sunuş bölümünün 1885’te yazıldığına yani ilk cildin 1885’te tamamlanmış olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca *Dictionnaire Turc-Français*’yi tanıtan veya bibliyografik listelerinde sözlüğe yer veren kaynaklarda da bu çıkarımı kuvvetlendiren bilgiler bulunur: *Catalogue Général de la Librairie Française*’de (Lorenz, 1888, s. 289) birinci cildin baskı tarihi 1885 olarak verilmiştir. Psichari’nin (1909, s. 391) makalesinde *Dictionnaire Turc-Français* için verilen künye bilgisinde sözlüğün 1881-1890 yılları arasında basıldığı kayıtlıdır. İkinci cildi de ilgilendiren bu tarihlendirmeyi Huart’ın (1893, s. 3) tanıtımındaki şu cümleler doğrular:

Son beş yılda akademik çevreden çıkan en önemli eser kuşkusuz Barbier de Meynard’ın *Dictionnaire Turc-Français*’sinin ikinci ve son cildir. 1886’dan 1890’a kadar art arda çıkan dört cüze bölünmüş olan bu eser, 898 sayfalık büyük bir ciltte bu âlim tarafından üstlenilen büyük çalışmanın tamamlanmasını sağlar.

Bu bilgilere göre her iki cilt de birden fazla cüz hâlinde basılmıştır; ilk cildin basımı 1881’de başlar ve 1885’te tamamlanmış olmalıdır. İkinci cildin ise dört parçada basıldığı 1890’da tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bunlarla beraber eserin Bibliothèque Nationale de France’ın Felsefe, Tarih ve Beşerî Bilimler Departmanında muhafaza edilen basılı nüshasında ilk cildin üzerinde 1881 ve ikinci cildin üzerinde 1886 tarihi kayıtlıdır⁸.

Sözlüğün her iki cildi de École des Langues Orientales Vivantes tarafından yayımlanmıştır; *elif-dal* arasındaki 5.005 maddeyi içeren ilk cildi École des Langues Orientales Vivantes yayınlarının 2. serisinin 4. sayısı ve *ze-ye* harfleri arasındaki 6.216 maddeyi içeren ikinci cildi ise aynı serinin 5. sayısı olarak numaralandırılmıştır. Sözlüğün künyesinin verildiği iç kapak sayfasında Ernest Leroux yayımcı olarak kaydedilmiştir. Yine bu sayfada sözlüğün içeriğine ilişkin bir özet sunulmuştur: 1. Türkçe kökenli kelimeleri, 2. Arapça ve Farsça olup Osmanlı Türkçesinde özel kullanımları olan kelimeleri, 3. Çok sayıda halk deyişi ile atasözü ve deyimleri, 4. Osmanlı İmparatorluğu’nun coğrafi adlarını içerir (Barbier de Meynard, 1881b).

⁸ Bu sebepten ötürü esere atıf yapılırken ilk cilt için 1881, ikinci cilt için 1886 tarihi kullanılmıştır.

Sözlüğün ön bölümleri içerisinde Türkçenin dönemsel bir panoramasını sunan, Türk sözlükçülüğüne değinen ve sözlüğün kaynakları, sınırlılıkları ve kısmen amacından söz edilen bir tür sunuş bölümü dışında herhangi bir kullanım rehberi, kısaltmalar listesi, çeviri yazıya dair açıklama, dil bilgisel kılavuz vb. bulunmamaktadır. Meynard, sözlükte “yer alması gereken bir giriş bölümü yerine yalnızca sade bir uyarı bölümü” (1881b, s. i) olmasından ötürü bunu bir eksiklik sayarak okuyucuya bizzat bildirmektedir.

Sözlük, iki sütun ve her sütunu sayfa üstü bilgilerle birlikte 31 satırdan oluşan bir genel sayfa düzenine sahiptir. Sayfa numaraları, sayfanın üst bölümünde yer alan takip kelimeleri ile aynı hizada ve cilt payı yönüne göre sol veya sağ köşeye yazılır. Takip kelimesi olarak verilen ve sütun sonlarındaki kelimeleri işaret eden kelime parçaları Arap harfleri ile dizilmiştir ve takip kelimelerinin en fazla ilk dört harfini içermektedir. Maddeler ayrı paragraflar şeklinde ve ilk satırı girintilidir. Madde başları önce Arap harfleri ile ve ardından Latin harfli çeviri yazısı ile verilmiştir. Maddelerde çok sayıda iç madde mevcuttur. Noktalama işaretleri ile ayrıştırma, kalın ve eğik yazı tipleri ile belirginleştirme ve paragraflar arasında kullanılan boşluklar, sözlük organizasyonuna ilişkin temel şekli karakteri yansıtmaktadır.

Sözlükte 11.221 madde başı bulunmaktadır. Meynard’ın kendi ifadelerinden yola çıkılarak sözlüğün iki mühim kaynağı olduğu görülür. Bu kaynaklardan ilki 1690’lı yıllarda yazıldığı tahmin edilen, Fransız misyoner Père Antoine Arcère’in *Dictionarium Arcerianum Gallico-Turcicum* adlı 2 ciltlik ve toplamda 2.020 sayfalık el yazması sözlüğüdür. İkinci kaynak ise Ahmet Vefik Paşa’nın ilk baskısını iki cilt olarak 1876 yılında tamamladığı *Lehce-i Osmanî*’sidir. Bunlardan başka sözlüğün başında Meynard tarafından zikredilen şu eserler de sözlüğe çeşitli açılardan kaynaklık etmiştir: Cevad Bey’in *Târîh-i Askerî-yi Osmanî* (1881/1882, İstanbul), Cevdet Paşa’nın *Târîh-i Cevdet* (1854-1884, İstanbul), Jean-Henri Abdolonyme Ubicini ve Pavet de Courteille’in *Etat présent de l’Empire ottoman statistique gouvernement, administration, finances, armée, communautés non musulmans etc, etc. d’après le salnamèh (annuaire impérial) pour l’année 1293 de l’hégire (1875-1876) et les documents officiels les plus récents* (1876, Paris), Jean-Henri Abdolonyme Ubicini’nin *Lettres sur la Turquie ou tableau statistique, religieux, politique, administratif, militaire, commercial etc. de l’Empire ottoman depuis le khattichérif de Gulkhane 1839* (1851-1853, Paris), Mouradjea d’Ohsson’un *Tableau Général de l’Empire*

Ottoman (7 cilt, 1787-1824, Paris), Ottocar de Sclechta-Wssehrd'in *Manuel Terminologique Français-Ottoman. Contenant les principales expressions et locutions techniques usitées dans les pièces diplomatiques, administratives et judiciaires ainsi que différents néologismes inconnus aux vocabulaires français-turcs en usage* (1870, Viyana) adlı eserleri ve seyyahlar ile doğuda ikamet eden Batılıların muhtelif yazıları, Belin'in *Journal Asiatique*'te yayımlanan yazıları, İstanbul basınıca yayımlanan romanlar ve tiyatro oyunları, Osmanlı hukuk metinleri. Meynard'ın sözlüğün başında zikretmediği ama madde açıklamalarında doğrudan atıf yaparak kullandığı veya daha ayrıntılı bilgi için işaret ettiği kaynaklar da vardır. Bu kaynaklar arasında Meninski, Zenker ve Bianchi'nin sözlüklerinin yanı sıra Hammer'ın *Journal Asiatique*'teki yazıları, Silvestre de Sacy'nin *Chrestomathie Arabe*'ı, Pavet de Courteille'in *Dictionnaire Turk-Oriental*'i, Marcel Devic'in *Dictionnaire Étymologique des mots Français d'Origine Orientale*'i, Quatremère'in Reşidüddin'in *Camii't-tevarih*'inden yaptığı *Histoire Mongols de la Perse* tercümesi, Sadi'nin *Bostan*'ı, Hoca Sadeddin'in *Tacü't-tevarih*'i gibi çok çeşitli eserler vardır. Meynard kendi eseri olan *Dictionnaire Géographique*'e de sıklıkla atıf yapmaktadır. Kaynaklarından da anlaşıldığı üzere Meynard sözlüğünü oluştururken çok sayıda eser kullanmıştır.

Dictionnaire Turc-Français, Reinhart Dozy'nin 1881 yılında yayımlanan *Supplément aux Dictionnaires Arabes* adlı sözlüğünün muadili olarak gösterilir (Levasseur, 1908, s. 345; Goldziher, 1909, s. 181). Sözlüğün, Meynard'ın kendi adlandırması ile yayımlanmış sözlüklere ek niteliği taşıması, Dozy'nin sözlüğüne benzetilmesinin esas sebebidir.

2.2.1. *Dictionnaire Turc-Français*'nin Türü

Dictionnaire Turc-Français, 2.2. bölümde yer alan genel özelliklerinin bir özeti olarak Türkçeden Fransızcaya doğru, Türkçenin genel söz varlığını temel alan ve geniş bir kaynak derlemine dayanan iki dilli bir sözlüktür. Sözlüğün, diğer sözlükler arasındaki yerini belirlemek ve özelliklerini genel sözlükçülük standartları içinde görebilmek için sözlük tipolojilerine başvurmak gerekmektedir. Sözlük tipolojilerinin temel amacı, muhtemel sözlük kullanıcıları için sözlüklerin ayırt edici özelliklere dayalı olarak sınıflandırılmasını sağlamaktır. Tipolojiler; sözlüklerin ayırt edici sınıfları ve alt sınıfları hakkında sistematik bir bakış sağlar, her bir ana sınıfın ve alt sınıfların en ayırt edici özelliklerinin neler olduğunu gösterir, bir sınıf içindeki

sözlüklerin farklılıklarını ve bağıntılarını açıklamayı mümkün kılar, her bir sözlük türünün sözlük bilimsel işlevlerini ortaya koyar. Öte yandan tipolojiler, sözlük biliminin bilimsel bir disiplin olarak hem teorik hem uygulamalı sahada gelişmesine katkı sağlar (Swanepoel, 2003, s. 45; Yong ve Peng, 2007, s. 67-68).

Geçmişten günümüze sözlükler, tek tip olarak değil tür bakımından farklılaşarak hazırlanmışlardır: Genel söz varlığını ele alan sözlüklerin yanında terim sözlükleri, açıklayıcı sözlüklerin yanında ansiklopedik sözlükler, tek dilli sözlüklerin yanında iki dilli ve çok dilli sözlükler ortaya konmuştur. Bilinen en eski iki dilli sözlüğün Louvre Müzesinin Richelieu kanadında muhafaza edilen ve orijinalinin daha eski bir zamanda telif edildiği düşünülen, Sümerce-Akadca bir kelime listesi olan ve MÖ 604-539 yılları arasına tarihlendirilmiş “HAR.ra=hubullu” adlı kil tabletleri⁹ olduğu düşünülürse sözlüksel çeşitliliğin tarihinin ne kadar geçmişe dayandığı da anlaşılabilir.

Sözlüksel çeşitliliğin tarihi ne kadar eskiyse sözlük tipolojilerinin tarihi bir o kadar yenidir. 20. yüzyılda Rus dil bilimciler tarafından yürütülen teorik çalışmalara kadar sözlük bilimi ve sözlük tipolojileri üzerine derleyici, genelleiyici ve bilimsel çalışmalar ortaya konmamıştır (Kuzembayeva, 2022, s. 8).

Sözlük bilimi teorisi üzerinde duran ve iki dilli sözlüklerle ilgili “pasif-aktif” gibi bugün de kullanılan kavramları ortaya atan Şerba, 1940 yılında yayımlanan çalışmasında yer verdiği sınıflandırma ile sözlük tipolojileri alanında ilktir (Piotrowski, 1994, s. 18; Kuzembayeva, 2022, s. 23). Şerba’nın (1940) tipolojisi, sözlüklerin 6 yapısal özelliğine dayanır:

1. Kuralcı Sözlük - Referans Sözlük,
2. Ansiklopedi - Genel Sözlük,
3. Standart Sözlük - Genel Dizin,
4. Standart Sözlük - Tematik Sözlük,
5. Tanımlayıcı Sözlük - Çeviri Sözlüğü,
6. Tarihî - Tarihî Olmayan Sözlükler.

Şerba’nın mevcut sözlüklere göre belirlediği ve sınırlı olduğu kabul edilen tipoloji denemesi, tüm eksikliklerine (belirlediği bazı türler arasındaki ayrımların

⁹ Bahsi geçen tabletin Louvre Müzesi koleksiyonundaki yerine ilişkin bilgi için bk. <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010168463#> [Erişim tarihi: 10.10.2023].

zorluğu, çok genel bir ayırım sunması vb.) rağmen ilk ciddi denemedir (Yong ve Peng, 2007, s. 62; Podhajecka, 2009, s. 154).

Şerba'nın ardından Malkiel (1960), Zgusta (1971), Kasimi (1977), Svensén (1993), Jackson (2002), Berkov (2004), Yong ve Peng (2007), Atkins ve Rundell (2008) gibi sözlük bilimciler de tipolojiler ortaya koymuşlardır:

Malkiel'in 1960'ta sunduğu tipoloji (2022, s. 135-136) Şerba'nınkindene göre daha kapsamlıdır; incelediği İspanyolca sözlükler üzerinden biçim ve içerik bakımından 3 ana başlık altında toplam 10 alt başlıklı bir tasnif geliştirir:

1. Kapsam: a) maddelerin yoğunluğu, b) ele alınan dil sayısı, c) sözlüksel verinin miktarı,

2. Perspektif: a) temel yaklaşım (art zamanlı - dinamik veya eş zamanlı - statik olarak zaman eksenini), b) maddelerin düzenlenişi (geleneksel - alfabetik, anlamsal, rastgele - karışık), c) açıklanan amaç (tarafsız, yönlendirici, alaycı),

3 Sunum: a) tanım, b) örneklendirme, c) çizimler, ç) diğer özellikler (bölgesel terimlerin yerini belirleme, sesletimin işaretlenmesi gibi).

Malkiel, çok çeşitli sözlük türlerini tek tasnif altında ayrıştırabilecek bir tipoloji önermiştir. Bununla birlikte madde düzeninin perspektife yansıyan tarafları olmasına rağmen esas olarak ait olması gereken başlık sunum gibi durmaktadır. Yanı sıra sunum başlığı altında verilen örneklendirmenin perspektifle daha çok ilgili olabileceği düşünülmekte, ayrıca tipolojik bir ayırım yaratıp yaratmayacağı tereddüt oluşturmaktadır.

Malkiel'in ardından Sebeok'un (1962) gibi daha dar kapsamlı gözlemlere dayalı tasnifler ile Rey'inki (1970) gibi fazlasıyla ayrıntılı tipoloji denemeleri yapılmıştır. Malkiel'den sonraki denemeler içinde en anlaşılır ve kullanışlı Zgusta'nın (1971) tipolojisidir. Zgusta, sözlükleri genel olarak ansiklopedik ve filolojik olmak üzere 2 gruba ayırdıktan sonra filolojik sözlükleri 5 alt başlıkta inceler (1971, s. 197-220):

1. Dönem: art zamanlı (tarihî - etimolojik), eş zamanlı,

2. Kapsam: genel (standart tanımlayıcı - kapsamlı tanımlayıcı), sınırlı/özel (ağız, jargon, terim, dizin, alıntı kelimeler, kısaltmalar, eş anlamlılar sözlükleri vb. diğer),

3. Ele alınan diller: tek dilli (standart tanımlayıcı - kapsamlı tanımlayıcı - akademik), iki dilli,

4. Amaç: pedagojik, tanımlayıcı, ters dizim vb. diğer,

5. Hacim: büyük, orta, küçük.

Zgusta tipolojisinde iki dilli sözlükleri ayrıca sınıflandırır (1971, s. 300-304):

1. İşlev: hedef dil konuşurunun kaynak dil metinlerini anlaması, hedef dil konuşurunun kaynak dili tanımlaması, kaynak dil konuşurunun hedef dilde metin üretmesi,

2. Ebat: küçük, küçük olmayan,

3. Amaç: filolojik, etnolinguistik, tam olarak standartlaşmamış dillerin ad bilimsel veya yarı tanımlayıcı sözlükleri.

Zgusta'nın (1971) tipolojisi, sözlükler arasındaki en önemli farklara odaklanmakta, sözlükleri işlev ve amaçları yönünden de sınıflandırmakta ve diğer tipoloji denemelerinden iki dilli sözlükler ile ilgili özel ayrımlar sunması bakımından farklılaşmaktadır.

Kasimi (1977, s. 17-31) ise, tipolojisini iki dilli sözlükler üzerinden oluşturur ve sözlükleri 7 başlıkta sınıflandırır:

1. Kaynak dil konuşurları için sözlükler ve hedef dil konuşurları için sözlükler,

2. Yazı dili sözlükleri ve konuşma dili sözlükleri,

3. Üretim için sözlükler ve anlama için sözlükler,

4. İnsan için sözlükler ve makine çevirisi için sözlükler,

5. Tarihî sözlükler ve açıklayıcı sözlükler,

6. Leksikal sözlükler ve ansiklopedik sözlükler,

7. Genel sözlükler ve özel sözlükler.

Kasimi'nin (1977) tipolojisi iki dilli sözlükler temelinde oluşturulmuş ilk müstakil tipoloji denemesi olması açısından önemlidir. Buna karşın iki dilli sözlüklerin, tipolojik bir ölçüt olarak yazı dili ve konuşma dili sözlükleri şeklinde nasıl ayrılacağı tartışmalı görünmektedir.

Aksan'ın (1982, s. 75-76) sözlük türlerine ilişkin tasnifi 3 ana ölçüt altında gelişmiştir:

1. İşlenen diller: tek dilli, çok dilli,
2. Madde sıralaması: abecesel, kavram (kavram alanı) sözlükleri,
3. Söz varlığının niteliği: genel sözlükler (ortak dil, yazı dili, ansiklopedik); lehçe bilimi sözlükleri; eş anlamlılar, eş adılar, zıt anlamlılar sözlükleri; yabancı ögeler sözlükleri; tarihî sözlükler; etimolojik sözlükler; uzmanlık alanı (terim) sözlükleri; argo sözlükleri; deyim ve atasözleri sözlükleri; sanatçı ve metin sözlükleri; galat sözlükleri; ters dizim sözlükleri vb. diğer.

Aksan'ın tasnifinde sözlük kullanıcıları, sözlüğün işlevi veya sözlüğün şekli özellikleri yer almamaktadır. Bu tasnif daha çok sözlüğün ele aldığı söz varlığının niteliğine odaklanmaktadır ki bu noktada zaman zaman genel sözlükler ile diğerlerinin iç içe geçeceği muhakkaktır. Aksan'ın tasnifi, sözlükler için ayırt edici özellikler sunmaktan çok sözlükleri en baskın özelliklerine göre gruplandırmak için kullanılabilir.

Svensén (1993, s. 17-38) tipolojisinde 11 ayırım kullanır:

1. Kuralcı - tanımlayıcı,
2. Eş zamanlı - art zamanlı ve tarihî - çağdaş,
3. Tek dilli - iki dilli,
4. Aktif - pasif,
5. Genel - teknik,
6. Uzmanlar için - uzman olmayanlar için,
7. Genel kullanıma uygun - dil öğrenimine uygun,
8. Yetişkinler için - çocuklar için,
9. Özel sözlükler: semasyolojik - onomasyolojik - söz dizimsel,
10. Ebat,
11. Yoğunluk.

Svensén'in tipolojisi, iki dilli sözlükler için de ayırıcı özellikler içeren genel kapsayıcı bir tipoloji karakteri çizmektedir.

Jackson’ın 2002 yılında yayımlanan tipolojisi basit, sade ve ayrıntısızdır; tek dilli sözlükler temelinde hazırlanmıştır. Jackson, sözlükleri 4 ana türe ayırır (2016, s. 46-48):

1. Tek dilli - iki dilli,
2. Tek dilli sözlükler: tarihî (art zamanlı) - dönemsel (eş zamanlı),
3. Güncel dilin sözlükleri: boyut, sayfa sayısı, dış görünüş,
4. Hedef kitle/Kullanıcı grubu: öğrenci-genç, öğrenici (yabancı dil), genel amaçlı, özel amaçlı (sesletim, etimoloji, terminoloji vb.).

Jackson’ın tasnifi, güncel tek dilli sözlükleri ayırmak için yararlıdır. Zira bir ölçüt yalnızca buna ayrılmıştır ve başka tür sözlükler için zaten az olan ölçüt sayısı daha da azalmış durumdadır. Bu da ayırıcı bir tipolojik belirlemeden çok “genel özellikler”in ortaya konmasını mümkün kılar.

Berkov yaptığı tasnifte iki dilli sözlükleri 4 ana başlık altında sınıflandırır (Berkov, 2004’ten akt. Kuzembayeva, 2022, s. 33-34):

1. Kullanıcıya göre: aktif, pasif,
2. Hedef kitleye göre: tek yönlü, iki yönlü,
3. Hacme göre: küçük, orta, büyük,
4. Kapsama göre: genel, özel.

Berkov’un denemesi iki dilli sözlükler üzerine düzenlenmiş bir tipoloji olması bakımından önemlidir.

Yong ve Peng kendi tipolojik denemelerini ortaya koymadan önce sözlük tipolojisinin ne için gerekli olduğunu sorgulayan ve ardından nasıl yapılması gerektiğini maddeleştiren bir bakış açısı sunar (2007, s. 67-68) ki bu bakış diğer tipolojilerde olmayan çok daha sağlam bir zemin teşkil eder. Bu bakış açısına göre, sözlük tipolojisi “açık uçlu” olmalıdır, zira sözlükçülük devinim hâlinedir ve sürekli dönüşüp gelişmektedir; yalnızca mevcut sözlüklerden hareketle değil muhtemel sözlük türlerini öngören bir kapsam oluşturulmalıdır. Sözlük ile birlikte sözlükçünün perspektifi ve kullanıcıların potansiyel ihtiyaçları bütüncül bir şekilde değerlendirilmelidir. Tipolojik belirlemeler, sözlük türlerini birbirlerinden ayıran özellikleri işaret etmelidir ve sözlük türleri arasında kesin çizgilerle ayırım söz konusu

olmasa da kesişim alanlarını en aza indirecek belirlemeler yapılmalıdır. Tipolojilerle ilgili bu tespitler ışığında Yong ve Peng'in (2007, s. 68-81) iki dilli sözlükler için kurduğu tipoloji sözlükçü ve kullanıcı yönü ile sözlük içeriği olmak üzere iki ana başlık altında şekillenmiştir:

1. Sözlükçü ve kullanıcı yönleri:

a) Leksikografik perspektif: aktif - pasif,

b) Leksikografik amaç: genel amaçlı - özel amaçlı, akademik - didaktik,

2. Sözlük içeriği:

a) Kapsam: bilgi kapsamı (dil bilimsel - ansiklopedik), sözlüksel kapsam (ulusal dil - bölgesel dil), konu kapsamı (genel referans - özel alan),

b) Yöntem: sunum (alfabetik, anlamsal, resimsel), yön (tek yönlü - çift yönlü), tanım yöntemi (çeviri eş değerleri ile, iki dillileştirilmiş tanımlarla), yayım (basılı - multimedya),

c) Sözlük bilimsel iletişim: genel kullanıcılar olarak kaynak dilin konuşurları için - hedef dilin konuşurları için, dil öğrenenler olarak referans odaklı kullanıcılar için - aktif öğrenciler için.

Yong ve Peng derli toplu, anlaşılır ve uygulanabilir tasnifleri ile iki dilli sözlük tipolojisini daha ileri bir seviyeye ulaştırmışlardır. Tipolojileri, kaynaklık eden fikirleri ile paraleldir ve mantık zemini sağlamıştır.

Atkins ve Rundell (2008, s. 24-25) sözlükleri 8 genel ölçüte göre tasnif etmişlerdir:

1. Dili: tek dilli, iki dilli (tek yönlü - çift yönlü), çok dilli,

2. Kapsamı: genel, ansiklopedik ve kültürel malzeme, terminoloji ve alt diller (hukuk terimleri, hemşirelik terimleri vb.), dilin özel alanları (eş dizimliler, deyimler vb.),

3. Hacmi: standart (veya akademik sürüm), el sözlüğü, cep sözlüğü,

4. Yayım türü: basılı, elektronik (DVD, taşınabilir cihaz vb. ile), genel ağ tabanlı,

5. Düzeni: kelimededen anlama, kelimededen anlama ve kelimeye,

6. Kullanıcıların dili: aynı dilin konuşurları, iki belirli dilin konuşurları, dünya çapında sözlüğün dilini öğrenenler,

7. Kullanıcıların özellikleri: dil bilimciler, dil uzmanları; okuryazar yetişkinler; öğrenciler; küçük çocuklar; dil öğrenenler,

8. Kullanım amacı: çözümleme (bir kelimeyi anlamak, yabancı dilden tercüme), kodlama (bir kelimeyi doğru kullanmak, yabancı dile tercüme, dil öğretimi).

Atkins ve Rundell'ın tasnifi hem sözlüklerin şekli özelliklerini hem içeriğini ve hem de kullanıcı kitlesi ile kullanım amacını ölçüt olarak kullanan derli toplu, kullanışlı bir tipoloji sunar.

İncelenen tipolojik çalışmalar arasında hem iki dilli sözlükler üzerine kurulmuş olması hem de ayrıntılı ve kullanışlı bir tasnif ortaya koyması bakımından *Dictionnaire Turc-Français*'nin türü belirlenirken Yong ve Peng'in (2007) tipolojisi kullanılacaktır.

2.2.1.1. Sözlükçü ve Kullanıcı Yönünden *Dictionnaire Turc-Français*

Sözlükçü ve kullanıcı yönünden tipolojik karakterin belirlenmesi sözlüğün, sözlük bilimsel iletişim açısından izlediği genel stratejiyi anlayabilmek için ilk adımdır. Sözlüklerin genel yapısı, hazırlanma aşamasında seçilen leksikografik perspektif ve amaçla doğrudan ilgilidir. Leksikografik perspektif, kullanıcı ile kurulacak iletişimin yürütüleceği zemini belirlerken leksikografik amaç ise temel olarak sözlüğün ne için yapıldığını tanımlamaktadır (Yong ve Peng, 2007, s. 69).

Sözlükler, bir dilin söz varlığını objektif ve doğru bir şekilde tanımlamaya çalışır. Sözlükçü söz varlığını belirli bir dönem içinde veya birden çok dönemi kapsayacak şekilde derleyebilir, eş zamanlı veya art zamanlı bir tanımlama yöntemi seçebilir. İki dilli sözlüklerde genellikle pratik pedagojik amaçlara hizmet ettiklerinden ötürü tabii olarak eş zamanlı bir tanımlama yöntemine başvurulduğu görülür (Yong ve Peng, 2007, s. 69). Sözlüklerdeki eş zamanlılık, dilin sınırlı bir dönemde kullanıldığı şekliyle tanımlanmasıdır; karşılaşılan sorunlar, etimolojik değil anlamsal temellere dayanılarak çözülür (Svensén, 1993, s. 18, 202). Amaç, bir dilin gelişim sürecinin bir dönemindeki kelime hazinesini ele almaktır; kastedilen “modern” veya “güncel” değildir (Zgusta, 1971, s. 202).

Meynard'ın sözlüğü eş zamanlı bir tanımlama yöntemi üzerine kuruludur ve ele aldığı söz varlığının büyük bölümü 18. yüzyılın son yarısı ile 19. yüzyıla aittir. *Dictionnaire Turc-Français*'nin *elif* kısmında yer alan 1.675 madde başı ile 3.969 iç madde, çağdaşı olup “Türkçenin bütün yaşayan kelimelerini ihtiva eden” (Timurtaş, 1997, s. 317) *Kamus-ı Türkî*'nin (1900) *elif* kısmı ile karşılaştırıldığında; Meynard'ın ele aldığı 1.374 madde başı ile 2.110 iç maddenin *Kamus-ı Türkî*'de de yer aldığı görülmektedir. *Kamus-ı Türkî*, *Dictionnaire Turc-Français*'den daha kapsamlıdır, hem tek dilli bir sözlük olmasından ötürü söz varlığı farklılaşmaktadır hem de genel leksikografik tercihleri açısından farklılıklar gösterir¹⁰. Bu özelliklerin tabii bir sonucu olarak *Kamus-ı Türkî*'nin *elif* kısmında Meynard'ın ele almadığı 2.514 madde başı ve 1.358 iç madde vardır. Bunların dışında 6 madde başı ve 22 iç maddenin *Dictionnaire Turc-Français*'de varyantları veya farklı yazımları ile yer aldığı görülür. Ayırıcı tipik özellikleri göz ardı edilirse Meynard'ın ele aldığı 1.675 madde başının 1.374'ü *Kamus-ı Türkî*'de de vardır ve bu iki sözlük bu yönleriyle dönemlerinde yaşayan sözleri sözlüklerine alarak eş zamanlı bir tavır sergilemişlerdir. Yine de her iki sözlük de sadece eş zamanlı bir yaklaşım içinde değildir. Zira Şemseddin Sami'nin yeniden canlandırılmasının yararlı olacağı düşüncesiyle sözlüğünde yer verdiği arkaik sözler olduğu gibi Meynard'ın sözlüğünde de açıkça o günlerde kullanılmadığı ifade edilmiş sözler vardır: *ölçer* (189a), *eyitmek* (218a), *ikinmek* (232a) gibi. Yine de bu örneklerin genele oranı oldukça düşüktür. Tanımlarda, aslen farklı bir anlamda olup o günlerde yalnızca yeni yan anlamlarıyla kullanılan sözlerin açıklandığına da rastlanır: *oramak* (148a) gibi. Sözlüğün *elif* kısmının tamamı değerlendirildiğinde sözlükte eş zamanlı bir yaklaşım olduğu görülür.

İki dilli sözlüklerin, her şeyden önce iletişim için gerekli olan dillerden biri ya da her ikisi hakkında bilgi edinmek için kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu nedenle bu sözlükler tipik olarak betimleyici sözlükler değil -iletişim yönünün önemli olmadığı- bir şeyler öğrenmek için kullanılan pedagojik sözlüklerdir (Piotrowski, 1994, s. 23).

Kuralcı sözlükler, belirli bir kullanımı kurallaştırırken betimleyici sözlükler mevcut kullanımı açıklar (Svensén, 1993, s. 18). 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar iki

¹⁰ *Kamus-ı Türkî*'nin leksikografik özelliklerinin özeti için bk. Yavuzarslan, 2004.

dilli sözlükler, yukarıda değinilen pedagojik yönlerinden ötürü genellikle kuralcı bir yapıda oluşturulmuş; bilhassa özel veya tartışmalı kullanımlarda kuralcı yaklaşım gerekli bir hâl almış, sözlükçüler tarafından yaygın kabul gören dilsel kurallar kullanılmıştır. Modern iki dilli sözlüklerde ise betimleyici yaklaşım daha baskın bir rol oynamaktadır, dilsel olguları varoluş şekliyle tanımlarlar, olması gerektiği düşünülen şekliyle değil. Aslında bu iki bakış açısı ele alınan söz varlığının farklı unsurlarına göre zaman zaman iç içe geçmektedir. Hiçbir sözlük tamamen betimleyici veya tamamen kuralcı yapıda değildir (Yong ve Peng, 2007, s. 69-70).

Dictionnaire Turc-Français'de kuralcı ve betimleyici yaklaşım zaman zaman iç içe geçse de çoğunlukla kuralcı yön ağır basar. İki dilli sözlüklerin kuralcı yönünün bir göstergesi olarak genellikle yaygın yazım yanlışlarının maddelerde ele alınıp yanlış olduğu açıkça belirtilmek suretiyle doğru yazıma işaret edildiği görülür (Svensén, 1993, s. 45). Meynard da bu kuralcılığa başvurur: Örneğin *istambol* maddesinde (48b) “İslambol” yazımının yanlış olduğunu ve bunun bir kelime oyununa dönüştüğünü belirtir. Yine çok belirgin bir örnek olarak *Dictionnaire Turc-Français*'de *ossoun*¹¹ maddesi (168a) vardır ve açıklamada “olsun” sözünün yanlış yazımı olduğu ifade edilir. Yazımın yanında sesletim temelli yanlışlar da açıklanmıştır: *Eud âghadje* maddesinde (145a) sözün aslında “id ağacı” olduğu ve yanlış bir sesletim eseri olarak “öd ağacı” şeklinde kullanıldığı belirtilir. Benzer açıklamalara *êçêlbend* (15a), *ikhtyar* (22b), *ârsez* (35b), *azêb* (43b), *astar* (53b), *eçloubi* (68b), *eçe* (70b), *âfaqan* (82a), *êlêghim çalghim* (106b), *âvsoun* (168a), *evla* (186b), *oladjaq* (187a), *olta* (188b), *euyuk* (207b), *ehl* (209b), *ayat* (211b), *êp* (214b), *îl* (235a), *êleq* (238a), *iliman* (240b) maddelerinde de rastlanır. Bununla birlikte Meynard'ın yazım, sesletim veya anlam bakımından doğru saydığı kullanıma yönlendirdiği açıklamaları da vardır. Örneğin, *ouçouñ* maddesi (171a) ve onun iç maddelerinden *ouçounlek* (171a) açıklanırken bu sözlerin kullanımının normal dışı olduğu, bunların yerine “usanç” ve “usan” sözlerinin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. *Eukuz* maddesinde (185a) ise bu sözün “sığır” sözüyle karıştırılmaması gerektiği, “sığır”ın bütün türü ifade ettiği belirtilmiştir. *Îlê - ilên* maddesinin (239a) altında verilen *babasi-ilê yolê tcheqmech* örneğinde (239a) “ile” kelimesinin her zaman tam şekilde söylenmesi gerektiği, “babasile” gibi

¹¹ Kartallıoğlu (2021, s. 22) “*olsun, ossun*” dönüşümünü şöyle açıklar: “İnsanlar arasındaki resmiyet ve samimiyet, -her dönemde olduğu gibi- Osmanlı Dönemi'nde de konuşmaya yansımıştır. Mesela, bir hizmetkâr, yanında çalıştığı tüccar ile konuşurken *ossun*, mahkemeye gidip yasakçıya hitap ederken *olsun* diyebilmektedir.” Üstelik “olsun” sözünün “ossun” şekli başka eserlerde de gerek halk konuşmasındaki şekil olarak gerekse ikincil bir biçim olarak etiketlenmiştir (Kartallıoğlu, 2022, s. 220).

kısaltılarak kullanılmaması gerektiği açıklamıştır. Yanlış kullanımların belirtildiği gibi daha doğru kullanımlara özel olarak işaret edilen maddeler de vardır: *adjami* (16b), *êçê* (58b), *olaq* (187b), *ayat* (211b), *itmek* (218a) gibi. Bu sözlerin açıklamalarında, madde başı olarak aldığı yazımların daha doğru şekillerini madde içinde göstermektedir.

Dictionnaire Turc-Français'de kuralcı ve betimleyici yaklaşımın bir aradalığının gözlenebildiği maddeler de vardır: *êchya* (65a), *aaza* (73a), *aghiar* (81a), *aqran* (86a), *aqraba* (86a), *evlad* (187a) gibi. Meynard bu kelimeleri tanımlarken Arapçada çoğul olduklarını fakat Türkçede tekil ad olarak kullanıldıklarını belirtir. Bu kullanımlar için kural koymaya çalışmaz, mevcut durumu gözler önüne serer. Bunu yaparken Türkçedeki kullanımlarına ise dolaylı yoldan sınırlama getirmiş olur. Yani her iki yaklaşım doğal olarak iç içe geçer.

Söz konusu iki dilli sözlükler olunca yukarıda bahsi geçen özellikler dönemden döneme değişmekle birlikte eş zamanlı bir eksen de değerlendirildiğinde ayırıcı özellik olarak kabul edilemeyecek kadar ortaktırlar. Bundan ötürü *Dictionnaire Turc-Français*'ye kullanıcının konumundan bakılarak aktif ve pasif olma yönünden yaklaşılsa daha net bir sınıflandırmaya ulaşmak mümkün olabilir:

İki dilli sözlükler, yabancı bir dille temasa geçen kullanıcılar içindir. Kullanıcı, o dilin yapısına hâkim olduğunda artık tek dilli bir sözlüğe ihtiyaç duyar. Bundan ötürü iki dilli sözlükler kullanıcı ön planda tutularak hazırlanır (Atkins ve Rundell, 2008, s. 487). Sözlüklerin aktif ve pasif olma durumu tam olarak kullanıcının ön planda tutulması ile ilgilidir.

İki dilli sözlük kullanıcıları bakımından daha “pasif” olan okuma ve dinleme becerileri “çözümleme” faaliyetini; daha “aktif” olan yazma ve konuşma becerileri ise “kodlama” faaliyetini destekler. Pasif olanlar “anlama” ve aktif olanlar “üretme” faaliyetleri olarak da adlandırılabilir. Dilsel faaliyetin türüne göre sözlükten beklenen dilsel bilginin türü de değişir (Svensén, 1993, s. 9). Bundan ötürü sözlüklerin madde yapısı, büyük ölçüde hedeflediği faaliyetlere göre değişir.

İki dilli sözlükler için “pasif” ve “aktif” gibi kavramların fikir babası Şerba'dır (Piotrowski, 1994, s. 18). Aktif sözlükler, kodlama sözlükleridir ve bu sözlüklerde kaynak dil, yazarın/kullanıcının ana dilidir. Pasif sözlükler ise çözümleme sözlükleri

olup bu sözlüklerde yazarın/kullanıcının ana dili, hedef dil konumundadır (Svensén, 1993, s. 21; Atkins ve Rundell, 2008, s. 40).

İki dilli sözlük kullanıcılarının ana dillerinde yetkin oldukları ve diğer dile ilişkin bilgilerinin daha az veya az olduğu varsayılarak kaynak dildeki ifadelerin hedef dildeki karşılığını vermek amaçlanır. Bununla birlikte iki dilli sözlük kullanımının temeli olan tercüme faaliyeti iki yönlü olup ana dilden tercüme yapılabileceği gibi, ana dile de tercüme yapılabilir. Kullanıcının ana dili bir durumda kaynak, diğer durumda hedef dil olur. Ama her bir yön için yalnızca belirli dilsel faaliyet türleri söz konusu olur ve buna bağlı olarak da yalnızca belirli sözlük bilimsel bilgi türlerine ihtiyaç duyulur (Svensén, 1993, s. 10-11). Örneğin, Fransızcadan Türkçeye tercüme yapan bir Türk kullanıcı için Türkçenin yapı bilgisi ile Türkçe kelimelerin kullanıldığı bağlam ve üslup bilgisine ilişkin ayrıntılar gereksizdir; zira kullanıcı bunları genellikle ana dili bilgisi sayesinde sözlükte verilen karşılıklardan anlayabilir. Benzer şekilde Fransızcanın sesletimi bir Türk kullanıcı için yalnızca Fransızcaya sözlü tercüme yaparken gerekir (Oysa pratik sebeplerden ötürü sesletim bilgisi, en çok ihtiyaç duyulduğu yer Türkçe-Fransızca sözlükler olmasına rağmen Fransızca-Türkçe sözlüklerde verilir.). Kelimelerin çekimlenme bilgisi konusunda da benzer bir durum görülür: Fransızca bir metni doğru anlayabilmek için çekimle ilgili bilgiler bazen çok önemli olabilir, ancak bu tür bilgiler Türk kullanıcı Fransızcaya tercüme yaparken daha çok aranacaktır. Tanımlar konusunda bile sözlüğün işlevsel yönüne göre önemli farklılıklar ortaya çıkar. Fransızca-Türkçe sözlükte birkaç karşılığı verilmiş bir Fransızca kelimeye bakan Türk kullanıcı, genellikle bağlam ve ana dili bilgisi sayesinde doğru karşılığı seçmekte zorlanmaz. Ama Fransızcaya tercüme yaparken daha fazla bilgiye ihtiyaç duyacaktır. Örneğin, bir Türk kullanıcının Türkçe-Fransızca sözlükte, yanlış karşılığı seçmesini önlemek için her eş değer için özel alan, bağlam, üslup bilgisi veya maddenin Türkçe eş anlamlısı verilmelidir. Sonuçta en eksiksiz çözüm şudur: Fransızca-Türkçe dil çifti için dört sözlük gerekir; bunlar Türkçe konuşurlarının Fransızca metinleri anlaması için pasif bir sözlük ve Fransızca metinler oluşturabilmesi için aktif bir sözlük, Fransızca konuşurlarının Türkçe metinleri anlaması için pasif bir sözlük ve Türkçe metinler oluşturabilmesi için aktif bir sözlüktür.

Kaynak dilin kullanıcıları sözlükten en çok yararlanmaya çalışanlardır, zira yabancı bir dilde yazmaya çalışıyor oldukları varsayılır. Hedef dilin kullanıcıları ise

kendi dillerinde yazıyordu ve sözlüğe yabancı bir kelimenin ne anlama geldiğini anlamak için başvuruyorlardı (Atkins ve Rundell, 2008, s. 40). Bununla birlikte iki dilli sözlükler esas olarak hedef dilin kullanıcıları için hazırlanırlar. Yani Türkçe-Fransızca bir sözlük Fransız kullanıcıların Türkçeyi çözümülemesi (Türkçe bir kelimenin anlamını aramak, Türkçe metni Fransızcaya tercüme etmek) için hazırlanır.

Meynard'ın sözlüğü de esas olarak hedef dilin konuşurları yani Fransız kullanıcılar için hazırlanmıştır. *Dictionnaire Turc-Français*'nin başında yer alan sunuş bölümünde Meynard:

École des Langues Orientales Vivantes'de vermektten şeref duyduğum eğitim, uzun zamandır Türkçe lügatlerin noksanlarını tespit etmemi sağladı. Lügatteki bu noksanlar, eğitim hayatlarının başında talebelerin karşılaştıkları en küçük zorluklardan sadece bir tanesidir. Vefik Paşa'nın lüğatinin bana sunduğu beklenmedik yardım sayesinde bu zorluğu gidermeye çalıştım (Barbier de Meynard, 1881b, s. vi).

derken amacı ve hedef kitlesi ile ilgili ipucu vermektedir. École des Langues Orientales Vivantes'de Türk dili eğitimi alan, muhtemelen çoğu Fransız olan yabancı öğrenciler. Zaten sıklıkla madde açıklamalarında Fransızca kaynaklara yaptığı atıflar da bu hedef kitleye yöneliktir. Bunun yanı sıra sözlüğün genel yapısı da hedef dil konuşlarına yani Fransızlara yönelik olarak hazırlandığına işaret eder: *Dictionnaire Turc-Français*'de Türkçe maddelerin karşılığı olarak verilen eş değerler veya açıklamalar için Fransızcadaki kullanımlarına yönelik bağlam veya üslup bilgisi yoktur. Bununla birlikte Türkçe madde başlarının sesletimleri verilmiş, kullanımlarına ilişkin özel durumlar açıklanmıştır. Türkçe maddelerin karşılıkları verilirken daha çok açıklamalı tanımlara başvurulmuş, böylece Fransız kullanıcıların Türkçe ifadeleri daha iyi anlayabilmeleri sağlanmıştır.

Dictionnaire Turc-Français genel olarak değerlendirildiğinde Fransızca konuşurlarını hedef alan, böylece hem yazarının hem kullanıcılarının ana dilini hedef dil olarak seçmiş bir sözlüktür. Bu tür sözlüklerin tipik olarak pasif ve çözümlemeye yönelik sözlükler olduğuna yukarıda değinilmişti. Meynard'ın sözlüğü de böyledir: Esas olarak kullanıcının okuma ve dinleme yani anlama faaliyetini destekler; Türkçeden Fransızcaya tercüme yapılabilmesi, Türkçenin bir Fransız tarafından

çözömlenebilmesini sağlamak üzere hazırlanmıştır. Sesletim bilgisinin verilmesi dinlediğini anlama becerisi için kaynak sunarken Türkçe maddelerin karşılığı olarak verilen ayrıntılı açıklamalar okuduğunu anlama becerisine yöneliktir. *Dictionnaire Turc-Français*'nin pasif dil becerileri ve çözümlemeye yönelik bir sözlük olarak taşıdığı özellikleri örnekleyen bir madde aşağıda yer almaktadır:

Madde başının hem Arap harfli yazımı hem Fransızcaya göre Latin harfli çeviri yazısının verildiği görülüyor.

İç maddeler:

bir avuç: bir avuç, küçük bir miktar.

avuç içi: elin içi.

avuca sığmak:

alınmak, ele geçirilmek (kötü anlamda kullanılır).

avuçlamak: tutup sıkmak, elini doldurarak almak.

rüzgârı

avuçlamak: rüzgârla şişen yelken için söylenir.

← **أَوْج** *âvoudj*, *poignée*, creux de la main. — **أَوْج** *bir âvoudj*, une poignée, une petite quantité. — **أَوْج** *âvoudj itche*, creux de la main. — **أَوْج** *âvoudjê çeğlmaq*, être pris, saisi (s'emploie en mauvaise part). — **أَوْج** *âvoudjêne yalasoun çimdi*, « qu'il se lèche le creux de la main maintenant », c.-à-d. : qu'il en soit aux regrets, qu'il demeure frustré dans son attente. — **أَوْج** *âvoudjlamaq*, empoigner, prendre à pleine main. — **أَوْج** *rouzguare âvoudjlamaq*, se dit d'une voile enflée par le vent.

Madde başının tanımı "avuç, elin içi" şeklindedir. Önce eş değerin verildiği, ardından tanım yapıldığı görülüyor.

"Avucunu yalamak" deyiminin bir iç madde gibi fakat cümle içinde verildiği görülüyor. Bu cümlenin önce bire bir tercümesi yapılıyor, ardından Fransızca açıklaması veriliyor.

avucunu yalasın şimdi: "avucunu yalar şimdi", yani: pişman olsun, hayal kırıklığına uğrasın.

Şekil 2. 1. Genel sözlüksel düzene örnek olarak âvoudj (139b).

Âvoudj maddesi (139b) Meynard'ın kullandığı leksikografik yöntem için tipik bir örnektir. Sözlükte yalnızca eş değer kelimeler ile açıklama yapılmaz, anlamla ilgili madde başına yönelik kullanım bilgisi verilir ve bazen de hem bire bir tercümelerden hem de anlamsal açıklamalardan faydalanılır. Tıpkı madde başı ve iç maddeler ile örneklerin çeviri yazıları gibi bu bilgilerin tamamı Fransız kullanıcıların istifade edeceği türdendir. Şayet bir Türk kullanıcı, *Dictionnaire Turc-Français*'yi Fransızca

bir metin üretmek için kullanmak isterse ne verilen birden çok eş değer ve anlamı ayırt edebilmesini sağlayacak bir ipucu bulabilecek ne de Fransızcadaki kullanımına dair bir bilgi edinebilecektir. Bu da *Dictionnaire Turc-Français*'nin Fransız kullanıcılar için, pasif ve çözümlemeye yönelik bir sözlük olduğunu ortaya koyan temel bulgudur. Zaten iki dilli bir sözlükte, madde başları ile eş değerler arasında tam bir simetri söz konusu olsa bile simetrik olmayan, bundan ötürü tersine çevrilemeyen ve dolayısıyla her iki kullanıcı grubuna da hizmet etmeyen -yukarıda belirtildiği gibi- bilgi türleri her zaman vardır (Piotrowski, 1994, s. 40). Bu nedenle de -*Dictionnaire Turc-Français* gibi- tek yönlü iki dilli sözlükler aslında tek bir dil ve tek bir kullanıcı grubu için kullanışlıdır.

Sözlüklerin tipolojik özelliklerinden bir diğeri leksikografik amaçlarıdır. Yani sözlüklerin genel amaçlı - özel amaçlı, akademik - didaktik olması bakımından gösterdiği duruştur:

Genel amaçlı sözlüklerin odağı genel söz varlığıdır (Svensén, 1993, s. 21). Yani genel amaçlı iki dilli bir sözlük, kaynak veya hedef dilin yahut her ikisinin genel halkı için tasarlanmıştır ve kelimelerin anlamı, yazımı ve sesletimine yönelik bilgi edinmek için genel başvuru amacını karşılar. Bu tür sözlükler, kaynak dilin bütün genel söz varlığını ele alamaz; söz varlığının, daha çok pratik faydası olacağı düşünülen kısmı sözlüğe dâhil edilir (Yong ve Peng, 2007, s. 71).

Özel amaçlı sözlüklerde ise belirli kullanıcıların özel ihtiyaçlarını karşılamak hedeflenir; yani belli bir alanda kaynak dilin terimsel veya teknik söz varlığına yönelik yahut atasözü ve deyimleri, kelime sıklığı, eş dizimliliği, etimolojisi gibi farklı ve özel ihtiyaçları ele alınır (Yong ve Peng, 2007, s. 71). Bir sözlüğün özel amaçlı olup olmadığı genellikle sözlüğün adından kolayca anlaşılabılır. Yanı sıra, özel amaçlı bir sözlüğün içeriğinin, sınırlarının keskin olması dolayısıyla, genel sözlüklerden farklı olduğu her seviyeden kullanıcı tarafından ayırt edilebilir.

Dictionnaire Turc-Français, genel amaçlı bir sözlüktür. Ne söz varlığını düzenli bir kısıtlamaya tabi tutmuştur ne de buna uygun kısıtlı bir kullanıcı grubunu hedeflemiştir.

Leksikografik amacın diğer yönü, sözlüğün akademik yahut didaktik olması ile ilgilidir. Akademik bir leksikografik amacı olan sözlüklerin daha çok art zamanlı bir yaklaşımla, kapsamlı ve ayrıntılı veriler toplanarak, genellikle geçmiş döneme ait

yazılı kaynaklara dayandırılarak oluşturulduğu görülür. Bununla birlikte akademik sözlükler, büyük bir çoğunlukla tek dilli olarak hazırlanır; dil bilimciler ve diğer akademisyenlere hizmet etmeyi amaçlar. Didaktik yani öğretici sözlükler ise neredeyse her zaman eş zamanlı yaklaşımın benimsendiği, pratik sorunların çözümüne odaklanan ve bundan ötürü veri toplama aşamasında seçici davranılan, büyük ölçüde genel ve güncel söz varlığını ele alan sözlüklerdir (Yong ve Peng, 2007, s. 71-72).

Dictionnaire Turc-Français, genel amaçlı bir iki dilli sözlük olarak leksikografik amaç açısından didaktik taraftadır. Genel sözlükler için bu tür özelliklerin yalın bir şekilde gözlemlenmesi söz konusu olmasa bile, akademik sözlüklerin yukarıda sayılan özelliklerini taşıması belirleyici bir durumdur. Bununla birlikte daha çok akademik sözlüklerce ele alınan eskimiş kelimeler ve modası geçmiş kullanımlar (Yong ve Peng, 2007, s. 72) *Dictionnaire Turc-Français*'de de ele alınmakta ve bu yönleriyle açıklanmaktadır. Örneğin *euturu* (138a), *outch* (142b), *eurun - euren* (159a), *euzguè* (162b), *uchèn* (169b), *oghraq* (171b), *oghlán* (173b), *euñdul* (181a), *eulku* (191a), *îl* (235a) maddelerinin tanımlarında buna yönelik açıklamalar yapılmıştır.

Açıklamaların yanında, bu kelimelerin yerine kullanılan sözlerin de belirtilmesi sözlüğün didaktik tarafının ağır bastığına işaret eden diğer bir bulgudur.

اوكدول *euñdul*, (var. اوكدل) pari,
gageure, surtout aux courses de che-
vaux; (cf. اولك préséance, devant) —
prix du pari, gage. — اوكدول قومق
euñdul qomaq, parier, gager, défier.
— Le mot *euñdul* est vieux et inusité;
on emploie de préférence اوج *eudj* et
مجت *mijet*.

Öndül eski ve yaygın kullanılmayan bir kelime; yerine tercihen öç ve daha iyisi bahs.

Şekil 2. 2. Sözlüğün didaktik yönüne örnek olarak *euñdul* (181a).

2.2.1.2. Sözlük İçeriği Bakımından *Dictionnaire Turc-Français*

Yong ve Peng (2007, s. 72), İngiliz dil bilimci Halliday'in teorilerini temel alarak sözlükleri içeriksel açıdan üç ana başlık altında inceler: kapsam, yöntem, sözlük

bilimsel iletişim. Sözlük içeriği, bir bütün olarak sözlüğü oluşturan ve sözlüğün ortaya çıkarıldığı tüm sözlük bilimsel tercihlerin birleşimi olarak ele alınır.

2.2.1.2.1. Kapsam

Bu ölçütte kapsam, sözlük içeriğinin genel kapsamına işaret etmektedir (Yong ve Peng, 2007, s. 73). *Dictionnaire Turc-Français*'nin içeriği bilgi kapsamı, sözlüksel kapsam ve konu kapsamı olarak üç yönlü incelenecektir.

Bilgi kapsamı bakımından iki dilli sözlükler genellikle dil bilimsel bir bakış açısıyla hazırlanır. Dil bilimsel sözlüklerde temel amaç dilsel unsurların nasıl kullanıldığını açıklamaktır. Ansiklopedik sözlüklerde ise gerçek dünyanın bir parçası olarak eşya, kişi ve olayların betimlendiği görülür. Bununla birlikte sözlükler salt ansiklopedik veya yalnızca dil bilimsel yaklaşımla düzenlenebileceği gibi hem sözlüksel hem ansiklopedik bilgileri içermek suretiyle ansiklopedik bakış açısına da sahip olabilir. Dil bilimsel ve ansiklopedik bakış açısı, ansiklopedik sözlüklerin tipik birkaç özelliği ile ayrıştırılmaktadır: Özel adlara ayrılmış müstakil maddeler veya ek bölümler vardır; tüm bilgi türlerini içerir; olguları kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde ele alır. Bu özelliklerinden dolayı ansiklopedik sözlükler daha çok tek dilli olarak hazırlanır (Yong ve Peng, 2007, s. 73). Oysa iki dilli sözlüklerde de belli başlı durumlarda ansiklopedik bilgiye ihtiyaç duyulur: Örneğin, eş değerlerin kısmi olduğu veya eş değerlerin olmadığı durumlarda ansiklopedik bilgi aracılığıyla anlaşılır bir tanım yapılabilir. Özellikle pasif iki dilli sözlüklerin hedef dil tarafında bu tür bilgilere daha sık ihtiyaç duyulur. Kaynak dildeki ifadeler, sözlük kullanıcısının yabancı olduğu bir kültür ve kavram sisteminin ürünü olduğundan eş değerlerle karşılanması her zaman yeterli olmaz; bilhassa kültüre özgü ifadeler, mecaz ve benzetmeler, ölçü birimleri daha ayrıntılı bilgileri gerektirir. İlkesel olarak bu tür durumlar dışında iki dilli sözlüklerde ansiklopedik bilgiler yer almamalıdır, kullanıcılar daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsa çeşitli referans kitaplarına başvurmalıdır (Svensén, 1993, s. 164-165). Bu durum özel adlar için de geçerlidir; bilhassa kinayeli kullanımları bulunan yahut sıfatlaşmış özel adlar da genel olarak ansiklopedik maddeler içermese bile sözlüğe dâhil edilir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 186-187). İki dilli sözlüklerde ansiklopedik bilgi verilmesi yaklaşık bir eş değer bile olmadığı, doğrudan ödünçleme yapmanın uygun olmadığı bu gibi durumlarda bir bakıma tek seçenektir (Svensén, 1993, s. 155). Sözlükte ele alınan dillerin temsil ettiği kültürler arasındaki ayrım arttıkça

ansiklopedik bilgiye duyulan ihtiyaç da artar (Zgusta, 1971, s. 299). Bu noktada verilen ansiklopedik bilgiyi, genel bir ansiklopedik bakıştan ayıran şey iletişim durumunun gerektireceği kadar bilgi verilmesi, daha fazlasından kaçınılmasıdır. Zira prensip olarak iki dilli sözlüklerde eş değer söz konusudur, tanımlar değil (Svensén, 1993, s. 164). Bu açıdan bakıldığında *Dictionnaire Turc-Français*'de genel olarak dil bilimsel bir yaklaşım hâkim olmakla birlikte ansiklopedik bilgiler de vardır. *Âbdest* (3b), *Ibrahim* (4a), *èt* (8b-9b), *idjazet* (16a-b), *idjra* (16b-17a), *idjmal* (17a-b), *ihtyat* (21a-b), *èdik* (27b), *ortoq* (33a), *irsalyè* (35a), *ispendj* (47a), *iskemlè* (56a), *uskiuf* (56a-b), *èçè* (58b), *èchrèfi* (61b), *eçe* (70b), *âgha* (74b-75a), *aqlèf* (87a), *èyerlèmek* (90b), *âltoun* (103a-104b), *âlte* (104b-105a), *èlma* (108b-109a), *eudèmek* (146b-147a), *ouyaneq* (201b-202a), *ouiqou* (202b-203a), *âyaq* (212a-213b), *âyetlu* (217a), *él-khani* (236a) gibi maddelerde açıkça ansiklopedik bilgiye başvurulmuştur.

اسپنج *ispendj*, corrupt. du pers.
 پنجك *pendjik*, qui signifie *quint*. On
 donnait ce nom à la part du cin-
 quième prélevé autrefois par les sul-
 tans ottomans sur les prisonniers de
 guerre. Ce fut Mourad Ier qui, pour
 la première fois, établit cette taxe au
 profit du *beït ul-mal* (trésor); chaque
 prisonnier fut évalué à 120 aspres.

ispenç, Farsça *beşinci* anlamındaki *pendjik*'ten bozulmuş. Bu ad, Osmanlı sultanlarının savaş esirlerinden kestikleri beşte birlik paya verilmiştir. *Beytülmal* (hazine) yararına bu vergiyi ilk koyan I. Murad'dır; her esire 120 akçe değer biçilmiştir.

Şekil 2. 3. Ansiklopedik bilgiye örnek olarak *ispendj* (47a).

Ansiklopedik kapsamda değerlendirilebilecek, özel adlardan müteşekkil iç maddeler de vardır: *haçan âbdallu* (3a), *taçviri efkiar* (82a), *âq deñiz* (83b-84a), *âqsaq timour* (86a), *Alp-Arslan* (101b), *Alp-Tèguin (tenguin)* (101b), *orta djami'* (150b), *orfan keurfèzi* (153b), *èvlia tchèlèbi* (195b), *oyoundjaqdjèlar* (209a), *Aya Sofia* (211b), *Aya çolouq* (211b), *tourghoud éli* (234b-235a), *hamidéli* (235a), *èynè-âbad* (242a), *âinalu qavaq* (246a) gibi.

Âlp maddesinde verilen bu iki özel ad, ansiklopedik bilgi kapsamındadır; zira kinayeli, deyimleşmiş yahut sıfatlaşmış bir kullanımları verilmemiştir. “Özel adlarda sıfat olarak kullanılır.” açıklaması ile verilen bu adların teknik açıdan örnek olması gerekirken hem bire bir tercümesi hem de açıklamasının verilmesinden ötürü iç madde niteliği taşıdıkları görülmektedir.

آلب *âlp*, brave, intrépide, champion; s'employait comme épithète dans les noms-propres : آلب ارسلان *Alp-Arslan*, « le brave lion », nom d'un Sultan seldjoukide; آلب تكين *Alp-Tekin* (tengün), « le brave guerrier », nom d'un prince ghaznévide.

“cesur aslan”, bir Selçuklu sultanının adı.

“cesur asker”, Gazneli bir hükümdarın adı.

Şekil 2. 4. İç maddelerinde özel ad olan maddelere örnek olarak *âlp* (101b).

Dictionnaire-Turc Français'deki içeriğin bilgi açısından dil bilimsel bir yaklaşımla oluşturulduğu görülür; bununla birlikte çözümlemeye yönelik, genel amaçlı ve didaktik bir sözlük olmasından ötürü hedef kitlesinin pratik ihtiyaçlarını karşılamak üzere ansiklopedik bilgilere de başvurulur. Ansiklopedik bilginin incelenen maddelerde az sayıda olduğu görülmüştür. Bilgi miktarının artırılması yerine kullanıcının daha ayrıntılı bilgi edinebileceği eserlere, atıf yapılarak işaret edilmiştir.

ارغيد *arguid*, passage, défilé, gorge de montagne. Voir au *Dict. géographique*.

Meynard'ın özel olarak seçilmiş eserlere ilişkin atıflarına tipik bir örnek:

Bk. *Coğrafya Sözlüğü*.

Atıf, Meynard'ın 1861 yılında Paris'te yayımlanan sözlüğüne yapılmıştır.

Şekil 2. 5. Başka kaynağa atıflara örnek olarak *arguid* (37b).

اقرار *ıqrar*, ar. terme de droit musulman : aveu obligatoire. Cf. d'OHSSON, *Tableau*, t. VI, p. 210.

Meynard'ın karşılaştırma için işaret ettiği kaynaklara ilişkin atıflarına tipik bir örnek:

Krş. d'Ohsson, *Tableau*, C VI, s. 210.

Atıf, Mouradjea d'Ohsson'un *Tableau Général de l'Empire Ottoman* adlı 7 ciltlik eserinin 6. cildine işaret etmektedir.

Şekil 2. 6. Başka kaynağa atıflara örnek olarak *ıqrar* (86a).

اوتوری *euturu*, signe-voyelle qui répond au *dhamma* de la grammaire arabe; il se place au-dessus de la lettre et prend la forme d'un petit *vav*; il correspond aux quatre sons : ô, ou, u, eu. Le double *euturu* اوتوری ایکی représente le *dhamma* accompagné du *tanwîn* arabe et sert à exprimer les sons ôn, oune, une, eune. Pour plus de détails, voir la *Grammaire*.

Meynard'ın özel olarak seçilmiş bir esere işaret etmeden yaptığı genel yönlendirmelerine tipik bir örnek:

Ayrıntılı bilgi için bk. *Grammer*.

Şekil 2. 7. Başka kaynağa atıflara örnek olarak *euturu* (138a).

Sözlüksel kapsam, en genel tarifiyle, sözlüğün bir ulusal dili mi yoksa bir dilin ağızları veya lehçelerini mi ele aldığı ile ilgilidir. İki dilli sözlükler genellikle ulusal dili ele alır; bununla birlikte kaynak dilin özel alanlarına odaklanabilir, örneğin fiiller sözlüğü, eş anlamlılar sözlüğü gibi özelleştirilebilir (Yong ve Peng, 2007, s. 74). *Dictionnaire Turc-Français* de ulusal dili ele almaktadır. Bir genel kullanım sözlüğü olması ve pasif kullanım amacına hizmet edişi de bu özelliği gerektirir. Meynard sözlüğünü, ulusal dilin söz varlığını kullanarak -öyle ki Osmanlı tebaasının tamamını ilgilendiren kanunları, Osmanlı basınının yayımladığı edebî metinleri, tarihî vesikaları ve yayımlanmış diğer genel sözlükleri bu söz varlığına kaynak olarak değerlendirerek hazırlamıştır.

Konu kapsamı ise sözlüğün genel referans kaynağı mı özel alan sözlüğü mü olduğuna göre değişir. Genel referans sözlükleri, kullanıcı kitlesine göre çok geniş bir konu aralığını ele alabilir; özel alan sözlükleri ise daha ziyade ekonomi, tıp vb. belirli bir alana yönelik olur. Bununla birlikte iki dilli sözlükler söz konusu olduğunda özel alanın sınırlılık şekli değişebilir; yalnızca dil kullanımının veya dil öğreniminin belirli bir yönünü de kapsayacak şekilde oluşturulabilirler. Örneğin, genel söz varlığını temel alan iki dilli eş dizimlilik sözlükleri bu tür özel alan sözlüklerindendir (Yong ve Peng, 2007, s. 75).

Genel referans amacı ile sözlüklere imla veya sesletimi kontrol etmek, aşına olunmayan kelimeleri anlamak ve bulmaca çözmek gibi kullanım amaçları ile başvurulur (Atkins ve Rundell, 2008, s. 29). Özel alan sözlükleri sınırlı bir alana hizmet eder; genel referans sözlüklerinin sunduğu geniş kullanım alanından bir veya birkaçını karşılar. İki dilli bir genel referans sözlüğünde bazı özel alanlara ilişkin maddeler de ele alınır; örneğin iki dildeki hükûmet ve orduya ilişkin kelimeler böyledir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 184). Bununla birlikte genel referans amaçlı sözlüklerde yer alacak terimler konusu tartışmalıdır: Alanın uzmanı olmayanların da kullanırı olduğu sosyoloji, tıp, otomotiv vb. alanların terimleri de bu tür sözlüklere dâhil edilmektedir. Yanı sıra özel adların bilhassa sesletim ve cinsiyet bilgisi bakımından iki dilli sözlüklerde yer alması gerektiği; eş değeri bulunmasa dahi bazı tarihî kişiliklerin adlarının, yer adlarının, dünyaca ünlü yapı adlarının, mitolojik veya dinî adlar ile bazı edebî karakter adlarının iki dilli sözlükler için faydalı birer söz varlığı kaynağı olduğu düşünülmektedir (Berkov, 1990, s. 102). Yine iki dilli sözlüklerde, özellikle pasif kullanıma yönelik olanlarda, edebî dilin söz varlığının da ele alındığı görülür (Svensén, 1993, s. 46). Bütün bu sebeplerle genel referans amaçlı sözlüklerde genel ve özel söz varlığının iç içe geçtiği görülür; bundan ötürü tamamen özel alan ile sınırlandırılan sözlükler, genel nitelikli sözlüklerden sayıca daha fazladır. Genel referans sözlüklerinin, kullanıcıların farklı ihtiyaçlarına tek yerde cevap verebilmek amacını gütmeleri bu durumun ortaya çıkmasının temel sebebidir (Svensén, 1993, s. 21). Her ne kadar genel referans sözlüklerinde genel ve özel alanın iç içe geçmesi söz konusu ise de söz varlığının yoğunluğu bakımından bu iki tür sözlük arasında ayrışma söz konusudur. Ayrışma tanımlarda da görülür: Özel alan sözlüklerinde daha ayrıntılı ve kesin tanımlar yapılır (Svensén, 1993, s. 22).

Dictionnaire Turc-Français'de genel söz varlığının yanında terimler de görülmektedir. Tıpkı yukarıda izah edildiği gibi iki tür söz varlığı iç içe geçmiştir ancak ele alınan maddeler genel referans amacına hizmet eden bir yoğunlukta genel söz varlığına aittir. Bununla birlikte özel alana ait sözlerden çok azı terim olarak işaretlenmiştir; bu tür sözlerin özel alana ait olduğu ancak ve ancak açıklamalardan anlaşılabilmektedir. Sözlüğün *elif* kısmında incelenen 1.675 madde başı ve bunların iç maddeleri arasında yalnızca 20 maddenin terim olarak işaretlendiği görülmektedir: borsa terimi olarak *alivrè* (114a); denizcilik terimi olarak *âpiqo* (7b), *ârmouz* (40a), *aria* (41b), *istavroz* (49a), *istraliè* (50a), *icharet* (60a-b) maddesinin içinde *dournuvîs baïraghe*, *âlabanda* (99b), *âlbora* (102a), *âmoura* (118b), *ânbar - âmbar* (121a-b), *ânîlè* (129b), *ortcha podja guitmek* (151a); dinî terim olarak *iqalè* (84a), *iqrar* (86a), *aqléf* (87a); hukuk terimi olarak *isti'djal* (50b); idari terimler olarak *idarè* (25b) maddesinin içinde *mudir* ve *mudirlik*; kimya terimi olarak *eçlamaq - eçlatmaq* (68b) maddesinin içinde *eçlante*.

أريا *aria*, (de l'italien?) t. de marine : déferler une voile, la mettre au vent; se construit avec *etmek*. → denizcilik terimi

Şekil 2. 8. Terim olarak işaretlenmiş maddelere örnek olarak *aria* (41b).

Bunların dışında, yapılan ansiklopedik açıklamalar veya Latince taksonomik adların verildiği tanımlardan ötürü sözlükte, özel olarak işaretlenmemiş terimsel söz varlığının da olduğu görülmektedir. Örneğin *iblis ternaghe* (5a-b), *ikhlamour* (24a-b) gibi bitki adları; *âterinè* (10a), *istaqos* (48a) gibi deniz canlılarının adları; *idjarè* (16a), *ihzar* (21b) gibi hukuk terimleri; *ihtyat 'askeri* (21a), *ahkiami harb* (22a) gibi askerî terimler; *medjalisi idarè* (26a), *ispindjik* (47b) gibi çeşitli idari terimler açıklamaları ile genel söz varlığından ayrışmaktadır.

استاقوس *istagos*. Ce mot emprunté au grec ἀστακός, désigne à la fois l'écrevisse de rivière, l'écrevisse de mer ou langouste « *locusta marina* », et le homard.

istakoz Yunanca ἀστακός'dan [= astakos] ödünçlemedir, nehir kereviti, deniz kereviti yani “*locusta marina*” ve istakoz anlamına gelir.

Bir istakoz türü olan kerevitin Latince adı olarak verilmiş.

Şekil 2. 9. Sözlüksel etiketi olmayan terimlere örnek olarak *istagos* (48a).

إحضار *ihzar*, ar. en droit musulman, amener. — إحضار امرى *ihzar emre* ou پوصلهسى *pouçoulase*, mandat d'amener. — إحضاريه *ihzaryè*, frais d'assignation devant les tribunaux, fixés par les capitulations à deux pour cent du montant de la créance en litige.

“İslam hukukunda” denilerek maddenin özel alanı belirlenmiştir.

ihzar, Ar. İslam hukukunda getirmek. - *ihzar emri* veya *pusulası*, *ihzar müzekkeresi*. - *ihzariye*, mahkeme celp masrafları, teslim şartlaşmasına göre anlaşmazlık konusu alacağın yüzde ikisi olarak belirlenmiştir.

Şekil 2. 10. Sözlüksel etiketi olmayan terimlere örnek olarak *ihzar* (21b).

Sonuç olarak *Dictionnaire Turc-Français*'de özel alanlara ait sözlerin de olduğu genel söz varlığı ele alınmaktadır; zira söz varlığının yoğunluğu genel referans amacıyla başvurulacak madde sayısı bakımından buna işaret etmektedir.

2.2.1.2.2. Yöntem

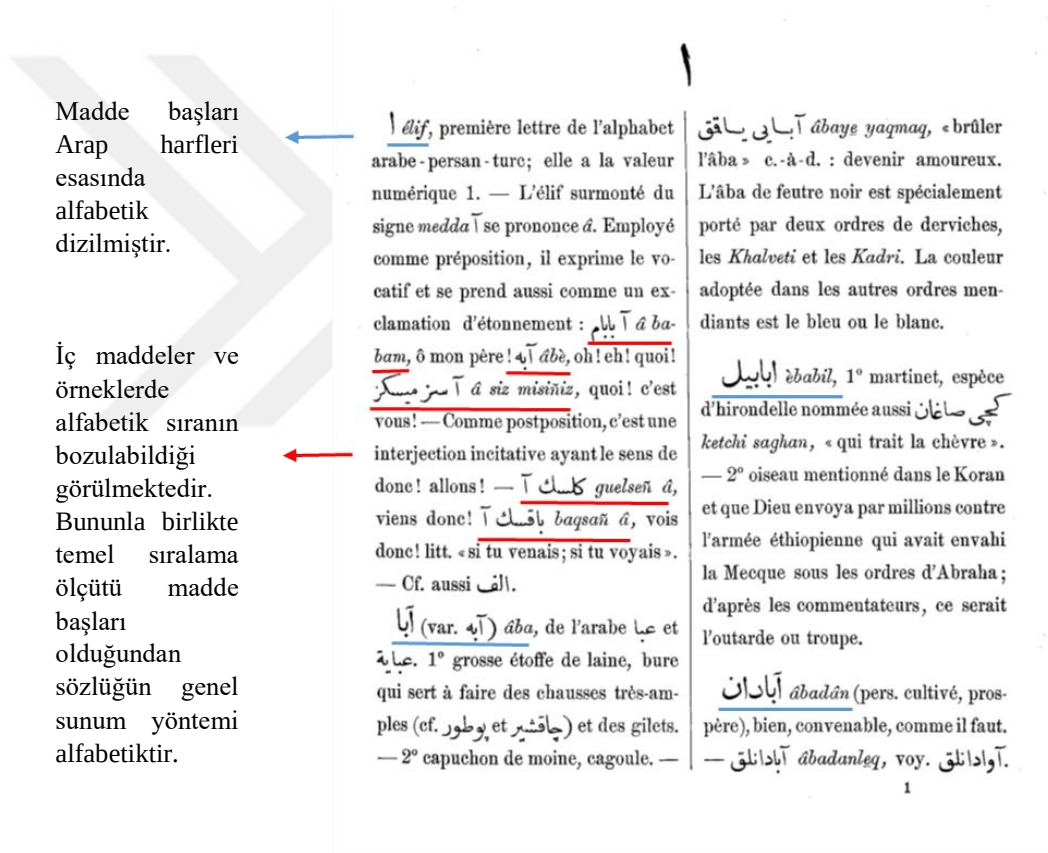
Yong ve Peng'in iletişimsel sözlük tipolojisine göre yöntem, sözlüksel bilginin işlenme şekline işaret etmektedir (2007, s. 75). Sözlüksel bilginin sunum şekli, genel düzeni ve aktarılışı yöntemi belirleyen unsurlardır.

2.2.1.2.2.1. Sunum

Sözlüklerde ele alınan maddeler üç farklı şekilde sunulabilir: alfabetik, anlamsal ve resimli.

İki dilli sözlüklerde genellikle kaynak dilin alfabesi esas alınarak maddeler alfabetik sistemle sunulur (Zgusta, 1971, s. 344). Her ne kadar bazı araştırmacılar

tarafından “deli gömleği” olarak nitelendirilse de (Atkins, 1996, s. 516) alfabetik sıralama, bilhassa pasif iki dilli sözlükler için pratik fayda edinmeye hizmet eder. Zira sözlük kullanıcısının dili hedef dildir ve okuduğunu anlama, kaynak dilden tercüme, kaynak dili çözümleme temel amacıdır. Bu noktada kullanıcının kaynak dilde yeterli bilgi sahibi olmadığı varsayılarak daha mekanik bir sistemle maddelerin sunulması, maddelerin erişilebilirliğini artırır ve bulunuşunu kolaylaştırır. *Dictionnaire Turc-Français*’de de alfabetik sunum kullanılmıştır; hem pasif iki dilli ve genel amaçlı bir sözlük olması hem de kaynak dil ile hedef dil arasındaki alfabe farkından ötürü seçilen alfabetik sunum en kullanışlı yol olarak görünmektedir.

Şekil 2. 11. Madde sunumu örneği (1a-b).

Alfabetik sunum, mekanik bir düzlem oluştururken anlamsal sunum, sözlüksel birimlerin anlam ilişkileri temelinde yükselir, anlamsal kategorilendirme ve gruplandırmaya dayanır. Kavram sistemine dayalı anlamsal sunum, yani tematik veya konusal gruplandırma, en eski sözlüklerde görülen sunum şekillerindendir. Sözlüksel birimler arasındaki anlam ilişkilerini gösterme ve dil öğrenimine pratik fayda sağlama

açısından alfabetik sunumdan farklıdır; ele alınacak söz varlığı anlamsal açıdan gruplara ve ardından alt gruplara ayrılır. Anlamsal sunum, sözlük bilimciler tarafından yaygın şekilde kabul görmesine rağmen alfabetik sunum daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Bugün anlamsal sunuma, kapsamı sınırlı dilsel sözlüklerde ve tabii olarak tek dilli kavramsal dizinlerde başvurulduğu görülmektedir (Yong ve Peng, 2007, s. 97-98). Anlamsal sözlüklerde onomasyolojik, yani anlamdan şekle doğru ilerleyen bir sistem işletilir. Bilhassa kavram dizini olarak düzenlenenlerde kelime türüne bakılmaksızın kavramsal bağlantıya göre gruplandırma yapısı (Svensén, 1993, s. 28). İki dilli sözlüklerin anlamsal sunumla oluşturulması henüz yeterince denenmemiştir. Bununla birlikte anlamsal sunum ile alfabetik sunumun iç içe geçtiği uygulamalar mevcuttur; özellikle iki dilli sözlüklerde alfabetik düzenden yararlanmak kullanım kolaylığından ötürü kaçınılmaz olmaktadır (Yong ve Peng, 2007, s. 98-99).

Resimli sunum, sözel olmayan sunum unsurlarının tümünü içerir: çizgi, tablo, çizim, fotoğraf, matematiksel formüller vb. Somut nesneleri betimledikleri gibi soyut kavramları da temsil etmede kullanılabilirler (Yong ve Peng, 2007, s. 75-76). Bununla birlikte bu tür sözlükler öncelikle adlar ve bunlardan da somut kavramları temsil edenler için kullanılırlar; çok dilli sözlükler için uygun bir sunum şekli olarak görülmektedir (Svensén, 1993, s. 28). Yine de iki dilli sözlüklerde resimlere çok sık rastlanmaz; rastlandığında genellikle açıklamaların zayıf kaldığı veya anlamı içerik ve kesinlik yönünden tam olarak sınırlandıramadığı durumlarda başvurulduğu görülür. Bilhassa pasif iki dilli sözlüklerde resimli anlatımlar oldukça azdır. Bir sözlüğün sunum şeklinin resimli olması, bu yöntemin bilgi sağlamadaki tek araç olarak kullanılması demektir (Yong ve Peng, 2007, s. 76). Sunum şeklinin resimli olduğu sözlükler, açıklamaların resimlerle yapıldığı eş anlamlılar sözlüğü gibi kabul edilebilirler (Svensén, 1997, s. 28).

2.2.1.2.2.2. Yön

İki dilli bir sözlüğün yönü, yani kaynak dilden hedef dile doğru tek yönlü oluşu veya tersinin de söz konusu olduğu şekilde iki yönlü olması, sözlüğün hedef kitlesi ve amacı ile doğrudan ilgilidir. İki dilli sözlüklerin hedef kitlesi temel olarak iki gruba ayrılır: kaynak dil konuşurları ve hedef dil konuşurları. Sözlüğün amacı ise hedef kitlenin konumu ile bağlantılı olarak ya aktif dil becerilerine yani üretmeye yönelik ya da pasif dil becerilerine yani anlamaya yöneliktir. Bu iki amaca ve iki hedef kitlesine

aynı anda hizmet eden iki dilli sözlükler çift yönlü olurken birine hizmet edenler tek yönlü iki dilli sözlüklerdir.

Şeklî manada çift yönlü iki dilli sözlükler, yukarıda belirtilen unsurların ikisine de hizmet etmekte ancak bu tek yönlü iki dilli bir sözlüğün tersine çevrilmiş olması anlamına gelmemektedir (Yong ve Peng, 2007, s. 76). Zira kullanıcıların ihtiyaçları amaçlarına göre değişiklik göstermektedir; ilk yönde hedef dil için ihtiyaç duyulan bilgi kategorileri, bu dilin kaynak dil olduğu ikinci yönde gereksiz olabilmektedir. Bu sözlüklerde en kısa maddeler hariç, iki kullanıcı grubu için de fazlalık sayılabilecek bilgiler olur (Atkins ve Rundell, 2008, s. 40).

İki dilli sözlüklerin çift yönlü hazırlanması, sözlüğün hacmini ciddi oranda arttırdığından daha az maddenin ele alınmasına veya her madde içinde verilen bilgi miktarının düşmesine neden olur; bu da sözlüğün pratik faydasını azaltmaktadır (Yong ve Peng, 2007, s. 76). Ayrıca ilk bakışta daha kapsamlı olacağı düşünülen bu tür sözlükler, sözlükçü tarafında hedef odaklı çalışmama riski yaratır (Svensén, 1993, s. 12). Bundan ötürü tek yönlü iki dilli sözlükler daha yaygındır. Bunun temelinde yatan sebep, sözlüksel ekonomi ve kullanıcı dostu sözlük hazırlama ilkeleridir. Zira iki dilli bir sözlük, öyle ya da böyle, sınırlı miktarda veri içerir; öyle ki daha önemli verilerin daha erişilebilir hâle getirilmesi için önemsiz yahut herkesçe bilinen bariz olgular sözlükten atılabilir. Madde başı ile eş değerleri arasında ne kadar düzenli bir simetri olursa olsun, iki dilli bir sözlükte tersine çevrilemeyen bilgi türleri vardır ve her iki kullanıcı grubu için gerekli bilgilerin tek sözlükte toplanması sözlüğü daha karmaşık ve kullanışsız hâle getirir (Piotrowski, 1994, s. 40).

Tek yönlü iki dilli sözlükler yalnızca ele alınan dillerden birinin konuşurları için tasarlanır. Bununla birlikte her iki kullanıcı grubunun farklı kullanım amaçlarına hizmet edebildikleri görülmektedir (Piotrowski, 1994, s. 39, 42). Örneğin *Dictionnaire-Turc Français*, Fransız kullanıcıların anlama faaliyetleri için hazırlanmış olsa da Türk kullanıcılar tarafından aktif bir dil becerisine yönelik kullanılabilir. Bu noktada aktif dil becerileri, yani üretme faaliyetleri için gereken bilgi türlerini içerip içermemesi önemlidir. Sözlük, aktif kullanım için her maddede yeterli bilgi barındırmasa bile az sayıda madde üzerinden bu amaca hizmet edebilir.

Meynard'ın sözlüğü tek yönlü iki dilli bir sözlüktür. Genel kanıya uygun olarak tek bir kullanıcı grubuna, Fransız kullanıcılara ve onların anlama, çözümleme

becerilerine hitap eder (bk. 2.2.1.1. Sözlükçü ve kullanıcı yönünden *Dictionnaire Turc-Français*). Zira Türkçe kelimelerin Fransızca eş değerlerinin anlamsal ayrımları, bilgi kategorileri verilmemiş; eş değerler dışındaki bilgiler, açıklamalar ve yorumlar Türkçe maddelere yönelik hazırlanmıştır.

اختيار *ikhtyar*, 1° vieux, vieillard.
— 2° cheikh, chef d'une communauté
religieuse (le *pîr* ou *morchid* des Per-
sans). — اختيارلق *ikhtyarleq*, vieil-
lesse, sénilité. — اختيارلق اماره سی
ikhtyarleq èmarèsi, signes de vieillesse,
rides. — اختيارانه *ikhtyaranè*, (loc.
fautive, mais d'un usage fréquent)
d'une manière vieille, sénile, ou *adj.*
vieux, usé. — اختيارلامق ou اختيارلامق
ikhtyarlamaq, ikhtyarlanmaq, devenir
vieux, décrépit, s'user. — اختيارلامق

Bu açıklama ile *ihitiyarane* sözünün hatalı ama sık kullanılan bir söz olduğu belirtilmiş, sıfat olarak kullanımı ayrıca tanımlanmıştır:

ihitiyarane, (galatımeşhur) eskimiş bir şekilde, ihtiyarlığa yakın, veya *sıfat* yaşlı, yıpranmış.

Şekil 2. 12. Sözlüksel anlam bilgisi örneği (22b).

2.2.1.2.2.3. Tanım Yöntemi

Söz konusu iki dilli sözlükler olunca genel beklenti, açıklanması gereken kelimeler ve yeni açıklamalar yerine eş değerler sunulmasıdır (Berkov, 1990, s. 99). Bundan ötürü iki dilli bir sözlüğün temel amacı, bir dilin sözlüksel birimleri ile diğer bir dilin anlam bakımından eş değer olan sözlüksel birimleri arasında eş güdüm sağlamak olarak görülür (Zgusta, 1971, s. 294). Bununla birlikte eş değerlik tartışmalı bir konudur; zira bir yandan mutlak eş değerlikten ziyade çoğu zaman kısmi eş değerlik söz konusu olurken bir yandan da anizomorfizm yani sıfır eş değerliğin söz konusu olduğu durumlar görülür, diğer yandan ise eş değerlerin anlam kapsamı farklılaşabilir. Eş değer seçimi, en az edebî tercümelelerdeki kadar sanatsal ve bir o kadar da bilimsel bir iş olarak kabul edilmektedir (Berkov, 1990, s. 103).

İki dilli sözlüklerde eş değerlik, madde girişlerinin anlamlarında açıklama olarak hizmet eden bir hedef dil ifadesidir; bu ifade genellikle tercüme metninde ufak

değişikliklerle kullanılabilir. Tanım ise madde girişlerinin anlamlarında bir açıklama olarak hizmet eden, önemli ölçüde değiştirilmeksizin tercüme metninde kullanılamayan, genellikle bir cümle şeklinde olan hedef dil ifadesidir (Piotrowski, 1994, s. 21).

Eş değerliğin türleri vardır: Tam eş değerlik, ele alınan iki dildeki kelime ve ifadeler arasında içerik ve kullanım açısından tam bir uyum olması durumudur (Svensén, 1993, s. 143). Her iki öge de aynı anlama sahiptir ve aynı bağlamlarda kullanılır. Bu eş değerlik türü ile nadiren karşılaşılır; hatta bilim ve teknoloji alanındaki terminoloji ile sınırlı olduğu söylenebilir (Piotrowski, 1994, s. 146). İki dildeki kelime ve ifadeler arasında içerik ve kullanım açısından tam bir uyum olmaması hâli, kısmi eş değeri doğurur; hedef dildeki eş değer, kaynak dildeki ifadeye göre daha üst bir kavramı işaret ediyor olabilir, daha az belirli olabilir (Svensén, 1993, s. 143-144). Bu, en sık karşılaşılan eş değeri türüdür (Piotrowski, 1994, s. 146) ve olağan bir durumdur, hatta iki dilli sözlüklerde eş değeriğe bahsetmek demek çoğunlukla kısmi eş değeriğe bahsetmek demektir (Zgusta, 1971, s. 312). Diğer bir tür ise eş değeriğin olmaması durumu yani sıfır eş değeriğidir. İki dilden birindeki kelimenin diğeriğinde denginin bulunmaması yani anizomorfizm, eş değeriğe ilgili pek çok sorunun kaynağı olarak değeriendirilmektedir (Zgusta, 1971, s. 296). Zira bir kelimenin başka bir dilde çeviri eş değeriğinin bulunması, cümle içinde kullanılmaya hazır bir ifadenin elde edilmesi sayesinde tercüme faaliyetini yürüten kişi için işleri oldukça kolaylaştırır. Eş değeriğinin bulunmadığı durumlarda (bilhassa pasif iki dilli sözlüklerin kullanıcıları için) ise sözcüksel boşluğun bir açıklama ile doldurulması gerekir (Zgusta, 1971, s. 325) ki bu hem sözlükçü hem de kullanıcı için daha çok çaba gerektirir. Eş değeriğinin olmadığı durumlara daha çok kültüre özgü kavramlar söz konusu olduğunda rastlanır (Svensén, 1993, s. 145).

Geçmişte iki dilli sözlükçülüğün, kaynak dildeki kelimelere hedef dilden tek karşılık verilmek üzerine kurulu olduğu görülür. Modern sözlükçülükte ise birden çok karşılığın verildiği görülmektedir; bu, kaynak dilde yakın anlamlılar arasındaki farkı ortadan kaldıran, sözlüğü karmaşıktıran bir uygulamadır. Birden çok karşılık verilmesi eş değeriğinin açıklandığı yorumlara ihtiyaç doğurur. Kaynak dildeki ifade için verilen karşılığın hedef dilde daha geniş bir anlama sahip olabileceği de dikkat edilmesi gereken bir husustur (Berkov, 1990, s. 104). Oysa kullanıcılar, özellikle de kendi diline tercüme yapmak istediğinde yalnızca kelimelerin anlamını öğrenmeye

odaklanır. Hâl böyle olunca iki dilli sözlük, âdetâ tek dilli bir sözlük gibi kullanılır. Hedef dildeki sözlüksel birim, anlama ulaşmayı ve kaynak dildeki bir cümlemin doğru çözümlenmesini sağlayan bir aracı vazifesi görür. Sunulan eş değer, kaynak dildeki ifadenin en uygun tercümesini sağlamasa da kullanıcıların aralarından seçim yapabileceği bir dizi olasılığı sunmalıdır. En uygun eş değer kullanıcılar tarafından ayırt edilebilmeli, pasif dil becerilerine yönelik kullanımda verilen eş değerler dışında bağlama uygun başka bir kelime bile seçilebilmelidir (Winter, 1992, s. 41). Zaten pasif dil becerilerine yani anlama ve çözümlemeye yönelik sözlüklerden, madde başı ile ilgili önemli miktarda bilgi sağlarken sunulan eş değerler hakkında daha az bilgi sunması beklenir (Hannay, 2003, s. 148). Çünkü bu tür sözlüklerin kullanıcılarının hedef dilde yetkin olduğu varsayılır.

Farklı dilleri kullanan ülkelerin tarihî, coğrafi, iktisadi ve sosyokültürel bakımından da farklılıkları vardır. Buna bağlı olarak kavramsal dünyalar da farklılaşır. Kavram sistemindeki farklılık, eş değerlerin anlam çeşitliliğine yansır. Bütün bunların sonucunda iletişim ve tercümede sorunlar ortaya çıkar. İki dilli sözlükler, bu sorunları en aza indirmeyi amaçlayan sözlüklerdir. Kaynak dildeki bir sözlüksel birime, hedef dildeki en yakın eş değer veya eş değerler bulunur; eş değer veya eş değerlerin eş değerlik derecesi tespit edilir ve mutlak eş değerlik çok nadir olduğundan farklılıklar belirlenir. Son olarak farklılıklar konusunda kullanıcı uygun açıklamalar ile bilgilendirilir. Bu noktada sözlüğün leksikografik amacı bilgi türüne doğrudan etki eder (Svensén, 1993, s. 140-142). Örneğin, yukarıda belirtilen pasif dil becerilerine yönelik sözlüklerin aksine aktif dil becerilerine yönelik yani üretim odaklı iki dilli bir sözlük, madde başının kendisinden çok eş değerleri hakkında bilgi sağlar (Hannay, 2003, s. 147).

Zaman zaman eş değer ile açıklamanın karıştığı durumlarla karşılaşılır. Bu tür durumlar genellikle kültüre özgü sözlük birimleri ve bir sürecin nesnesini işaret eden tanımlarda görülmektedir. Öte yandan bir kelimenin mutlak eş değeri olabilir ve bu eş değerın kullanım sıklığı çok düşük olabilir. Hatta pasif iki dilli bir sözlükte verilen eş değer, hedef dilin konuşurlarınca bile bilinmiyor olabilir. Kullanıcılar bu tür durumlarda bilgilendirilmelidir (Berkov, 1990, s. 104).

Modern iki dilli sözlükçülükte karşılaşılan bir başka tanımlama yöntemi ise iki dillileştirilmiş tanımlardır. Tek dilli sözlüklerde olduğu gibi iki dilli sözlüklerin hazırlanışı sırasında da sözlükçülerin tek dilli sözlükleri incelediği ve bunlardan bir

veya birkaçını temel kaynak olarak ele aldığı görülmektedir. Bu tanımlama yönteminde, temel alınan tek dilli kaynaktaki tanımın tercüme edilmesi; böylece kaynak dildeki tanımın içerik açısından muhafaza edilip yanına hedef dildeki eş değerlerin eklenmesi söz konusudur. Bu yöntem, hedef dildeki sınırlı bir kullanıcı grubuna hitap eder. Dolayısıyla sözlükçü, temel aldığı tek dilli sözlüğü başlangıç noktası olarak kabul eder ve tanımları leksikografik amacına uygun şekilde uyarlar (Yong ve Peng, 2007, s. 77).

Meynard, *Dictionnaire Turc-Français*'nin "Okuyucunun dikkatine" başlıklı sunuş bölümünde Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmani*'sinden çokça yararlandığını fakat ortaya koyduğu sözlüğün onun basit bir tercümesi veya alfabetikleştirilmiş şekli olmadığını özellikle belirtir ve aralarında iki dilli sözlükler ile tarihî, hukuki, edebî metinlerin de olduğu başka kaynakları da kullandığını ifade eder (Barbier de Meynard, 1881b, s. vi-vii). Bununla birlikte *Lehce-i Osmani*'den doğrudan tercüme edilip düzenlenen çok sayıda madde vardır. Bu maddelerden *âterinè* (10a), *èyer* (89b), *èlti* (105a), *âlev* (111a), *orkinoz* (155a), *ourouq* (158a-159b), *uzerlik tokhoume* (162a), *uzkun - uzgun* (162b), *èvlek* (190b-191a), *igde* (230b), *elghen - âq elghen* (237a-238b), *èinal* (242a), *imbat* (241a) maddelerinde doğrudan *Lehce-i Osmani*'ye atıf da yapılmıştır.

*Lehce-i
Osmani*'de
"üzerlik
tohumu" olarak
değil *üzerlik*
şeklinde yer
alır. Tanımı şu
şekildedir:
"buhur edilen
yabani sadef
tohumu, sedâb,
sipend,
harmel."
(*Lehce-i
Osmani*, 1876,
s. 220)

اوزرلك *uzerlik*, rue, plante. —
اوزرلك تخمی *uzerlik tokhoume*, graine
de rue qu'on emploie en fumigations
(*Lehdjè*). Cf. اوزرلك.

*üzerlik
tohumu*, tütsü
için kullanılan
sedef otu
tohumu.

Şekil 2. 13. Tercüme maddelere örnek olarak *uzerlik* (162a).

Dictionnaire Turc-Français, kullandığı kaynaklardan doğrudan aldığı bilgilerden bağımsız olarak tanım yöntemi açısından hem eş değer vermeyi hem de tanım yapmayı kullanır; pek çok kez bu iki yöntemi birlikte kullandığı görülür. Eş

değer verdiği maddelere örnekler şunlardır: *âbdarleq* (3a), *âbloqa* (5a), *ikhbar* (22b), *er* (29a), *âramaq* (31a), *ârzou* (35a), *arqadach* (37b), *èrik* (38b, 42a), *ichtè* (61a), *èchèk* (62a), *âzghen* - *âzghoun* (44a), *èzmek* (45a), *âchelamaq* (66a), *âgh* (74a), *âq yavchan* (88a), *iletmek* (103a), *âltchaq* (105b) gibi.

ir, ezgi, şarkı. ← ار *er*, chant, chanson; voir ایر. —
abrév. pour اکر *èyèr*, si; voir ce mot.

Şekil 2. 14. Eş değerlerle anlam bilgisine örnek olarak *er* (29a).

Maddelerin tanımlarla izah edildiği örnekler ise şunlardır: *irsalyè* (35a-b), *èrvèlèmek* (40b), *èrich* (41b), *èchkindji* (63b), *aaza* (73a), *y'lam* (73b), *âgharma* (76b), *âghouz* (81a), *iftar* (82a), *èflatouni* (82b), *âq çou* (86b), *èla* (99b), *iltihaq* (102b) gibi.

اریش *èrich*, (var. ایریش *irich*) trame
de la toile sur le métier. — *âreçh*, → *eriş*, (varyant *iriş*) dokuma
voir آرش. tezgâhındaki argaç.

Şekil 2. 15. Tanımlarla anlam bilgisine örnek olarak *èrich* (41b).

Hem tanım yapılan hem de eş değer verilen maddeler de vardır: *ârq* (37b), *âstar* (47b-48a), *èchya* (65a), *âqtchè* (85a), *âqen* (88a), *èñsè* (92b), *âñlamaq* (94b), *èymek* - *ègmek* (95b), *âltleq* (103a), *èmarèt* (114a), *imtihan* (115b) gibi.

“Nuque” sözü

ense kelimesinin

Fransızca eş

değeridir.

Maddenin hem eş

değeri verilmiş

hem tanımı

yapılmıştır.

أكسد *èñsè*, nuque, derrière de la
tête, naissance du cou; partie posté-
rieure (cf. قزال pour les animaux). —

ense, ense,

kafanın

arkası,

boynun

başlangıcı;

arka kısım.

Şekil 2. 16. Tanım ve eş değerlerle anlam bilgisine örnek olarak *èñsè* (92b).

Çoğu zaman madde başının kullanım bilgisi de maddeye verilen tanım veya eş değer şeklindeki karşılığın bir parçası olarak sunulur: *élif* (1a), *iptida* (2b), *indjir* (123a-b), *uzèr* (161b), *etmek* (217a-b) gibi.

اوزر *uzèr*, la partie supérieure, le dessus, la surface; — employé comme prépos. sur, dessus, contre, etc. — - sur, dessus, contre vb. gibi edat olarak kullanılır.

Şekil 2. 17. Kullanım bilgisi sunumuna örnek olarak *uzèr* (161b).

Terim, kültüre özgü ifade veya genel söz varlığına ait sözler arasında bir ayırım yapılmaksızın kimisinin tanımlandığı kimisine eş değer verildiği ve kimi maddelerde ise iki yöntemin bir arada kullanıldığı görülmektedir (ayrıca bk. 2.2.1.1. Sözlükçü ve kullanıcı yönünden *Dictionnaire Turc-Français*).

2.2.1.2.2.4. Yayın Şekli

Bugün sözlük bilimsel iletişim, iki mecrada yürütülmektedir. Bunlardan birisi fiziki baskı ortamı, diğeri ise dijital yayımdır (Yong ve Peng, 2007, s. 77). Tabletlere kazınan sözlükler ile el yazması sözlükler, sınırlı sayıda üretilmiş, belki de bugün elde tek nüshası bulunan sözlüklerdir. Matbaa baskısına geçiş, sözlüklerin fiziki baskı ortamını geliştirmiş ve sözlüklerin ulaşılabilir olmasını sağlamıştır. Sözlüklerin ulaşılabilirliği arttıkça sözlük bilimsel iletişim de yoğunlaşmaya başlamış; sözlükçülük farklı bakış açıları ve bilimsel yaklaşımlarla gelişme göstermiştir. Bu gelişme ve iletişim, bir başka ilerleme ile -teknoloji devrimi ile- bambaşka bir boyut kazanmıştır. Dijital yayım ortamı hem elektronik sözlükler vasıtasıyla hem de daha sonra gelen genel ağın sonsuz imkânları ile bugün ulaşılabilirliğin sınırlarını yeniden çizmektedir.

Dictionnaire Turc-Français, ilki 1881 ve ikincisi 1886 tarihli iki cilt hâlinde École des Langues Orientales Vivantes tarafından yayımlanmış basılı bir sözlüktür.

2.2.1.2.3. Sözlük Bilimsel İletişim

Yong ve Peng'in iletişimsel tipolojilerinde (2007, s. 78) “tenor” (akış, eğilim, ilerleme yönü) olarak adlandırılan tipolojik ölçüte, bu çalışmada sözlük bilimsel

iletişim olarak yer verilmiştir. Sözlük bilimsel iletişim en genel anlamda, sözlükçü ve sözlük kullanıcısı arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin sözlük bilimsel tercihlere yansımalarını kapsar. Bu ölçütte, sözlük kullanıcılarının ihtiyaç ve beklentileri ön planda tutulmaktadır. İki alt başlık altında değerlendirme yapmak mümkündür: genel kullanıcılar ve dil öğrenenler (Yong ve Peng, 2007, s. 78-80).

2.2.1.2.3.1. Genel Kullanıcılar

İki dilli sözlüklere, en az iki genel kullanıcı türü tarafından başvurulur. Bu kullanıcı türleri daha ayrıntılı alt gruplara ayrılabilir. Sözlük hazırlanırken kaynak dilin konuşurlarının mı hedef dilin konuşurlarının mı esas kullanıcı kitlesi olacağına karar verilmesi, gerekiyorsa bu kullanıcıların daha özel gruplara ayrılması gerekmektedir. Zira hedeflenen kullanıcı kitlesine göre sözlük bilimsel iletişim kanalları ve dolayısıyla sözlüksel tercihler değişmektedir. Eğer hiçbir kullanıcı türü hedeflenmeden iki dilli bir sözlük hazırlanmaya çalışılırsa sözlük bilimsel iletişimdeki diyalog kesilir ve tek yönlü bir veri aktarımı söz konusu olur (Yong ve Peng, 2007, s. 78-79).

Sözlük kullanıcılarının profilleri eşililik gösterir: Kullanıcılar; yetişkinler ile çocuklar yahut sözlüğün dilini ana dili olarak konuşanlar veya öğrenenler veyahut genel kullanıcılar ve uzmanlar ile eğitimde, evde veya profesyonel amaçlarla kullananlar olarak ayrılabilir. Bu ayrıma dil öğrenenlerin mevcut seviyesine göre bir gruplandırma veya uzmanların alanlarına ilişkin bir sınıflama da eklenebilir. Bu eşitlilik, sözlük kullanıcılarının hâlihazırdaki becerilerine göre yapılacak başka bir alt gruplandırma ile daha da artar: dil bilimsel bilgileri, standart sözlük düzenine ilişkin hâkimiyetleri gibi (Atkins ve Rundell, 2008, s. 28-29). En genel kapsamlı olanları da dâhil her sözlüğün, belirli bir amacı veya amaçları vardır. Buna bağlı olarak, örneğin malzemenin sunumu, sözlüğün öncelikle alan uzmanlarına mı, öğrencilere mi yoksa uzmanlığı veya pedagojik bir amacı olmayan insanlara mı hizmet etmek üzere planlandığına bağlıdır (Zgusta, 1971, s. 215). Özetle hedeflenen kullanıcı kitlesi ile bu kitlenin ihtiyaç ve beklentileri, hazırlanan sözlüğün genel düzeninden verdiği bilgi türlerine ve madde seçimine kadar her noktasında etkilidir. Sözlük ile kullanıcı arasındaki sözlük bilimsel iletişim bu uygunluğa paralel olarak gelişir.

İki dilli sözlük kullanıcıları en genel hâliyle ikiye ayrılır: kaynak dilin konuşurları ile hedef dilin konuşurları. İki dilli sözlük tipolojilerinin en önemli boyutu da sözlükçünün sözlüğü kaynak dildeki metinlerin anlaşılması, özümlemesi ya da

hedef dilde metin üretilmesi için üretmiş olmasından doğar (Zgusta, 1971, s. 299), yani sözlüğün iletişim kanalı hedef kitlenin hangi dil faaliyetine kaynak olacağı üzerine inşa edilir. Kaynak dilin konuşurlarına hizmet eden iki dilli bir sözlük, aktif dil becerilerine; hedef dilin konuşurlarına hizmet eden iki dilli bir sözlük ise pasif dil becerilerine yöneliktir.

Dictionnaire Turc-Français'nin genel kullanıcıları, hedef dil olan Fransızcanın konuşurlarıdır (bk. 2.2.1.1. Sözlükçü ve kullanıcı yönünden *Dictionnaire Turc-Français*).

2.2.1.2.3.2. Dil Öğrenen Kullanıcılar

Sözlük bilimsel iletişim noktasında sözlük kullanıcıları referans odaklı ve aktif öğrenici olarak iki gruba ayrılmaktadır. Referans odaklı kullanıcılar, anlama ihtiyacından ötürü sözlüğe başvuran ve pasif dil becerilerine yönelik beklentileri olanlardır. Aktif öğrenici olan kullanıcılar ise üretme ihtiyacından ötürü sözlüğe başvurur ve aktif dil becerilerine yönelik beklentiler taşır. Tıpkı genel kullanıcılar arasındaki ayrımın doğal sonuçları gibi dil öğrenen kullanıcıların türleri de madde seçimini, kapsam ve yoğunluğunu, tanım yöntemi gibi diğer sözlüksel bileşenleri doğrudan etkiler. Dil öğrenen kullanıcıların dile ilişkin hâlihazırdaki bilgileri de sözlükçünün dikkat alanına girer. Kullanıcının mevcut dil seviyesi, sözlüğün düzeninden açıklamalarına kadar her yönden farklılaşmasına neden olur. Bu farklılıklar başlangıç, orta ve ileri seviye sözlükler; ilköğretim, lise, üniversite seviyeleri için sözlüklerde gözlemlenebilmektedir. Bu aynı zamanda kullanıcının yaş grubu ile de ilgili bir durumdur; ele alınan söz varlığı, tipografik tercihler, resimli tanım yönteminin kullanılışı yaş grubuna bağlı hususlardır (Yong ve Peng, 2007, s. 79-80).

Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'si referans odaklı kullanıcılar için hazırlanmış bir sözlüktür (bk. 2.2.1.1. Sözlükçü ve kullanıcı yönünden *Dictionnaire Turc-Français*). Bundan ötürü her zaman tercümede kullanmaya hazır eş değerler sunmaz; tanım, açıklama ve yorumlardan sıklıkla yararlanır; kullanıcıların ana dilinde yazılmış kaynak eserlere atıf yapar.

Yong ve Peng'in (2007, s. 68-81) iletişimsel sözlük tipolojisine göre *Dictionnaire Turc-Français*:

1. Sözlükçü ve kullanıcı yönünden değerlendirildiğinde eş zamanlı tanımlama yönteminin kullanıldığı, kuralcı yönü ağır basan, pasif dil becerilerine yani çözümleme ve anlamaya yönelik ihtiyaçları olan kullanıcılara hitap eden, genel amaçlı ve didaktik bir sözlüktür.
2. Sözlük içeriği bakımından ise bilgi kapsamı dil bilimsel bir yaklaşımla oluşturulmuş, sözlüksel kapsam bakımından ulusal dilin söz varlığını ele alan, konu kapsamına göre genel referans amacına hizmet eden bir sözlüktür.
3. Yöntemi açısından sunumu alfabetik, tek yönlü ve hedef dil alanında hem eş değerler hem iki dillileştirilmiş tanımlar yer alan basılı bir sözlüktür.
4. Sözlük bilimsel iletişim yönünden hedef dil konuşurları ve referans odaklı kullanıcılar için hazırlanmıştır.

3. DICTIONNAIRE TURC-FRANÇAIS'NİN SÖZLÜK BİLİMSEL YAPISI

Dictionary of Lexicography'de (Hartmann ve James, 2002, s. 132) yapı, “bir sözlüğün veya kaynak kitabın genel tasarımı (dış yapı¹²) ve tek tek maddelerinin içeriği (iç yapı¹³) bakımından bileşenleri” olarak tanımlanır. Bu tanımda geçen ve sözlüksel yapının incelenmesinde kullanılan *dış yapı* ve *iç yapı* terimleri en eski tarihli çalışma olarak Rey'in (1970) “Typologie Génétique des Dictionnaires” başlıklı makalesinde görülmektedir. Herhangi bir açıklama olmaksızın kullanılan bu terimler bir yıl sonra *Étude Linguistique et Sémiotique des Dictionnaires Français Contemporains*'te şu şekilde açıklanır (Rey-Debove, 1971, s. 21): Dış yapı, kısmi dikey okumaya tabi olan sıralı maddeler kümesi; iç yapı, her madde için girişi takiben yatay olarak okunabilen sıralı bilgi kümesidir. Rey-Debove bu açıklamaları ayrıntılandırır ve aslı Fransızca olan şu tabloda özetler (1971, s. 153):

Tablo 3. 1. Rey-Debove'un dış yapı-iç yapı tablosu.

	dış yapı	iç yapı		
	madde	maddenin yüklemeleri	örnek	
seviye 1 (madde başının)	gösteren (kaynak) dil (söyleme karşı) <i>Değnek</i>	yüklem (kullanım) üst dil <i>dişil bir isimdir</i>	herhangi bir kelime (kullanım) dil (= söylem) <i>ile vur</i>	madde başı (kullanım) dil (=söylem) <i>değnek</i>
seviye 2 (sözcenin)	kullanımdaki söylem = üst dil <i>Değnek dişil bir isimdir.</i>		kaynak söylem = dil <i>Değnek ile vur.</i>	
seviye 3 (girişin)	kullanımdaki söylem = üst dil <i>Değnek, “Değnek ile vur.” ifadesinde kullanılan dişil bir isimdir.¹⁴</i>			

Dil bilimsel (gösterge bilimsel, anlam bilimsel ve üst dilsel) bir yaklaşımla dış ve iç yapının kapsamlarının belirlendiği görülmektedir. Buna göre dış yapının esas unsuru, “dil”i temsil eden bir “gösteren” olarak madde başının kendisidir. İç yapı ise

¹² “Makro yapı”ya karşılık olarak “dış yapı” terimi kullanılmıştır.

¹³ “Mikro yapı”ya karşılık olarak “iç yapı” terimi kullanılmıştır.

¹⁴ Eserin aslında kullanılan cümle şöyledir: “Baguette est un nom féminin qui s’empolie dans *Frappez avec cette baguette.*”

maddenin üst dilsel tanımı ve söylemsel örneği ile “gösteren”i “gösterilen”e bağlayan bilgi setlerinden oluşmaktadır. Rey-Debove’un (1971, s. 154) kendi ifadesiyle bu sunum karmaşıktır, üstelik bu tablo basitleştirilmiş olup buna rağmen hâlen karmaşık bir görünüm arz eder. Bu ilk girişimin ardından dış yapı ve iç yapının daha anlaşılır ve uygulamaya dönük yaklaşımlarla açıklandığı görülür:

Svensén (1993) dış yapıyı “sözlük girişlerinin birbirleriyle bağlantılı düzeni (s. 223)”, iç yapıyı “tek tek sözlük girişlerinin yapısı (s. 210)” olarak tanımlar. Hartmann ve James’in tanımları daha kapsamlıdır:

dış yapı: Derleyicinin ve kullanıcının bir kaynak kitapta bilgi bulmasını sağlayan genel liste yapısı. Batılı sözlüklerde en yaygın biçim, merkezî bileşeni oluşturan alfabetik kelime listesidir (Madde başlarını sıralamanın tematik, kronolojik veya sıklığa göre gibi başka yolları da vardır.). Bu, çalışmanın önünde, ortasında veya arkasında yer alan dış bölümler ile desteklenebilir (Hartmann ve James, 2002, s. 91).

iç yapı: Bir kaynak biriminin iç tasarımı. Genel kelime listesinin (dış yapının) aksine iç yapı, biçimsel ve anlamsal özellikleri (yazım, sesletim, dil bilgisi, tanım, kullanım, etimoloji) ve yorumlarla birlikte madde başı hakkında ayrıntılı bilgi sağlar. Madde başının birden fazla anlamı varsa bunların her biri için bilgi verilir. Sözlükler sağladıkları bilgi miktarına ve bunu madde metninde nasıl sunduklarına göre değişir. Kullanıcılar, iç yapının inceliklerini takip etmek için yeterli kaynak becerilerine sahip olmayabilir ve gerekli ayrıntıları bulmak ve çıkarmak için açık rehberliğe ve/veya talimata ihtiyaç duyabilir (Hartmann ve James, 2002, s. 94).

Jackson dış yapıyı doğrudan “ön kısım, gövde ve ekler” olarak açıklar (2016, s. 48); iç yapıyı ise “madde içinde bulunan bilgilerin düzeni (2016, s. 50)” şeklinde özetler.

ISO’nun 1087 numaralı *Terminology work and terminology science - Vocabulary* (2019) başlıklı standardında da dış ve iç yapı terimleri açıklanır: 3.7.8. dış yapı: bir derlemedeki terminolojik maddelerin seçimi ve düzeni, 3.7.9. iç yapı: bir

derlemenin her bir terminolojik maddesindeki terminolojik verilerin seçimi ve düzeni. Bu standart, terminoloji çalışmaları için oluşturulduğundan tanımların hem terminoloji odağında yapıldığı hem de kısıtlı olduğu görülmektedir.

Henüz standartlaşmamış ve sistematik uygulamaları geliştirilmemiş olmakla birlikte “orta yapı (mediostructure)” ve “bütün yapı” terimlerinin de kullanıldığı görülmektedir (Hartmann ve James, 2002, s. 93): Orta yapı, sözlükteki göndermelerin türlerini ve tipografik işaretlerini incelemek üzere ayrıştırılmıştır; bütün yapı terimi ise dış yapı ve dış bölümler ile birlikte kaynak kitabın bütün bileşenlerine işaret etmektedir.

Konu ile ilgili tanım ve açıklamalardan hareketle (Svensén, 1993, s. 230; Atkins ve Rundell, 2008, s. 176-177; Jackson, 2016, s. 48) bir sözlüğün dış yapısal unsurları ön kısım, sözlüğün gövdesi ve arka kısım olarak kabul edilebilir. Ön kısımda genellikle sözlüğün gövdesi ile doğrudan ilgili bilgiler yer alır: ön söz, giriş, kullanılan kısaltma ve etiketlere dair açıklama, kullanım kılavuzu gibi. Sözlük kullanıcısı için sözlüğün genel özelliklerinin, amacı ve hedef kitlesinin, sözlük bilimsel yaklaşımı ve ilkelerinin, yapısı ve kapsamının ön kısımda anlatılması sözlük seçiminde kolaylık sağlar. Ayrıca kullanıcı kılavuzu ile sözlükten azami fayda sağlanması kolaylaştırılır. Özetle ön kısım, sözlüğün dış ve iç yapısına dair bilgiler verilerek kullanıcı tercihlerini ve kullanıcıya sağlanacak faydayı yönlendiren bilgi alanıdır.

Dış yapısal açıdan sözlüğün gövdesi ise madde başları ve çeşitli tipografik yöntemlerle birbirinden ayrılan bilgi kümelerinin birbiri ardına dizildiği madde listesi ile bu listenin seçimi, sistematik sunumu ve genel düzenidir (Rey-Debove, 1971, s. 21; Svensén, 1993, s. 223; Jackson, 2016, s. 48; ISO, 2019). Sözlüklerin dış yapısındaki temel unsur gövdedir; gövde kısmı olmadan sözlük olmaz. Fakat ön ve arka kısımların varlığı ve içeriği sözlükten sözlüğe değişiklik gösterebilir.

Arka kısım ise doğrudan sözlüğün kullanımını veya tercih edilme sürecini etkilemeyen, başka şekilde yararlı olabileceği düşünülen bilgilerin sunulduğu alandır. Genel kısaltmalar listesi, dil bilgisi ve yazım kurallarına ilişkin bilgiler, sayılar, ölçü birimleri, kimyasal elementler, haritalar gibi kullanıcı ihtiyaçlarına göre şekillendirilecek ek bilgilerin sunulduğu yerdir (Svensén, 1993, s. 234; Atkins ve Rundell, 2008, s. 176-177; Jackson, 2016, s. 48).

Sözlüklerin iç yapısına ait unsurlar ise maddeyi takip eden, maddenin zihinde biçimlendirilmesi için çalışan, sabit ve herhangi bir maddeye uygulanabilen bilgi setleridir (Rey-Debove, 1971, s. 151). Yazım ve sesletim bilgisi, çekimlenme biçimleri, kelime türü, tanım ve anlamlar, örnekler, kullanım bilgisi, iç maddeler, köken bilgisi ve bu bilgilerin veriliş sistemi iç yapıyı oluşturur (Atkins ve Rundell, 2008, s. 246-255; Jackson, 2016, s. 50-51).

Sözlüklerin teknik özelliklerini esas alarak sistematik analizine imkân veren yöntemlerden biri, sözlüğün bileşen yapılarını dış yapı ve iç yapı açısından değerlendirmektir (Hartmann ve James, 2002, s. xii). Bu bağlamda Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'si yapısal incelemeye tabi tutulurken dış ve iç yapı olarak iki ana bölümde incelenecektir. İncelemede Küçük'ün (2019), Jackson (2016) ve Wiegand'ın¹⁵ görüşlerinden hareketle oluşturduğu model, iki dilli sözlüklere uyarlanacak şekilde düzenlenmiştir. Dış yapı kapsamında ilk önce dış veriler olarak adlandırılan, sözlüğün ana gövdesinin dışında kalan kısımları incelenecektir. Ardından sözlüğün ana gövdesinin sayfa düzeni, madde başı dizimi, madde düzeni, iç maddelendirme, maddelerin uzunluğu, kullanılan kısaltma ve simgeler, noktalama işaretleri ile madde başı türleri ele alınacaktır. İç yapı kapsamında ise sözlüğün *elif* harfindeki maddeler yazım bilgisi, sesletim bilgisi, dil bilimsel bilgi, eş değerlik, tanımlar, açıklama ve yorumlar, anlam ayrımı ve anlam belirteçleri, ansiklopedik bilgiler, göndermeler, örnekler, kalıp ifadeler ve köken bilgisi bakımından incelenecektir.

Dictionnaire Turc-Français'nin başında yer alan sunuş mahiyetindeki bölümde sözlüksel tercihlere ilişkin sınırlı miktarda açıklama olduğu bilinmektedir. Bundan ötürü önce yardımcı veriler başlığı altında Meynard'ın Türk sözlükçülüğü hakkındaki yazıları değerlendirilecektir. Sözlük bilimsel bir incelemeye kaynaklık etmek üzere sözlük hazırlayıcısının görüşlerine başvurma ilk defa Yavuzarslan'ın (2004) makalesinde görülmektedir. Yavuzarslan'ın (2004) çalışmasının odak noktası *Kamus-ı Türkî*'dir ve *Kamus-ı Türkî*'nin sözlük bilimsel özelliklerini değerlendirmeden önce

¹⁵ H. E. Wiegand'ın bahse konu çalışmaları editörlüğü F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, L. Zgusta tarafından yapılan ve 1989 yılında De Gruyter'de yayımlanan *Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires Ein internationales Handbuch zur Lexikographie/An International Encyclopedia of Lexicography/Encyclopédie internationale de lexicographie* serisinin 1. cildindeki şu yazılardır: “Die makrostrukturelle lexicographische Anordnung”, s. 371-409; “Der Begriff der Mikrostruktur. Geschichte, Probleme, Perspektiven”, s. 409-462.

değerlendirmeye katkı sunacak fikirler edinebilmek için sözlüğün hazırlayanı Şemseddin Sami'nin Türk dili ile ilgili görüşlerini irdelemiştir (2004, s. 195). *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlük bilimsel yapısını incelemeden önce sözlüğün hazırlayanı Meynard'ın yazılarına başvurmak, Yavuzarslan'ın (2004) amacı ile paralel bir yaklaşımdır.

3.1. Yardımcı Veriler

Meynard'ın, *Dictionnaire-Turc Français*'nin yapısal tercihlerini anlamak için başvurulabilecek az sayıda yazısı bulunmaktadır. Bunlardan *Dictionnaire Turc-Français* ile ilişkili bilgi toplanabilecek ve Türk sözlükçülüğü ile ilgili fikirlerine başvurulabilecek olanı, sözlüğün kaynakları arasında hâlihazırda zikredilen *Lehce-i Osmanî* üzerine kaleme aldığı tanıtım yazısıdır (Barbier de Meynard, 1876). Ağustos-Eylül 1876 tarihli *Journal Asiatique*'in Nouvelles et Mélanges bölümündeki bu yazı ile Meynard, *Lehce-i Osmanî*'yi bilhassa iç yapısal tercihleri bakımından tanıtmış; sözlükteki bazı maddeleri ve sözlükte uygulanan vokalizasyon sistemini özellikle irdelemiştir. Altun “Meynard'ın Lehce-i Osmanî'yi tanıtımından hareketle *Dictionnaire Turc-Français*'deki sözlüksel tercihlerin kaynağı” başlıklı makalesinde (2024) bu konuyu ele almış ve *Dictionnaire Turc-Français*'nin madde düzeni, söz varlığı seçimi, köken ve sesletim bilgisi ile ilgili sorunlarda *Lehce-i Osmanî*'nin bir kontrol noktası olabileceğini belirtmiştir.

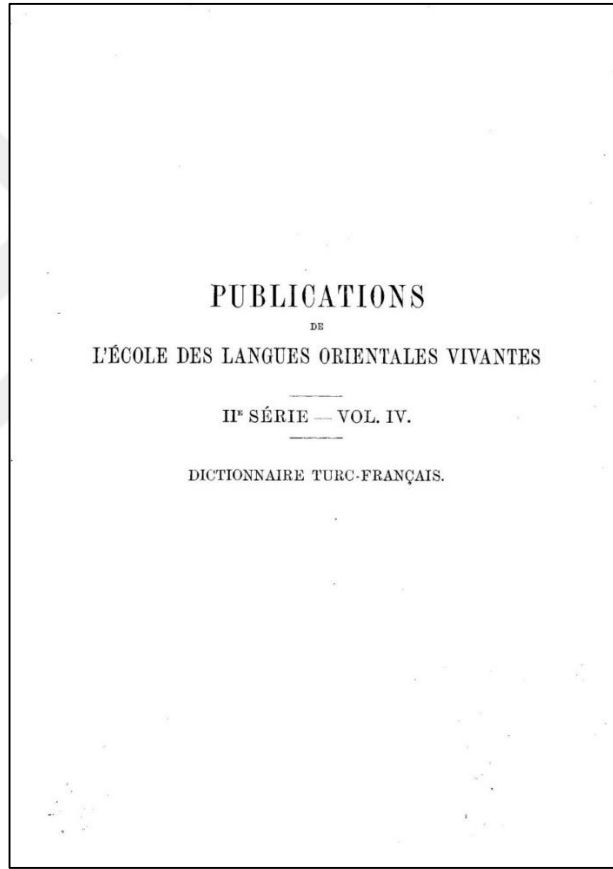
Meynard'ın diğer yazıları incelendiğinde kendi sözlüğü tamamlanıncaya kadar Türk sözlükçülüğü ile ilgili 3 tanıtma yazısı daha kaleme aldığı görülür. 1869'da Wahrmund'un *Praktisches Handbuch der osmanisch-türkischen Sprache*'sini, 1881'de Mallouf'un *Dictionnaire Français-Turc*'ünün 3. baskısını, 1889'da Youssouf'un *Dictionnaire Turc-Français*'sini tanıtır. Wahrmund'un eserini genel ifadelerle tanıtarak eserin pahalılığından dem vurur (Barbier de Meynard, 1869, s. 84). Mallouf'un sözlüğünü ise hem sunduğu sesletim bilgisi bakımından hem de ele aldığı Türkçe söz varlığı bakımından över ve bu özellikleri ile onu seleflerinin çalışmalarından ayrı bir yere koyar (Barbier de Meynard, 1881a, s. 85). Youssouf'un sözlüğünü de tanıtan Meynard, sözlüğün sınırlı bir hedef kitlesi olduğundan bahseder; sözlükte sunulan sesletim bilgisinden övgüyle söz eder ve günlük dil malzemesinin sözlükte yer aldığını ve bu özelliğin onu, Bianchi ve Mallouf gibi sözlükçülerin eserlerinden ayırdığını vurgular (Barbier de Meynard, 1889, s. 194-195). Meynard'ın

bu üç tanıtım yazısı, son derece geneldir. Bu yazılarda *Lehce-i Osmanî*'yi ele aldığı gibi ayrıntılı bir tetkike kalkışmamış; bundan ötürü *Dictionnaire Turc-Français*'deki uygulamaları ile ilişkilendirilebilecek bir ipucu bırakmamıştır.

3.2. Dış Yapı (Makro Yapı)

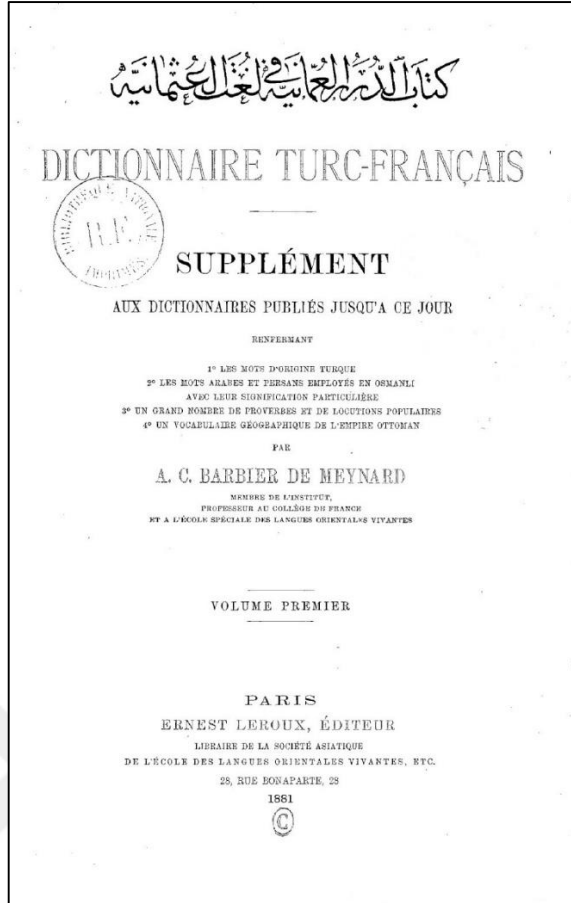
3.2.1. Dış Veriler

Dictionnaire Turc-Français'nin dış verilerini sağlayan iki kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki iç kapak ve künye sayfaları, ikincisi “Okuyucunun dikkatine” başlıklı 10 sayfalık giriş bölümüdür.

Şekil 3. 1. İlk cildin iç kapak sayfası (1881)

İç kapakta yayımcı ve seri/sayı numaraları ile sözlüğün başlığı kayıtlıdır: Publications de l'École des Langues Orientales Vivantes (= École des Langues Orientales Vivantes Yayınları) - IIe série - (= II. seri) - Vol. IV (= 4. sayı) - Dictionnaire Turc-Français (= Türkçe-Fransızca Sözlük).

Şekil 3. 2. İlk cildin künye sayfası (1881).

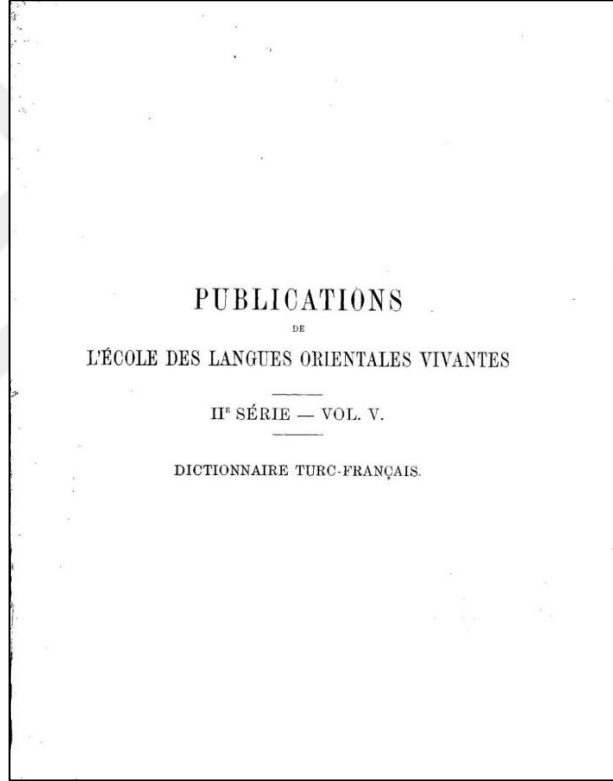
İlk cildin künye sayfasının en üst kısmında Arapça *Kitâbu'd-düreri'l-'ummâniyye fî-Lugati'l-'Osmâniyye* (= Osmanlı Diline Dair Ummandan İnciler Kitabı) başlığı yer almaktadır. Altında *Dictionnaire Turc-Français* (= Türkçe-Fransızca Sözlük) ana başlığı vardır ve ardından *Supplément aux dictionnaires publiés jusqu'a ce jour* (= bugüne kadar yayımlanan sözlüklere ek) alt başlığı verilmiştir.

Sayfanın ortasında içerik ve yazar bilgileri vardır: Renfermant (= içerik) 1. Les mots d'origine Turque (= Türkçe kökenli kelimeler), 2. Les mots Arabes et Persans employés en Osmanli avec leur signification particulière (= Osmanlı'da özel anlamlarıyla kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler), 3. Un grand nombre de proverbes et de locutions populaires (= çok sayıda kalıp söz ve popüler halk deyişi), 4. Un vocabulaire géographique de l'Empire Ottoman (= Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi söz varlığı). Par A. C. Barbier de Meynard, Membre de l'Institut, Professeur au Collège de France et à l'École Spéciale des Langues Orientales Vivantes (= Enstitü

Üyesi, Collège de France ve École Spéciale des Langues Orientales Vivantes'de Profesör A. C. Barbier de Meynard tarafından).

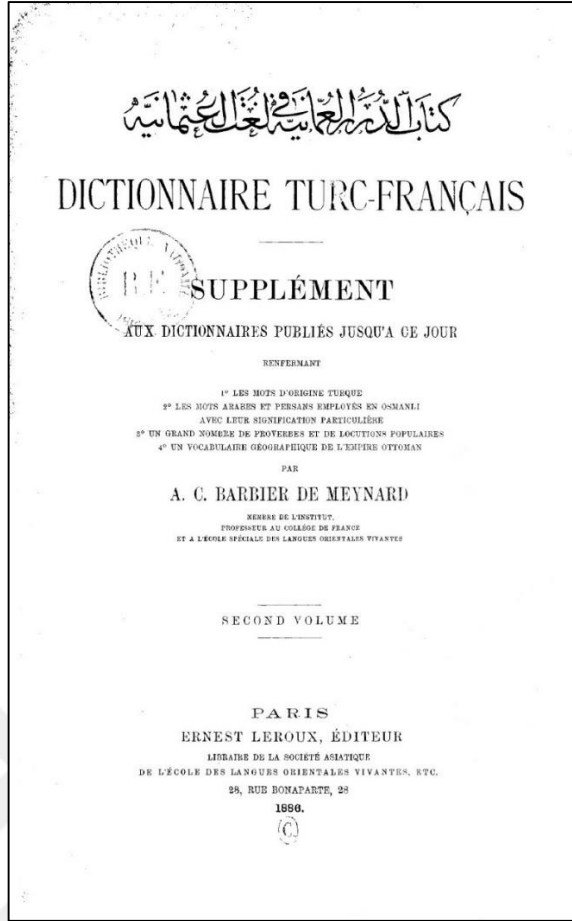
“Volume Premier” (= birinci cilt) olarak verilen cilt bilgisinden sonra basım yeri, yayımcı, adres ve tarih bilgisi verilmiştir: Paris - Ernest Leroux, éditeur (= yayımcı), Libraire de la Société Asiatique, de l'École des Langues Orientales Vivantes, etc. (= Société Asiatique, École des Langues Orientales Vivantes vd.nin kitapçısı). 28, Rue Bonaparte, 28 (= 28, Bonaparte Sokağı, 28) - 1881.

İkinci cildin iç kapak sayfasındaki bilgiler sayı numarası dışında ilk cilttekilerle aynıdır. İkinci cilt II. seride 5 numaralı yayındır: IIe série - (= II. seri) - Vol. V (= 5. sayı).

Şekil 3. 3. İkinci cildin iç kapak sayfası (1886).

İkinci cildin künye sayfası da cilt ve tarih bilgisi dışında ilk cilt ile aynı bilgileri içerir: Second Volume (= ikinci cilt) - 1886.

Şekil 3. 4. İkinci cildin künye sayfası (1886).

Dış verilerin ikinci kaynağı “Okuyucunun dikkatine” başlıklı sunuş bölümüdür. 1881 tarihli birinci cildin başında yer alan 10 sayfalık Fransızca sunuşun Türkçesi¹⁶ şu şekildedir (Barbier de Meynard, 1881b, s. i-x):

“(i) Okuyucunun Dikkatine

Dört yıl önce başladığımız ve ikili eğitimin mecburiyeti ile başka bir vazifeden ötürü sık sık kesintiye uğrayan bu cildi bitirirken okurun affına sığınmak durumundayım. Cildin en başında, yer alması gereken bir giriş bölümü yerine yalnızca sade bir uyarı bölümü ve yeni bir gecikme nedeni bulunacaktır.

Öncelikle böyle bir işin uzunluğunu tam olarak belirlemek zordu. Türkiye’de neşredilmiş eserleri düzenli bir şekilde okuduğum için çalışmam beklenmedik gelişmeler kaydetti. Konuyu çok fazla uzatmadan, Türk dilinin tarihî incelemesini,

¹⁶ Uzun ve zor anlaşılır cümlelerin arka arkaya anlamlı bir metin hâlinde sunulabilmesi Ankara Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Ece Yassıtepe Ayyıldız sayesinde olmuştur.

gelişimi ile Sinan Paşa'nın ilk girişimlerinden itibaren Cevdet, Şinasi ve Kemal Bey'in ait olduğu çağdaş döneme kadar maruz kaldığı dil değişikliklerini buraya eklemem mümkün değildi. (ii) Çok daha önemlisi, iki yüzyıl boyunca Avrupa'da dil üzerine yapılan sözlük bilimsel çalışmaların incelemesini dilin tarihine eklersek orantısız olmaz mı? Dolayısıyla, çalışmamın en ilgi çekici ve daha önce hakkında oldukça fazla kaynak topladığım bu bölümünü ertelemek zorundayım. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü yavaş yavaş değiştiren siyasi ve idari gelişmelerden haberdar olmak amacıyla ele aldığım bu eser, kitabın bütünüyle birleştirmek istemediğim için coğrafi sözlüğe ilave olarak ek bir kitapçık içinde yer alacak. Bugün hangi düşüncenin beni bu uzun çalışmayı yapmaya ittiğini, çizdiğim planı ve kullanmış olduğum belgeleri birkaç cümleyle anlatacağım.

Bugüne kadar neşredilmiş Türkçe lügatlere bir göz atmak, hepsinin veya büyük bir kısmının esas hedefinin edebî dil olduğuna ikna olmak için yeterlidir. Bu da Türkçe kökenli kelimelerin arka plana atıldığı anlamına gelir. Başka türlü olamazdı ve bu, Osmanlı halkının, entelektüel kültür ve medeniyetine boyun eğdiği terakki kaidelerinin mecburi bir neticesiydi. Ancak, bu dilin gerçekten yerli unsurlarının seleflerim tarafından kasten göz ardı edildiğini iddia etmiyorum. Aksine, yazıldığı dönem göz önüne alındığında gerçek bir başyapıt olan Meninski'nin üç dilli lüğatinde (iii) ve bu engin derlemeden üretilen diğer lügatlerde, Türkiye'nin karışık dilini oluşturan Arapça, Farsça ve Türkçe arasındaki muvazeneyi sağlamak için bilinçli bir çaba gösterildiği tespit edilmiştir. Ancak bu âlim lügatçiler, çalışmalarını tercihen Arapça lügatlerden ve Türklerin ilmî literatürünü meydana getiren belgelerden oluşturdıkları için, bu gayret tabii olarak pek önem arz etmedi.

Bu zaman zarfında, dil canlı kalmaya devam etti. Bilhassa elli yıl boyunca, bu dil, tepeden tırnağa ülkenin siyasi ve ahlaki yapısını değiştiren büyük hadiselerden etkilenmiştir. Halk, şairin büyüleyici dileğini yerine getirmekle pek de ilgilenmez: Şair nadiren, yeni fikirler üzerine eski kelimeler ekler. Ancak abartmayalım, Türklerin Avrupa dillerinden ödünç alması o kadar da yeni değil. İstanbul'un fethedilmesinin ertesinde, Bizanslılardan denizcilik ıstılahlarını, Slav ve Macarlardan askerî sanat ıstılahlarını, İtalya'dan ise ticaret ve sanayi ıstılahlarından müteşekkil birçok kelimeyi almışlardır. Ancak, özellikle Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırıldığı ve Avrupa reformlarının ciddi olarak kabul edildiği 1826 yılından itibaren, Türkiye dışa bağımlı hâle geldi. Tanrım, beni bu reformların sağladığı imkânları ve İmparatorluğun kaderini

tayin eden tesirini burada tartışmaktan kuru, ancak, bu etkinin (iv) yalnızca edebî muhitlerin düşünme ve yazma şekline değil, halkın diline bile eşsiz bir güçle nüfuz ettiğini belirtmek gerekir. Sultan Abdülmecit'in tahta çıkışından vefat tarihi olan 1870 yılına kadar Fransa, neredeyse hiç fark ettirmeden, siyasi ve içtimai ıslahatların, içtimai düşüncenin ve yeni tarzların ilham kaynağı olmuştur. Kanunumuz, Düstur biçiminde oluşturulan bir yasama modeli olarak hizmet vermiştir. Klasik yazarlarımız, özellikle 18. yüzyılın başkaldıran iki büyük muharriri Voltaire ile Rousseau, her türden kitap ve gazetede tetkik edilmiş, tercümeleri yapılmış, kısaltılmış ve çoğu kez tahrif edilmiştir. Bu yüzden, kökten yenilenmiş ve çift yönlü bir anlatım biçimi ortaya konmuştur: bir yandan ithal edilen fikrin bire bir tercümesi ile genellikle onu ifade eden kelimenin basit bir transkripsiyonu, diğer yandan ilmi ve mücerret Arapça ıstılahların yardımıyla az çok memnun eden bir taklit. Giriş bölümümde, 19. yüzyıl Osmanlıcasının bu hususiyetlerine geri dönmeyi ve gözlerimizin önünde cereyan eden basına, tiyatroya ve parlamenter yaşamın hamlelerine iyi ve kötü şeyler borçlu olduğunu araştırmayı önermekteyim. Burada sadece, Meninski'nin lügatini örnek alan diğer lügatlerde dikkat çeken noksanların kaçınılmaz sebebini izah etmek ve ayrıca kendiminkine verdiğim hem mütevazı hem iddialı *Supplément*¹⁷ başlığını savunmak için konuşuyorum.

(v) Henüz daha on yıl geçmemişti ki Türkiye'de lügatçilik ıslahatı ihtiyacı ortaya çıktı ve bunu başarma şerefi, en aydın devlet adamlarından biri olan Ekselansları Ahmed Vefik Paşa'ya aittir. Kitabımın özünü bu âlime borçluyum, kitabından kapsamlı bir şekilde faydalanmama izin vererek bana ham malzemeyi veren odur.

Lehce-i Osmanî, Ahmed Vefik Paşa lügatine böyle bir isim vermiş, Osmanlıca lügat çalışmaları için yeni bir yol açmış, ancak ilk başta bazı skandallara neden olmuştur. O zamana kadar, konuştukları dilin bir envanterini çıkarmış olan çalışkan efendiler, sadece edebî şekillerle, üç yüzyıl boyunca şairlerin divanları ve kâtiplerin idari kalıplarıyla ilgilenmişlerdi. Klasik dilde çok az Türkçe kelime var ki bunları kullanmak hiç hoş değil! Vefik Paşa bu peşin hükümleri kırmıştır.

Lügatine sadece gerçek Türkçe kelimeleri ve kullanımı hususi bir mana kazanmış az sayıda Arapça, Farsça ve yabancı ıstılahları alarak vatansever bir eser ortaya koymuştur. Kökenlerini ve köken bağlantılarını açıkça göstermek için bu

¹⁷ Türkçesi “ek, ilave, zeyil” demek olan bu kelime, Meynard'ın sözlüğünü anarken kullandığı ad olduğundan tercüme edilmeden bırakıldı.

kelimeleri, kendi fiil köklerinin altında sınıflandırarak bir lisanîyatçı eseri ortaya koymuştur. Daha fazla ayrıntı için okuyucudan *Journal Asiatique*'te *Lehce*'ye yer verdiğim kısa tanıtma yazıma bakmasını rica ediyorum (Eylül, 1876, s. 275).

(vi) École des Langues Orientales Vivantes'de vermekten şeref duyduğum eğitim, uzun zamandır Türkçe lügatlerin noksanlarını tespit etmemi sağladı. Lügatteki bu noksanlar, eğitim hayatlarının başında talebelerin karşılaştıkları en küçük zorluklardan sadece bir tanesidir. Vefık Paşa'nın lüğatinin bana sunduğu beklenmedik yardım sayesinde bu zorluğu gidermeye çalıştım. Elbette, ne saf ve basit bir tercüme ne de köklere göre sınıflandırmanın yerine abece sırasına istinaden bir tasnif söz konusu olabilirdi. Vazifem daha fazlasını gerektiriyordu. *Lehce*, bilhassa Türkçe kökenli kelimeler ve müştakları ile sınırlandırılmıştır, Türk dili kökenine ait olmayan her şeyi dışlamaya oldukça meyyaldır; hukuk, diplomasi ve idareye olduğu gibi Arapça teknik ilimlere de yeterince yer verilmemektedir. Bu sessizliğe son vermek için, Düstur¹⁸ olarak bilinen geniş kanun koleksiyonuna, başkent ve büyük şehirlerde yayımlanan süreli yayınlara ve gazetelere başvurmaya mecbur kaldım. Eski rejim için, tarihine rağmen her zaman başvuru için mükemmel bir eser olan Mouradjea d'Ohsson'un¹⁹ *Tableau de l'Empire Ottoman*'i²⁰, Cevdet Paşa'nın tarihi²¹, Cevad Bey'in Yeniçerilerin tarihi ile ilgili çalışması²², seyyahlarımızın ve doğuda ikamet edenlerin eski münasebetleri bana kıymetli bilgiler sağladı. Nizam-ı Cedit ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile şekillenen asri Türkiye için, Ubicini'nin mektuplarından²³ (vii) ve M. Pavet de Courteille adlı âlim meslektaşımın iş birliği ile yayımladığı Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut durumunu konu edinen çalışmasından²⁴, müteveffa M. Belin'in *Journal Asiatique*'te yayımlanan eklediği derin bilgilerle dolu anıları ve ilk

¹⁸ Ahmet Cevdet Paşa'nın hazırladığı Matba'a-i Âmire tarafından 1863 yılında yayımlanan eser kastediliyor.

¹⁹ Çeviri yazısı verilen isim Muradcan Tosunyan'dır.

²⁰ Muradcan Tosunyan'ın 1787-1824 tarihleri arasında Paris'te yayımlanan 7 ciltlik *Osmanlı İmparatorluğu Tablosu* adlı eserine işaret edilmiştir.

²¹ İşaret edilen eser 1854-1884 yılları arasında hazırlanarak İstanbul'da basılan *Târih-i Cevdet*'tir.

²² İşaret edilen eser, 1881/1882'de İstanbul'da basılan *Tarih-i Askerî-yi Osmanî* nin Yeniçeri Ocağı ile ilgili bilgileri içeren ilk cildir.

²³ Jean-Henri Abdolonyme Ubicini'nin 1851-1853 yıllarında Paris'te yayımlanan *Lettres sur la Turquie ou tableau statistique, religieux, politique, administratif, militaire, commercial etc. de l'Empire ottoman depuis le khattichérif de Gulhane 1839* adlı eseri kastediliyor.

²⁴ Burada işaret edilen eser ise 1876'da Paris'te yayımlanan *Etat présent de l'Empire ottoman statistique gouvernement, administration, finances, armée, communautés non musulmans etc. etc. d'après le salnamèh (annuaire impérial) pour l'année 1293 de l'hégire (1875-1876) et les documents officiels les plus récents*'tir.

kez M. de Schlechta'nın Viyana'da yayımlanan *Manuel Terminologique Français-Ottoman*'ından²⁵ faydalandım.

Halk diline gelince, tüm samimiyetimle kabul ediyorum ki, dil ancak konuşulduğu ülkede canlı olarak çalışılabilir ve onu yaratan, kendi suretine dönüştüren kalabalığın iş birliğiyle beraber incelenebilir. Daha iyisi mümkün olmadığından; İstanbul basınının, ona borçlu olduğum hizmetleri görmezden gelmek biraz nankörlük olmasaydı içler acısı olarak tanımlayacağım bir şekilde bolca ürettiği roman ve tiyatro oyunlarının tuhaf dünyasından geçerek hiç yorulmaksızın yolculuk yaptım.

Her yaştan ve milletten katkıda bulunanların en başında, 17. yüzyıldan eski bir misyoneri, otuz yıl boyunca kaldığı Türkiye'de muazzam bir Fransızca-Türkçe sözlük için malzeme toplayan Père Arcère de l'Oratoire'ı anmalıyım. Paris'teki Bibliothèque Nationale'de saklanan yazarın kendi el yazmasının paha biçilemez kıymetine daha önce birkaç kez dikkat çekildi, ama bildiğim kadarıyla, henüz hiç kimse bunu uygulamaya koymayı düşünmemişti. Bu aslında kolay ya da eğlenceli bir vazife değildir: Sözlük, Fransızca kelimelerin sırasına göre düzenlenmiştir ve elimizdeki tek nüshası (viii) silintiler ve üst üste yazımlarla delik deşik edilmiş ve beceriksizce yapılan düzenlemelerle şekli bozuk vaziyettedir. Ancak bu zorluklar aşılmıştır, muhterem Oratoryen'in iki yaprağında ne hazineler var!

Üstelik, Arapça ve Farsçayı neredeyse hiç bilmiyor ve her iki dilde de büyük imla hataları yapıyor. Bu da onun okumuşluk bakımından fakir bir bölgede yetiştiğinin kanıtı. Bundan dolayı nasıl da halk dilinin içine girmiş ve onun bilinmeyen zenginliklerini ortaya çıkarmıştır! İstanbul'un göbeğinde, pazarlarından, meydanlarından toplanan atasözü, teklifsiz halk deyişleri, kaba nükteli sözler için ne tükenmez bir kaynak! Eğer *Supplément*'imde özgün ve yeni bir şey varsa bunu büyük ölçüde Père'e borçludur: Ondan çok şey aldım ve eğer alanım bu kadar dar olmasaydı daha fazla faydalanırdım.

Bununla birlikte, Meninski'nin bu muasırının marifetleri, Türklerin dilini ve geniş edebiyatını bizim için anlaşılır kılmaya çalışan Polonyalı lügatçi ile Şarkiyatçı âlimlerin çalışmalarına kıymet vermemeye yol açmamalıdır. Bay Redhouse ve Bay Zenker gibi âlimler; Bianchi ile Mallouf gibi tecrübeli profesörler, farklı görevlerde bulunanlar, bu zorlu çalışmaya üstün hizmetler vermiştir. Onların çabaları sayesinde

²⁵ Eser 1870 yılında yayımlanmıştır.

hasat şimdiden bol, ama bu ilk işçilerin ardından hâlâ toplanacak çok hasat var ve ben, bugüne kadar bu tarlanın neredeyse hiç işlenmemiş bir köşesini bana bıraktıkları için onlara minnettarım.

(ix) Seleflerimin arasından en iyi örneğe uyarak hemen hemen her yerde, metindeki kelime ve örneklerin yanına transkripsiyonlarını koydum. Bu, giydiği Sami dili görünümlü gülünç kılığın içinde o denli rahatsız olan dilin getirdiği mecburiyettir. Zengin sait harf çeşitliliğiyle Türkçe, Arap alfabesinden daha noksansız ve daha sesli bir enstrümanı hak ediyordu, çünkü o olduğu gibidir; eğer transkripsiyon yardımı olmazsa yeni başlayanlar ve hatta bazen tecrübeli okurlar için gerçek bir şifreli yazıya, çözülemez bir harf bilmecesi dizisine dönüşür. Bu orijinal kusuru, millî sarf ve nahivcilerin yokluğu kadar imla şekillerindeki talihsiz düzensizliğe de bağlamalıyız. Çoğu kelime üç veya dört şekilde yazılabildiğinden, lügati varyant ve göndermelerle doldurma ve talebeleri uzun araştırmalara mahkûm etmenin zorluğu arasında bir tercih yapmak gerekir. Neyse ki, dil kullanımı bu karmaşaya biraz düzen getirmiştir: Yaklaşık yirmi yıldır Türkiye’de, lügatçinin işini daha az zahmetli hâle getiren bir çeşit üstü kapalı uzlaşma oluşturulmuştur. Her bir kelimenin temel varyantlarını hiçbir şekilde ihmal etmeden, mümkün oldukça, bugün kurallaşmış imlaya uydum. Bu hususta yapmış olabileceğim ihmaller için okuyucunun hoşgörüsüne bir kez daha sığınıyorum.

Dokuz yıl önce, Şarkiyatçılara (x) Ahmet Vefik Paşa’nın lügatini tanıtırken bir gün bu eseri tercüme edip tamamlayarak bu sahada çalışmayanların da ulaşabileceği bir yere getirmeme izin verilmesini diledim. Bu çalışmaların emektarlarına göre biraz düşüncesizce olan bu isteğim, bunu gerçekleştirmem ve böylece yirmi yıldan fazla bir süredir Türkçe kürsüsünü işgal etme şerefine nail olduğum okula borcumu ödemem için bana verildi. Yolun yarısına geldim ve Tanrı yardımcım olsun, çalışmamın diğer yarısını hızlı bir şekilde tamamlamayı umuyorum. Üstlenmiş olduğum bu vazifede nelerin yeni ve faydalı olabileceğini takdir etmek âlim meslektaşlarıma kalmıştır. Daha büyük faydalarının dokunması için hataları ve noksanları da bana gösterebilirler. Lügat belirsiz bir çalışmadır ve büyük bir karşılığı yoktur. Onların iyi niyetli tenkitleri ve cesaretlendirmeleri, vazifemi tamamlamış olma hissiyle benim en büyük mükâfatım olacaktır.

A. C. BARBIER DE MEYNARD”

Meynard'ın “Okuyucunun dikkatine” başlıklı sunuşunda temel olarak üç konu ele alınmıştır: İlki, sözlüğüne verdiği “Bugüne kadar yayımlanan sözlüklere ek” alt başlığının izahıdır. İkinci husus, Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'yi hazırlarken beslendiği kaynaklardır. Üçüncü husus ise sözlüğüne ilişkin teknik bilgilerdir.

Meynard, Osmanlı sahasında yayımlanan eserleri düzenli olarak takip ettiğini belirtir ve Türk dili tarihine ilişkin de bir çalışmasının olduğundan bahseder; ardından *Dictionnaire Turc-Français*'yi hazırlamaktaki temel amacını izah eder (Barbier de Meynard, 1881b, s. i-ii). Meynard'a göre, o güne dek yayımlanmış sözlüklerin içerdiği söz varlığı edebî dilden seçilmişti; sözlükçüler ne kadar denge kurmayı istemiş olurlarsa olsunlar çalışmalarını Arap dilinin sözlüklerine ve ilmî metinlere dayandırdıkları için Türkçe kökenli kelimeler doğal olarak sayıca az kalmıştı. Dilin canlı yönünü temsil edemeyen bu sözlükler, dile giren yeni sözlere de yabancı kalmışlardı. Meynard kendi açıklamalarına göre, bu eksiklikleri tamamlamak istemiş ve *Dictionnaire Turc-Français*'ye “Ek” başlığını bu yüzden vermiştir (1881b, s. ii-v).

Meynard, *Dictionnaire Turc-Français*'yi hazırlarken kullandığı kaynaklardan bahsetmiş bunlar arasında en çok Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmanî*'si üzerinde durmuştur. “Kitabımın özünü bu âlime borçluyum, kitabından kapsamlı bir şekilde faydalanmama izin vererek bana ham malzemeyi veren odur (Barbier de Meynard, 1881b, s. v).” diyerek temel kaynağını açıkça ifade etmiştir. Türkçe sözlüklerin eksikliklerini *Lehce-i Osmanî* yardımıyla tamamlayabildiğinden bahseden Meynard, “ne saf ve basit bir tercüme ne de abece sırasına istinaden bir tasnif” yaptığını; *Lehce-i Osmanî*'nin daha çok Türkçe sözlerle sınırlandırılmış içeriğini kanunlar, dergi ve gazeteler, tarih kitapları ile diğer Batılı araştırmacıların çeşitli konularda yayımladıkları çalışmalar ve teknik terimler için Schlehta'nın *Manuel Terminologique Français-Ottoman*'ı ile genişlettiğini ifade eder (1881b, s. vi-vii). Meynard'ın ikinci olarak uzunca yer verdiği kaynağı, atasözü ve diğer halk deyişleri için “ondan çok şey aldım” dediği Arcère'in sözlüğüdür (1881b, s. vii-viii). “Eğer *Supplément*'imde özgün ve yeni bir şey varsa bunu büyük ölçüde Père'e borçludur (1881b, s. viii).” derken de diğer sözlüklerin eksikleri arasında saydığı halk diline ait sözlerin kaynağını gösterir. Bunların dışında Meynard, kendinden önce Türkçe sözlük hazırlayan Meninski, Redhouse, Zenker, Bianchi ve Mallouf'u da anar (1881b, s. viii). Meynard'ın sözünü ettiği kaynaklardan doğrudan atıf ve alıntılarla yararlandığı

görülmektedir (bk. 2.2.1.2.2.3. Tanım yöntemi), özellikle *Lehce-i Osmanî*'ye sık sık başvurmuş olması da sözlüğüne verdiği “Ek” başlığının gerekçelerini doğrular nitelikte bir tercihtir. Zira Meynard'ın da belirttiği gibi *Lehce-i Osmanî* söz varlığı tercihiyle “Osmanlıca lügat çalışmaları için yeni bir yol açmış”tır (1881b, s. v). Meynard, *Lehce-i Osmanî*'nin 1876'da yapılan ilk baskısını²⁶ esas almıştır. Bu baskının mukaddimesinde sözlüğün içeriği,

Lisân-ı ‘Osmânîde müsta’mel bulunan ‘Arabî ve Fârisîyyü’l-asl lügatler büsbütün istisnâ olundukta yalnız ortada mütedâvil asılları Türkî ve ecnebî olan elfâz-ı ‘Osmâniyyenin ve ‘Arabî ve Fârisîden nakl ve ba’zen kılığı tebdîl olunarak diğer ma’nâda sarf olmuş ta’bîrâtın bi’l-cümle tertîb ve tahdîdi niyetiyle tedvîn kılınan işbu ‘ucâle ashâb-ı himmetin nazar-ı lutfuna ‘arz olunur (*Lehce-i Osmanî*, 1293, Mukaddime).

cümlesi ile özetlenmiştir. Bu açıklama, *Dictionnaire Turc-Français*'nin künye sayfasında sunulan içerik listesinin ilk iki maddesindeki ile aynı tutumu ifade eder.

Meynard'ın ele aldığı son temel konu sözlüğüne dair teknik bilgilerdir. Bu konuda son derece kısıtlı bilgi veren Meynard “Seleflerimin arasından en iyi örneğe uyarak hemen hemen her yerde, metindeki kelime ve örneklerin yanına transkripsiyonlarını koydum.” ve “Her bir kelimenin temel varyantlarını hiçbir şekilde ihmal etmeden, mümkün oldukça, bugün kurallaşmış imlaya uydum.” cümleleri ile sözlüğünü hazırlarken takip ettiği iki ilkeyi açıklar (1881b, s. ix).

Bu bölümde dolaylı olarak verilen başka bilgiler de vardır. Örneğin Meynard,

École des Langues Orientales Vivantes'de vermekten şeref duyduğum eğitim, uzun zamandır Türkçe lügatlerin noksanlarını tespit etmemi sağladı. Lügatteki bu noksanlar, eğitim hayatlarının başında talebelerin karşılaştıkları en küçük zorluklardan sadece bir tanesidir. Vefîk Paşa'nın lüğatinin bana sunduğu beklenmedik yardım sayesinde bu zorluğu gidermeye çalıştım (Barbier de Meynard, 1881b, s. vi).

²⁶ *Lehce-i Osmanî* ilk defa 1876'da Cemiyet-i Tedrisiyye-yi Osmaniyye namına İstanbul'da Tabhâne-i Âmire'de basılmıştır.

diyerek sözlüğün hedef kitlesi olarak École des Langues Orientales Vivantes’de Türk dili eğitimi alan, muhtemelen çoğu Fransız olan öğrencileri işaret eder. Yine cümleleri arasından dolaylı olarak edinilen bir başka bilgi ise sözlüğün ilk cildinin tamamlanma tarihidir. Her ne kadar sözlüğün kapak ve künye sayfasında 1881 tarihi kayıtlı ise de “Dokuz yıl önce, Şarkiyatçılara Ahmet Vefik Paşa’nın lügatini tanıtırken... (1881b, s. ix-x)” diyen Meynard’ın bahsettiği tanıtım yazısı 1876 tarihli; yani sözlüğün sunuşunu kaleme aldığı tarih 1885’e denk gelir. Sunuş yazısının ilk cümlesinde de “Dört yıl önce başladığım ve ikili eğitimin zorunluluğu ve başka bir vazifeden ötürü sık sık kesintiye uğrayan bu cildi bitirirken okurun affına sığınmak durumundayım (Barbier de Meynard, 1881b, s. i).” der ve bu iki ifade bir arada değerlendirildiğinde ilk cildin hazırlıklarının 1881’de başladığı ve 1885’te tamamlandığı anlaşılmaktadır (ayrıca bk. 2.2. *Dictionnaire Turc-Français* ve Genel Özellikleri).

3.2.2. Sayfa Düzeni

Dictionnaire Turc-Français’nin sözlük kısmı yani ana gövdesi, arası dikey uzun çizgi ile ayrılan iki sütun ve her sütunu sayfa üstü bilgilerle birlikte 31 satırdan oluşan bir genel sayfa düzenine sahiptir. Satır sayısı, sayfada yer alan madde sayısına göre değişiklik göstermektedir. Zira maddeler arasında bir satıra yakın ölçüde boşluk bırakılmıştır. Ayrıca madde içindeki uzun ve doğrudan alıntılar genel yazı boyutundan daha küçük dizilmiştir. Bunlar, sayfadaki satır sayısını etkileyen unsurlardır.

20	اچى
tempe); s'épanouir (les fleurs). — <i>Trans.</i> <i>atchulgrmag</i>, faire ouvrir, défricher, faire une tranchée. — <i>Puss.</i> <i>atchelmag</i>, divulguer, s'ouvrir en confidence; se troubler, se fâcher. — s'épanouir (fleur); s'éclaircir. — gagner le large, s'éloigner. — s'ouvrir, suppurer (bouton, abcès). — <i>atchedje</i>, qui ouvre, découvre, etc., ar. فتح. — <i>atchedje</i>, mendiant. <i>atcheg</i>, ouvert, découvert, évident, manifeste; sans pudeur; sans abri; décacheté. — <i>atcheg aghes daj galmas</i>, «bouche ouverte ne reste pas affamée», qui demande, obtient. — <i>atcheg aghes</i>, «notre front est serein», nous sommes honnêtes. — <i>atcheg olaraq</i>, en blanc (compte). — <i>atchegha boyanag</i>, «teindre en clair» c.-à-d. : mettre en évidence, manifester. — <i>atcheg el</i>, bienfaisance, générosité. — <i>atcheg aghes</i>, 1re sottise, niaiserie. — 2e nom d'une fleur. — <i>atcheg bach</i>, chauve; sur-nom des tribus de l'Imérétie. — <i>bach atcheg</i>, tête nue.	اچى <i>bach atcheg</i>, qui est sans gêne, impudent. — <i>bach atcheg kiatib</i>, écrivain d'un mérite sans égal. — <i>atcheg hisab</i>, compte ouvert. — <i>atcheg khov</i>, insouciance, impudence. — <i>atchegtan bir adam</i>, un homme du dehors, un étranger. — <i>atchegtan atchegha</i>, tout nettement, franchement. — <i>atcheg daz</i>, la haute mer, ou <i>atcheg dazir</i>, la haute mer. — <i>atcheg renk</i>, clair, purifié. — <i>atcheg seuz</i>, parole nette, claire. — <i>atcheg seuz bir dersder</i>, voilà une leçon qui parle clairement. — <i>atcheg catcheg</i>, tout dé-fait, débrillé. — <i>atcheg qach</i>, qui a le sourcil fendu. — <i>atcheg gapou</i>, hospitalité, table ouverte. — <i>atcheg gueuz</i>, éveillé, vigilant. — <i>atcheg gueuz atcheg</i>, frustré, déçu. — <i>atcheg liman</i>, port ouvert, rade mal abritée. — <i>atcheg mektoub</i>, blanc-seing. — <i>atcheg yuz</i>, mine franche et expansive. — <i>atcheg yer</i>, poste vacant.

Şekil 3. 5. Genel sayfa düzenine örnek (1881b, s. 20).

Maddeler, aralarında bırakılan yaklaşık bir satırlık boşluklarla belirgin ayrı paragraflar hâlinde sunulmuştur. Madde başları yaklaşık iki harf boşluğu pay bırakılarak içeriden başlatılmış, böylece belirginleştirilmiştir. Madde başlarının çeviri yazıları ve tanımları aynı yazı boyutu kullanılarak dizilmiş, Arap harfli madde başları daha büyük boyutta ve kalın yazılmıştır. Uzun ve doğrudan alıntılar çift tırnak işareti arasında ve daha küçük yazı boyutu ile ayrıştırılmıştır.

214 صلا p. 353. — en général : prières récitées avec une forte émission de voix. — 2° défi, provocation. — صلا چاغرمق <i>çala tchaghermaq</i>, défier au combat, provoquer. — 3° interj. allons! en avant! — بکا چيغشور يکيت وار ايسه <i>baña tchegecheur iyit var issè çala</i>, s'il y a un brave qui ose se mesurer contre moi, allons! — طاش <i>tach yavechenè çala</i>, en avant pour la bataille des pierres! صلا <i>çela</i>, pays natal, patrie. — صلايه گيتک <i>çelaia gütnek</i>, retourner au pays; regagner ses pénates. — Cette expression tout-à-fait populaire paraît être une corruption de l'ar. صلة «action de rejoindre, d'être réuni», comme dans صلة وطن <i>rapatriement</i>; صلة رحم <i>صلاياقی</i> <i>çallapati</i>, étourdi, étourneau; voir صالا. صلات <i>çalat</i>, (ar. صلاة), prière canonique; voir نماز <i>namaz</i>. — صلات صبح <i>çalati çonh</i>, prière du matin; صلات ص ظهر <i>çalati zuhr</i> (<i>enile nanaze</i>), prière de midi; ص عصر <i>çalati'agr</i> (<i>ikindi</i>), prière de l'après-midi; ص مغرب <i>çalati maghrib</i>, prière du soir (<i>akheham</i>); ص عشا <i>çalati</i>	صلا 'ycha (<i>yatson</i>), prière de la nuit. Sur ces différentes oraisons; voir Tableau, t. II, p. 100. — اسقاط صلات <i>isqat çalat</i>, argent donné pour appliquer à autrui et surtout à un défunt le mérite des prières qu'on est censé acheter avec cet argent. Celui qui le distribue aux fidèles, dit en le leur donnant : فلانك اوج آيلق اسقاط صلاتيچون : <i>filanuñ utch aileq isqat çalati-itchun çouneu saña verdim</i>, je te donne ceci pour les trois mois de prières d'un tel. - A quoi celui qui reçoit la retribution répond aldun caboul ettum الدم قبول ايتدم Je l'ay recen et accepté. Les honnestes gens adjousteut yonè sanha hibè ettum ينه مكا عبه ايتدم Je vous en fais un présent, car ils ne retiennent pas l'argent, soit qu'ils le rendent par charité en faveur des pauvres, soit qu'ils ne veuillent pas se charger de tant de prières pour autrui outre les leurs. On présente la retribution indifféremment à tous les assistants par cérémonie, nul ne doit la refuser, mais il y a quelque honte à la garder. On distribue plus ou moins d'argent et l'on fait plus ou moins de tours dans l'icat selon l'âge du mort et non pas à proportion de ses richesses ou du nombre des assistants. L'icat d'un jeune homme est moindre que celui d'un vieillard. » (P. ARCEUS.) اسقاطه اوورمق <i>isqata otourmaq</i>, attendre la distribution; se mettre en rang pour la recevoir; كچورمك <i>quetchirmek</i>, la faire passer. — Ceux

Şekil 3. 6. Uzun alıntının sunumuna örnek (1886, s. 214).

Sayfa numaraları, sayfanın üst boşluğunda cilt payı yönüne göre sol veya sağ köşededir; tek sayılı sayfalar için sağda, çift sayılı sayfalar için soldadır. Sayfa üstündeki boşlukta her sütun için o sütunun sonundaki madde başının en fazla ilk dört harfini içeren ve Arap harfleri ile dizilen takip bilgisi yer almaktadır. Takip düzeninin bozulduğu bir yer vardır: *Kaf* (ق) harfinden *kef* (ك) harfine geçiş sayfasında (Barbier de Meynard, 1886, s. 602) *kef* harfinin tanımı yapılmış ancak madde başı unutulmuş, takip bilgisi de bu hatanın devamı hâlinde ك olması gerekirken قیى şeklinde kalmıştır.

تيفو *tifo*, (néolog. de l'ital.) 1° typhus, maladie pestilentielle nommée aussi اردو حماسی *ordou houmماسه*, « fièvre des camps ». — 2° vulg. fièvre typhoïde.

تیکسینمک *tiksinnmek*, vulg. *titsinnmek*, avoir de l'aversion, abhorrer; voir دیکشک *diken*.

تیکن *tiken*, épine; voir دیکن *diken*.

تیکه *tikè*, ce mot répété se dit des objets usés, en lambeaux; par ex. : تیکه تیکه یکتە *tikè tikè yektelmech*, déchiré et en haillons. Cf. لیمه *limè*.

تیل *téiel*, surjet, couture de deux étoffes posées l'une sur l'autre bord à bord. — تیللەنەک *téiellênêk*, coudre à surjet.

تېلى *teliti*, voir تېلى *teguelti*.

تیمار *timar*, (vulg. *temar*, pers.) soin, entretien; culture : تیمارلانىش *timarlanish*, terre bien cultivée. — آت تیماری *ât timare*, pansage du cheval. — یارە تیماری *yara timare*, pansement des plaies. — خستە تیماری *khasta timare*, soins donnés à un malade. — تیمار خانە *timar-hanè*, maison de fous, hospice d'aliénés;

تیماردیجی *timardije*, infirmier, nommé vulgairement *gullabi*. Cf. کلای *klai*. — باشنه تیمارەز *bachênè timarsèz*, fou abandonné. — تیمار خانە قاچقنی علی *timar-hanè qatchqueunè 'ali bechè*, échappé de prison, fou, maniaque.

تیمار *timar*, bénéfice ou fief militaire, dont le revenu était inférieur à 20,000 aspres (*âqchê*). Le sipahi investi de ce fief en percevait les impositions à son profit et exerçait une juridiction seigneuriale sur les cultivateurs *rayas*. Il devait en temps de guerre fournir un cuirassier (*djêddu*) par *qeledj*, c'est-à-dire par quotité de 3000 aspres de revenu. Les fiefs dépassant 20,000 aspres étaient nommés *zia'met* (voir زعمت). D'après la notice donnée dans le *Lehdjê*, au plus beau temps de cette organisation féodale, l'Anatolie fournissait 7000 *qeledj* et la Roumélie 9000. La première de ces deux provinces, donnait un contingent de 22,000 sipahis en y comprenant les *djêddus*; l'effectif de la Roumélie s'élevait à 30,000 sipahis. Sous le règne de Suleïman Ier, le corps des sipahis atteignit 65,000 hommes, ce qui porta l'ensemble de la cavalerie,

djêddus compris, à 200,000 hommes. — Sur l'organisation hiérarchique, les progrès et la décadence des fiefs militaires, on peut consulter d'Onssos, t. VII, p. 275 et 374; BELIN, *Propriété foncière en Turquie*, dans le *Journal Asiatique*, mars, 1862, p. 196, et ce même recueil, année 1844, pp. 69 et 170. — تیمار حاصلاتی *timar hasilati*, dime prélevée sur l'*arz* *euchryè* ou terre décimale, donnée aux soldats ottomans en récompense de leurs services militaires; de là le nom de جنگ مال *djenk male*, bien militaire. Aujourd'hui, le mot *timar* s'applique à un bien communal et à la circonscription formée par les annexes d'une commune.

تیم *teyemmun*, (ar.) ablution légale faite avec du sable à défaut d'eau. Voir dans le *Tableau de l'Emp. ottom.*, t. II, p. 46, les rites observés pour cette lustration, et les cas où elle est autorisée par la jurisprudence hanéfite.

تیمور *timour*, (prononc. usuelle: *demir*, d'où l'orthographe دیمیر ou دمبر) fer, 1° قرا *qara demir*, « fer noir », fonte de fer; آق *âq demir*, tôle, fer-blanc. — ارکک *erkek demir*, « fer

male », fer aigre et cassant; دیشی *dichi demir*, fer mou. Dans la composition des noms propres, la prononciation régulière et ancienne reparait; par ex. : تیمور تاش *Timour-tach*, « associé au fer », de fer; آق تاش *âq tash*, « le fer boîteux ». — 2° adj. de fer, تیمور صندوق *demir sandouq*, caisse de fer; تیمور قفس *demir qafes*, cage de fer. — توفک تیموری *tufenk demiri*, canon de fusil; قلع تیمور *qeledj demiri*, lame de sabre. — میبان تیمور *çapan demiri*, soc de charrue. — تیمور باش *demir bach*, 1° fonds inventorié au moment de la location d'une ferme, comprenant les terres et instruments de travail; c'est le باش توخوملق *demir bach tokhounlouq*, le bétail, les chevaux, etc., constituant le باش تیمور *demir bach haivan*. — 2° paysan attaché à la ferme, et par dérivation « vieux serviteur, pensionnaire ». M. RADOUSSE a remarqué avec justice que c'est ainsi qu'il faut comprendre l'épithète *demir bach* donnée par les historiens à Charles XII de Suède; cependant le sens de « tête de fer, obstiné » a prévalu et il se retrouve dans le *Lehdjê*. — تیمور چاریق *demir tcharıq*, gros sabots à l'usage des pay-

Şekil 3. 7. Sayfa numaraları ve takip bilgisine örnek (1881b, s. 508-509).

قوريم *qevrem*, tordu; bouclé; voir قورم.

قون *qoyoun*, mouton; voir قون.

قيد *qyè (qeyè)*, abréviation de وقه *oqqa*, ocque, poids ture valant 1 kilogramme 284 grammes. — اوج قيه توتون *utç qeyè tutun*, trois ocques de tabac; voir وقه.

قيد *qeyè*, rive, rivage, bord. — دکر *deñiz qeyesen*, le bord de la mer. — اواننك قيسي *ovanun qeyesen*, le bord de la plaine, le pied de la montagne. — قيه صره *qeyè çeva*, le long du rivage; قيه صولري *qeyè çoulare*, même sens: قيه صولريه ياناشمق استمز *qeyè çoulareela yanachmaq istemez*, il ne veut pas aborder le long de la côte (proverbe). — قيه ايتك *qeyeya émek* (ou قيه ايتك *tcheqmaq*), aborder, descendre

à terre; au fig. arriver au port, être sauvé.

قيجي *qeyedjeu*, hacheur de tabac; voir قيق.

قيراق *qeyeraq*, bord, limite; voir قيق et قيراق.

قيق *qeyeq* et قيقلي *qeyeqleq*, défaillance, pâmoison; voir قيق et قيه.

قيم *qeyem* (du verbe قيق *qeymaq*, couper menu, hacher), se dit surtout du tabac: انجه قيقلو تون *indjè qeyemlu tutun*, tabac coupé fin. — قيق قيق قيقلي *qeyem qeyem qeyemleq*, être broyé, réduit en poudre; au fig. vivre dans l'apathie, être dans un état de torpeur.

قييق *qeymaq*, couper en petits morceaux, hacher menu; voir قيق.

ك

Cette lettre est la vingt-cinquième de l'alphabet ture. Elle a trois valeurs différentes: 1° celle du *k* adouci; c'est le *kaf* arabe, comme dans les mots كاتب *kiatib*, écrivain, سومك *sevmek*, aimer; — 2° la valeur du *g* dur ou *gu*;

c'est le *guief* persan, exemples: کور *guiaour*, infidèle, کوچ *gutç*, difficile, کيرمک *guirmek*, entrer; — 3° la valeur de l'*â* nasal ou simplement de l'*n*; c'est le *çagher noun* ou *n sound* qui appartient en propre aux mots et aux

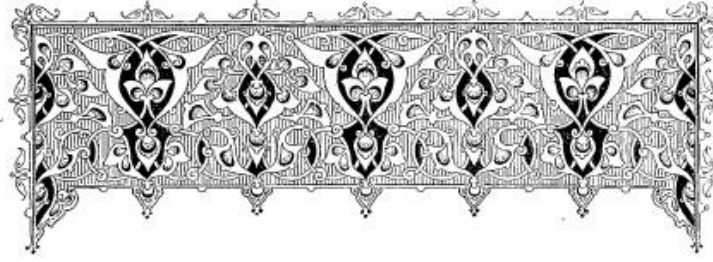
Şekil 3. 8. Kef harfine geçiş sayfası (1886, s. 602).

Sözlük kısmında, yeni harflere geçişlerde önceki harfe ait maddeler sütunların arasına konan yatay ortalı bir çizgi ile bitirilmiş ve birkaç satırlık boşluk bırakılarak normal yazı boyutundan daha büyük boyutta yeni harf, ortalı ve belirgin şekilde sunulmuştur. Ardından yeniden çift sütunlu madde düzeni devam ettirilmiştir. Yeni sayfaya denk gelen harf geçişlerinde üst boşluk normal sayfa boşluğundan daha fazla

bırakılmıştır. Cilt başındaki harfler ise sayfanın dikey ortasına yakın konumlandırılmıştır ve üstte süslemeli başlık yer almaktadır. Birinci cildin bitimindeki sayfa sonunda, iki sütunun arasında ortalı şekilde ve büyük harflerle “FIN DU PREMIER VOLUME (= birinci cildin sonu)” yazılıdır.

چاپ	چاپ	551
چ		
چ <i>tchin</i>, septième lettre de l'alphabet persan-turc; elle ne se trouve que dans les mots de ces deux langues. Sa prononciation est figurée par le groupe <i>tch</i> qui répond au <i>c</i> italien devant l'<i>e</i> ou l'<i>i</i>, comme dans <i>cioè</i>. Le ج <i>a</i>, comme le ج <i>arabe</i>, la valeur numérique 3. چہلای (var. چہلای) <i>chabalamag</i>, se démener en agitant les bras et les jambes; être agité. — s'appliquer, travailler avec zèle. — چالو چالو <i>tchaléchoup tchabalamaq</i>, travailler avec assiduité; se donner du mal pour faire une chose. — قسمت اولدجه نافله چالارسین <i>qesmet ol-madougitchè nafilè tchabalarsen</i>, c'est en vain que tu fais des efforts, si le sort t'est contraire. — چالانق <i>tchabalannag</i>, se démener, se trémousser. Cf. چہلامق et چاپ. چاپ <i>tchap</i>, 1° capacité d'un objet qu'on mesure par son diamètre; calibre (d'un canon, d'un boulet, etc.). طقوز اون بش یکر می بر چاپنده طوب —	<i>doqouz òn bech yirmi bir tchapendè top</i>, un canon du calibre de 9, de 15 ou de 21, c'est-à-dire qui lance un boulet de 9 de 15 ou de 21 ocques. — 2° instrument à mesurer le calibre. — 3° volume, en style d'architecture; dimensions, proportions. — بر بناتک چاپنی تعیین — <i>bir binanun tchapeneu ta'in etmek</i>, établir les proportions d'un édifice. — بنا چاپی <i>bina tchapou, teskerè</i>, ou permis de bâtir délivré par l'administration des bâtiments publics. — چاپلو <i>tchaplu</i>, de gros calibre, gros, de forte dimension. — چاپلو کراسته <i>tchaplu kerestè</i>, grand mât; arbre de couche; bras de levier. — Il n'est pas inutile de rappeler ici que le mot arabe قالب <i>galib</i>, « moule, forme », a été proposé comme prototype de <i>calibre</i>; malgré certaines difficultés d'accentuation qui infirment cette étymologie, elle n'est pas plus invraisemblable que celle qui va chercher le grec <i>καλάπους</i>, « forme à soulier », pour expliquer l'origine du mot français <i>calibre</i>.	

Şekil 3. 9. Yeni harfe geçiş sayfasına örnek (1881b, s. 551).

ذ

ذ *zal*, onzième lettre de l'alphabet arabe - persan - turc, se prononce *z*; valeur numérique 700. Comme la lettre précédente د *dal*, le *zal* ne peut se rencontrer dans les mots du turc oriental, et n'appartient en propre qu'aux mots arabes ou à l'orthographe archaïque du persan. — En tant qu'abréviation, ذ (qu'on écrit souvent sans point : د) désigne le mois de *zîl-qà'dè*, le onzième de l'année musulmane.

ذ *za*, 1° abréviation du nom de *zîl-hiddjè*, douzième mois de l'année des Musulmans; on écrit aussi sans point : ذا. — 2° abréviation du pronom démonstratif arabe هذا *hèza*, ce-lui-ci, ceci. — 3° accusatif du mot *zou*; ذو.

ذات *zat*, (ar. fém. de ذو *zou*) essence d'une chose, nature. — personne, individualité. — personnage. — ذاتاً *zaten* et بالذات *biz-zat*, personnellement, soi-même. — بالذات قلم *biz-zat qalem èlinè âlmaz-lar*, ils n'écrivent pas eux-mêmes. — حدّ ذاته *haddi zatindè*, au fond, en réalité. — ذات الله *zat-ullah*, l'essence divine. — forme des mots composés : ذات الجنب *zat ul-djemb*, prononc. vulgaire *zatlidjan*, pleurésie; ذات الرئة *zat ur-ryè*, fluxion de poitrine; ذات البين *zat ul-bein*, « le milieu »; communauté d'idée, bonne entente. — ذات شريفكز *zati cherifiâiz* ou (*zati 'ali-âiz*), litt. : « votre personne illustre, élevée », tournure polie au lieu de vous. — ذات مكارم صفات *zati meka-*

Şekil 3. 10. İkinci cildin ilk sayfası (1886, s. 1).

divan gunu, jour de conseil. — *divan efendissi*, secrétaire du conseil; *divan amedjissi*, rapporteur du conseil; *divan beilükdjissi*, chef des trois grands bureaux du conseil. — *âyâq divan*, « conseil debout », conseil des ministres tenu pendant une campagne. — *divan qalemi*, réunion de cent feux formant un village, surtout parmi les populations disséminées d'Anatolie et des bords de la Mer Noire, comme Bolou, Djanik, etc. Un groupe de ces villages forme un district (*nahyè*). — *divan طورمق* *dourmaq*, se tenir debout, les mains sur la poitrine, dans l'attitude respectueuse des domestiques. — se tenir l'arme au bras. — 2° recueil de poésies comprenant des odes, des élégies, énigmes, etc. — *nabi divan*, poésies de Nabi. — *divani*, genre d'écriture particulière en usage pour les pièces officielles émanant du souverain, des ministres, etc.; il y a

deux sortes de *divani* : le *djeli* et le *rihani*.

دیورک *divrek*, Divriki, ville de la Turquie d'Asie, ancienne Nicopolis. On dit proverbialement d'un solliciteur indiscret : *دیورک دینجیسی کی* *divrek dilindjissi ki ibram eder*, « il est tenace comme un mendiant de Divriki ».

دیوس *deious*, (ar.) orthogr. fautive pour *دیوٹ* entremetteur; synonyme de *کرانه* *kerata*.

دیوشرمک *devchirmek*, rassembler; voir *دوشرمک*.

دیویرمک 1° *divirmek*, renverser, abattre. — 2° *deyivermek*, se mettre à dire, causer; voir *دمک* *demek*.

دیها *diha*, interject. : voici, voilà.

دیش *deich* ou *deich*, sorte de récitation populaire débitée par les chanteurs ambulants; comparer avec *قیا باشی* *qaya bachi*.

FIN DU PREMIER VOLUME.

Şekil 3. 11. İlk cildin son sayfası (1881b, s. 786).

Sözlüğün tamamı gözden geçirildiğinde sayfa düzeninin uygulanışında takip bilgisinin bozulduğu yukarıda belirtilen yer dışında sistematik bir sorun veya aksaklık görülmemektedir.

3.2.3. Madde Başı Dizimi

Dictionnaire Turc-Français'de hem madde listelerinin ana harfleri hem de bu listelerdeki madde başları Osmanlı Türkçesinin elifba sırasına göre dizilmiştir: ا (elif), ب (be), پ (pe), ت (te), ث (se), ج (cim), چ (çim), ح (ha), خ (hı), د (dal), ذ (zel), ر (rı), ز (ze), ژ (je), س (sin), ش (şın), ص (sad), ض (dad), ط (tı), ظ (zı), ع (ayın), غ (gayın), ف (fe), ق (kaf), ك (kef), ل (lam), م (mim), ن (nun), و (vav), ه (he), ی (ye). Sözlüğün ön kısmında madde başı sırasına dair dolaylı ifadeler dışında bir bilgi veya herhangi bir liste bulunmamaktadır.

Elif harfinin madde listesi incelendiğinde elifba sıralamasının yalnızca iki maddede bozulduğu görülmektedir: 18a'daki آجی *âdje* ile 18b'deki آجی *âdje*²⁷ maddelerinin arasına آجير *âdjer* maddesi (Barbier de Meynard, 1881b, s. 18b) girmiştir. ازنوڪ *uznuk* maddesi, ازمه *èzmè* maddesinden (Barbier de Meynard, 1881b, s. 45a) sonra gelmesi gerekirken اوزنمك *uzenmek* maddesinden sonra verilmiştir (Barbier de Meynard, 1881b, s. 164b).

3.2.4. Madde Başı Düzeni

Bir sözlük maddesi girişi iki temel bölümden oluşur: 1. madde başı ve madde başı ile ilgili kelime türü, yazım varyantları, sesletim bilgisi, çekim bilgisi gibi sözlüksel birimler, 2. madde başının tanımı ve her bir anlamıyla ilgili söz öbekleri, eş anlamlılar gibi diğer sözlük birimleri (ISO, 2007, s. 13). *Dictionnaire Turc-Français*'nin madde düzeninde bu iki temel bölümden madde başının sunumu ve anlam ayrımı standart bir görünüm sergiler: Madde başı, önce Arap harfleri ile koyu yazı stili kullanılarak genel yazı boyutuna göre daha büyük şekilde sunulur, ardından sesletim bilgisi olarak madde başının Latin harfli çeviri yazısı eğik yazı stili ile verilir. Madde başının sesletim bilgisini diğer bilgi setlerinden ayırmak için genellikle virgül kullanılmıştır. Tıpkı madde başındaki gibi iç maddelerde de önce Arap harfli yazılış ve ardından Latin harfli çeviri yazı verilerek sonuna virgül konur. İç maddelerde yazı

²⁷ Çeviri yazının sonundaki *e* harfinin altında çizgi olması gerekirken eserde unutulduğu görülmektedir.

stili veya boyutu değişmez. Madde başının anlam ayrımları rakamlar (1, 2, 3 gibi) ile derece işaretinin (°) birlikte kullanımıyla belirtilir (1°, 2°, 3° gibi). Madde düzenindeki bu sistem sözlük boyunca takip edilmiştir.

آنافور *ânafor*, (du grec ἀναφορά)
1° tournant d'eau, tourbillon. — آنافور
آقندی *ânafor âqente*, contre-courant.
— 2° vent de bout.

Şekil 3. 12. Madde düzenine örnek olarak *ânafor* (121a).

Madde girişindeki diğer sözlüksel birimlerin ve dolayısıyla üst dilsel ve dilsel verilerin sunumunda ise farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Örneğin, *âghoustous* maddesinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 81a) madde başından sonra yay ayrıç içinde ve kısaltmasız şekilde köken bilgisi verilmiş, ardından tanım yapılmış; uzun çizgi konularak madde başı ile ilgili diğer sözlük birimi (*âghoustous beudjèye*) verilmiş, yay ayrıç içinde bu sözlük birimi ile ilgili kullanım varyantı sunulmuştur. Daha sonra yine uzun çizgi ile ayrılmak suretiyle doğrudan *proverbe* (= atasözü, kalıp söz) denilerek ilgili diğer sözlük birimi (*âghoustous beudjèye guibi tcharlar soñenda eulur*) verilmiştir:

آغوستوس *âghoustous*, (du latin
augustus) le mois d'Août. — آغوستوس
آغوستوس *beudjèye*, grillon, ci-
gale (on dit aussi آغوستوس *oraq*
beudjèye ou *qouchou*). — Proverbe :
آغوستوس *beudjèye guibi tchar-*
lar soñenda eulur, comme la cigale il
chante, puis il meurt.

Şekil 3. 13. Madde düzenine örnek olarak *âghoustous* (81a).

Benzer bilgi setlerini içeren *ahmaq* maddesinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 22a) ise köken bilgisi “ar. (= Arapça)” şeklinde kısaltılarak madde başından sonra ve yay ayrıçsız verilmiştir. İlgili sözlük birimlerinin sunumunda ise madde içinde bile iki

farklı usul izlendiği görülür: İlk sözlük biriminin (*ahmaq olan her zèman ducher*) anlamı verildikten sonra yay ayraç içinde ve kısaltmalı olarak “prov. (= proverbe = atasözü, kalıp söz)” etiketi kullanılmış; dördüncü sözlük birimi (*âdamiñ ahmagheu îl qarañluqtè moum yaqmaq bilmez çaneur*) yine aynı nitelikte olmasına rağmen *ağustos* maddesindeki gibi açıkça *proverbe* denilerek ayrıma gidilmiştir. Üstelik ilk sözlük birimi yalnızca anlamı ile dördüncü sözlük birimi hem bire bir tercümesi hem de anlamı ile sunulmuştur. Bu noktada, hedef dilin konuşurları için hazırlanan bu sözlükte farklı usullerle sunulan bilgi setleri karışıklığa sebep olur; zira standart sağlanamamıştır.

احمق *ahmaq*, ar. sot, niais, imbécile. — احمق اولان هر زمان دوشر *ahmaq olan her zèman ducher*, le sot trébuche à chaque instant (prov.). — احمق دفترى *ahmaq deftere*, agenda, carnet, cf. يازار بوزار. — احمقلاشق *ahmaqylanmaq*, devenir sot, s'abrutir. — آدمك احمقى ايل قراكلقده: *Proverbe: âdamiñ ahmagheu îl qarañluqtè moum yaqmaq bilmez çaneur*, « un sot croit que les autres ne savent pas allumer une bougie dans les ténèbres », il mesure les autres à son aune.

Şekil 3. 14. Madde düzenine örnek olarak *ahmaq* (22a).

Madde düzeninde diğer etiketler noktasında da farklılıklar görülmektedir. Örneğin *umîd* maddesinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 119a) madde başının ardından yay ayraç içinde kısaltmalı şekilde köken bilgisi; ardından yay ayraçsız şekilde halk ağzındaki söyleniş bilgisi (*oumoud*) verilmiştir. Ne deyim ve atasözü gibi kalıp sözler (*oumoud kesmek*, *oumoud toutmaq*, *djan var oumoud var*, *oumoudsez âdam direksez dam*, *eulundjè oumoudou kesmè*, *khademden oghlan oummaq*) ne de örnekler (*daha chimdiden oumoud olouna bilir*) yazımsal veya tipografik ayırıcılarla

işaretlenmiştir; her biri uzun çizginin ardından sistematik madde düzeninde (önce Arap harfli yazılış, ardından Latin harfli eğik dizilmiş çeviri yazı ve virgöl) sıralanmıştır.

امید *umîd*, (pers.) prononc. vulg.
oumoud, 1° espoir, espérance. — امید
کسمک *oumoud kesmek*, désespérer. —
امید طوق *oumoud toutmaq*, espérer,
garder de l'espoir. — جان وار امید وار
djan var oumoud var, il vit encore,
il y a de l'espoir (se dit du malade).
— 2° prévision, prévoyance. — دها
شمیدین امید اولته بلور *daha chimdiden*
oumoud olouna bilir, dès à présent il est
possible de prévoir que . . . — امیدسز
آدم دیرکسز تام *oumoudsez âdam di-*
reksez dam, l'homme sans espérance
est comme un toit sans appui. — اولنجه
امیدی کسمه *eulundjè oumoudou kesmè*,
ne désespère pas jusqu'à la mort. —
خادمندن اوغلان اومتق *khademden ogh-*
lan oummaq, «espérer des enfants d'un
eunuque», se bercer de chimères.

Şekil 3. 15. Madde düzenine örnek olarak *umîd* (119a).

Örnekleri görülen farklı uygulamalarla birlikte *Dictionnaire Turc-Français*'nin genel madde düzeninde, madde başı yaklaşık iki harflik girinti ile içeriden başlatılıp diğer metinlere göre daha büyük ve koyu dizilerek belirginleştirilmiş, ardından Latin harfli çeviri yazı aracılığıyla sesletim bilgisi eğik yazı stili kullanılarak verilmiş ve diğer bilgi setlerinden ayrılması için virgöl konmuştur. Bu uygulama madde başının iç maddeleri olan sözlük birimleri ve ilgili diğer sözlük birimleri için de çoğunlukla sürdürülmüştür. Anlam ayrımları rakamlarla gösterilmiştir. İç maddeler arasında ise uzun çizgi kullanılmıştır. Madde ve iç maddelerde bire bir tercümeler « » işaretleri arasında gösterilmiştir. Üst dilsel ve kullanım bilgisine dair etiketler kimi zaman kısaltmalı kimi zaman açık, bazen yay ayraç içinde bazen yay ayraçsız, zaman zaman ait olduğu sözlük biriminin önünde zaman zaman ise sonunda verilmiştir; hatta bazen

etiket kullanılmadığı görülmektedir. Bu bakımdan genel madde düzeninde standart sağlanamamıştır.

Maddeler iç içe yerleştirme yöntemi ile düzenlendiğinden tek paragraf hâlinde sunulmaktadır. Bunun *elif* harfindeki istisnası ise *âتماق* maddesidir (Barbier de Meynard, 1881b, s. 13a). İç maddelerin bir kısmı ayrı bir paragraf içinde sıralanmıştır.

3.2.5. İç Maddeleme

Dictionnaire Turc-Français'nin bu çalışmaya örneklem teşkil eden *elif* harfinin madde listesinde 1.675 madde başı ve 3.969 iç madde bulunmaktadır. İç maddelerin 1.265'i kalıp ifadeler, 28'i özel adlar ve 2.680'i madde başının bileşeni olduğu birleşik sözler ve türetilmiş biçimlerinden müteşekkildir. Deyimsel kalıp ifadelerin 6'sı cümle içinde verilmiş olduğundan aynı zamanda örnek özelliği sergiler.

İç maddelemedeki temel unsurlardan olan birden çok kelimeli sözlük birimleri, bazı sözlüklerde müstakil birer madde başı olarak bazı sözlüklerde ise iç madde olarak sunulabilmektedir. İç içe yerleştirme yöntemi uygulanan sözlüklerde birden çok kelimeli birimler genellikle maddenin sonuna doğru, türlerine ayrılarak ve ilgili anlamın içinde verilir. Bazı sözlüklerde ise uygun anlamın içinde ve herhangi bir gruplandırma olmaksızın sunulur. Birleşik kelimelerin özellikle öğretici sözlüklerde müstakil madde başları olarak sunulması eğilimi vardır, bununla birlikte birleşik fiillere daha çok iç madde olarak yer verildiği görülür. Her uygulamanın kendine özgü avantajları olduğu gibi sorunları da vardır. Kaynak dilin öğrencileri için birden çok kelimeli birimlerin madde başı olması erişilebilirliği artırır, öte yandan birbirleri arasında anlam bağı bulunan bazı maddelerin alfabetik sıra içerisinde birbirlerinden uzak düşmesi söz konusu olacaktır (Atkins ve Rundell, 2008, s. 253-255). Genel durumdan hareketle iç maddelemenin her zaman muntazam bir sistem ile kurgulanamayacağı görülmektedir; bununla birlikte kullanıcı için herhangi bir kılavuz sunulmamış ve sözlüksel tercihlere dair bilgi verilmemiş olan *Dictionnaire Turc-Français* gibi sözlüklerde bu tür bir sisteme daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Dictionnaire Turc-Français'de, iç madde sayısındaki birleşik sözler ve kalıcı adların fazlalığı, sözlük genelinde iç içe yerleştirme usulünün benimsediğine işaret etmektedir. Aralarında köken ve yapı bağlantısı bulunan ilişkili sözleri bir araya getirmenin veya basılı sözlükler için yer tasarrufu sağlamanın bir yolu olan iç içe yerleştirme (Svensén, 1993, s. 225) usulü uygulanırken iç maddeler arasında kısmen

düzen kurulmaya çalışılmıştır: Madde başının birden çok anlamı varsa her bir anlamla ilişkili iç maddeler ilgili anlam verildikten sonra sunulmuştur; atasözü, deyim ve diğer kalıp sözler genellikle bir kalıp sözler grubu şeklinde ve birbiri ardına sıralanmıştır. Bu kalıp sözlerin arasına zaman zaman birleşik fiiller de dâhil edilmiştir. Bunun dışında hiyerarşik bir yapı kurulmadığı, alfabetik sıradan da sapmalar olduğu görülmektedir. Bu sapmalar, bilhassa birden çok anlam içeren veya diğer maddelere göre uzun girişlerde anlamlı değildir. Sözlüğün dış yapısal kararlarının belirtildiği herhangi bir bilgi sunulmadığı için genel madde düzeni gibi iç maddeleme sistemi de uygulamadan hareketle belirlenecektir.

Ètèk maddesinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 11) numaralandırılmış anlam ayrımı yoktur. Anlam verildikten sonra iç maddeler sıralanmıştır. Aşağıdaki tablonun ilk iki sütunu iç maddelerin sırasını göstermektedir. İç maddeler etiketlerle işaretlenmemiş olduğundan anlamlı bir hiyerarşi kurulup kurulmadığının anlaşılabilmesi için iç maddelerin sözlük birimsel rolleri ve belirgin özellikleri tespit edilerek sıralamaya yönelik bir kural aranmıştır:

Tablo 3. 2. İç maddeleme sistemine örnek olarak *ètèk* (11a-b).

Arap harfli yazılış	Latin harfli çeviri yazı	Sözlük birimsel rol	Belirgin özellik
اتك	<i>ètèk</i>	madde başı	
چادر اتكى	<i>tchader ètèye</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı
داغ اتكى	<i>dagh ètèye</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı
ال بنم اتك سنك	<i>èl benim ètèk seniñ</i>	iç madde (kalıp sözler grubu)	deyim
اتك بلده تيرانداز	<i>ètèk beldè tirendaz</i>	iç madde (birleşik söz)	madde başı + diğer bileşen
اتك بزى	<i>ètèk bèze</i>	iç madde	madde başı + diğer bileşen

		(birleşik söz)	
اتك باغى	<i>ètèk baghe</i>	iç madde (birleşik söz)	madde başı + diğer bileşen
اتك سرپن	<i>ètèk serpèn</i>	iç madde (birleşik söz)	madde başı + diğer bileşen
اتك تختەسى	<i>ètèk takhtase</i>	iç madde (birleşik söz)	madde başı + diğer bileşen
اتك اوپمك	<i>ètèk eupmek</i>	iç madde (kalıp sözler grubu)	deyim
مخصوص اتكلرينى اوپرم	<i>makhsous ètèklereng euperm</i>	iç madde (kalıp sözler grubu)	kalıp ifade
اتكه دوشمك	<i>ètèyè duchmek</i>	iç madde (kalıp sözler grubu)	deyim
اتكه ياپشماق	<i>ètèyè yapachmaq</i>	iç madde (kalıp sözler grubu)	deyim
اتك سيلكمك	<i>ètèk silkmek</i>	iç madde (kalıp sözler grubu)	deyim
اتكللک	<i>ètèklik</i>	iç madde (madde başından türetilmiş sözlük birimi)	türemiş biçim
امامه اتكللى	<i>imamè ètèkliye</i>	iç madde (madde başından türetilmiş sözlük birimi ile birleşik söz)	diğer bileşen + türemiş biçim
اتكلو	<i>ètèklu</i>	iç madde	türemiş biçim

		(madde başından türetilmiş sözlük birimi)	

Ètèk maddesinin iç maddeleri “birleşik sözler, deyim, birleşik sözler, deyim, kalıp söz, deyimler, madde başından türetilmiş diğer sözlük birimi ve bu birimin bileşeni olduğu birleşik söz, madde başından türetilmiş diğer sözlük birimi” şeklinde sıralanmıştır. Türkçede ad tamlaması yapısındaki kelime gruplarının temel özelliği, asıl ögenin sonda yardımcı ögenin başta yer almasıdır. Bu bakımdan madde başından sonra, madde başının asıl öge olduğu birleşik sözlere yer verilmesinde anlam hiyerarşisinin dikkate alınması etkili olmuş olmalıdır. Madde başının ilk bileşen olarak yer aldığı birleşik sözlerin daha sonra sıralanması da yine anlamsal hiyerarşi kurulduğuna işaret etmektedir. Yani, birleşik sözler sıralanırken madde başının asıl öge olduğu sözler önce, yardımcı öge olduğu sözler sonra sunulmuştur. Bununla birlikte madde başının temel anlamını koruyanlar ve yan anlamıyla kullanılanlar veya mecazi anlam taşıyanlar gibi daha ayrıntılı bir hiyerarşi görülmemektedir. Nitekim mecaz anlamlı *ètèk serpèn* maddesi temel anlamını koruyan *ètèk baghe* ve *ètèk takhtase* maddelerinin arasındadır. Genel sıralamaya bakıldığında, kalıp sözler grubunda yer alan diğer sözlük birimlerinden biri (*èl benim ètèk seniñ*) birleşik sözlerin arasında kaldığı için de “anlamsal hiyerarşiye göre birleşik sözler - kalıp sözler grubu - türemiş biçimler” şeklinde formülleştirilebilecek sıralama bozulmuştur.

Sözlüğün genel madde dizimi usulü alfabetik olduğu için iç maddelemeyi anlamak üzere alfabetik sıraya da bakmak gerekir. İlk iki iç madde alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu sıranın *èl benim ètèk seniñ* maddesi ile bozulduğu, ardından *ètèk beldè tirendaz* ile bir kez daha değiştiği görülür. Bu maddelerden sonraki birleşik sözler ve kalıp sözler de alfabetik sıraya uygun dizilmemiştir. Türemiş birimlerin ise alfabetik sıraya göre sunulduğu görülmektedir.

Ètèk maddesi örneğinde iç maddeleme düzeni için tam olarak anlamsal, yapısal veya alfabetik hiyerarşiden söz etmek mümkün değildir.

Arpa maddesi (Barbier de Meynard, 1881b, s. 32a) de numaralandırılmış anlam ayrımı olmayan, birleşik sözler ve kalıp sözler ile madde başından türetilmiş diğer sözlük birimlerinin iç içe yerleştirme usulüyle sunulduğu bir maddedir. Bu maddedeki iç maddeler incelendiğinde ise türemiş birimlerin araya girdiği ve *ètèk*

maddesindekinin aksine maddenin sonunda yer almadığı görülür. Ayrıca anlamsal hiyerarşi de türemiş birimlerden sonra gelen atasözü ile tamamen bozulmuştur:

Tablo 3. 3. İç maddeleme sistemine örnek olarak *arpa* (32a).

Arap harfli yazılış	Latin harfli çeviri yazı	Sözlük birimsel rol	Belirgin özellik
ارپه	<i>arpa</i>	madde başı	
پیغامبر ارپه سی	<i>peïghamber arpase</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı
چوربا ارپاسی	<i>tchorba arpase</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı
فرنك ارپاسی	<i>firenk arpase</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı
ارپه جق	<i>arpadjeq</i>	iç madde (madde başından türetilmiş sözlük birimi)	türemiş biçim
ارپه جی	<i>arpadje</i>	iç madde (madde başından türetilmiş sözlük birimi)	türemiş biçim
ارپه جی قمربسی کبی دشنمک	<i>arpadje qomarese guibi dachunmek</i>	iç madde (kalıp sözler grubu)	madde başından türetilmiş sözlük birimi ile oluşturulan deyim
ارپه صوی	<i>arpa souye</i>	iç madde (birleşik söz)	madde başı + diğer bileşen
ارپه امینی	<i>arpa emini</i>	iç madde (birleşik söz)	madde başı + diğer bileşen

ارپه انباری	<i>arpa ambari - guèmiçi</i>	iç madde (birleşik söz)	madde başı + diğer bileşen
پلاو یکیدک ارپه سیدر	<i>pilav iyidiñ arpasę dir</i>	iç madde (kalıp sözler grubu)	atasözü

Anlam ayrımı yapılan maddelere bir örnek olarak *âta* maddesinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 9b-10a) iç madde düzeni daha karışık bir görünümündedir. Maddenin birden çok anlamı verildiği için belirgin özellikler hangi anlamla ilişkili olduğu bakımından da değerlendirilmiştir:

Tablo 3. 4. İç maddeleme sistemine örnek olarak *âta* (9b-10a).

Arap harfli yazılış	Latin harfli çeviri yazı	Sözlük birimsel rol	Belirgin özellik
آتا	<i>âta</i>	madde başı Anlamlar: 1. baba, 2. ihtiyar, saygı duyulan kişi.	
آتالار	<i>âtalar</i>	iç madde (madde başından türetilmiş sözlük birimi)	çekimlenmiş biçim (çokluk ²⁸) * 2. anlam ile ilişkili
آتالار سوزی	<i>âtalar seuze</i>	iç madde (madde başından türetilmiş sözlük birimi ile birleşik söz)	madde başının çekimlenmesiyle oluşturulan sözlük birimi + diğer bileşen * 2. anlam ile ilişkili
آتالار سوزینی طوتیمان بیانه آتیلور	<i>âtalar seuze toutmaian yabanè âtelər</i>	iç madde (madde başından türetilmiş sözlük birimi)	madde başının çekimlenmesiyle

²⁸ Gülsevin'e göre (2004, s. 1279) eklendiği kelimenin çokluk hâlini gösteren +lAr eki bir "kategori eki"dir; "sözlüksel kelime de türetmez, kelimelerde tür değişikliği de yapmaz" ve "cümle içinde öge belirlemek ve ilişki kurmak gibi bir fonksiyon" da taşımaz. Bununla birlikte *âtalar* bir iç madde olarak *Lehce-i Osmanî* (1876, s. 7) ve *Kamus-ı Türkî*'de (Ş. Sami, 1900, s. 18c) de *Dictionnaire Turc-Français*'deki gibi yer almaktadır. *Dictionnaire Turc-Français*'de çokluk dışında özel bir anlam verilmediği görülmektedir.

		ile birleşik sözün yer aldığı kalıp söz)	oluşturulan sözlük birimi ile atasözü * 2. anlam ile ilişkili
قاین آتا	<i>qaiñ âta</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı * 1. anlam ile ilişkili
آتا میراڭسى	<i>âta miraçe</i>	iç madde (birleşik söz)	madde başı + diğer bileşen * 1. anlam ile ilişkili
آتا دوستى	<i>âta dostou</i>	iç madde (birleşik söz)	madde başı + diğer bileşen * 1. anlam ile ilişkili
آتالڭ	<i>âtaleq</i>	iç madde (madde başından türetilmiş sözlük birimi)	türemiş biçim * 1. anlam ile ilişkili
قوردك قارنداشى قوزينك آتاسى	(yazı çevirimi yok)	iç madde (kalıp sözler grubu)	deyim * 1. anlam ile ilişkili

Âta maddesinin ilk iç maddesi +lAr eki ile çekimlenmiş biçimi olan *âtalar*'dır; ardından *âtalar* kelimesinin bir bileşeni olduğu *atalar sözü* iç maddesi gelmiştir; sonraki iç madde ise *âtalar seuze*'nün geçtiği bir kalıp sözdür. Böylece *âta* maddesi altında yer alan ilk üç iç madde hiyerarşik bir dizilim gösterir: çekimlenmiş biçim, çekimlenmiş biçimle oluşturulan birleşik söz, çekimlenmiş biçimle oluşturulan birleşik sözün yer aldığı atasözü. Bu iç maddeler, ilgili oldukları ikinci anlamın ardından sıralanmıştır. Madde başının çekimlenmiş biçimi olmakla birlikte, sözlük biriminin üretim şeklinin diğer kalıcı ad yapımlarından farklı olması *âtalar* iç maddesinin ilk sırada verilmesine ve *âtalar*'ı içeren diğer bağlantılı iç maddelerin ardından sıralanmasına sebep olmuş olabilir. Bu sıralama -bir eksikle- *Lehce-i Osmanî*'de de görülür (1876, s. 7): *ata - atalar - atalar sözü*. Bu iç maddelerden sonra madde başının esas öge olduğu birleşik söz (*qaiñ âta*) ve hemen sonra yardımcı öge olduğu birleşik sözler (*âta miraçe*, *âta dostou*) sunulmuştur. Bu iç maddeler birinci

anlamla ilgilidir ancak buna rağmen birinci anlamdan sonra değil, ikinci anlamla ilişkili iç maddelerden sonra sıralanmıştır. *Âta dostou*’nu *âtaleq* iç maddesi, yani madde başından türetilmiş bir başka sözlük birimi takip etmiştir. Maddenin sonunda “iki yüzlüler hakkında söylenen bir kalıp söz” notu ile *kurdun karındaşı kuzunun atası* deyimini verilmiştir. Son iç madde, doğrudan madde başını içermektedir ve birinci anlamla ilgilidir; bu deyim *âtaleq* iç maddesinden önce verilmiş olsaydı kısmen formülize edilebilir nitelikte olan iç madde düzeni, tercih edilen sıra ile yine bozulmuştur.

Sadece benzer türde iç maddeleri bulunan bazı maddelerde alfabetik sıranın takip edildiği görülür. Örneğin, iki anlamlı *âkhtapod* maddesinde ilk anlam olarak “bir tür polip” tanımı yapılır ve bu anlamla ilgili *deñiz âkhtapode* iç maddesi verilir; ikinci anlam olan “kanser” ile ilgili iç maddeler ise verilen eş değer ardından alfabetik sırada sunulur: *rahm âkhtapode* (iç madde), *tchenguianè âkhtapode* (iç madde), *guèñiz âkhtapode* (iç madde). Bu maddede hem alfabetik sıra hem de anlamsal bağlantı korunmuştur (Barbier de Meynard, 1881b, s. 22b):

Tablo 3. 5. İç maddeleme sistemine örnek olarak *âkhtapod* (22b).

Arap harfli yazılış	Latin harfli çeviri yazı	Sözlük birimsel rol	Belirgin özellik
اختاپود	<i>âkhtapod</i>	madde başı Anlamlar: 1. bir tür polip, 2. kanser.	
دکز اختاپودی	<i>deñiz âkhtapode</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı * 1. anlam ile ilişkili
رحم اختاپودی	<i>rahm âkhtapode</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı * 2. anlam ile ilişkili
چنکانه اختاپودی	<i>tchenguianè âkhtapode</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı

			* 2. anlam ile ilişkili
ککز آختاپودی	<i>guèñiz âkhtapode</i>	iç madde (birleşik söz)	diğer bileşen + madde başı * 2. anlam ile ilişkili

Bununla birlikte *elif* harfî ile başlayan ve madde başı bir bitki veya hayvan türü adı olup alt türlere ilişkin birden çok iç maddesi bulunan 17 madde incelendiğinde 9 maddede (*âbanoz* 2a, *âkhtapod* 22b, *arpa* 32a, *ârdedj* - *ârdidj* 34a-b, *ârmoud* 40a, *èrik* 42a, *èchèk* 62a, *eçerghan* 66b, *ânaçoun* 120b) alt tür adlarının kendi içinde alfabetik dizildiği, 8 maddede ise (*âreu* 41a, *âçma* 69b, *âghadj* 75b, *èlma* 108b, *eurdek* 151a, *uzum* 164b-165a, *it* 216b-217a, *âireq* 224b-225a) alfabetik sıralamanın söz konusu olmadığı görülmekte; sistemli bir tercih olmadığı anlaşılmaktadır.

Sözlüğün *elif* kısmında madde başı olarak 306 fiil vardır. Bu fiillerden 137'sinde iç madde olarak madde başından türetilmiş fiiller bulunmaktadır ve bu madde başlarının 14'ünde, birden çok sayıda ve yalnızca madde başından türetilmiş fiiller iç madde olarak yer almaktadır. Bu maddelerin iç madde düzeni, varsa sözlükteki etiketleri ile birlikte şu şekildedir:

Tablo 3. 6. İç maddeleri kendisinden türetilmiş fiiller olan fiil madde başları.

Sayfa	Madde başı	İç madde	Yapı	Belirgin özellik
18b	âdjeqmaq آجیقمق	madde başı		
18b		âdjeqtermaq آجیقدرمق	âdjeq-ter-maq	fiil tabanı [+] -DXr- *oldurganlık
19a		âdjeqqlamaq آجیقلامق	âdjeq-la-maq	fiil tabanı [+] -lA- *sürerlik
31a	âralamaq آرالامق	madde başı		

31a		âralatmaq آرالاتمق	ârala-t-maq	fiil tabanı [+] -t- *ettirgenlik
31a		âralachmaq آرالاشمق	ârala-ch-maq	fiil tabanı [+] -ş- *bir durumdan başka bir duruma girme, oluş
31a		âralachtermaq آرالاشدريمق	ârala-ch-ter-maq	fiil tabanı [+] -ş-DXr- *önceki madde + oldurganlık
31a		âralanmaq آرالانمق	ârala-n-maq	fiil tabanı [+] -n- *dönüşlülük
33a	ârtmaq آرتمق	madde başı		
33a		ârttermaq آرتدريمق	ârt-ter-maq	fiil tabanı [+] -DXr- <i>trans.</i> (= geçişli) *oldurganlık
33b		ârtelmaq آرتلمق	ârt-el-maq	fiil tabanı [+] -(X)l- *edilgenlik
33b		ârtterelmaq آرتدريلمق	ârt-ter-el-maq	fiil tabanı [+] -DXr- (X)l- <i>trans.</i> (= geçişli) *oldurganlık + edilgenlik
42a	âremaq آريمق	madde başı		
42a		âretmaq آريتمق	âre-t-maq	fiil tabanı [+] -t- *ettirgenlik
42a		ârelmaq آريلمق	âre-l-maq	fiil tabanı [+] -l-

		أريلمق		*edilgenlik
42a		ârenmaq أرينمق	âre-n-maq	fiil tabanı [+] -n- *dönüşlülük
77b	âgherlamaq آغلامق	madde başı		
77b		âgherlatmaq آغلاتمق	âgherla-t-maq	fiil tabanı [+] -t- *ettirgenlik
77b		âgherlachmaq آغلاشمق	âgherla-ch-maq	fiil tabanı [+] -ş- *bir durumdan başka bir duruma girme, oluş
80a	âghmaq آغمق	madde başı		
80b		âghdermaq آغدرمق	âgh-der-maq	fiil tabanı [+] -DXr- <i>trans.</i> (= geçişli) *oldurganlık
80b		âghenmaq آغنمق	âgh-en-maq	fiil tabanı [+] -(X)n- *dönüşlülük
93b	èksimek اكسيمك	madde başı		
93b		èksitmek اكسيتمك	èksi-t-mek	fiil tabanı [+] -t- *oldurganlık
93b		èksilèmek اكسيله مك	èksi-lè-mek	fiil tabanı [+] -lA- *sürerlik
157a	eurmek اورمك	madde başı		

157a		eurdurmek اوردرمك	eur-dur-mek	fiil tabanı [+] -DXr- <i>trans.</i> (= geçişli) ²⁹ *ettirgenlik
157a		eurulmek اورلمك	eur-ul-mek	fiil tabanı [+] -(X)l- <i>pass.</i> (= edilgen) *edilgenlik
196a	âvmaq أومق	madde başı		
196a		âvoutmaq أوتمق	âv-out-maq	fiil tabanı [+] -(X)t- *oldurganlık
196a		âvouttermaq أوتدرمق	âv-out-ter-maq	fiil tabanı [+] -(X)t- DXr- *önceki madde + ettirgenlik
196a		âvounmaq أونمق	âv-(ou)n-maq	fiil tabanı [+] -(X)n- *dönüşlülük
200b	oyalamaq اويالامق	madde başı		
200b		oyalanmaq اويالانمق	oyala-n-maq	fiil tabanı [+] -n- *dönüşlülük
200b		oyalandermaq اويالاندرمق	oyala-n-der-maq	fiil tabanı [+] -n-DXr- <i>trans.</i> (= geçişli) *önceki madde + oldurganlık

²⁹ Örmek fiili, geçişli bir fiildir; ördürmek, örmek fiilinin geçişli şekli değildir. Bununla birlikte Meynard ördürmek fiilini, “trans.” yani “geçişli” kısaltması ile sanki aldığı ek ile geçişli hâle gelmiş gibi sunmuştur (1881, s. 157a).

211b	âyarmaq آيارمق	madde başı		
211b		âyartmaq آيارتمق	âyar-t-maq	fiil tabanı [+] -(t) *oldurganlık
212a		âyaredelmaq آياردلمق	âyar-[e]d-(e)l-maq	fiil tabanı [+] -t-(X)l- *önceki madde + edilgenlik
213b	âyaqlamaq آياقلامق	madde başı		
213b		âyaqlanmaq آياقلانمق	âyaqla-n-maq	fiil tabanı [+] -n- *dönüştürülük
214a		âyaqlandermaq آياقلاندرمق	âyaqla-n-der-maq	fiil tabanı [+] -n-DXr- *önceki madde + oldurganlık
240b	elemaq - elenmaq ايليمق - ايلينمق	madde başı		
240b		eletmaq ايليتمق	ele-t-maq	fiil tabanı [+] -t- <i>trans.</i> (= geçişli) *oldurganlık
240b		elendermaq ايلندر مق	elen-der-maq	fiil tabanı [+] -DXr- <i>trans.</i> (= geçişli) *oldurganlık
244b	indjimek اينجيمك	madde başı		
244b		indjitmek اينجيتمك	indji-t-mek	fiil tabanı [+] -t- *oldurganlık

244b		indjinmek اينجينمك	indji-n-mek	fiil tabanı [+] -n- *dönüşlülük

Tablo incelendiğinde ettirgenlik ve oldurganlık yapan eklerle türetilen fiillerin (-DXr- ve -t-) önce sunulduğu, ardından edilgenlik [-(X)l-] ve dönüşlülük [-(X)n-] yapan eklerle türetilen fiillerin geldiği görülmektedir. İki ekin üst üste geldiği durumlarda daha çok ilk ekin sıralamayı belirlediği görülmektedir; yani *ârtterelmaq* dışındaki maddelerde, iki ek almış olan madde ilk ek ile türetilmiş maddeden hemen sonra verilmiştir. Deyim ve birleşik söz gibi diğer sözlük birimlerinin de madde başının ettirgen, edilgen, dönüşlü, işteş hâlleriyle iç madde olarak yer aldığı; diğer 41 maddeye bakıldığında 33 maddede bu sıralamaların geçerli olduğu görülmektedir. O hâlde fiil madde başları için çoğunlukla uyulan bir iç maddeleme sisteminden söz edilebilir: Madde başının ettirgen-oldurgan, edilgen, dönüşlü, işteş türetimleri sayıldıkları sırayla sunulmuştur; üst üste ek alan iç maddelerde sıralama ilk eke göre düzenlenmiştir. Bu iç maddelerden sonra -lA- gibi fiile sürerlik, pekiştirme anlamları katan eklerle yapılan türetmeler dizilmiştir.

İç maddelemedeki sıralama esası her ne kadar baştan sona kurallı bir görünüm arz etmese de genel olarak şu eğilimlerle düzenlenmiştir:

- İç maddeler üç gruba ayrılabilir: birleşik sözler, kalıp sözler grubu, türemiş veya çekimli biçimler. Genellikle birleşik sözler kendi aralarında önce anlamsal hiyerarşi sonra alfabetik sıraya göre, kalıp sözler grubunun birimleri ise tür bakımından karışık fakat alfabetik dizilmiştir. Türemiş ve çekimli biçimlerin alfabetik dizilmesi genel bir eğilim olarak görülmektedir.

- Birleşik sözler için anlamsal hiyerarşi ve alfabetik sıra şu şekilde kurulmuştur: Madde başının asıl öge olarak yer aldığı birleşik sözler önce, diğerleri sonra ve kendi aralarında alfabetik sıralanmıştır.

- Anlam ayrımı olan maddelerde iç madde genellikle, ilişkili olduğu anlamdan sonra verilmiştir.

- Fiil madde başlarının ettirgen-oldurgan hâlleri olan iç maddeler önce verilmiş, sonra sırasıyla edilgen, dönüşlü, işteş biçimleri ile diğer türetimleri sıralanmıştır. Eğer üst üste ek alan biçimler varsa sıralamada ilk ek esas teşkil etmiştir.

Dictionnaire Turc-Français'de madde başından türemiş sözlük birimlerinin iç madde olarak gösterilmesi yaygın bir uygulamadır. Bununla birlikte yine sistematik bir uygulamadan söz etmek mümkün değildir. Örneğin, *âreqlaq* ve *âreqlamaq* maddeleri *âreq* maddesi içinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 41b), *ëndamlu* ve *ëndamlamaq* maddeleri *ëndam* maddesi içinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 124b) yer alırken *êçênlik*, *êçên* maddesi içinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 57b-58a) sunulmuş ama *êçênlemek* ayrı bir madde başı (Barbier de Meynard, 1881b, s. 58a) olarak verilmiştir. Benzer şekilde *êksiklik* (Barbier de Meynard, 1881b, s. 93b) ve *êksik* (Barbier de Meynard, 1881b, s. 93a) ayrı madde başları olarak, *êlêk* (Barbier de Meynard, 1881b, s. 107b) ve *êlêklêmek* (Barbier de Meynard, 1881b, s. 108a) ise hem ayrı maddebaşları olarak hem iç içe listelenmiştir. *Âtmaq*, *âtma*, *âteç* müstakil birer madde başı (Barbier de Meynard, 1881b, s. 12b-14b) iken *outchma* ve *outchouch*, *outchmaq* maddesinin (Barbier de Meynard, 1881b, s. 143b) iç maddeleridir. *Êzmê* maddesi (Barbier de Meynard, 1881b, s. 45a) gibi fiilden türetilen kalıcı adların ayrı madde başı olup iç madde yapılmadığına da *âcheretma* (Barbier de Meynard, 1881b, s. 61b) gibi yine aynı nitelikteki sözlük birimlerinin iç madde olarak verildiğine de rastlanmaktadır.

Bazı maddelerin hem madde başı hem iç madde olarak sunulduğu da görülür ki iç içe yerleştirme yönteminin temel amacı olan yerden tasarrufun aksine bir uygulamadır. Örneğin, *âq beñêk* sözlükte hem *âq* maddesinin içinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 83a-b) hem de ayrı bir madde başı (Barbier de Meynard, 1881b, s. 84b) ve aynı kavramın işaretleyicisi olarak yer almıştır.

İç maddelerde zaman zaman kısaltılmış biçimlerin kullanımına başvurulduğu görülür. *Elif* harfiyle başlayan maddelerdeki 113 iç maddede kısaltılmış biçimler kullanılmıştır. Bunların 26'sında *etmek* ve *olmaq* yardımcı fiilleri ۱ ve ۱ şeklinde kısaltılmış (Barbier de Meynard, 1881b, s. 10b, 11a, 14b, 21a, 27b, 36a, 50b, 51a, 60a, 63b, 64a, 73b, 102b, 104a, 121a, 126b, 128a, 129a, 145b, 148a, 151a, 165b, 189b, 210a); 87'sinde iç maddede geçen madde başı kelime *âlmaq*, *âtchmaq*, *âghartmaq*, *âçmaq*, *âtmaq* için ۱ (Barbier de Meynard, 1881b, s. 12b, 13a, 19b, 40a, 76b, 69a, 110a-b), *ârmoud*, *èrik* ve *etmek* için ۱ (Barbier de Meynard, 1881b, s. 40a, 42a, 217b) şeklinde kısaltılmıştır. Bir sözlüğün ne kadar çok bilgi içerirse o kadar yararlı olacağı düşüncesinden hareketle sözlükler sınırlı bir alanda daha çok bilgi verebilmek için kısaltma ve kodlara başvurur. Fakat bu hâlihazırda sözlük kullanma becerileri düşük

olan kullanıcılar için kullanım zorluğu doğurur (Atkins ve Rundell, 2008, s. 21). Bu zorluk iki dilli sözlük kullanıcıları için daha fazladır. *Dictionnaire Turc-Français* hedef dilin yani Fransızcanın konuşurları için ve onların Türkçe metinleri anlayabilmesi için hazırlanmış bir sözlük olduğundan (bk. 2.2.1.1. Sözlükçü ve kullanıcı yönünden *Dictionnaire Turc-Français*) iç maddelerde kısaltılmış biçimlerin kullanılması anlaşılabilirlik bakımından sakıncalı bir uygulama olmuştur. Bir yandan mükerrer madde girişleri olması (*âq bènək* maddesinin hem iç madde hem madde başı olması gibi) bir yandan da iç maddelerde kısaltmalı biçimlerin kullanılması çelişkili bir tutumdur. Ayrıca *ârmoud* (40a) ve *èrik* (42a) maddelerinde, bu sözlerin çekimli biçimlerinin (*ârmoude*, *èriyi*) kısaltılması kullanıcı tarafından yanlış yorumlanabilir niteliktedir. Diğer bir sorun ise *âgharmaq* maddesinin iç maddesi olarak verilen *çaqale deyirmendè âghartmaq* maddesinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 76b) görülür: Sözlükteki iç maddelerde genel olarak *etmek*, *olmaq* yardımcı fiilleri ile madde başı olan kelime kısaltıldığı için *âgharmaq* maddesinin iç maddesinde kısaltılan sözün *âghartmaq* olması kullanıcı için yanıltıcı bilgi doğurur.

3.2.6. Kısaltma ve Simgeler

Kısaltmalar ve simgeler sözlükte yer tasarrufu sağlayan unsurlardandır. Ne kadar çok bilgi verilirse o kadar yarar sağlanacağı düşüncesi ile sözlük yazarları, sınırlı bir alanda daha çok bilgi sunmaya çalışır. Bunun için de çoğunlukla kısaltma ve simgelere başvurur. Fakat bu da hâlihazırda sözlük kullanma becerileri düşük olan kullanıcılar için kullanım zorluğu doğurur (Atkins ve Rundell, 2008, s. 21). Bundan ötürü sözlüklerde kısaltma ve simgelere başvurulacaksa sözlüğün ön veya arka kısmında ya bir kullanım kılavuzu aracılığıyla ya da bir liste şeklinde tercih edilen kısaltma ve simgeler ile bunların anlamları açıklanmalıdır. Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'sinde ne bir kullanım kılavuzu ne de bir liste bulunmaktadır.

Genel kısaltmalar ISO tarafından 1951 numaralı standartta şöyle ele alınmıştır: Açıkça görülebilir olmalı, kullanıcı kılavuzunda veya başka bir şekilde açıklanmalı; şeffaf ve kolay anlaşılabilir hatta kılavuz vb.ne bakılmadan anlaşılabilir olmalıdır. Kısaltmalar, sözlüğün amacına ve hedef kitlenin eğitim düzeyi ile okuma alışkanlıklarına uygunsa kullanılmalıdır (ISO, 2007, s. 26).

Meynard'ın kısaltma ve simgeler konusundaki tutumu, uygulamadan yola çıkılarak belirlenecektir. *Dictionnaire Turc-Français*'nin bu çalışma kapsamında incelenen *elif* maddesindeki kısaltmalar şunlardır:

Tablo 3. 7. Kısaltmalar.

Kısaltma	Açık biçimi	Anlamı	Kullanım biçimleri
abrév.	abréviation	kısaltma	abrév.
abstr.	abstrait	soyut	nom d'abstr.
adj.	adjectif, adjectivement	sıfat, sıfat olarak	adj.
adv.	adverbe, adverbial, adverbialement	zarf, zarf niteliğinde, zarf olarak	adv.
aor.	aoriste	geniş zaman	3 ^e personne aor. 3 ^e pers. sing. de l'aor.
ar.	arabe	Arapça	ar.
c.à-d.	c'est-à-dire	"yani"	c.à-d.
cf.	conférer	karşılaştırm, "krş."	cf.
comp.	composé comparer	-den oluşur ile karşılaştırm	composé de ... comparer avec ...
constr.	construction	yapılma, diziliş	constr. avec ...
corrupt.	corruption	bozulma	corrupt.
dict.	dictionnaire	sözlük	dict. / Dict.
dimin.	diminutif	küçültme	dimin.
éd.	éditeur	yayımcı	éd.
etc.	et caetera	ve benzeri, "vb."	etc.
ex.	exemple	örnek	p. ex.

			par ex.
fig.	figuré	mecazi, deyimsel/imgesel	au fig.
franç.	français	Fransızca	franç.
ibid.	ibidem	aynı yerde	ibid.
interj.	interjection, interjectif	ünlem, ünlem niteliğinde	interj.
introd.	introduction	giriş	introd.
ital.	italien	İtalyanca	ital.
lat.	latin	Latince	lat.
litt.	littéral littéraire	bire bir edebî	litt.
loc. locut.	locution	kalıp söz, deyiş	loc. familière loc. fautive loc. populaire loc. prov. / proverb. / proverbiale loc. triviale locut. vulgaire / loc. vulg.
mod.	moderne	çağdaş	grec mod.
n.	nom	ad	n. n. d'action du verbe
nég.	négative, négativement	olumsuz, olumsuzluk	nég.
onomat.	onomatopée, onomatopéique	yansıma, yansımali	onomat.
oppos.	opposé, opposition	karşıt, karşıtlık	par oppos.

or.	origine	köken, asıl	t. or. / turc or.
orthogr.	orthographe	yazım	orthogr. fautive orthogr. incorrecte orthogr. usitée orthogr. usuelle orthogr. vulgaire / vulg.
p.	page par	sayfa ... ile, içinde	p. p. ex.
part.	participe	sıfat-fiil	part. futur
pass.	passive	edilgen (fiil)	pass.
pers.	personne persan	kişi Farsça	pers. 3 ^e pers. sing.
pl. plur.	pluriel	çoğul	pl. plur.
popul.	populaire	popüler, halkın zevkine uygun	popul. expression popul. loc. populaire
prim. primit.	primitif, primitivement	kök bakımından, ilk olarak	prim. primit. forme prim.
pron.	pronom	zamir	pron. pron. démonstratif pron. personnel pron. possessif
prononc.	prononciation	sesletim	prononc. fautive

			prononc. vulgaire / vulg.
prov.	proverbe(s), proverbial	kalıp söz	prov. loc. prov.
rad.	radical	köken	du rad.
récipr.	réiproque	işteş (fiil)	récipr.
réfl.	réfléchi	dönüşlü (fiil)	réfl.
sing.	singulier	tekil	1 ^{re} personne du sing. 3 ^e pers. sing.
subst.	substantif	(ad-fiil teriminde) ad	verbe subst.
suiv.	suivant	ve diğerleri, vd. sonraki	et suiv.
syn. synon.	synonyme	eş anlamlı	syn. synon.
t.	turc tome terme	Türkçe cilt terim	t. t. or.
trad.	traducteur	çeviren	trad.
trans.	transitif	geçişli (fiil)	trans. double trans.
v.	voir, voyez verbe	bak, bakınız, “bk.” fiil	v. v. ce mot v. actif
var.	variante(s)	varyant(lar)	var. var. fautive
voy.	voyez	bakınız, “bk.”	voy.

vulg.	vulgaire, vulgairement	halk dili, halk dilinde, kaba dilde	vulg. loc. vulg. orthogr. vulg. prononc. / prononciation vulg. sens vulg.

Kısaltmaların büyük bir kısmı hedef kullanıcı kitlesinin anlayabileceği niteliktedir. Bununla birlikte *t.* ve *v.* kısaltmalarının birden çok karşılığının olması, aynı anlamda *loc.* - *locut.*, *pl.* - *plur.*, *syn.* - *synon.*, *prim.* - *primit.*, *v.* - *voy.* kısaltmalarının kullanılması ve bu ikili biçimlerle oluşturulan diğer kısaltmalar, sistematik uygulamayı bozmaktadır. Öte yandan pek çok kısaltma herhangi bir karışıklık ihtimalinin olmadığı yerlerde bile bazen açık bazen kısa şekilleri ile kullanılmıştır ki bu da kısaltmaların kullanımındaki temel amaca uygun düşmemektedir: *ar.* - *arabe*, *franç.* - *français*, *loc.* - *locution*, *p. ex.* - *par ex.* - *par exemple*, *prov.* - *proverbe*, *syn.* - *synon.* - *synonyme*, *var.* - *variante*, *vulg.* - *vulgaire* gibi.

Dictionnaire Turc-Français'de çok sayıda kaynağa atıf vardır. Bu atıflar sırasında da kısaltmalara başvurulmuştur. Gerek yazar adları gerekse eser adlarında kısaltmalar kullanılmıştır: *Publilius Syrus* için *P. Syrus*, *Chrestomathie arabe* için *Chrest. ar.*, *Dictionnaire géographique* için *Dict. géogr.*, *Tableau Général de l'Empire ottoman* için *Tableau* gibi. Bu türden olup en çok başvurulana *Lehce-i Osmanî* için kullanılan *Lehdjè* kısaltmasıdır. Eser adlarının kısaltmalarında da genel kısaltmalardaki gibi ikili kullanımlara rastlanır: *Dictionnaire Géographique* - *Dict. géogr.*, *Tableau* - *Tableau de l'Empire ottoman* gibi.

Birer kısaltma olmamakla birlikte kısaltma işlevi görüp sözlüksel etiketler olarak kullanılan sözlere de sıklıkla başvurulmuştur: *comme* (= gibi), *pour* (= için), *mieux* (= daha iyisi), *moins bien* (= daha az iyisi), *plus correct* (= daha doğrusu), *moins correct* (= daha az doğrusu), *usité* (= kullanımda), *peu usité* (= az kullanılan), *inusité* (= çok nadir veya sözlükler dışında rastlanmayan), *rare* (= nadir), *plus rare* (= daha seyrek), *vieux* (= eskimiş), *origine incertaine* (= kökeni belirsiz), *comparatif* (= karşılaştırma derecesi), *contracté* (= derilmiş), *forme régulière* (= düzenli biçim).

Sözlükte yer tasarrufu sağlayan diğer bir uygulama simgelerin kullanımıdır. Sözlüklerde çekim bilgisi, yapı kalıpları ve deyimler sunulurken biçim değişikliği olmayan madde başını belirtmek üzere tilde (~), dik çizgi (|) veya kısa çizgi (-); tercüme edilmemiş veya açıklanmamış örnekleri diğer ifadelerden ayırmak için yay ayraç (); göndermeler ve konu alanı etiketleri için diğer özel simgelere sıklıkla başvurulduğu görülür (Svensén, 1993, s. 221-222).

Dictionnaire Turc-Français'de az sayıda simge kullanılmıştır. İç maddelerin çoğunlukla uzun çizgi (—) kullanılarak birbirlerinden ayrıldığı görülür. Bununla birlikte bazen örnek cümleler ve ek bilgilerin verildiği açıklamalar ile nadiren yorumlar da uzun çizgi aracılığıyla diğer bilgi setlerinden ayrılmıştır. Kalıp sözlerde ve özellikle de kültüre özgü olup eş değeri olmayan sözlerde bire bir tercümeler çift üçgen ayraç « » içinde verilmiştir; çift üçgen ayraç *elif* maddesi boyunca istikrarlı bir şekilde kullanılmıştır. Nadiren eş anlamlı sözler için eşittir (=) işaretine başvurulmuştur.

3.2.7. Noktalama İşaretleri

Genel imladan farklı olarak sözlüklerde noktalama işaretleri farklı temel işlevlerle kullanılır. Örneğin noktanın genel imladaki temel görevi cümleleri ayırmak iken sözlüklerdeki temel görevi kısaltmalarda ve yargı bildirmeyen tanımların sonunda yer almasıdır. Virgöl, alternatifleri; noktalı virgöl alternatifler arasındaki daha belirgin sınırları veya açıklamalar arasındaki ayrımları göstermek için kullanılır (Svensén, 1993, s. 220). Noktalama işaretleri, genel imladan daha farklı bir düzende kullanılsa da işlevleri kullanılan dildeki işlevleri ile bağlantılıdır ve çoğunlukla dünya çapında anlaşılabilirlik düzeyi yüksek olsa da kullanım şekilleri evrensel değildir. Örneğin, Latin alfabesinde noktalı virgölü temsil eden (;) işareti Yunan alfabesinde soru işareti olarak kullanıldığından Yunan alfabesi ile dizilmiş bir sözlükte (;) işaretine yukarıda belirtilen işlevlerin yüklenmesi söz konusu değildir (ISO, 2007, s. 25). Bundan ötürü bazı sözlüklerin noktalama işareti sistemi farklılık gösterir; herhangi bir karışıklığa mahal verilmemesi için sözlüğün kullanım kılavuzu veya benzer amaçlarla oluşturulmuş liste, ek vb. metinlerinde kullanılan noktalama işaretlerinin açıklanması gerekir. *Dictionnaire Turc-Français*'de bu türden bir açıklama olmadığı için noktalama işaretleri sistemi ancak uygulamadan yola çıkılarak belirlenebilir. Sözlüğün

elif maddesinde kullanılan noktalama işaretleri ve işaretlerin uygulamadaki yerleri şu şekildedir:

Tablo 3. 8. Noktalama işaretleri.

Noktalama işareti	Kullanımı
nokta (.)	Kısaltma oluşturur. Tanımların ve bir madde başı için sıralanan eş değerler dizisinin sonuna konur. Fransızca imla kurallarına uygun olarak açıklama cümlelerinin sonuna konur.
virgül (,)	Madde başının Latin harfli çeviri yazısından sonra konarak madde başını diğer bilgi setlerinden ayırır. İç maddenin Latin harfli çeviri yazısından sonra konarak iç maddeyi diğer bilgi setlerinden ayırır. Bir madde başı için sıralanan eş değerlerin arasına konur. Bir madde başı için verilen birden fazla tanımın veya açıklamanın arasına konur. Bir madde başının yay ayraç içine alınmamış köken ve kullanım bilgisi gibi bilgi setlerinden sonra konur. Köken ve kullanım bilgisi gibi bilgi setleri içinde verilen aynı türdeki bilgiler arasına konur. Açıklama cümlelerinin içinde Fransızca imla kurallarına uygun olarak kullanılır.
noktalı virgül (;)	Madde başının aynı anlamla ilişkili alt anlamlarını ayırır. Bazen madde başının veya bir iç maddenin eş değeri veya tanımından başka bir açıklama sunulduğunda eş değer veya tanımdan sonra konur. Bazen art arda sıralanan farklı bilgi setlerini ayırmak için kullanılır.
iki nokta (:)	Önce açıklaması verilen örnekler, kalıp sözler ve diğer iç maddelerde açıklamadan sonra konur.

	“Yani” anlamındaki <i>c.-à.d.</i> kısaltması ile yapılan açıklamalarda bu kısaltmadan sonra konur. Bazen kalıp sözleri sıralamak üzere <i>prov. / proverbe</i> etiketinden sonra kullanılır.
yay ayraç ()	Köken bilgisi, varyant bilgisi, madde başının çekimli biçimleri, kullanım bilgisi gibi sözlüksel bilgiler yay ayraç içine alınarak tanım ve eş değerlerden ayrılır. Tanım ifadeleri içinde verilemeyen nesneleri belirtmek için kullanılır. Bazen açıklama sırasında kullanılan Fransızca kelimelerin Türkçe karşılıkları ilgili kelimedenden hemen sonra yay ayraç içinde verilir. Terimlerin Latince bilimsel adları yay ayraç içinde verilir. Bazen doğrudan alıntılanan veciz sözler yay ayraç içinde sunulur.
soru işareti (?)	Örnek cümlelerin veya kalıp sözlerin karşılıkları, açıklamaları veya tercümelerinde Fransızca imla kurallarına uygun olarak kullanılır. Şüpheli bilgileri belirtmek üzere yay ayraç içinde veya nadiren söz konusu bilginin ardından kullanılır.
ünlem işareti (!)	Ünlem ifade eden madde başı, iç madde ve örneklerin tanım ve açıklamalarında Fransızca imla kurallarına uygun olarak kullanılır.
kesme işareti (')	Fransızca imla kurallarının gerektirdiği uygun yerlere konur. Çeviri yazıda kullanılır (<i>ayın</i> harfi ve vurgu için).
üç nokta (...)	Tanımların pek çok alternatif ile tamamlanabilecek nitelikteki kısımlarında “kişi, nesne, -e, -i, -de, -den, -(n)in” yerine kullanılır.

Dictionnaire Turc-Français’nin dış yapısındaki diğer ikili uygulamalar gibi noktalama işaretlerinde de ikili durumlar söz konusudur. Bununla birlikte bir kısmının baskı sorunu olabileceği, 1881’de hazırlanan bir sözlüğe çok gelişmiş baskı imkânlarının olduğu bugünün penceresinden yaklaşılmaması gerektiği düşünülerek sayısal üstünlüğe sahip ve genellenebilecek yaygınlıktaki kullanımlar Tablo 3.8’de

Elif maddesinin genelinde çift üçgen ayrıç içinde verilen bire bir tercümelere sonra ayırıcı işlevle virgül kullanımı yaygındır. Altı çizili kullanımlardan yalnızca birinde virgül vardır. *Cf.* kısaltması ile verilen karşılaştırma maddelerinin kısaltmadan itibaren yay ayrıç içine alınması da ikili bir uygulama oluşturmıştır.

36 ارش

comme un lion. — Loc. familière : *يولارسز آسلان* *yoularséz âslan*, « lion déchaîné » c.-à-d. : fou, furieux, in-traitable. — *آسلانی* *âslani* (*âslani*) ou *آسدى* *âşedî*, « écu au lion », adopté autrefois comme base des transactions commerciales et du cours du change. Le *ghourouch âslani*, « piastre au lion » paraît s'être maintenu en Égypte jusqu'à ces derniers temps.

آرش *ârch*, (du français marche ! en avant, marche !) cri de commande-ment pour mettre une troupe de sol-dats en mouvement. — *آرش ا* *ârch etmek*, donner l'ordre de marcher.

آرش *ârch*, (var. *آرش* *ârech*) bras, distance du coude à l'extrémité des doigts. Cf. *ارشين*.

آرشته *ârichê*, (du pers. *رشته*) pâte fraîche, espèce de vermicelle; bouillie faite avec cette pâte (en *ارطيه* ar. *طرية*). Cf. aussi *سعرية*.

آرشين *ârchin*, (var. *آرشون*) aune, pic; distance de l'extrémité des doigts à la naissance de l'épaule; — coudée de deux pieds ou vingt-quatre

24 doigts. — *قاش آرشين* *qoumach âr-cheng*, aune du drap, de vingt-deux doigts; elle se divise en 8 *ouroub* *آرشين* — *كراخه* *kêrakhê* ou 16 *اوب* *ârcheng buyuk*, qui a de longues jambes, qui fait de grands pas. — *آرشينلى* *ârchênleg*, toute chose mesu-rée à l'aune, mesure et prix d'une aune. — *آرشينلامق* *ârchênlamaq*, 1° mesurer à l'aune. — 2° arpenter le terrain, marcher à grands pas.

آرشون *ârchon*, *ârchon*, mesure de longueur, voir *آرشين*.

ارض *êrz* (ar. terre). En droit mu-sulman, *كلفت ارض* *kulfeti êrz*, servitude rurale. — *حق ارض* *haqqe êrz*, taxe rurale; on emploie dans le même sens le pluriel *ارضيه* *hou-qouqe êrzyê*. — (Cf. *املاك اراضي*.) — *رسم ارضيه* *resmî êrzyê*, droit d'em-magasiner. En droit musulman, on donne le nom de *ارض خراجيه* *êrz kha-radjyê*, aux terres tributaires, c.-à-d. : soumises à l'impôt territorial du *kha-radj*; on désigne sous le nom de *ارض* *êrz* *'euchryê*, les terres soumi-

Madde başının
Latin harfli
çeviri
yazısından
sonra virgül
kullanılması
gerekirken
hiçbir işaret
kullanılmamış,
bu uygulama,
köken bilgisini
ayıran yay
ayraçtan sonra
nokta konması
ile yeni bir
ikilik daha
doğurmıştır.

Şekil 3. 16. Noktalama işaretlerinde ikili kullanımlara örnek.

101

3.2.8. Madde Başı Türleri

Maddelerin en başında yer alıp genellikle ilgili sözün temel biçimini gösteren ve girişteki bilgilerin çoğunun ilgili olduğu ifade, madde başı olarak adlandırılmaktadır. Madde başı, bir bileşeni olduğu birden çok kelimeli sözlük birimlerinin de ana referansıdır (Piotrowski, 1994, s. 21). Sözlüklerin dış yapısının temel ögesi olan madde başlarının seçimi, sözlüğün türü ve amacına göre yapılmalıdır.

İki dilli sözlüklerde madde başı seçimine etki eden temel husus kaynak dilin sözlükleri ve anlam bilimidir. Bununla birlikte, bu temelin üstüne inşa edilen madde başı listesi sözlüğün genel planlamasına göre şekillenir: Sözlüğün büyük hacimli ve kapsamlı olması amaçlanmıyorsa kaynak dilin az bilinen, nadir kullanılan veya az kullanılan eş anlamlıları sözlüğe alınmayabilir veya günlük konuşma dilinin unsurları, argo ve kaba ifadeler söz konusu olduğunda daha seçici davranılabilir. Öte yandan kaynak dil ile hedef dil arasındaki kültürel ve coğrafi uzaklık arttıkça madde başı seçimi sırasında hedef dilin de etkili olduğu görülmektedir (Zgusta, 1971, s. 309). Bu yönüyle madde başı seçimi, sözlüğün içerdiği madde başı çeşitliliğini doğrudan etkiler.

Madde başı seçiminde sözlüğün kaç madde başı içereceği yani hacmi; hedeflenen kullanıcı kitlesinin edebî, eskimiş veya modası geçmiş kelimelere bakmaya ihtiyaç duyup duymayacağı; ağızların söz varlığına yer verilip verilmeyeceği; özel alanlara ilişkin terimlerinin kelime listesinde olup olmayacağı ve olacaksa hangi alanların uygun olduğu gibi soruların dış yapısal kararlara temel olmak üzere cevaplanması gerekmektedir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 33). Bu soruların ardından çoğul kelimeler, fiilimsiler ve diğer türemiş kelimeler, birleşik kelimeler ile kısaltmaların ne zaman ve ne şekilde madde başı olacağı; sistematik imla farklılıklarının madde başı listesine nasıl etki edeceği belirlenmelidir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 119-120).

Ele alınan diğer dış yapısal özellikler için olduğu gibi madde başı seçiminde de Meynard tarafından sözlüğün ana gövdesi dışındaki bölümler aracılığıyla kullanıcıya verilen bilgi sınırlıdır. Meynard'ın madde başı seçimine yönelik verdiği en önemli bilgi kapak sayfasındadır. Meynard kapakta, içeriğin Türkçe kökenli kelimeler ve Osmanlı'da özel anlamları ile yaşayan Arapça ve Farsça kelimelerden, ayrıca kalıp sözler ile popüler halk deyişleri ve coğrafi adlardan oluştuğunu yazar. Burada

kelimelerin kökeni dışında dolaylı olarak edebî dil-halk dili ayrımı yapıldığı görülür; bunu destekleyecek şekilde sözlüğün ön kısmındaki girişte edebî dilin dışına yani halk diline yönelim ifade edilmiştir (bk. 3.2.1. Dış veriler). Halk dili ile bağlantılı diğer bilgi, kalıp sözler ile halk deyişlerinin içerik listesinde sıralanmasıdır. Son madde ise Osmanlı'daki coğrafi adlardır. Yalnızca bu bilgilerden hareketle sözlükteki madde başlarının Türkçe ve bazı Arapça ve Farsça sözler ile halk deyişleri, atasözleri, deyimler ve diğer kalıp ifadeleri kapsayacak şekilde seçildiği; bunların yanı sıra özel coğrafi adların da madde başı yapıldığı anlaşılmaktadır. Madde başı seçimine ilişkin teknik soruların cevabı bu bilgilerden hareketle verilememektedir; sıralanan içerik dış yapıya dair çok genel bir açıklamadır.

Dictionnaire Turc-Français'nin *elif* harfî listesinde 1.675 madde başı bulunmaktadır. Önceki bölümlerde de (bk. 2.2.1.1. Sözlükçü ve kullanıcı yönünden *Dictionnaire Turc-Français* ve 2.2.1.2.1. Kapsam) bahsedildiği üzere *Dictionnaire Turc-Français*'de yaşayan sözler ile eskimiş olanlar, ölçünlü dil ile standart dışı kullanımlar, özel adlar ve terimler yer almaktadır. Bunların bir kısmı madde başı olarak bir kısmı iç maddeler olarak sunulmuştur.

Elif harfindeki madde başlarının büyük ölçüde yaşayan dilin unsurları olduğu fakat eskimiş veya modası geçmiş sözler ile artık yeni anlamları ile dilde var olan sözlerin de madde başı olarak görüldüğü önceki bölümlerde irdelenmişti (bk. 2.2.1.1. Sözlükçü ve kullanıcı yönünden *Dictionnaire Turc-Français*). Eldeki matbu kaynaklar (Batılılarca hazırlanan diğer sözlükler ve konuşma kılavuzları ile Osmanlı sözlükçülerinin eserleri, edebî eserler, resmî belgeler, süreli yayınlar, mektuplar vb.) dışında yalnızca o dönemin (19. yüzyılın sonu) dilini kaydeden -bugünkü manadardirlemeler ile karşılaştırma imkânı olmadığından sözlüğün içerdiği “yaşayan dil”e ait unsurların sayısını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Bununla birlikte Meynard'ın doğrudan eskimiş olduğunu, kullanılmadığını, az kullanıldığını, nadir veya çok nadir kullanıldığını vb.ni bildirdiği sözler ayırt edilebilmektedir. Bu tür madde başları şunlardır:

Tablo 3. 9. Eski, nadir vb. olarak işaretlenmiş madde başları.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
12a	اتم	<i>ètem</i>	nadir
37b	آرقاج	<i>ârqadj - ârqatch</i>	az kullanılan
46a	اسّ	<i>ess</i>	kalıp sözler dışında nadir
53a	اسدى	<i>èçèdi</i>	eski
53a	اسركمق	<i>ousroukmaq</i>	çok nadir
80a	آغمق	<i>âghmaq</i>	nadir
88b	آك	<i>ân</i>	az kullanılan
89a	اك	<i>èn</i>	az kullanılan
92a	اكز	<i>iñz</i>	çok nadir
99b	الا	<i>èla</i>	birleşik sözler dışında çok nadir
100a	آلاچق	<i>âlatcheq</i>	az kullanılan
114a	ام	<i>èm</i>	kullanımdan düşmüş
114a	آم	<i>âm</i>	nadir
123a	أنجه	<i>ândjè</i>	az kullanılan
124b	انداق	<i>andaq</i>	eski
138a	اوتورى	<i>euturu</i>	modası geçmiş
142b	اوچ	<i>outch</i>	eski
143b	اوچماق	<i>outchmaq</i>	benzer anlamlı sözlere göre daha eski, daha az yaygın
145a	اودلك	<i>eudluk</i>	az kullanılan
157a	اورمك	<i>èvirmek</i>	az kullanılan
159a	اورون	<i>eurun - euren</i>	eski
159a	آوريق	<i>âvreğ</i>	az kullanılan
162b	اوزكه	<i>euzguè</i>	eski
169b	اوشن	<i>uchèn</i>	eski
171a	اوصوك	<i>ouçouñ</i>	çok nadir
171b	اوغراق	<i>oghraq</i>	eski
172a	اوغرى	<i>oghrou</i>	eski
173b	اوغلامق	<i>oughlamaq</i>	az kullanılan
178b	اوقلق	<i>oqlouq</i>	eski
180a	اوكات	<i>eugat - euyat</i>	nadir
181a	اوكدول	<i>euñdul</i>	eski nadir
188b	اولپرمك	<i>eulpurmek</i>	az kullanılan
189a	اولچر	<i>eultchur</i>	kullanımdan düşmüş
190a	اولش - اولوش	<i>uluch</i>	az kullanılan
190b	اولغون	<i>olaghoun</i>	az kullanılan
191a	اولكچ	<i>ulkedj</i>	kullanımdan düşmüş

191a	اولكو	<i>eulku</i>	eski ve az kullanılan
197b	اوموز غنمق	<i>omouzghenmaq</i>	az kullanılan
203b	اويگنمك	<i>euïguenmek</i>	az kullanılan
205b	اوين	<i>euyun</i>	az kullanılan
218a	ايتمك	<i>eïtmek</i>	kullanımdan düşmüş
226a	ايسن	<i>içen - için</i>	çok nadir
228a	ايشه مك	<i>ichèmek</i>	nadir
229a	ايشيل	<i>echel</i>	nadir
230b	ايك	<i>ik - iy</i>	az kullanılan
231a	ايكرجين	<i>ighirdjîn</i>	nadir
232a	ايگنمك	<i>iguenmek</i>	kullanımdan düşmüş
233a	ايكه	<i>ikè - ika</i>	nadir
234a	ايگيز - انگيز	<i>iñiz</i>	birleşik sözler dışında kullanımdan düşmüş
235a	ايل	<i>il</i>	kullanılmayan yazım varyantı
236b	ايلدم	<i>ildim</i>	nadir
242a	ايناق	<i>inaq</i>	coğrafi sınırlı kullanım
242a	اينال	<i>èinal</i>	çok nadir
246a	اينهان	<i>énhan - inhan</i>	az kullanılan
247b	ايو	<i>iv - èv</i>	çok nadir
248b	ايوجي	<i>ivdji</i>	çok nadir

Dictionnaire Turc-Français'nin *elif* harfindeki bu 56 madde başı farklı derecelere işaretlenerek yaşayan dil içinde oldukça düşük sıklıktaki maddeler olarak sözlüğe alınmıştır.

Yine önceki bölümlerde (2.2.1.2.1. Kapsam) ele alındığı üzere *Dictionnaire Turc-Français*'de özel adlar ve terimlerin de madde başı yapıldığı görülmektedir. Sözlük genelinde eş yazımlı kelimelerin bazen tek bir madde olarak gösterilmesinden ötürü özel ad ve terimler zaman zaman alt anlam gibi numaralandırılarak verilmiştir. Bu türden maddeler de dâhil olmak üzere *elif* harfinde bitki ve hayvan adları ile botanik ve zooloji terimleri, anatomi ve tıp terimleri, hukuk ve iktisat terimleri ile alt alanlarına ait terimler, gök bilimi terimleri, denizcilik terimleri, idari terimler, müzik ve edebiyat terimleri, dinî terimler ve ölçü birimlerinden müteşekkil 254 terim vardır:

Tablo 3. 10. Madde başı olan terimsel söz varlığı.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
1b	ابابیل	<i>èbabil</i>	hayvan adı
2a	آبانوز	<i>âbanoz</i>	bitki adı
3a	آبدست	<i>âbdest</i>	dinî terim
5a	آبلی	<i>âbli</i>	denizcilik terimi
5a	ابلیس طرناغی	<i>iblis ternaghe</i>	bitki adı
5b	ایم کومجی	<i>èbem guèdji</i>	bitki adı
5b-6a	ابو جهل قارپوزی	<i>abou djèhl qarpouzou</i>	bitki adı
6b	ابهل	<i>ebhel (ubhul)</i>	bitki adı
7a	ایسوروس	<i>ipsoros</i>	hayvan adı
7b	آپیقو	<i>âpiqo</i>	denizcilik terimi
8a	آت	<i>ât</i>	hayvan adı
9b	ات	<i>it</i>	hayvan adı
10a	آترینه	<i>âterinè</i>	hayvan adı
12b	آتماجه	<i>âtmadja</i>	hayvan adı
14b	آتمه جه	<i>âtmadja</i>	hayvan adı
15a	اثلیند	<i>èçèlbend</i>	bitki adı
16a	اجاره	<i>idjarè</i>	hukuk terimi
16b	اجر	<i>èdjèr</i>	dinî terim
17b	آجور خیاری	<i>âdjour kheyare</i>	bitki adı
18b	آجیق	<i>âdjeq</i>	dinî terim
19a	آجیو	<i>âdjio</i>	iktisat terimi
21b	احرام	<i>ihram</i>	dinî terim
21b	احضار	<i>ihzar</i>	hukuk terimi
22b	آختاپود	<i>âkhtapod</i>	hayvan adı
24a	آخلاط - آخلط	<i>âkhlat</i>	bitki adı
24a	اخلامور	<i>ikhlamour</i>	bitki adı
26b	ادریس	<i>idrîs</i>	bitki adı
28a	اذان	<i>èzan (izan)</i>	dinî terim
31b	آرپارغان	<i>ârparghan</i>	bitki adı
32a	اریه	<i>arpa</i>	bitki adı
34a	آردج - آردیج	<i>ârdedj - ârdidj</i>	bitki adı
35a	ارسالیه	<i>irsalyè</i>	iktisat terimi
35b	آرسلان	<i>ârslan</i>	hayvan adı
36a	آرشین	<i>ârchen</i>	ölçü birimi
36b	آرشن - آرشون	<i>ârchen - ârchoun</i>	ölçü birimi
36b	ارض	<i>èrz</i>	dinî terim
37a	ارغوان	<i>erghuvan</i>	bitki adı
38b	ارک	<i>èrik</i>	bitki adı
39a	آرما	<i>ârma</i>	denizcilik terimi
39b	آرمادور	<i>ârmadour</i>	denizcilik terimi
40a	آرمود	<i>ârmoud</i>	bitki adı

40a	آرموز	<i>ârmouz</i>	denizcilik terimi
40b	اروقه	<i>èrouqa</i>	bitki adı
41a	آرى	<i>âreu</i>	hayvan adı
41b	اريا	<i>aria</i>	denizcilik terimi
42a	اريك	<i>èrik</i>	bitki adı
43b	ازب	<i>azèb</i>	askerî terim
44a	ازكيل	<i>ezquil</i>	bitki adı
44a	ازماريد	<i>izmarid</i>	hayvan adı
44b	ازماولا	<i>izmaola</i>	bitki adı
45b	آزو	<i>âzou</i>	anatomi terimi
46b	اسبير	<i>isbir</i>	askerî terim
46b	اسپارچينه	<i>ispartchina</i>	denizcilik terimi
46b	اسپارى	<i>ispari - espari</i>	hayvan adı
46b	اسپازموز	<i>ispazmos</i>	tıp terimi
46b	اسپاولى	<i>ispaoli</i>	denizcilik terimi
47a	اسپيرماچت	<i>ispirmatchit</i>	hayvan adı
47a	اسپناق	<i>ispanaq</i>	bitki adı
47a	اسپنج	<i>ispendj</i>	iktisat terimi
47b	اسپندجيك	<i>ispindjik</i>	idari terim
47b	اسپنديك	<i>ispindik</i>	hayvan adı
47b	اسپنوز	<i>ispinoz</i>	hayvan adı
48a	استاريه - ايام استاريه	<i>eyyami-estaryè</i>	iktisat terimi
48a	استاقوس	<i>istaqos</i>	hayvan adı
48a	استاليا	<i>istalia</i>	iktisat terimi
49a	استاوروز	<i>istavroz</i>	denizcilik terimi
49b	استاويرت	<i>istavrit</i>	hayvan adı
49b	استيرا	<i>istibra</i>	hukuk terimi
49b	استثنا	<i>istisna</i>	hukuk terimi
49b	استحكام	<i>istihkam</i>	askerî terim
50a	استراليه	<i>istraliè</i>	denizcilik terimi
50a	استرك	<i>istèrèk</i>	hayvan adı
50a	استرونكيلو	<i>istronguilo</i>	hayvan adı
50b	استريدیا	<i>istridia</i>	hayvan adı
50b	استعجال	<i>isti'djal</i>	hukuk terimi
51a	استقراض	<i>istiqrarz</i>	iktisat terimi
51a	استما - ستما	<i>içitma - çitma</i>	tıp terimi
51b	استنطاق	<i>istintaq</i>	hukuk terimi
51b	استنغه	<i>istingha</i>	denizcilik terimi
51b	استوبى	<i>istoubi - istoupi</i>	denizcilik terimi
52a	استهلاك	<i>istihlak</i>	birleşik sözlerde iktisat terimi
53a	اسحاق قوشى	<i>is'haq qouchou</i>	hayvan adı
53b	اسطرلاب	<i>esterlab</i>	gök bilimi terimi
54a	اسطقس	<i>estaqos</i>	felsefe terimi
54a	اصطوبى	<i>estoupa</i>	denizcilik terimi

54a	اسقاچه	<i>esqatcha</i>	denizcilik terimi
54a	اسقارموز	<i>esqarmoz</i>	denizcilik terimi
54a	اسقالره	<i>esqalèra</i>	denizcilik terimi
54b	اسقرو	<i>esqro</i>	denizcilik terimi
54b	اسقندیل	<i>isqandil</i>	denizcilik terimi
54b	اسقوپامار	<i>esqopamar</i>	denizcilik terimi
55a	اسقوربوت	<i>esqorbout</i>	tıp terimi
55a	اسقورپیت	<i>esqorpit</i>	hayvan adı
55a	اسقورچونه	<i>esqourtchounè</i>	bitki adı
55a	اسقومرو	<i>esqoumrou</i>	hayvan adı
55a	اسقوته	<i>esqoutè</i>	denizcilik terimi
55b	اسقونه	<i>esqounè</i>	askerî terim
55b	اسکته	<i>iskitè</i>	hayvan adı
55b	اسکله	<i>iskèlè</i>	denizcilik terimi
60a	آش	<i>âch</i>	anatomi terimi
60a	آش	<i>âch</i>	tıp terimi
61b	آشئیر	<i>ichtir (eçter)</i>	bitki adı
62a	آشئق	<i>âcheq</i>	anatomi terimi
62a	آشئین	<i>âchqen</i>	bitki adı
62a	اشك	<i>èchèk</i>	hayvan adı
63a	اشکمبه	<i>ichkembè</i>	zooloji terimi
63b	اشکینجی	<i>èchkindji</i>	askerî terim
65a	آشئق - آشق	<i>âcheq</i>	anatomi terimi
66a	اشئیک	<i>echik</i>	idari terim
66a	اص	<i>ass</i>	bitki adı
66b	أصبور	<i>âçbour</i>	bitki adı
66b	اصبی	<i>eçbe</i>	ölçü birimi
67b	اصقالا	<i>içqala</i>	müzik terimi
72b	آطه صوغانی	<i>âda çoanè</i>	bitki adı
72b	اعاده	<i>ya'dè</i>	hukuk terimi
72b	اعانه	<i>y'anè</i>	iktisat terimi
73b	اعلام	<i>y'lam</i>	hukuk terimi
78a	آغريدوس	<i>âghridos</i>	bitki adı
80b	آغمه	<i>âghma</i>	gök bilimi
81a	افاده	<i>îfadè</i>	hukuk terimi
82a	افطار	<i>iftar</i>	dinî terim
82b	افلاس	<i>îflas</i>	iktisat terimi
83a	أفوروز	<i>âforoz</i>	dinî terim
84a	اقاله	<i>iqalè</i>	dinî terim
84b	آق بئک	<i>âq bènèk</i>	anatomi terimi
86a	آق دیکن	<i>âq diken</i>	bitki adı
86a	اقرار	<i>iqrar</i>	dinî terim
86b	آق صو	<i>âq çou</i>	tıp terimi
87a	اقطاع	<i>iqta'</i>	iktisat terimi
87a	اقلف	<i>aqlef</i>	dinî terim

88a	آقيا	<i>aqya</i>	hayvan adı
88a	آق ياوشان	<i>âq yavchan</i>	bitki adı
90a	اکرلتي	<i>eyrilti</i>	bitki adı
91b	اکريجه	<i>èyridjè</i>	bitki adı
92b	اکسه	<i>èñsè</i>	anatomi terimi
94b	اکلک	<i>eñlik</i>	bitki adı
96b	اکير	<i>èñir</i>	bitki adı
97b	اکينچ	<i>èkindj</i>	tıp terimi
97b	ال	<i>èl</i>	anatomi terimi
99b	آلابانده	<i>âlabanda</i>	denizcilik terimi
100a	آلارغه	<i>âlargha</i>	denizcilik terimi
101a	آلامانه	<i>âlamana</i>	denizcilik terimi
101a	آلاي	<i>âlai</i>	askerî terim
102a	آلبورا	<i>âlbora</i>	denizcilik terimi
102b	التحاق	<i>iltihaq</i>	hukuk terimi
106b	الغا	<i>ilgha</i>	birleşik sözlerde iktisat terimi
107a	آلفنچار	<i>âlfındjar</i>	bitki adı
108b	الما	<i>èlma</i>	bitki adı
109b	الما باش	<i>èlma bach</i>	hayvan adı
109b	الماحق	<i>èlmadjeq</i>	anatomi terimi
111b	آلو	<i>âlou</i>	bitki adı
111b	آله حق	<i>âladjaq</i>	iktisat terimi
112b	آليچ	<i>âledj</i>	bitki adı
112b	آليش	<i>âleçh</i>	iktisat terimi
114a	اليوره	<i>alivrè</i>	borsa terimi
115a-115b	امبربارس - انبربارس	<i>amberbaris - enberbaris</i>	bitki adı
115b	امتلا	<i>imtila</i>	tıp terimi
115b	امثال	<i>èmsal</i>	birleşik sözlerde denizcilik terimi
116b	آمدجي	<i>âmèdji - âmèddji</i>	idari terim
117a	آمدیه	<i>âmèdyè</i>	iktisat terimi
117b	امرود	<i>emroud</i>	bitki adı
117b	امساک	<i>imsak</i>	dinî terim
118b	آمورا	<i>âmoura</i>	denizcilik terimi
119b	آميرال	<i>âmiral</i>	denizcilik terimi
120a	امين	<i>èmîn</i>	idari terim
120b	آناصون - آناسون	<i>ânaçoun</i>	bitki adı
121a	آنبار	<i>ânbar - âmbar</i>	idare terimi
122a	انتفاع	<i>intifa'</i>	birleşik sözlerde hukuk terimi
122a	انتقال	<i>intiqal</i>	hukuk terimi
122b	انچک - انجیک	<i>indjik</i>	anatomi terimi
123a	انجير	<i>indjir</i>	bitki adı
123b	انحصار	<i>inheçar</i>	iktisat terimi

124b	اندازه	<i>èndazè</i>	ölçü birimi
125a	آندوق	<i>ândouq</i>	hayvan adı
125a	آندیز	<i>ândiz</i>	bitki adı
125b	انشا	<i>incha</i>	edebiyat terimi
126a	انشا بالغی	<i>ancha baleghe</i>	hayvan adı
126b	انعام	<i>in'am</i>	idari terim
126b	أنغاريه	<i>ângharyè</i>	iktisat terimi
127a	أنغيت	<i>ânghit</i>	hayvan adı
127a	انفصال	<i>infiçal</i>	idari terim
127a	انقاط	<i>anqat</i>	hayvan adı
127b	انك	<i>inek</i>	hayvan adı
127b	انكرک	<i>ènguèrèk</i>	hayvan adı
128a	انکلیقا	<i>enguèlika</i>	bitki adı
128a	انکنار	<i>ènguinar</i>	bitki adı
128b	انلیدور	<i>ènlidur</i>	dinî terim
129a	أنیسون	<i>âniçoun</i>	bitki adı
129b	أنيله	<i>ânilè</i>	denizcilik terimi
132a	اوبوس	<i>obous</i>	askerî terim
135b	اوتکلو	<i>eutlèyu</i>	hayvan adı
136a	اوتله کن	<i>eutlèyen</i>	hayvan adı
140b	اوجا	<i>oudja</i>	anatomi terimi
143a	اوجاق	<i>outchaq</i>	tıp terimi
144a	اوجوق	<i>outchouq</i>	tıp terimi
144b	اود	<i>eud</i>	anatomi terimi
147a	اور	<i>our</i>	tıp terimi
148b	اورتانه	<i>ortantcha</i>	bitki adı
151a	اورج	<i>oroudj</i>	dinî terim
151a	اورچه پوجه کتمک	<i>ortcha podja quitmek</i>	denizcilik terimi
151a	اوردک	<i>eurdèk</i>	hayvan adı
151b	اوردینو	<i>ordino</i>	iktisat terimi
152a	اورسا	<i>orsa</i>	denizcilik terimi
155a	اورکینوز	<i>orkinoz</i>	hayvan adı
155b	اورمچک	<i>eurumdjek</i>	hayvan adı
157b	اوروب	<i>ouroub</i>	ölçü birimi
158a	اوروج	<i>oroudj</i>	dinî terim
160a	اوز	<i>uvèz</i>	bitki adı
161b	اوزدن	<i>euzdèn</i>	anatomi terimi
162a	اوزرلک	<i>uzerlik</i>	bitki adı
162a	اوزقندی	<i>ouzqoundou</i>	hayvan adı
163a	اوزم	<i>uzum</i>	bitki adı
164b	اوزوم	<i>uzum</i>	bitki adı
166a	اوس	<i>uvès</i>	bitki adı
169a	اوشقون	<i>ouchqoun</i>	bitki adı
169a	اوشک	<i>uchek</i>	hayvan adı
173b	اوغلامور	<i>oughlamour</i>	bitki adı

175b	اوقتري	<i>ufturu</i>	bitki adı
177b	اوقار	<i>oqar</i>	hayvan adı
179b	اوقة	<i>oqqa</i>	ölçü birimi
182a	اوکز	<i>uñuz</i>	bitki adı
182a	اوکز	<i>eukuz</i>	hayvan adı
185a	اوکوز	<i>eukuz</i>	hayvan adı
187b	اولاق	<i>ovlaq</i>	hayvan adı
195b	اوماجا	<i>omadja</i>	anatomi terimi
196b	اوموز	<i>omouz</i>	anatomi terimi
203b	اويکن	<i>euiguèn</i>	anatomi terimi
204a	اويلوق	<i>ouïlouq</i>	anatomi terimi
206b	اويوز	<i>ouyouz</i>	tıp terimi
210a	آهنك	<i>âhenk</i>	müzik terimi
210b	آهو طوتی	<i>âhou toutou</i>	bitki adı
210b	آی	<i>âï</i>	gök bilimi terimi
212a	آیاق	<i>âyaq</i>	anatomi terimi
216a	ایپلیجک	<i>iplidjik</i>	hayvan adı
216b	ایت	<i>it</i>	hayvan adı
227a	ایشقنه	<i>echqenè</i>	hayvan adı
227b	ایشک	<i>èchèk</i>	hayvan adı
229a	آیغر	<i>âïgher</i>	hayvan adı
229b	ایغریب	<i>eghrep</i>	denizcilik terimi
230b	ایکده	<i>igdè</i>	bitki adı
231b	ایکندی	<i>ikindi</i>	dinî terim
233a	ایکی	<i>ègui</i>	anatomi terimi
234b	ایکیلج	<i>èguilidj</i>	bitki adı
237b	ایلغین	<i>elghen - âq elghen</i>	bitki adı
238a	ایلغینجار	<i>elghendjar</i>	bitki adı
240b	ایمان	<i>iman</i>	dinî terim
241b	ایمیک	<i>imik</i>	anatomi terimi
242b	اینجالیز	<i>endjalez</i>	bitki adı
244b	اینجیک	<i>indjik</i>	anatomi terimi
245a	اینک	<i>inèk</i>	hayvan adı
246b	آیو	<i>âyou</i>	hayvan adı
248a	آیوا	<i>âïva</i>	bitki adı
248a	ایواطنه	<i>ivatinè</i>	bitki adı
248b	ایوز	<i>iviz</i>	hayvan adı

Dictionnaire Turc-Français'nin *elif* harfindeki madde başları içinde 25 madde özel ad niteliğindedir. Bu maddelerden 9'u hem bir cins adı gibi anlamları verilerek açıklanmış hem de özel ad olarak gösterilmiştir:

Tablo 3. 11. Madde başı olan özel adlar.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
4a	ابراهيم	<i>Ibrahim</i>	özel ad
39b	ارمني	<i>èrmèni</i>	özel ad
40b	آرناود	<i>ârnaout</i>	özel ad
41b	اريال	<i>irial</i>	özel ad
45b	آس	<i>âss</i>	özel ad
48b	استانبول	<i>istambol</i>	özel ad
49a	آستانه	<i>âçitanè</i>	özel ad
57a	اسلامبول	<i>islambol</i>	özel ad
58b	اسه	<i>èçè</i>	özel ad
61b	اشرفي	<i>èchrèfi</i>	özel ad
72a	اطلاس	<i>atlas</i>	tanıma göre: hem özel ad hem cins adı
82a	أفشاری	<i>âfchari</i>	özel ad
100b	الامان	<i>alaman</i>	özel ad
101a	آلان	<i>âlan</i>	tanıma göre: hem özel ad hem cins adı
127a	انغروس	<i>ènghèrous</i>	özel ad
127b	انكروس	<i>èngèrous</i>	özel ad
135a	اوترار	<i>eutrar - otrar</i>	tanıma göre: hem özel ad hem cins adı
158b	اوروس	<i>ourous</i>	özel ad
161a	اوزبك	<i>euzbek - euz-bek</i>	tanıma göre: hem özel ad hem cins adı
175a	اوغوز	<i>oghouz</i>	tanıma göre: hem özel ad hem cins adı
191a	اولكر	<i>ulker</i>	tanıma göre: hem özel ad hem cins adı
202a	اويغان	<i>ouïghan</i>	tanıma göre: hem özel ad hem cins adı
202b	اويغور	<i>ouïghour</i>	özel ad
211b	ايا	<i>aya</i>	tanıma göre: hem özel ad hem cins adı
236a	ايل خانى	<i>él-khani</i>	tanıma göre: hem özel ad hem cins adı

Dictionnaire Turc-Français'nin madde başları arasında halk dilinden, günlük dilden, konuşma dilinden sözler ile popüler sözler de bulunmaktadır:

Tablo 3. 12. Halk dili, popüler vb. ile etiketlenmiş madde başları.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
5b	آبو	<i>âbou</i>	halk dili
7a	اپال طپال	<i>apal tapal</i>	popüler
61a	اشتھا	<i>ichtiha</i>	halk dili
83a	افه	<i>èfè</i>	halk dili
108a	آللم قللم	<i>âllam qallam</i>	günlük dil
125a	اند بند	<i>ènd-bènd</i>	konuşma dili
242b	اینٹی پوف	<i>inti-pouf</i>	popüler

Bu sözlere benzer olarak kalıp sözler ile Meynard tarafından yalnızca kalıp sözlerde ve deyimlerde kullanıldığı tespit edilmiş sözler de zaman zaman madde başı yapılmıştır:

Tablo 3. 13. Kalıp söz vb. madde başları.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
2a	ابازا	<i>abaza</i>	deyimlerde kullanımıyla
46a	اسّ	<i>ess</i>	kalıp sözlerde kullanımıyla
50b	استغفر الله	<i>estaghfir ullah</i>	kalıp söz
126a	انشا الله	<i>inchallah!</i>	kalıp söz

Dictionnaire Turc-Français'nin elif harfinde az sayıda bağımlı biçim birimi ve çekimlenmiş isim ile zamirin madde başı olduğu görülmekte; ünlem, olumlama ifadesi, derece zarfı, ikileme ve yansıma kelimelere madde başı olarak rastlanmaktadır:

Tablo 3. 14. Bağımlı biçim birimi vb. olan madde başları.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
1a	ا	<i>elif</i>	bağımlı biçim birimi (edat)
6a	آبور جبور	<i>âbour djebour</i>	ikileme
6a	آبوق صابوق	<i>âbouq-çabouq</i>	ikileme
6b	آپ	<i>âp</i>	bağımlı biçim birimi (pekiştirme parçacığı)
7a	اپال طپال	<i>apal tapal</i>	ikileme
7b	آپول آپول	<i>âpoul âpoul</i>	ikileme
33b	آرته	<i>ârta</i>	çekimli isim
36a	آرش	<i>ârch</i>	ünlem
41b	آری	<i>âreu</i>	olumlama ifadesi

50a	استر	<i>ister</i>	bağımlı biçim birimi (bağlaç)
61a	اشتته	<i>ichtè</i>	ünlem
88b	اك	<i>èñ</i>	derece zarfı
89a	آكا	<i>âña - oña</i>	çekimli zamir
89b	اكر	<i>èyer</i>	bağımlı biçim birimi (bağlaç)
105a	آلتی	<i>âlte</i>	çekimli isim
115a	أمان	<i>âman</i>	ünlem
117a	امدی	<i>imdi</i>	ünlem
122b	أنجق	<i>ândjaq</i>	bağımlı biçim birimi (bağlaç)
122b	انجلین	<i>andjilein</i>	bağımlı biçim birimi (bağlaç)
123b	آنجلین	<i>ândjilein</i>	bağımlı biçim birimi (bağlaç)
127b	انك	<i>ônuñ</i>	çekimli zamir
132a	اوپ	<i>oup</i>	bağımlı biçim birimi (pekiştirme parçacığı)
133b	اوت	<i>èvèt</i>	ünlem
138a	اوتوری	<i>euturu</i>	bağımlı biçim birimi (edat)
144a	اوخ	<i>okh</i>	ünlem
161b	اوزر	<i>uzèr</i>	bağımlı biçim birimi (edat)
162a	اوزره	<i>uzrè</i>	bağımlı biçim birimi (edat)
168b	اوش	<i>och</i>	ünlem
175a	اوف	<i>ouf</i>	ünlem
176a	اوفور	<i>ufur</i>	yansıma
187b	اولام اولام	<i>oulam oulam</i>	ikileme
190a	اولسون	<i>olsoun</i>	çekimli fiil
195a	اولومق	<i>ouloumaq</i>	yansıma
200a	اوه	<i>uvè</i>	yansıma
209b	آه	<i>âh</i>	ünlem
211b	آی	<i>âi</i>	ünlem
217a	ایتسه ایتسه	<i>etsè etsè</i>	ikileme
220b	ایچون	<i>itchin</i>	bağımlı biçim birimi (edat)
229b	ایغیل ایغیل	<i>eghel egheł</i>	ikileme
229b	ایقل ایقل	<i>eqel eqel</i>	yansıma ikileme
234b	ایکین	<i>ikîn</i>	bağımlı biçim birimi (edat)
239a	ایله - ایلن	<i>ilè - ilèn</i>	bağımlı biçim birimi (edat)
241a	ایمدی	<i>imdi</i>	ünlem

242b	اينتې پوف	inti-pouf	ünlem
248b	اېواه	eivah	ünlem

Yukarıda listelenen madde başlarından başka *elif* harfi listesinde dikkat çekici miktarda fiilin madde başı olarak yer aldığı görülmektedir:

Tablo 3. 15. Madde başı olan fiiller.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı
2a	آبامق	âbamaq
2a	آباندرمىق	âbandermaq
6b	آپارمق	âparmaq
7a	آپازلالمق	âpazlamaq
7a	اېرامق - اېراتمق	epramaq - epratmaq
7a	اېرتمك	epretmek
7a	اېيمك	èprimek
7b	آپشمق	âpechmaq
11b	اتكله مك	ètèklemek
11b	آتالمق	âtlamaq
12b	آتمق	âتماq
18b	آجير غنمق	âdjerghanmaq
18b	آجىقمق	âdjeqmaq
19a	آجىمق	âdjemaq
19a	آچمق	âtchmaq
24b	آخور لالمق	âkhorlamaq
26a	آدامق	âdamaq
26a	ادبلنمك	èdèblenmek
27a	آدلالمق	âdlamaq
31a	آرالالمق	âralamaq
31a	آرامق	âramaq
31b	آرايشلالمق	âraïchlamaq
32b	ارپه لمق	arpalamaq
32b	آرتالمق	ârtamaq
33a	آرتمق	ârtmaq
34b	اردمك	irdèmek
37a	ار غالالمق - ار غالاتمق	erghalamaq- erghalatmaq
39a	اركمك	irkmek
39b	ارمق	ermaq
40b	اروه لمك	èrvèlèmek
42a	آرىمق	âremaq
42a	ارىمك	èrimek
43a	آزار لالمق	âzarlamaq
43a	آزالالمق	âzalamaq
43b	ازبرلمك	èzberlèmek
43b	آزر غنمق	âzarghanmaq

43b	آز غاشمق	<i>âzgachmaq</i>
44a	آزماق	<i>âzmaq</i>
44b	آزمسامق	<i>âzamsamaq</i>
44b	آزمق	<i>âzmaq</i>
45a	ازمك	<i>èzmek</i>
45a	ازمك	<i>èzmek</i>
51b	استمك	<i>istèmek</i>
52a	استه مك	<i>istèmek</i>
53a	اسركمق	<i>ousroukmaq</i>
53b	اسركمك	<i>èçirguèmek</i>
53b	اسرېمك	<i>èsrimek</i>
57a	اسكېمك - اسكېلنمك	<i>èskimek - èskilenmek</i>
57b	اسله مك	<i>islèmek</i>
57b	اسمك	<i>èsmek</i>
58a	اسنله مك	<i>èçènlèmek</i>
58a	اسنه مك	<i>èsnèmek</i>
59a	اسيركه مك	<i>èçirguèmek</i>
59b	اسيله مك	<i>eçilèmek</i>
61a	اشامق	<i>achamaq</i>
63a	اشكلنمك	<i>èchèklenmek</i>
63b	اشلشنمك	<i>èchlèchmek</i>
63b	آشمق	<i>âchmaq</i>
64a	اشمك	<i>èchmek</i>
64a	اشمك	<i>eçhmek</i>
64b	آشنمق	<i>âchenmaq</i>
64b	اشنمك	<i>èchinmek</i>
64b	اشه لمك	<i>èchèlèmek</i>
66a	آشېلامق	<i>âchelamaq</i>
67a	اصرمق	<i>eçermaq</i>
67b	اصقمق	<i>açeqmaq</i>
68b	اصلامق - اصلاتمق	<i>eçlamaq - eçlatmaq</i>
69a	اصمارلامق	<i>eçmarlamaq</i>
69a	أصمق	<i>âçmaq</i>
70b	اصيتمق	<i>eçetmaq</i>
76a	آغارمق	<i>âgharmaq</i>
77b	آغرلامق	<i>âgherlamaq</i>
77b	اغرمق	<i>aghrimaq</i>
78a	آغريمق	<i>âghremaq</i>
80a	آغلامق	<i>âghlamaq</i>
80a	آغمق	<i>âghmaq</i>
80b	آغناتمق	<i>âghnatmaq</i>
81a	آفاتلامق	<i>âfatlamaq</i>
84b	آقتارمق	<i>âqtarmaq</i>
86b	آقسامق	<i>âqsamaq</i>
86b	اقسرمق	<i>âqsermaq</i>

87a	أَقْلَمَق	âqlamaq
87b	أَقْمَق	âqmaq
90b	اكر لمك	eyrilmek
90b	اكر له مك	èyerlèmek
90b	أَكْرَمَق	âñermaq
91a	اكر مك	èyirmek
91a	اكر نمك	iyrenmek
91b	اكر يلمك	èyrilmek
92a	أَكْسَالَمَق	âñsalamaq
93b	اَكْسِيْمَك	èksimek
94a	اَكْشِيْمَك	èkchimek
94a	أَكْصِرْمَق	âñçermaq
94a	اَكْلَمَق	eñlamaq
94b	أَكْلَمَق	âñlamaq
94b	اَكْلَمَك	èñletmek
95a	اَكْلَمَق	añlamaq
95a	اَكْلَمَك	èylèmek
95a	اَكْلَمَك	èylenmek
95a	اَكْلَمَك	èilenmek
95b	اَكْلَه مك	èkèlèmek
95b	اَكْلَه مك	èylèmek
95b	أَكْمَق	âñmaq
95b	اَكْمَك	èymek - ègmek
96a	اَكْمَك	èkmek
96b	اَكْيِرْمَك	èyirmek
100b	أَلَاَزْ لَامَق	âlazlamaq
103a	اَلْتَمَك	iletmek
104b	أَلْتُونْلَامَق	âltounlamaq
105a	أَلْچَاقْلَامَق	âltchaqlamaq
105b	أَلْچَالْمَق	âltchalamaq
105b	أَلْدَاتْمَق	âldatmaq
106b	أَلْشَمَق	âlechmaq
108a	اَلْكَلَه مك	èlèklèmek
108a	اَللْشَمَك	èllichmek
108b	اَللْنَمَك	èllinmek
108b	اَلل ه مك	èllèmek
109b	أَلْمَق	âlmaq
111a	أَلْنَمَق	âlenmaq
112a	اَله مك	èlèmek
113a	أَلْيَشْمَق	âlechmaq
113a	أَلْيَقْوَمَق	âleqomaq
113b	أَلْيُورْمَك	âlevermek
117b	اَمْزِرْمَك	èmzirmek
117b	اَمْشَمَك	èmmèchmek
118a	اَمْمَك	èmmek

118b	امورسانمك	<i>oumoursanmaq</i>
119b	اميز غنمق	<i>emezghanmaq</i>
121a	انانمق	<i>inanmaq</i>
122b	انجمك	<i>indjimek</i>
127a	أنغرمق	<i>ânghermaq</i>
128b	انمك	<i>enmek</i>
129a	انه مك - انتمك	<i>ènèmek - ènètmeK</i>
131b	اواتمق	<i>ouvatmaq</i>
132a	اوبرولامق	<i>obroulamaq</i>
132a	اوپرله مك	<i>euperlèmek</i>
132b	اوپكله مك	<i>eupeklèmek</i>
132b	اوپمك	<i>eupmek</i>
134b	اوتانمق	<i>outanmaq</i>
135a	اوترمق	<i>otourmaq</i>
135b	اوتلامق - اوتلانمق	<i>otlamaq - otlanmaq</i>
135b	اوتلامق	<i>otlamaq</i>
136a	اوتلمك	<i>eutulmek</i>
136a	اوتله مك	<i>eutlèmek</i>
136a	اوتمق	<i>outmaq</i>
136a	اوتمق	<i>otmaq</i>
136a	اوتمك	<i>eutmek</i>
136a	اوتمك	<i>eutmek</i>
137b	اوتورمق	<i>otourmaq</i>
138b	اوتوله مك	<i>eutulèmek</i>
141b	اوجالامق	<i>oudjalamaq</i>
143a	اوچله مك	<i>utchlèmek</i>
144a	اوخشامق	<i>okhchamaq</i>
146b	اوده مك	<i>eudèmek</i>
147b	اوراتمق	<i>ouratmaq</i>
148a	اوراقلامق	<i>oraqlamaq</i>
148a	اورامق	<i>oramaq</i>
148a	اورانلامق	<i>oranlamaq</i>
148b	اورپرمك	<i>urpurmek</i>
149a	اورتمك	<i>eurtmek</i>
150b	اورته لامق	<i>ortalamaq</i>
152b	اورسه لمك	<i>eursèlèmek</i>
154a	اوركمك	<i>urkmek - eurkmek</i>
155a	اورلمك	<i>eurèlmek</i>
155b	اورمق	<i>vourmaq</i>
157a	اورمك	<i>èvirmek</i>
157a	اورمك	<i>eurmek</i>
159a	اورومك	<i>urumek</i>
159a	اوره مك	<i>urèmek</i>
160b	اوزامق	<i>ouzamaq</i>
163a	اوزلاشمق	<i>ouzlachmaq</i>

163a	اوزلشمك - اوزلنمك	euzlechmek - euzlenmek
163a	اوزله مك	uzlèmek
163a	اوزله مك	euzlèmek
163a	اوزمك	uzmek
164a	اوزنمك	uzenmek
168a	اوسته لمك	ustèlèmek
169a	اوشمك	uchmek
169b	اوشنمك	uchenmek
169b	اوشيمك	uchumek
170b	اوصانمق	oussanmaq
171a	اوصرمق	oçourmaq
171a	اوصلانمق	ouçlanmaq
171b	اوطرمق	otourmaq
171b	اوغالامق	oghalamaq - ovalamaq
172a	اوغرامق	oghramaq
172b	اوغشمق	oghouchmaq - ovouchmaq
173b	اوغلامق	oughlamaq
174a	اوغلدامق	oughouldamaq
174a	اوغماق	oghmaq
174a	اوغمق	ovmaq
174b	اوغنمق	oghounmaq
175a	اوغولامق	oghoulamaq
175a	اوفاتمق	oufatmaq
175b	اوفانمق	oufanmaq
176a	اوفقرمق	ofquermaq
176a	افله مك	uflèmek
176a	اوفورمك	ufurmek
178a	اوقامق	âvqamaq
178a	اوقرامق	oqramaq
178b	اوقلامق	oqlamaq
178b	اوقومق	oqoumaq
180b	اوكارمق	oñarmaq
180b	اوكتمك	euyutmek
181a	اوكرتمك	eugretmek, euïretmek
181b	اوكرمك	eugurmek
181b	اوكرنمك	eugrenmek
182a	اوكسرمك	euksurmek
183b	اوكلمك	euñulèmek
183b	اوكمق	oñmaq
183b	اوكمك	eugmek - euïmek
184b	اوكونمق	oñoutmaq
184b	اوكونمك	eugutmek - euyutmek
185a	اوكور تله مك	eugurtlèmek
186a	اوكلده مك	euguldèmek
186a	اوكونمك	euñunmek

187a	اولاشمق	<i>oulachmaq</i>
187b	اولامق	<i>âvlamaq</i>
188a	اولامق	<i>oulamaq</i>
188b	اولپرمك	<i>eulpurmek</i>
189b	اولچمك	<i>eultchmek</i>
191b	اولمق	<i>olmaq</i>
192a	اولمك	<i>eulmek</i>
193a	اولنمك	<i>èvlenmek</i>
194a	اولولامق	<i>ouloulamaq</i>
195a	اولومق	<i>ouloumaq</i>
196a	آومق	<i>avmaq</i>
196a	اومق - اوومق	<i>ovmaq</i>
196a	اوممق	<i>oummaq</i>
196b	اومك	<i>ivmek</i>
197b	اوموزغهنمق	<i>omouzghenmaq</i>
198b	اونامق	<i>onamaq</i>
198b	اونتمق	<i>ounoutmaq</i>
199a	اونمق	<i>onmaq</i>
199a	اونمق	<i>avounmaq</i>
199a	اونمق	<i>onamaq</i>
199a	اونوتمق	<i>ounoutmaq</i>
199b	اووشمق	<i>ovouchmaq</i>
200a	اوولامق	<i>ovlamaq</i>
200b	اويارمق	<i>ouyarmaq</i>
200b	اويالامق	<i>oyalamaq</i>
200b	اويالامق	<i>oyalamaq</i>
202a	اويانمق	<i>ouyanmaq</i>
202a	اويئله مك	<i>uyutlèmek</i>
203b	اويكنمك	<i>euïguenmek</i>
204b	اويمق	<i>oïmaq</i>
205a	اويمق	<i>ouyoumaq</i>
205a	اويمق	<i>ouïmaq</i>
205b	اوينامق	<i>oïnamaq</i>
207b	اويوقلامق	<i>ouyouqlamaq</i>
207b	اويومق	<i>ouyoumaq</i>
211b	آيارمق	<i>âyarmaq</i>
213b	آياقلامق	<i>âyaqlamaq</i>
216a	ايبيله مك	<i>iplèmek</i>
217a	آيتلامق	<i>âyetlamaq</i>
217a	ايتمك	<i>etmek</i>
218a	ايتمك	<i>eïtmek</i>
218a	ايتمك	<i>itmek</i>
218a	ايتمك	<i>itmek</i>
218b	ايتيمك	<i>itimek</i>
220a	ايچمك	<i>itchmek</i>

220b	ايچورمك	itchirmek
221a	ايخلامق	ekhlamaq
222b	ايراقلاشمق - ايراقلانمق	iraqlachmaq - iraqlanmaq
222b	آيرتلامق	âyertlamaq
223a	ايركمك	irkmek
223a	ايركورمك	irgueurmek
223b	ايرمق	âvermaq
224a	ايرمك	érmek
227a	ايشتمك	ichitmek
227a	ايشقرمىق	echqermaq
227b	ايشله مك	ichlèmek
228b	ايشيتمزلنمك	ichitmezlenmek
228b	ايشيتمك	ichitmek
229a	ايشيتمق - ايشيلاق	echemaq - echelamaq
229a	ايصرمق	eçermaq
229b	ايقلامق	eqlamaq
230a	ايقنمق	eqenmaq
231a	ايكرنمك	igrenmek - iyrenmek
231a	ايكره مك	igrèmek
231b	ايكله مك	iñlèmek
232a	ايكنمك	iquenmek
235b	آيلامق	âilamaq
235b	ايلتمك	életmek
237a	ايلشمك	ilichmek
237b	ايلغامق	elghamaq
238b	ايلمك	eilèmek
238b	ايلمك	ilmek
239a	ايلنمك	ilenmek
239b	ايله مك	eilèmek
240b	ايليمق - ايلينمق	elemaq - elenmaq
241a	ايمانمق	imanmaq
241a	ايمرنمك	imrenmek
241b	ايمزكنمك	imizguenmek
241b	آيمق	âïmaq
241b	ايمكله مك	imèklèmek
242b	اينانمق	inanmaq
243a	اينجتمك	indjetmek
243a	اينجقرمىق	indjgermaq
244a	اينجه لمك	indjèlèmek
244b	اينجيمك	indjimek
245a	اينكله مك	éniklèmek
245a	اينله مك	inlèmek
245a	اينمك	énmek
246a	آينه لامق	âinalamaq
248b	ايومك	ivmek

Elif harfinde yer alan 1.675 madde başının 306'sı fiildir, yani *elif* harfi listesindeki söz varlığının %18,2'lik kısmını fiiller oluşturmuştur. *Èdèblenmek* (26a), *âzarlamak* (43a), *oumoursanmaq* (118b), *iraqlachmaq* - *iraqlanmaq* (222b) gibi Arapça ve Farsça kökenli isimlerden türetilen az sayıda fiil dışında *Dictionnaire Turc-Français*'de etimolojik olarak Türkçe söz varlığının en belirgin temsilcileri fiillerdir. Kıyaslama yapıldığında madde başı olarak *Kamus-ı Türki*'de *Dictionnaire Turc-Français*'ye göre 173 farklı fiil daha bulunmakta; bunların büyük bir kısmı ise dış yapısal tercihlerdeki farklılıklardan ötürü *Dictionnaire Turc-Français*'de iç madde olarak yer almaktadır. Öte yandan Meynard'ın madde başları içinden 42 fiil ise *Kamus-ı Türki*'de madde başı olarak ele alınmamıştır. Bu istatistikten hareketle ve iki dilli bir sözlük ile tek dilli bir sözlük arasında madde başı seçiminde tabiatıyla fark olacağı göz önünde bulundurulduğunda *Dictionnaire Turc-Français*'nin fiil bakımından zengin bir madde başı listesine sahip olduğu görülür.

Fiillerle ilgili bir başka madde başı türü ise isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleri ile yapılan kalıcı adlar ve mastarlardır. Her iki gruptan madde başı da *Dictionnaire Turc-Français*'de yer almaktadır:

Tablo 3. 16. Madde başı olan kalıcı adlar ve mastarlar.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
11a	آتش	<i>âteçh</i>	mastar
12a	آتلیش	<i>âtileçh</i>	mastar
14b	آتیش	<i>âteçh</i>	mastar
19a	آچار	<i>âtchar</i>	kalıcı ad
19a	آچماز	<i>âtchmaz</i>	kalıcı ad
30b	آراشترمه	<i>ârachterma</i>	kalıcı ad
32b	آرتان	<i>ârtan</i>	mastar
44a	آزمان - آزمش	<i>âzman - âzmeçh</i>	kalıcı ad
45a	آزمه	<i>âzma</i>	kalıcı ad
45a	ازمه	<i>èzmè</i>	kalıcı ad
58b	اسنه پش	<i>èsnèich</i>	kalıcı ad
61b	آشرمه	<i>âcherma</i>	kalıcı ad
64a	اشمه	<i>èchmè</i>	kalıcı ad
66a	آشیلamah	<i>âchelama</i>	kalıcı ad
66a	آشینمه	<i>âchenma</i>	kalıcı ad
68a	اصلا دیش	<i>eçladich</i>	kalıcı ad
70b	اصیتمه	<i>eçetma</i>	kalıcı ad
84b	آقتمه	<i>âqetma</i>	kalıcı ad
87b	آقمه	<i>âqma</i>	kalıcı ad

87b	آقن	<i>aqan</i>	mastar
93b	اكش	<i>eyich</i>	kalıcı ad
94b	آكلایش	<i>âñlaich</i>	kalıcı ad
106a	آلدایش	<i>âldaich</i>	mastar
129a	انیش	<i>ènich</i>	kalıcı ad
132b	اوپش	<i>eupuch</i>	mastar
135a	اوتش	<i>eutuch</i>	kalıcı ad
136b	اوتمه	<i>eutmè</i>	kalıcı ad
138a	اوتورنمه	<i>otouranma</i>	kalıcı ad
138b	اوتوش	<i>eutuch</i>	kalıcı ad
138b	اوتومه - اوتمه	<i>utumè - utmè</i>	kalıcı ad
143a	اوچرتمه	<i>outchouroutma</i>	kalıcı ad
157a	اورمه	<i>eurmè</i>	mastar - kalıcı ad
158b	اوروش - اورش	<i>vourouch</i>	mastar
160a	اوزادان	<i>ouzadan</i>	mastar
171b	اوغراش	<i>oghrach</i>	kalıcı ad
186a	اوگوش	<i>euyuch</i>	kalıcı ad
187a	اولاجق	<i>oladjac</i>	kalıcı ad
187a	اولاش	<i>oulach</i>	kalıcı ad
188a	اولامه	<i>oulama</i>	kalıcı ad
191b	اولماز	<i>olmaz</i>	mastar
191b	اولمز	<i>eulmez</i>	mastar
196b	اوممه	<i>oumma - oummou</i>	kalıcı ad
205b	اوممه	<i>ouïma</i>	kalıcı ad
205b	اوپناش	<i>oïnach</i>	kalıcı ad
206b	اویور	<i>ouyour</i>	mastar
221b	ایدیش	<i>idich</i>	kalıcı ad
224b	ایریش	<i>irich</i>	kalıcı ad
235b	آیلانمه	<i>âïlanma</i>	kalıcı ad
239a	ایلمک	<i>ilmek</i>	kalıcı ad
244b	اینجیتمه	<i>indjitmè</i>	kalıcı ad
244b	اینش	<i>inich</i>	kalıcı ad
245b	اینمه	<i>énmè - inmè</i>	kalıcı ad
246a	اینیش	<i>énich</i>	kalıcı ad

Meynard'ın madde başı seçiminde karşılaşılan bir başka husus, sesletim veya yazım bakımından yahut anlamsal açıdan hatalı bulunduğu kelimeleri de madde başı yapmasıdır:

Tablo 3. 17. Hatalı olduğu belirtilen madde başları.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
16b	اجامی	<i>adjami</i>	yazım hatası
18b	آجی	<i>âdji</i>	yazım ve sesletim hatası

43b	ازب	<i>azèb</i>	yazım hatası
53b	اسطار	<i>astar</i>	yazım hatası
61a	اشتاه	<i>ichtah</i>	yazım hatası
68b	اصلوبى	<i>eçloubi</i>	yazım hatası
82a	أفقان	<i>âfaqan</i>	yazım hatası
87a	اقتار	<i>aqtar</i>	sesletim hatası
168b	أوسون	<i>âvsun</i>	sesletim hatası
168b	اوسون	<i>ossoun</i>	yazım hatası
174b	اوغنمق	<i>oghounmaq</i>	hatalı ifade
186b	اولا	<i>evla</i>	yazım hatası
211b	ايات	<i>ayat</i>	yazım ve sesletim hatası
222a	اير	<i>èyèr</i>	yazım hatası
235a	ايل	<i>il</i>	yazım hatası
238a	ايلق	<i>eleq</i>	sesletim hatası

Meynard bu madde başlarının açıklamalarında standart yazım ve sesletimlerine ilişkin bilgi vermekte, gönderme yoluyla ölçünlü dildeki esas şekillerini işaret etmektedir. Pasif kullanıma ve çözümlemeye yönelik iki dilli bir sözlük için bu uygulama son derece kullanışlıdır, zira kullanıcının aradığı sözlere ulaşmasını kolaylaştırır. Öte yandan madde sayısını ve dolayısıyla sözlük hacmini arttırması bakımından sözlüksel ekonomiyi bozar. Benzer bir durum hiçbir açıklama yapılmaksızın yalnızca gönderme maddesi olarak yer alan madde başlarında da söz konusudur:

Tablo 3. 18. Madde başı olan gönderme maddeleri.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
7b	آپوش - آپوشمق	<i>âpouch - âpouchmaq</i>	gönderme
39b	ارمك	<i>irmek</i>	gönderme
39b	ارشمك	-	gönderme
40b	آره مك	<i>âramaq</i>	gönderme
40b	آره لق	<i>âraleq</i>	gönderme
42b	ارين	<i>iriñ</i>	gönderme
44a	آزغن - أزغون	<i>âzghen - âzghoun</i>	gönderme
45b	آزى	<i>âzeu</i>	gönderme
79b	آغسامق	-	gönderme
94a	اككين	<i>èñguin</i>	gönderme
97a	اكيز	<i>èkiz</i>	gönderme
106b	الشمك	<i>ilichmek</i>	gönderme
106b	الغنجار	-	gönderme
111a	المك	<i>èlèmek</i>	(eş yazımlı maddelerden biri) gönderme

111a	-	èlmeiè	gönderme
117a	آمدی	âmèdi	gönderme
118b	اموز - امز	omouz	gönderme
119a	امه جه - امکجه	èmèdjè	gönderme
127b	آنقت	anqit	gönderme
135b	اوتلق	otlouq	gönderme
139a	اوتونج - اودونج	-	gönderme
141b	اوجز	oudjouz	gönderme
144a	اوچورمه	outchourma	gönderme
144b	اود	od	gönderme
148b	آورت	âvert	gönderme
148b	اورتا	orta	gönderme
155a	اورکی	eurgu	gönderme
157a	اورمک	urmek	gönderme
164b	ازنوک	uznuk	gönderme
169b	اوشنکین - اوشنکین	uchenguin	gönderme
171b	اوطورغان	otouraghan	gönderme
171b	اوطورماق	otourmaq	gönderme
171b	اوغر - اوغرسز	oughour - oughoursez	gönderme
174a	اوغماج	-	gönderme
176a	اوفر	ufur	gönderme
178a	اوقاشماق	oqchamaq	gönderme
178a	اوقطانت	oqtant	gönderme
178a	اوققه	oqqa	gönderme
178b	اوقلاوه	oqlava	gönderme
179b	اوقیمق	âvqemaq	gönderme
184b	اوکوج	euñudj	gönderme
204a	اویکی	euyi	gönderme
212a	آیاس	âyas	gönderme
219b	ایچره	itchèrè	gönderme
238b	ایلیک - ایلیک	ilik	(eş yazımlı maddelerden biri) gönderme
241b	ایمیز غنمق	emezghanmaq	gönderme
248b	ایوق	oyouq	gönderme

Sözlüğün erişilebilirliğini artırırken hacmini de arttıran bu uygulama düzenli bir şekilde işletilmemiştir. Zira bazı madde başları da tekrar tekrar hem eş değerlerle tanımlanmış hem göndermelerle birbirine bağlanmıştır:

Tablo 3. 19. Eş değerlerle tanımlanıp göndermelerle birbirine bağlanmış madde başları.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Açıklama
25b	آدا	âda	gönderme

71b	أطا	<i>âda</i>	gönderme
72a	أطه	<i>âda</i>	ana madde
27b	آدم	<i>âdim</i>	gönderme
27b	أديم	<i>âdem</i>	ana madde
77b	اغرمق	<i>aghrimaq</i>	gönderme
78a	أغريمق	<i>âghremaq</i>	ana madde
22a	آخار	<i>âkhar</i>	ana madde
209b	أهار	<i>âhar</i>	gönderme
23a	آخر	<i>âkheur</i>	gönderme
24b	آخور	<i>âkhor</i>	ana madde
87b	أقن	<i>âqen</i>	gönderme
88a	أقین	<i>âqen</i>	ana madde
79b	أغسامق	-	gönderme
86b	أقسامق	<i>âqsamaq</i>	ana madde
23a	آخشام	<i>âkhcham</i>	ana madde
86b	أقشام	<i>âqcham</i>	gönderme
105a	ألچاق	<i>âltchaq</i>	ana madde
105b	ألچق	<i>âltchaq</i>	gönderme
101a	آلاو	<i>âlav</i>	gönderme
111a	آلو	<i>âlev</i>	ana madde
111a	آلن	<i>âlen</i>	gönderme
113a	الین - آلن	<i>âlen</i>	ana madde
106b	آلشمق	<i>âlechmaq</i>	ana madde
113a	آلیشمق	<i>âlechmaq</i>	gönderme
122b	انجیلین	<i>andjileîn</i>	gönderme
123b	آنجيلین	<i>ândjileîn</i>	ana madde
126b	آنغاریه	<i>ângharyè</i>	ana madde
127b	آنقریه	<i>ânqaryè</i>	gönderme
127a	آنغیت	<i>ânghit</i>	ana madde
127b	آنقت	<i>anqit</i>	gönderme
94b	آکلامق	<i>âñlamaq</i>	ana madde
95a	اکلمق	<i>añlamaq</i>	gönderme
121b	آنت	<i>ânt</i>	gönderme
124b	آند	<i>ând</i>	ana madde
33b	آرخ - آرغ	<i>ârkħ - ârgh</i>	gönderme
37b	آرق	<i>ârq</i>	ana madde
40a	آرمود	<i>ârmoud</i>	ana madde
117b	امرود	<i>emroud</i>	gönderme
36a	آرشین	<i>ârchen</i>	ana madde
36b	آرشن - آرشون	<i>ârchen - ârchoun</i>	gönderme
47b	آستار	<i>âstar</i>	ana madde
50a	آستر	<i>âstar</i>	gönderme
53b	اسطار	<i>astar</i>	gönderme
62a	آشق	<i>âcheq</i>	gönderme
65a	آشیق - آشق	<i>âcheq</i>	ana madde

10a	آفاق	<i>âtaq</i>	ana madde
71b	أطاق	<i>âtaq</i>	gönderme
12b	أتماجه	<i>âtmadja</i>	gönderme
14b	أتمه جه	<i>âtmadja</i>	ana madde
246b	أيو	<i>âyou</i>	ana madde
249b	أيى	<i>âyou</i>	gönderme
245b	أينه	<i>âina</i>	ana madde
249b	أيينه	<i>âyina - aïna</i>	gönderme
44a	أزق - أزوق	<i>âzeq - âzouq</i>	gönderme
45b	أزيق	<i>âzeq</i>	ana madde
96b	اكه	<i>èyè - iyè</i>	ana madde
233a	ايكه	<i>iyè</i>	gönderme
91a	اكرمك	<i>èyirmek</i>	ana madde
96b	اكيرمك	<i>èyirmek</i>	gönderme
90a	اكرتى	<i>èirèti</i>	ana madde
223a	ايرتى	<i>èirèti</i>	gönderme
90b	اكرلمك	<i>eyrilmek</i>	gönderme
91b	اكريلمك	<i>èyrilmek</i>	ana madde
91b	اكريم	<i>ègrim</i>	ana madde
231b	ايكريم	<i>igrim</i>	gönderme
99a	ال	<i>èl</i>	gönderme
234b		<i>èl</i>	ana madde
105b	الچى	<i>eltchi</i>	gönderme
235b	ايلچى	<i>éltchi</i>	ana madde
111a	المك	<i>èlèmek</i>	gönderme
112a	اله مك	<i>èlèmek</i>	ana madde
88b	اك	<i>èñ</i>	ana madde
120a	ان - اين	<i>èn</i>	gönderme
242a	اين	<i>èn</i>	gönderme
127a	انغروس	<i>ènghèrous</i>	gönderme
127b	انكروس	<i>èngèrous</i>	ana madde
28b	ار	<i>èr</i>	ana madde
222a	اير	<i>èr</i>	gönderme
29a	ار	<i>èr</i>	gönderme
222a	اير - ايركن	<i>ér - érken</i>	ana madde
38b	ارك	<i>èrik</i>	gönderme
42a	اريك	<i>èrik</i>	ana madde
39a	اركن	<i>erken</i>	aynı açıklama - birbirine gönderme
223a	ايركن	<i>èrken</i>	aynı açıklama - birbirine gönderme
33b	ارته	<i>irtè</i>	gönderme
222b	ايرته	<i>érté</i>	ana madde
53b	اسركمك	<i>èçirguèmek</i>	gönderme
59a	اسيركه مك	<i>èçirguèmek</i>	ana madde

193a	اولو - اولى	<i>èvlu</i>	ana madde
193b	اولو - اولى	<i>evili</i>	gönderme
195a	اولى	<i>èvili</i>	gönderme
89b	اكر	<i>èyer</i>	ana madde
222a	اير	<i>èyèr</i>	gönderme
183a	اوڭكور	<i>euñgueur</i>	ana madde
199a	اونكور	<i>eungueur</i>	gönderme
24a	اخلامور	<i>ikhlamour</i>	ana madde
173b	اوغلامور	<i>oughlamour</i>	gönderme
106b	الغار	<i>elghar</i>	gönderme
237b	ايلغار	<i>elghar</i>	ana madde
119b	اميز غنمق	<i>emezghanmaq</i>	ana madde
241b	ايمز كئمك	<i>imizguenmek</i>	ana madde
241b	ايميز غنمق	<i>emezghanmaq</i>	gönderme
29a	ار	<i>er</i>	gönderme
221b	اير	<i>er</i>	ana madde
30b	اراق	<i>eraq</i>	gönderme
222b	ايراق	<i>iraq</i>	ana madde
66b	اصرغان	<i>eçerghan</i>	ana madde
71b	اصيرغان	<i>eçerghan</i>	gönderme
67a	اصرمق	<i>eçermaq</i>	ana madde
229a	ايصرمق	<i>eçermaq</i>	gönderme
214b	اييك	<i>ibik</i>	gönderme
214b	ايبيك - ايبيك	<i>ibik - ipik</i>	ana madde
88b	اك	<i>ig</i>	gönderme
230a	ايك	<i>igh</i>	ana madde
76b	اغدج - اغدش	-	gönderme
89b	اكديش	<i>èydich</i>	ana madde
229a	ايغديش - ايغدش	<i>ighdich</i>	gönderme
230b	ايكدش - ايكدش	<i>èydich - èydidj</i>	gönderme
97a	اكيز	<i>èkiz</i>	gönderme
234a	ايكيز	<i>ikiz - èkiz</i>	ana madde
108a	الك	<i>ilik</i>	gönderme
239b	ايليك	<i>ilik</i>	ana madde
107b	الك	<i>ilk</i>	ana madde
238b	ايلك	<i>ilk</i>	gönderme
117a	امدى	<i>imdi</i>	ana madde
241a	ايمدى	<i>imdi</i>	gönderme
122b	انجو - انجى	<i>indjou</i>	ana madde
243a	اينجو	<i>indjou</i>	ana madde
244b	اينجى	<i>indje</i>	gönderme
122b	انجك - انجيك	<i>indjik</i>	gönderme
244b	اينجيك	<i>indjik</i>	ana madde
122b	انجمك	<i>indjimek</i>	gönderme
244b	اينجيمك	<i>indjimek</i>	ana madde

129a	انىش	<i>ènich</i>	ana madde
244b	اينش	<i>inich</i>	ana madde
246a	اينيش	<i>énich</i>	gönderme
231b	ايكله مك	<i>iñlèmek</i>	ana madde
245a	اينله مك	<i>inlèmek</i>	gönderme
128b	انمك	<i>enmek</i>	gönderme
245a	اينمك	<i>énmek</i>	ana madde
6b	اپ	<i>ip</i>	gönderme
214b	ايپ	<i>ip</i>	ana madde
41b	ارى	<i>iru</i>	gönderme
224b	ايرى	<i>iri</i>	ana madde
224b	ايرن	<i>irin</i>	gönderme
225a	ايريك	<i>iriñ</i>	ana madde
39a	اركمك	<i>irkmek</i>	gönderme
223a	ايركمك	<i>irkmek</i>	ana madde
51b	استمك	<i>istèmek</i>	gönderme
52a	استه مك	<i>istèmek</i>	ana madde
61a	اشتاه	<i>ichtah</i>	ana madde
61a	اشتها	<i>ichtiha</i>	ana madde
9b	ات	<i>it</i>	gönderme
216b	ايت	<i>it</i>	ana madde
196b	اومك	<i>ivmek</i>	gönderme
248b	ايومك	<i>ivmek</i>	ana madde
225b	ايزاق	<i>izaq</i>	gönderme
225b	ايزك	<i>izèk</i>	ana madde
131a	او - اول	<i>ô - ôl</i>	ana madde
186b	اول	<i>ol</i>	gönderme
145b	اوده	<i>oda</i>	ana madde
171b	اوطا - اوطه	<i>oda</i>	gönderme
173b	اوغلاق	<i>oghlaq</i>	ana madde
187b	اولاق	<i>olaq</i>	ana madde
187b	اولاق	<i>ovlaq</i>	gönderme
188b	اولته	<i>olta</i>	ana madde
190b	اولطه	<i>olta</i>	gönderme
147a	اور	<i>or</i>	ana madde
147a	اور	<i>eur - or</i>	ana madde
34b	اردو	<i>ordou</i>	ana madde
151b	اوردو	<i>ordou</i>	gönderme
135a	اوترمق	<i>otourmaq</i>	gönderme
137b	اوترورمق	<i>otourmaq</i>	ana madde
171b	اوترمق	<i>otourmaq</i>	gönderme
131b	اوا	<i>ova</i>	gönderme
200a	اوه	<i>ova</i>	ana madde
174a	اوغمق	<i>ovmaq</i>	ana madde
196a	اومق - اوومق	<i>ovmaq</i>	gönderme

172b	اوغشمق	<i>oghouchmaq - ovouchtermaq</i>	ana madde
199b	اووشمق	<i>ovouchmaq</i>	ana madde
176a	اوفكه	<i>eufkè - euvkè</i>	gönderme
183b	اوكه	<i>euikè</i>	gönderme
186a	اوكه	<i>euvkè</i>	gönderme
203b	اويكه	<i>euikè</i>	ana madde
183b	اوكله	<i>euile</i>	gönderme
204b	اويله	<i>euilè</i>	ana madde
205b	اوين	<i>euyun</i>	ana madde
208b	اويون	<i>euyun</i>	gönderme
182a	اوكر	<i>eukuz</i>	gönderme
185a	اوكرز	<i>eukuz</i>	ana madde
181a	اوكدج	<i>euñdudj</i>	ana madde
181a	اوكديج	<i>euñdudj</i>	gönderme
154b	اوركه	<i>eurèkè - eurkè</i>	ana madde
159b	اوريكه	<i>eurèkè</i>	gönderme
135a	اوتش	<i>eutuch</i>	ana madde
138b	اوتوش	<i>eutuch</i>	ana madde
51a	استما - ستما	<i>içitma - çitma</i>	gönderme
70b	اصيتمه	<i>eçetma</i>	ana madde
140b	اوجا	<i>oudja</i>	ana madde
142b	اوچا - اوچه	<i>outcha</i>	gönderme
17b	اجوز	<i>oudjouz</i>	gönderme
141b	اوجوز	<i>oudjouz</i>	ana madde
187b	اولاق	<i>oulaq</i>	ana madde
190b	اولق	<i>oulaq</i>	gönderme
198b	اونتمق	<i>ounoutmaq</i>	gönderme
199a	اونوتمق	<i>ounoutmaq</i>	ana madde
202a	اويخو	<i>ouïkhou</i>	gönderme
202b	اويقو	<i>ouïqou</i>	ana madde
205a	اويماق	<i>ouyoumaq</i>	gönderme
207b	اويوماق	<i>ouyoumaq</i>	ana madde
154a	اوركنتي	<i>urkuntu</i>	ana madde
154a	اوركندی	<i>urkundu</i>	ana madde
56a	اسكوف	<i>uskiuf</i>	ana madde
168a	اوسكوف	<i>uskiouf</i>	gönderme
55b	اسكل	<i>uskul</i>	gönderme
168a	اوسكل	<i>uskul</i>	ana madde
51b	استوبي	<i>istoubi - istoupi</i>	ana madde
54a	اصطوبي	<i>estoupa</i>	gönderme
68b	اصلوبي	<i>eçloubi</i>	gönderme
136b	اوتمه	<i>eutmè</i>	ana madde
138b	اوتومه - اوتمه	<i>utumè - utmè</i>	ana madde
136b	اوتو	<i>eutu - utu</i>	ana madde

139b	اوتى	<i>eutu</i>	gönderme
163a	اوزم	<i>uzum</i>	gönderme
164b	اوزوم	<i>uzum</i>	ana madde

Tablo 3.19’da görüldüğü üzere birbirine bağlı bazı maddelerde [örneğin *erken* (39a) ile *erken* (223a)] ana madde niteliğinde iki madde başı bulunmaktadır. Bu durum hangi madde başının ölçünlü dilde tercih edildiğine veya iki madde başının da eşit sıklıkta kullanıldığına vb.ne dair bir açıklama yapılmadığı ve böyle bir açıklamanın ardından maddeler gönderme yoluyla bir diğerine bağlanmadığı için sözlüğün hacmini arttırmaktan başka bir amaca hizmet etmemektedir. Bazı durumlarda ise [örneğin *indjou* (122b) ile *indjou* (243a)] madde içinde verilen kalıp sözlerin ayrıştığı, belki de bundan ötürü iki madde başının da paralel şekilde açıklandığı görülmektedir. Tablo 3.19’da yer alan göndermelerin yazım varyantları olduğu dikkate alındığında *Dictionnaire Turc-Français*’nin yazılı kaynaklar temel alınarak oluşturulmasından ötürü yazım varyantlığı sebebiyle gönderme olması gereken bazı maddelerin ayrı birer madde başı olarak sunulduğu çıkarımında bulunulabilir.

İncelenen 1.675 madde başı arasında bir neolojizm bulunmakta [*ânonim* (128b)], bir de müstehcen olarak işaretlenmiş söz yer almaktadır [*âm* (114a)].

Meynard, sözlüğün kapak sayfasındaki içerik listesinde Osmanlı’nın dilindeki bazı unsurları özel olarak ele alacağını haber verir. Yalnızca madde başları incelendiğinde popüler halk deyişleri, atasözü ve deyimlerin -geleneksel anlayışa uygun olarak- iç maddelerde kaldığı; Türkçe kökenli fiillerin hatırı sayılır bir yekûn tuttuğu; fiillerden türetilen kalıcı adların yanında bazen mastarların da madde başı yapıldığı; yazımı veya sesletimi hatalı madde başlarına da yer verildiği; bağımlı biçim birimleri, ikilemeler, yansıma kelimeler, ünlemler ile çekimli isim, fiil ve zamirler, terimler ve özel adlar gibi çok çeşitli sözlerin madde başı olarak sunulduğu; gönderme uygulamasına birbirinin yazım varyantları olan madde başları aracılığıyla çok kez başvurulduğu görülmektedir. Eskimiş, modası geçmiş, kullanımdan düşmüş sözlerin madde başı olarak ele alındığı, bunun yanında kalıp sözler, günlük dil veya konuşma dilinden ifadeler, popüler sözler ve yeni kelimelerin madde başı olarak daha az yer bulduğu görülmektedir.

3.2.9. Maddelerin Uzunluğu

Madde başını ilgilendiren ve madde başından hemen sonra sıralanan bilgi setlerinin (sesletim ve heceleme bilgisi, kullanım etiketleri, kelime türü gibi) sayısı ve sunuluş şekli; bir madde başı ile ilişkili sözlük birimlerinin iç madde yapılması veya müstakil madde başları olarak sunulması; üst dilsel ve kullanım bilgisine dair etiketlerde kısaltma, simge vb. kullanımı maddelerin uzunluğunu etkileyen temel sözlüksel tercihlerdir. Madde başı ile ilgili bilgi setlerinin artması; birleşik sözlerin, madde başından türetilmiş birimlerin iç içe yerleştirme yöntemi ile tek madde içinde sunulması; sözlüksel etiketlemelerde tam yazılışların tercih edilmesi (örneğin, “tkz.” yerine “teklifsiz konuşmada” gibi) madde uzunluğunu arttırır. Bu tercihler sözlüğün türüne göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, kaynak dil bilgisi yeterli olmayan kullanıcılar için iç içe yerleştirme yöntemi erişilebilirliği azaltır; bu durumda her sözlük birimi müstakil madde başı olarak sunulabilir, maddeler kısalır fakat sözlüğün hacmi artar. Bu örnekteki gibi diğer etkenler de uygulama tercihine göre madde uzunluğu veya sözlük hacmini değiştirir.

Dictionnaire Turc-Français'de maddelerin içerdii bilgi setlerinden (sesletim, kelime türü, kullanım etiketleri vb.) yalnızca sesletim bilgisi hemen hemen her maddede sunulmuştur. Bunun dışındaki bilgiler ve bu bilgilerin sunuluş şekilleri ise maddeden maddeye değişiklik gösterir. Öte yandan hem madde ile ilgili bilgi setlerinin sunumunda hem diğer belirli alanlarda kısaltmalara başvurulmuş ama yine sistematik bir şekilde düzen sağlanamamıştır. Bu sebeplerden ötürü bilgi setlerinin miktarı ve sunuluş şekilleri ile madde uzunluğu arasında düzenli bir korelasyon bulunmamaktadır. Gönderme işlevi gören madde başlarında da ikili uygulamalar söz konusudur. Bu özelliklerle paralel olarak daha az bilgi seti içeren, kısaltmalara başvuru ve yalnızca bir gönderme işlevi gören maddelerin, en kısa maddeler olduğu görülür. Sözlüğün *elif* harfindeki en kısa maddeler, sesletim bilgisinin eksik bırakıldığı birer gönderme maddesi olan *erişmek* (Barbier de Meynard, 1881b, s. 39b) ve *ağsamak* maddeleridir (Barbier de Meynard, 1881b, s. 79b). Bu maddeler yalnızca üçer kelimeden oluşmuştur.

Dictionnaire Turc-Français'deki maddelerin uzunluğunu arttıran temel faktör ise iç içe yerleştirmedir. Sözlükte iç içe yerleştirme yöntemi ile tek bir madde girişi içinde çok sayıda iç madde sunulduğu görölmektedir. Bununla birlikte iç maddelerin

ve tanımların niteliği de madde uzunluğuna etki eder. Sözlükteki en uzun maddelerden *ël* maddesinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 97b-99a) 52 iç madde bulunmakta ve bu madde girişi 93 satırda sunulmaktadır. Öte yandan *âyaq* maddesinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 212a-) 42 iç madde bulunurken madde girişi 94 satıra yayılmıştır; çünkü *âyaq*'ın son iç maddesi olan *âyaq naîbi* maddesinde (Barbier de Meynard, 1881b, s. 213b) 17 satırlık ansiklopedik bir tanıma başvurulmuştur.

3.3. İç Yapı (Mikro Yapı)

3.3.1. Yazım Bilgisi

Sözlüklerde kelimelerin yazımı temel arama aracı olarak kullanılır ve bundan ötürü yazım bilgisi doğal olarak her sözlükte vardır. Yazım bilgisi, kelimeyi oluşturan harfler ile yazım varyantlarını ve kelimelerin satır sonundaki kesilme durumunu kapsar (Jackson, 2016, s. 40).

Dictionnaire Turc-Français gibi pasif dil becerilerine hitap eden iki dilli sözlükler için yazım, oldukça önemli bir bilgi alanıdır. Çünkü sözlük kullanıcısı duyduğu veya okuduğu bir kelimeyi çözümleyebilmek için öncelikle o kelimenin yazımına erişmelidir. “Kullanıcı bir kelime veya ifadenin doğru yazılışını bulamadığı an o kelime veya ifade ile ilgili bilgi de edinemez (Svensén, 1993, s. 10).”

Pek çok dilde birçok kelimenin birden çok yazım şekli bulunur. Prensip olarak sözlükçü, hangi yazımın standart kabul edileceğini ve sözlükte madde başı olması gerektiğini tespit etmelidir. Yaygın yazım varyantları genellikle pasif kullanıma yönelik sözlüklerde verilir. Aktif sözlüklerde ise varyant ile standart biçim sıklık açısından birbirlerine çok yakınsa yazım varyantının da sözlükte yer aldığı görülür. Yazım varyantları, standart kabul edilen madde başının altında verilebilir (Svensén, 1993, s. 65).

Osmanlı Türkçesi söz konusu olduğunda tarihî metinlerde çok sayıda yazım varyantıyla karşılaşılır. “Gerek Arap harfli Türkçe metinlerde gerekse çeviri yazılı eserlerde birtakım Türkçe veya alıntı kelimelerin tek şekilli olmadıkları, gelişmeli şekillerinin yanında kalıplaşmış imlalarının da yer aldığı (Duman, 2013, s. 178)” görülür ve bu durum dönemin sözlüklerine de yansımıştır.

Meynard, *Dictionnaire Turc-Français*'nin girişinde (1881b, s. ix):

Çoğu kelime üç veya dört şekilde yazılabildiğinden, lügati varyant ve göndermelerle doldurma ve talebeleri uzun araştırmalara mahkûm etmenin zorluğu arasında bir tercih yapmak gerekir. Neyse ki, dil kullanımı bu karmaşaya biraz düzen getirmiştir: Yaklaşık yirmi yıldır Türkiye’de, lügatçinin işini daha az zahmetli hâle getiren bir çeşit üstü kapalı uzlaşma oluşturulmuştur. Her bir kelimenin temel varyantlarını hiçbir şekilde ihmal etmeden, mümkün oldukça, bugün kurallaşmış imlaya uydum.

derken yazım konusundaki tutumunu açıklar ve sözlüğünde kelimelerin varsa yazım varyantlarına yer verir.

Dictionnaire Turc-Français gibi Türkçe kelimeleri hem Arap harfli orijinal yazılışları hem de Latin harfli çeviri yazıları ile gösteren metinlerde yazım bilgisi için Arap harfli şekiller esas alınır. *Dictionnaire Turc-Français*’nin *elif* harfindeki 1.675 madde başının bir tanesinde, *èlmeîè* maddesinde (111a); 3.969 iç maddenin ise 91’inde yazım bilgisinin verilmediği görülmektedir. Maddelerdeki örnek cümle ve ifadelerin tamamında yazım bilgisi mevcuttur. Yazım bilgisi verilmeyen iç maddelerden 38’i madde başı ile eş yazımlıdır. Diğer maddelerin 3’ünde madde başı ile oluşturulan ikilemeler söz konusudur. 26 iç madde ise ilk unsuru madde başı olan birleşik fiillerdir ve bu fiiller “avec *âlmaq*, avec *olmaq*, avec *etmek*” gibi madde başından sonra gelen fiil belirtilmek suretiyle yazım bilgisi verilmeden sunulmuştur. Herhangi bir açıklama olmaksızın *âbloqa* maddesinde *âbloqa etmek* (5a), *isqandil* maddesinde *isqandil etmek* (54b), *ouyan* maddesinde *ouyan vourmaq* (201a), *euikè* maddesinde *euikè etmek* (203b), *elghar* maddesinde ise *elghar etmek* (237b) yazım bilgisiz verilmiştir. İki maddede ise dış yapısal madde düzeni uygulamalarındaki farklılıktan ötürü madde başının kullanım bilgisinin bir iç madde şeklinde sunulması (*itchin*, 220b) ve madde başının alt anlamı özelliği taşıyan sözlük biriminin iç madde gibi verilmesi (*îyné*, 232a) sebebiyle yazım bilgisinin atlandığı görülmektedir. Yazım bilgisi tahmin edilebilir nitelikteki bu örneklerden başka *Aya Sofia*, *Aya çolouq* (211b) ve *Oghouz-khan* (175a) özel adları; *èzmek* fiilinin alt maddesi *èzdurmek* (45a), *istèmek* fiilinin alt maddesi *ister* (52b), *âchmaq* fiilinin alt maddesi *âchechma* (63b), *âltmech* isminin alt maddesi *âltmechleq* (103a), *oudjouz* isminin alt maddesi *oudjouzlatmaq* (142a), *oughour* isminin alt maddesi *oughourlouleq* (175a), *indjqermaq* fiilinin alt maddesi *indjqerreq* *toutmaq* (243a) maddelerinde ve *ânaçoun* isminin alt maddesi *ânaçoun tchitcheyi*

(120b), *ouss* isminin alt maddesi *ousslou ât* (170a), *elghen* isminin alt maddesi *âdje elghen* (237b) maddelerinde de yazım bilgisi gösterilmemiştir. Bilhassa özel adlarda yazım bilgisinin verilmemesi önemli bir bilgi eksikliğidir. Birleşik adlar ve türemiş veya çekimli yapılarda yazım bilgisinin verilmemesi ise sözlük kullanıcısı için madde başı ile birleşen diğer unsurun yahut benzer türemiş veya çekimli yapıların sözlükte aranmasına sebep olarak erişilebilirliği düşürür. Bilhassa türemiş ve çekimli yapılar için kaynak dile yabancı olan kullanıcı âdeta samanlıkta iğne arar ve edindiği bilgi tahminler üzerine inşa edilmiş olur. Zira *Dictionnaire Turc-Français* örneğinde Türkçe ve Fransızca genel morfolojik özellikleri bakımından birbirinden çok farklı iki dildir, böyle olmasaydılar dahi her dilde istisnai yapılar olabileceğinden hareketle sözlüğün temel erişilebilirlik unsuru olan yazım bilgisinin atlanmaması gerekirdi. Bütün bunlarla birlikte 1.675 madde başı ve 3.969 iç madde içinde yazım bilgisi verilmemiş madde sayısının oldukça az olması, bahsi geçen sorunların da aynı oranda az olduğunu gösterir.

Gönderme maddeleri arasında yalnızca bir karşılaştırma maddesi (53b’de *èsrè* maddesi içinde *kesrè*) yazım bilgisi olmadan sunulmuştur; diğer gönderme maddelerinin tamamında yazım bilgisi mevcuttur ki bu, sözlük kullanıcısı için oldukça önemli bir uygulamadır. Çünkü sözlükte maddeler elifba sırasında dizilmiştir ve göndermenin işaret ettiği maddeye ulaşabilmek ancak ve ancak yazım bilgisi üzerinden gerçekleşmektedir.

Madde içindeki açıklamalara, eş ve yakın anlamlı kelimelerin sunumuna, ilgili sözlere, halk ağzından veya galat kullanımların verilişine bakıldığında yazım bilgisi olmadan verilmiş başka sözlük birimlerine de rastlanmaktadır. Bu tür sözler arasında -özellikle halk ağzından veya galat olarak etiketlenmiş kullanımlara bakıldığında- yazım bilgisinin maksatlı olarak verilmediği, yani yalnızca sesletimdeki değişmelerin verildiği sözlük birimlerinin olduğu görülür: Örneğin *ibriq* maddesinde *yebreğ* (4a), *ebleğ* maddesinde *emleğ* (5b), *ètmek* maddesinde *èkmek* (13b), *izn* maddesinde *izin* (28b), *èçir* maddesinde *yèçir* (59a) yalnızca halk ağzındaki sesletim farkını göstermek üzere yazım bilgisi olmaksızın sunulmuştur. Benzer şekilde *urkuk* maddesinde *eurkek* (153b), *oughour* maddesinde *oghour* (174b) “daha az iyi” sözü ile nitelenerek sesletim farkını göstermek amacıyla yalnızca Latin harfli çeviri yazı ile verilmiştir. Buna karşın eş ve yakın anlamlılık üzerinden madde başı ve iç maddelerle ilişkilendirilen sözlerden bazılarında yazım bilgisinin eksik bırakılması bilgi karışıklığına yol açmıştır: Örneğin,

outchmaq maddesinin iç maddelerinden *dam outchar* (143b) sözü *dèvèh outchar* ile ilişkilendirilmiş, fakat *dèvèh outchar* sözünün yazım bilgisi verilmemiştir. *Devè* maddesinin (771a) altında yer alan iç maddelere bakıldığında *devè outchar* maddesi (772a) görülmektedir. Fakat *dèvèh* ile *devè* arasındaki çeviri yazının farklı olması, kelimenin yazım bilgisine *dèvèh outchar* sözünde yer verilmemiş olması ve bu tür durumlar için herhangi bir açıklama yahut kılavuz olmaması kullanıcının ilgili maddeye ulaşmasına engeldir. Bir başka örnek olarak *it* maddesinin iç maddelerinden *it oghlou it* (216b) sözü *keup-oghlou keupek* sözü ile ilişkilendirilmiş, ancak yine ilişkili sözün yazım bilgisi verilmemiştir. *Dictionnaire Turc-Français*'de *keup-oghlou keupek* ne madde başı olarak ne de iç madde olarak vardır. Aynı şekilde kullanıcının bakması ihtimal dâhilinde olan ilk kelime *keup* de sözlükte yoktur. Sözlükte *keupek* maddesinin altında *keupek oghlou* iç maddesi (Barbier de Meynard, 1886, s. 652b) vardır ve bu sözün halk ağzında *keupolou* şeklinde telaffuz edildiği bilgisi verilmiştir. Eldeki verilere göre *it oghlou it* maddesindeki bağlantının karşılığı sözlükte bulunmamakta; sözlük kullanıcısı için soru işareti doğurmaktadır. Şayet ilişkili sözün yazım bilgisi verilseydi sözlük kullanıcısının mevcut bilgilerden hareketle tahmin yürütmesi sağlanabilirdi. İki dilli bir sözlük için yetersiz bir uygulama olsa da kullanıcıyı başka kaynaklara yönlendirmek mümkün olabilirdi.

Dictionnaire Turc-Français'de yazım bilgisinin hatalı olduğu maddeler, iç maddeler ve örnekler vardır: *èch* اش maddesinin (60a) içinde *èchsez* أشسز (60a), *ess* اصّ maddesinin (66a) içinde *ess-sez* اصسز اطه لر (66a) gibi örneklerde madde başı *elif* ile yazılırken iç maddede *medli elif* kullanılmıştır. Bunun tersine örnekler de mevcuttur: *âçbour* اصبور maddesinin (66b) içinde *âçbour tokhoumou* اصبور تخمی (66b) ve *âçque* اصقى maddesinin (67b) içinde *binayi âçqueyè âlmaq* بنایى اصقى به ألمق (67b) sunulurken madde başı *medli elif* ile iç madde ise *elif* ile yazılmıştır. Bu örneklerin hatalı dizildiği düşünülebilir, zira sesletim bilgisi genel düzene uygun şekilde *medli elifi* göstermek üzere *â* harfi ile veya *medli elif* yoksa *è* harfi kullanılarak verilmiştir. Örneklenen hatalar, kullanıcının bir hata olduğunu tahmin edebileceği türdendir, çünkü hatalı örneğin öncesinde veya sonrasında kullanıcı doğru yazım bilgisini de edinir. Fakat *âghadj* maddesinin (75b) içinde yer alan *indjir âghadjè* انجیر آغاجی maddesinde (75b) *incir* sözünün *medli elifle* yazılması gibi hatalar karşısında kullanıcı, sözlüğün bir başka maddesine -*indjir* maddesine (123a)- bakmak zorunda kalır. Bazen yazım bilgisinin hatalı dizgiden kaynaklandığı çok açıktır: *eutlèyu* اوتكلو maddesinde

(135b) *kef* ve *lam* harflerinin sırası gibi. Bu örneklerden hareketle iç maddelerde veya madde başında doğru yazımı yer alan yahut sesletim bilgisine göre matbaa hatası olması kuvvetle muhtemel olan örnekler dizgi hatası olarak değerlendirilebilir ve kullanıcı açısından tolere edilebilir hatalardır. Kullanıcının doğru yazım bilgisine erişebilmesi için sözlüğün başka bir maddesine başvurmasını gerektiren yani kullanıcının bir hata olduğunu anlamasını gerektiren yazım bilgisi hataları ise kullanıcıya yanlış bilgi verme potansiyeline sahiptir. Sözlüğün *elif* harfinden sonraki kısımlarında da yazım bilgisinde hatalara rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları [Örneğin, *parlè* maddesinde (378b) karşılaştırma maddesi olarak patiska için yazım bilgisi *پاستقه* şeklinde hatalı sunulmuştur.] gönderme maddesinin yanlış yazımından doğmuştur ki bu hatalar, sözlük kullanıcısının maddeye ulaşamamasına sebep olur.

Bazı durumlarda yazım bilgisindeki hata sesletim bilgisine de sirayet etmiştir. Bu noktada Meynard'ın maddeleri derlerken kullandığı bir kaynakta var olan hatalı bilgiyi kopyaladığı değerlendirilebilir, zira yalnızca yazım hatası söz konusu değildir: *Âra* maddesinin içinde *âranghamase* *آرانغمه مه سی* şeklinde yer alan iç maddede (30a) kastedilen *ara nağmesi* sözü olmalıdır. Çünkü hem eldeki kaynaklarda Meynard'ın sunumuna uygun “arangaması” gibi bir söze rastlanmamıştır hem de verilen anlam *ara nağmesi* sözüne uygundur. *Lehce-i Osmani*'de (1876, s. 20) *ara* maddesi içinde yer alan aynı iç madde, sözün doğru yazımını gösterir: *آرانغمه سی*. Hem yazımı hem sesletimi ilgilendiren bazı başka örneklerde ise kullanıcı için hata olduğu düşünülebilecek uyumsuzluk, sözlüğün bir başka bölümünde açıklanır: *âverd* maddesinin (151a) içinde yer alan *âverdenē chichirmaq* *آوردینی شیشرمق* maddesinde (151a) *şışirmek* sözündeki mastar eki *mim* ve *kaf* harfleriyle yazılmış olup sesletimi de bunu uygun olarak sunulmuştur. *Dictionnaire Turc-Français*'nin üzerinde yazılı olan tarihe göre ilk cildinden 5 yıl sonra basılan ikinci cildinde, *chichmek* maddesi (1886, s. 165a) içinde durum açıklanır: *chichirmek* *شیشرمک* iç maddesi (1886, s. 165a) verildikten sonra *chechermaq* *شیشرمق* formunun da az da olsa kullanıldığı belirtilir. Bu noktada hemen fark edilebileceği gibi *âverd* maddesinde *chichirmaq* şeklinde sunulan sesletim bilgisi *chichmek* maddesi içinde *chechermaq* şeklinde sunulmuştur; yani bilgi sunumundaki ikilik yabancı dil konuşuru olan kullanıcı için bir yandan tereddüdü kaldırırken diğer yandan yeni bir soru işareti oluşturur.

Dictionnaire Turc-Français'de yazım varyantları birden fazla şekilde gösterilmiştir. En çok rastlanan gösterim şekli madde başından sonra yay ayraç içinde “var.” kısaltması veya “variante(s):” sözü ile dir:

آبلى *âbli*, (var. آبلو) corrupt. de l'arabe حبل; grosse corde fixée à la base des voiles et que le batelier manie pour les diriger d'après le vent; écoute. Comp. avec l'arabe برآ; — au fig. آبلى بى براق *âbliye braqmaq* ou قويويورمك *qoyouvermek*, « lâcher l'écoute », se perdre, s'égarer.

Şekil 3. 17. Yazım varyantı sunumuna örnek olarak *âbli* (5a).

Bunun dışında madde başında doğrudan iki yazım şekli verilerek, madde açıklamasında “*on écrit aussi* (= ayrıca şöyle de yazılır)”, “*var./variante(s)*” gibi ifade ve kısaltmalar ve daha eski, daha az kullanılan şekli gibi izahlarla yazım varyantlarının sunulduğu görülür:

Tablo 3. 20. Yazım varyantları.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Yazım varyantı ve varsa sesletimi	Açıklama
1a	آبا	<i>âba</i>	آبه	Madde başından sonra ayraç içinde “var.” kısaltması ile verilmiş.
5a	آبلى	<i>âbli</i>	آبلو	Madde başından sonra ayraç içinde “var.” kısaltması ile verilmiş.
10a	آطاق	<i>âtaq</i>	آطاق	Maddenin sonunda “on écrit aussi” açıklaması ile verilmiş.

14b	آتمه جه	<i>âtmadja</i>	آتماجه - آتمجه	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
15b	آج	<i>âdj</i>	آج	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
17b	اجوز	<i>oudjouz</i>	اچوز	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
18b	آجير	<i>âdjer</i>	آچور	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
23a	آخشام	<i>âkhcham</i>	آقشام	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
27b	آديم	<i>âdem</i>	آدم	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
31b	آرپا - آرباغ	<i>ârbagh - ârpa</i>	خرپه kharpa	Hem madde başı iki şekilde yazılarak hem madde açıklamasının sonunda ayrıca varyant gösterilmiş.
32b	آرتان	<i>ârtan</i>	آرتن	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
33a	آرتق	<i>ârteq</i>	آرتیق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
33b	آرد	<i>ârd</i>	آرت	Madde başından sonra ayraç içinde "var."

				kısaltması ile verilmiş.
34b	اردمك	<i>irdemek</i>	ايردمك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
36a	آرش	<i>ârch</i>	آريش ârech	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
36a	آرشين	<i>ârchēn</i>	آرشن - آرشون	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
37a	ارغات	<i>erghat</i>	ارغاد	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
37b	آرق	<i>ârq</i>	آرغ - آرغ	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
39b	ارماق	<i>ermaq - ermagh</i>	ارماغ	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
41b	اريش	<i>êrich</i>	ايريش	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
41b	آريق	<i>âreq</i>	آرى - آرغ - آريغ	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
42a	اريك	<i>èrik</i>	اروك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

42b	ارين	<i>iriñ</i>	ايرين	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
43b	آز غاشمق	<i>âzgachmaq</i>	آز غشمق	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
44a	آز غين	<i>âzghen</i>	آز غون	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
45b	آز يق	<i>âzeq</i>	آزق - أزوق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
46b	اسپاری	<i>ispari - espari</i>	اسباری	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
47b	اسپير	<i>ispir</i>	اسبير	Madde başının diğer biçimden varyant olabileceği belirtilmiş.
48b	استانبول	<i>istambol</i>	استامبول	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
49a	استاوروز	<i>istavroz</i>	استورس istavros	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
51a	استمار	<i>istimar</i>	استماره	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
51b	استوبی	<i>istoubi - istoupi</i>	اوستبی - اصطوپه - اسطبه	Varyantlar, madde içinde açıklama yapılarak verilmiş.

52a	استوره	<i>estoura</i>	استره - اوسطوره - اوستوره oustoura	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş. Ayrıca son iki varyantın diğerinden daha az iyi olduğu belirtilmiş.
52a	استه مك	<i>istèmek</i>	استمك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
53b	اسريمك	<i>èsrimek</i>	اسرمك èsirmek	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
54b	اسقره	<i>esqara</i>	اسقاره	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
56a	اسكملة	<i>iskemlè</i>	اسكمنى iskemni	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
56a	اسكوف	<i>uskiuf</i>	اوسكف - اسكف	Madde başından sonra ayraç içinde "variantes" sözü ile verilmiş.
59b	اسيم	<i>eçîm</i>	اسم	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
60b	آشاغى	<i>âchaghe</i>	آشاغه âchagha	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
61a	ايشبو	<i>ichbou</i>	ايشبو	Varyantın eski bir şekil olduğu belirtilmiş.

61a	اشتە	<i>ichtè</i>	ايشتە	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
62b	اشكل	<i>èchkel</i>	اشکیل - ایشکیل	Varyantın daha az doğru bir şekil olduğu belirtilmiş.
65b	اشيك	<i>èchik</i>	اشك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
66a	اشيك	<i>echik</i>	اشك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
66b	أصبور	<i>âçbour</i>	أصبر - أصبور	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
69b	أصمه لق	<i>âçmaleq</i>	أصمالق - اصملق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
70b	اصی	<i>eçe</i>	ایسی	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
70b	اصیتمه	<i>eçetma</i>	ایسیتمه	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
71b	اصیر غین	<i>eçerghen</i>	ایسیرکن	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
72a	أطه	<i>âda</i>	آدا - آطا	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

76b	آغر	<i>âgher</i>	آغیر	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
77b	آغرشاق	<i>âgherchaq</i>	اغیرشاق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
77b	آغرلامق	<i>âgherlamaq</i>	آغیرلامق	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
78a	آغری	<i>âghrē</i>	آغریغ - آغریق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
81a	آغیم	<i>âghem</i>	اخمیم	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
83a	آفوروز	<i>âforoz</i>	آفوروس - آفروس	Madde başından sonra ayraç içinde "variantes" sözü ile verilmiş.
86b	آقسامق	<i>âqsamaq</i>	آغسامق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
86b	اقسرمق	<i>âqşermaq</i>	اقصرمق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
87a	اقتار	<i>aqtar</i>	اقتار	Varyantın kötü ve nadir kullanılan bir şekil olduğu belirtilmiş.
88b	اڭ	<i>ẽñ</i>	ان - این	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

89a	اكچ	<i>ekedj - eketch</i>	اكچ	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
89b	اكديش	<i>èydech</i>	ايكديج - اغدج - ايغدش - اكدش	Madde başından sonra ayraç içinde "variantes" sözü ile verilmiş.
90a	اكرتى	<i>èirèti</i>	ايرتى	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş ve bu varyantın Arapça <i>ariyet</i> sözünden tahrifle oluştuğu belirtilmiş.
91b	اكريلمك	<i>èyrlmek</i>	اكرلمك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
91b	اكريك	<i>igrik</i>	ايكريك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
91b	اكريم	<i>ègrim</i>	ايكريم igrim	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
92a	اكره	<i>ègrè</i>	ايكره igrè	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
92b	اكسو	<i>èksu</i>	اوکسو euksu اكسى èksi - iksi	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş ve ilk varyantın standart biçim olduğu belirtilmiş.

93a	اكسيك	<i>èksik</i>	اكسيك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
94a	اكه	<i>èñek</i>	اكه èñè	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
94a	اكلامق	<i>eñlamaq</i>	ايكله مك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
96b	أكيز	<i>ânež</i>	أكز	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
97b	اكينج	<i>èkindj</i>	اكنج	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
100a	آلاچق	<i>âlatcheq</i>	الچرق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
103a	آلتمش	<i>âltmeçh</i>	التميش	Ayraç içinde "التميش için" şeklinde açıklama yapılarak madde başının ikincil şekil olduğu belirtilmiş.
105b	آلجي	<i>âltche</i>	آلجو	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
106a	الرو	<i>ilèri</i>	اللرو	Madde başından sonra ayraç içinde "nadir" sözü ile verilmiş.
106b	الغم سالغم	<i>èlèghim çalghim</i>	الغم سالغم	Madde başından sonra ayraç içinde

				"veya" sözü ile verilmiş.
107b	الك	<i>ilk</i>	ايلك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
108a	الك	<i>ilik</i>	ايلك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
108a	الكم صاغمه	<i>èlèyim çaghma</i>	الغم صالحم - سالغم	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
111a	المكه	<i>èlmeiè</i>	الميه	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
111b	آله جق	<i>âladjaq</i>	آلا جق	Madde başından sonra yay ayraç içinde "daha az doğru" sözü ile verilmiş.
112b	آليج	<i>âledj</i>	هالج - هالچ	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
112b	آليش	<i>âleçh</i>	آلش	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
116a	امجه	<i>èmèdjè</i>	امه جه - امكجه	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
118b	امورسانمك	<i>oumoursanmaq</i>	امورسانمق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

119b	اميز غنمق	<i>emezghanmaq</i>	ایمیز غنمق	Madde başından sonra ayraç içinde "variantes" sözü ile verilmiş.
121b	آنتاری	<i>ântari</i>	انتري - عنتري	Madde başından sonra ayraç içinde verilmiş ve ikinci varyantın daha çok kullanıldığı belirtilmiş.
122b	انجك	<i>indjik</i>	انجيك	Madde başının yanında ayraç içinde herhangi bir açıklama olmaksızın verilmiş.
122b	انجك	<i>enidjik</i>	اینجك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
122b	انجو	<i>indjou</i>	انجی	Madde başının yanında ayraç içinde herhangi bir açıklama olmaksızın verilmiş.
124b	انداق	<i>andaq</i>	اندق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
126b	آنغاریه	<i>ângharyè</i>	آنقریه - آنقاریه - آنغریه	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
127a	انغروس	<i>èng hèrous</i>	انکروس	Madde açıklamasından sonra "ayrıca şöyle de yazılır" ifadesi ile verilmiş.
127a	انقاط	<i>anqat</i>	انقاد - انقط	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

127b	انكروس	<i>èngèrous</i>	انغروس èngèrous	Madde başından sonra varyantın standart biçim olduğu belirtilerek verilmiş.
128b	انكين	<i>ènguîn</i>	اككين ènguîn	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
129a	اينيش	<i>ènich</i>	اينيش ènich	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
131b	اوا	<i>ova</i>	اوا	Madde başından sonra ayraç içinde "nadir" sözü ile verilmiş.
132a	اوبرولامق	<i>obroulamaq</i>	اوبرلمق	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
132a	اوبوس	<i>obous</i>	عبوس	Madde başından sonra "ayrıca şöyle de yazılır" ifadesi ile verilmiş.
132b	اوپش	<i>eupuch</i>	اوپو	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
134a	اوتاق	<i>otaq</i>	اوتاغ - اوطاق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
135b	اوتلامق	<i>otlamaq</i>	اودلامق odlamaq	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
135b	اوتلق	<i>otlouq</i>	اوتلوق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

137a	اوتوراق	<i>otouraq</i>	اوطوراق - اوتراق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
137a	اوتورغان	<i>otourghan</i>	اوطورغان - اوترغان	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
137b	اوتورمق	<i>otourmaq</i>	اوطورمق - اوترمق - اوطرمق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
138a	اوتورنمه	<i>otouranma</i>	اوطورنمه - اوترنمه	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
138b	اوتوش	<i>eutuch</i>	اوتش	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
140b	اوجا	<i>oudja</i>	اوجه - اوچا - اوچه	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
141b	اوجالامق	<i>oudjalamaq</i>	اوجه لمق	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
141b	اوجوز	<i>oudjouz</i>	اوجز	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
142b	اوچ	<i>outch</i>	اوچ eudj	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
143a	اوچرتمه	<i>outchouroutma</i>	اوچورمه outchourma	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.

143a	اوچروم	<i>outchroum</i>	اوچرم	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
143a	اوچقور	<i>outchqour</i>	اوچقر - اوچقور	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
143b	اوچماق	<i>outchmaq</i>	اوچماخ - اوچماغ	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
144a	اوچورمه	<i>outchourma</i>	اوچرمه	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
144a	اوچوق	<i>outchouq</i>	اوچق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
145a	اودنج	<i>eudundj</i>	اودونج - اوتونج	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
145b	اوده	<i>oda</i>	اوطه - اودا	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
146b	اوده شيق	<i>odacheq</i>	اوطه شيق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
148b	اورتانجه	<i>ortandja</i>	اورتانجی	Madde başından sonra ayraç içinde "daha nadir" sözü ile verilmiş.
149b	اورته	<i>orta</i>	اورتا	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

150b	اورتہ لق	<i>ortaleq</i>	اورتالق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
151a	اورچ	<i>oroudj</i>	اورچ	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
151b	اوردو	<i>ordou</i>	اوردی - اوردا	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş ve ikinci varyantın nadir kullanıldığı belirtilmiş.
154a	اورکنتی	<i>urkuntu</i>	اورکونتى	Hem madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile varyant verilmiş hem de gönderme ile başka bir varyant işaret edilmiş.
154a	اورکو	<i>eurgu</i>	اورکی	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
154b	اورکه	<i>eurèkè - eurkè</i>	اوریکه - اوره که	Madde başından sonra ayraç içinde "variantes" sözü ile verilmiş.
155b	اورمچک	<i>eurumdjek</i>	اورومچک	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
158a	اوروبه	<i>ourouba</i>	اوروبا	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
158b	اوروق	<i>ourouq</i>	اورق - اوروغ	Madde başından sonra ayraç içinde "var."

				kısaltması ile verilmiş.
159a	اورومك	<i>urumek</i>	اورمك urmek	Madde başından sonra yay araç içinde "daha az doğru" sözü ile verilmiş.
159a	اورون	<i>eurun - euren</i>	اورن	Madde başından sonra yay araç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
159b	اوريكه	<i>eurèkè</i>	اوره كه	Hem madde başından sonra yay araç içinde "var." kısaltması ile varyant verilmiş hem de gönderme ile başka bir varyant işaret edilmiş.
160a	اوز	<i>uvèz</i>	اوس uvès	"Uvès için" ifadesi ile madde başının ikincil şekil olduğu belirtilmiş.
163b	اوزنك	<i>uznuk</i>	اوزنوك - ازنوك	Madde başından sonra yay araç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
163b	اوزنكى	<i>uzengui</i>	اوزكى - اوزكو	Madde başından sonra yay araç içinde "var." kısaltması ile verilmiş ve ikinci varyantın daha az kullanıldığı belirtilmiş.
164b	اوزوم	<i>uzum</i>	اوزم	Madde başından sonra yay araç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
167a	اوستوبج	<i>oustoubadj</i>	استوباج	Madde başından sonra yay araç içinde "var."

				kısaltması ile verilmiş.
167a	اوستون	<i>ustun</i>	اوستن	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
167a	اوسته	<i>ousta</i>	اوستا - استه - استا	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
168a	اوسكل	<i>uskul</i>	اسكل	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
169b	اوشيمك	<i>uchumek</i>	اوشومك - اوشمك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
171b	اوطاق	<i>otaq</i>	اوطاغ	Hem madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile varyant verilmiş hem de gönderme ile başka bir varyant işaret edilmiş.
173b	اوغلاق	<i>oghlaq</i>	اولاق olaq	Maddenin sonunda "daha güncel şekil" sözü ile verilmiş.
173b	اوغلان	<i>oghlan</i>	اوغلن - اغلن	Madde başından sonra ayraç içinde "eski şekiller" sözü ile verilmiş.
174a	اوغماج	-	اوماج	Hem madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile varyant verilmiş hem de gönderme ile başka bir varyant işaret edilmiş.

174a	او غماق	<i>oghmaq</i>	او غماج - اوماج	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
174a	او غمق	<i>ovmaq</i>	او مق - او قیقمق	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
174b	او غور	<i>oughour</i>	او غر	Madde başından sonra ayrıç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
176a	افله مك	<i>uflèmek</i>	او قلمك	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
176a	او فور	<i>ufur</i>	او فر	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
176a	او فور مك	<i>ufurmek</i>	او فر مك	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
178a	او قامق	<i>âvqamaq</i>	او قیقمق âvqemaq	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
178a	او قلاغو	<i>oqlaghov</i>	او قلاغی - او قلاوه	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
178b	او قلامق	<i>oqlamaq</i>	او قلمق	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
179b	او قه	<i>oqqa</i>	او ققه	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

181a	اوكدج	<i>euñdudj</i>	اوكدیج	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
181a	اوكدول	<i>euñdul</i>	اوكدل	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
182a	اوکز	<i>uñuz</i>	اوز uz	Madde başından sonra ayraç içinde "hatalı varyant" sözü ile verilmiş.
183a	اوککور	<i>euñgueur</i>	اونکور	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
184a	اوکندرہ	<i>euyennèrè - euvendèrè</i>	اوکندرک	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
184a	اوکو - اوکی	<i>eugu</i>	-	Varyant, madde başı iki şekilde yazılarak gösterilmiş.
184a	اوکو	<i>eugu - euyu</i>	اوکی - اویکو	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
184b	اوکوج	<i>euñudj</i>	اوکج	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
184b	اوکور	<i>eugur</i>	اوکج - اوکز	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
184b	اوکور	<i>euñur</i>	اوکر	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

185a	اوکورتله مک	<i>eugurtlèmek</i>	اوکرتله مک	Madde sonunda ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
186a	اوکوش	<i>euyuch</i>	اوکش	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
186a	اوکون	<i>euñun</i>	اوکن	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
186a	اوکونمک	<i>euñunmek</i>	اوکنمک	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
186a	اوکه	<i>euyè</i>	اوکی - اویکی	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
187a	اولاجق	<i>oladjaq</i>	اوله جق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
187a	اولاشغین	<i>oulachguëñ</i>	اولاشغن - اولاشکین	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
188b	اولتا	<i>olta</i>	اولته	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
188b	اولته	<i>olta</i>	اولطه	Madde başından sonra ayraç içinde "hatalı varyant" sözü ile verilmiş.
189a	اولچر	<i>eultchur</i>	اولچور	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
189b	اولچی	<i>eultchu</i>	اولچو	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

				kısaltması ile verilmiş.
190b	اولغان	<i>olaghan</i>	اولاغان	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
191a	اولكه	<i>eulke</i>	اولكا - الكا	Madde açıklamasından sonra "ayrıca şöyle de yazılır" ifadesi ile verilmiş.
191b	اولماز	<i>olmaz</i>	اولمز	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
194a	اولوفر	<i>ulufer</i>	اولفر	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
194a	اولوك	<i>euluk</i>	اولك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
195b	اوماج	<i>omadj</i>	اماج	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
196a	آومق	<i>avmaq</i>	آوومق - آوغمق âvoumaq	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
196b	اوموز	<i>omouz</i>	اموز - اومز	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
198b	اون	<i>une</i>	اوك - اوى	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

198b	اونكو	<i>eungu</i>	اونكى - اوكو - اوكى	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
199a	اونوتمق	<i>ounoutmaq</i>	اونتمق	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
200a	اوہ	<i>ova</i>	اوا - اووا	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş ve ikinci varyantın nadir kullanıldığı belirtilmiş.
200a	اوہ لك	<i>uvèlik</i>	اوکہ لك uyèlik	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
203b	اويكن	<i>euïguèn</i>	اوكن	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
203b	اويكه	<i>euikè</i>	اوککه - اوفکه eufkè	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
204a	اويلوق	<i>ouïlouq</i>	اويلق	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
204b	اويله	<i>euilè</i>	اويلن euilen اوکله euylè	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
205b	اوين	<i>euyun</i>	اويون	Madde başından sonra ayrıç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

207b	اويۇق	<i>euyuk</i>	اويۇق ouyouq	Madde açıklamasından sonra "ayrıca şöyle de yazılır" ifadesi ile verilmiş.
209a	اويۇندۇ	<i>ouyoundou</i>	اويۇنتى	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
211b	آيا	<i>âya</i>	آيه	Madde açıklamasından sonra "ayrıca şöyle de yazılır" ifadesi ile verilmiş.
214b	ايبيك - ايبيك	<i>ibik - ipik</i>	ايبيك - ايبيك	Hem madde başı iki şekilde yazılarak varyant gösterilmiş hem de madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile ayrıca varyantlar verilmiş.
219b	ايچرو	<i>itchèri</i>	ايچره - ايچرى	Madde başından sonra ayraç içinde verilmiş ve ikinci varyantın nadir kullanıldığı belirtilmiş.
219b	ايچكى	<i>itchki</i>	ايچقى itchqe	Madde başından sonra yay ayraç içinde "daha az doğru" sözü ile verilmiş.
220b	ايچورمك	<i>itchirmek</i>	ايچرمك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
221b	ايديش	<i>idich</i>	ايدش	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

221b	اير	<i>er</i>	ير - ار	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
222b	ايرته	<i>érté</i>	ارته	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
223a	ايركج	<i>irkedj</i>	اركج	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
223a	ايركمك	<i>irkmek</i>	ايركمك irkimek	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
223b	ايرم	<i>eirim</i>	ايريم	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
223b	ايرماق	<i>ermaq</i>	ارماق - ايرمق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
225a	ايريك	<i>iriñ</i>	اريك - ايرين - ارين	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
225b	ايزك	<i>izèk</i>	ايزاق izaq	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
227b	ايشلك	<i>ichlik</i>	ايشليك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
228a	ايشه مك	<i>ichèmek</i>	اشه مك - ايشمك	Madde başından sonra yay ayraç içinde "daha az iyi" sözü ile verilmiş.

228b	ایشیتمک	<i>ichitmek</i>	ایشیتمک - اشتیمک	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
228b	ایشیق	<i>ēcheq</i>	ایشیق - اشق	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
230a	ایقنمق	<i>ēqenmaq</i>	ایقنمک	Madde başından sonra ayraç içinde "hatalı varyant" sözü ile verilmiş.
230a	ایک	<i>igh</i>	ایکی iyi	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
231a	ایکرنج	<i>igrendj - iyrendj</i>	ایکرنکج iyrengedj	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
233a	ایکه	<i>ikè - ika</i>	ایکا - ایا ika - iya - iye	Madde açıklamasından sonra "şöyle de yazılır" ifadesi ile verilmiş.
233a	ایکی	<i>ēgui</i>	ایگو ēgu	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
234a	ایکیز	<i>ikiz - èkiz</i>	اکیز - ایکز	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
237a	ایلشک	<i>ilichik</i>	ایلشک	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
238a	ایلغینجار	<i>ēlghendjar</i>	الغنجار	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

238a	ايلق	<i>eleq</i>	ايلق - ايليك - ايلك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
238b	ايلك - ايليك	<i>ilik</i>	ايلق <i>eleq</i>	Hem madde başı iki şekilde yazılarak varyant gösterilmiş hem de gönderme ile ayrıca varyant işaret edilmiş.
238b	ايلمك	<i>ilmek</i>	المك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
239a	ايلمك	<i>ilmek</i>	المك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
239a	ايلنج	<i>ilendj</i>	النچ	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
239b	ايليك	<i>ilik</i>	ايلك - الك	Madde başından sonra ayraç içinde "variantes" sözü ile verilmiş.
240b	ايليك	<i>ilik</i>	الك	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
241b	ايمزكنمك	<i>imizguenmek</i>	امز غنمق - ايميز غنمق	Madde açıklamasından sonra "ayrıca şöyle de yazılır" ifadesi ile verilmiş.
241b	ايميک	<i>imik</i>	اميک	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
242a	ايناق	<i>inaq</i>	اناق ايناغ inagh	Madde başından sonra ayraç içinde "var."

				kısaltması ile verilmiş.
243a	اينجو	<i>indjou</i>	اينجى indji	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
244b	اينش	<i>inich</i>	اينش	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
245a	اينك	<i>inèk</i>	انك	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
246a	اينى	<i>éni</i>	انى	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
246a	اينى	-	اينين inîn	Madde başından sonra ayraç içinde "variante" sözü ile verilmiş.
248a	ايوا	<i>âiva</i>	ايوه	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.
248a	ايواطنه	<i>ivatinè</i>	ايوه طنه	Madde başından sonra ayraç içinde "var." kısaltması ile verilmiş.

Daha önce Tablo 3.18’de sözlükte yalnızca gönderme işleviyle yer alan madde başları, Tablo 3.19’da ise yalnızca yazım varyantı olması gerekirken müstakil birer madde başı olarak sunulan maddeler listelenmişti (bk. 3.2.8. Madde başı türleri). Dış yapısal açıdan ele alındığında sözlüksel ekonomiyi bozan ve standart şekilde uygulanmamış olan bu sözlüksel tercihler, iç yapısal açıdan *Dictionnaire Turc-Français*’nin yazılı kaynaklar temelinde oluşturulduğunu doğrular, pasif kullanıcılara yazılı metinlerin çözümlemesi için zengin bir kaynak sunduğunu gösterir. Bununla birlikte uygulamada ikilikler mevcuttur: Varyantlar standart bir şekilde sunulmamış, bazen kısaltmalar ile etiketlenmiş bazen açıklamalar ile gösterilmiş bazense doğrudan

madde başının yazımında verilmiştir. İlk bakışta şöyle düşünülebilir: Madde başının yazımı birden çok şekilli gösterilmiştir, çünkü gösterilen yazımlar eşit derecede yaygındır. Fakat bu durumda madde başının yanında ayraç içinde verilen yazım varyantlarının hangi dereceye işaret ettiği yine anlaşılamamaktadır. Benzer şekilde daha güncel veya standart şekillerin de varyant olarak gösterilmesi ise sözlük kullanıcısı için erişilebilirlik noktasında zorluk yaratmaktadır. Bütün bunlara rağmen yazım varyantlarının çoğunlukla kısaltma (*var.*) ve bu kısaltmanın açılımları (*variante* ve *variantes*) ile etiketlenmiş veya gönderme maddesinden ana maddenin işaret edilmesi suretiyle sunulmuş olması; bazı maddelerde ise varyantlar için özel açıklamalar yapılması geri kalan varyantların sıklık ve yaygınlık olarak yeterli derecede ölçümlenememiş olduğu için farklı şekillerde sunulduğunu düşündürmektedir. *Dictionnaire Turc-Français*'deki iç yapısal tercihlerin açıklandığı bir kılavuz yahut bölüm bulunmadığından bu çıkarımın doğrulanması eldeki verilerle mümkün değildir.

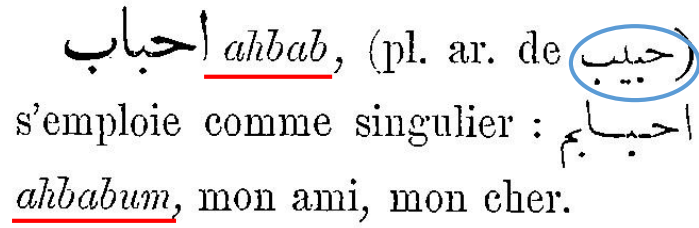
Diğer taraftan Meynard'ın sözlüğün girişindeki “temel varyantlar” (1881b, s. ix) ifadesinin ötesine geçildiği; eski şekillere, nadir kullanımlara, daha az doğru kabul edilen yazılışlara da yer verildiği görülür. Metin çözümlemeye yönelik bir sözlük için, özellikle de Türkçenin edebî kaynakları üzerinde öğrenim gören veya araştırma yapacak öğrencilere yönelik bir sözlük için bu, yerinde bir tercih ve faydalı bir uygulamadır.

3.3.2. Sesletim Bilgisi

Sözlüklerin temel birimleri olan madde başlarının, sözlük türünden bağımsız olarak ortaklaşmış temel işlevleri yazım ve sesletim bilgisi vermektir. Sesletim bilgisi genellikle madde başının bir unsuru olarak tipografik açıdan yazım bilgisi ile karışmayacak şekilde sunulur. Esas olarak tamamen veya kısmen aktif kullanıma yönelik sözlüklerde gerekli gibi görünse de pratik sebeplerden ötürü pasif kullanıma yönelik iki dilli sözlüklerde de elzem bir bilgi kategorisidir.

Tek amacı vurguya işaret etmek olmayan ayrıntılı sesletim bilgisinin genellikle madde başından hemen sonra, normal yazı tipi ve ayraç içinde verildiği görülür. Sesletim bilgisi; kelimelerin hangi seslerden oluştuğunu, seslerin uzunluğunu, vurgunun konumunu, kullanılan tonu göstermek için kullanılabilir. Sesletim bilgisinde temel alınan ölçünlü dildir. Fakat bir kelimenin ölçünlü dildeki sesletiminin bazen

yazımı ile uyumlu olmadığı görülür ki bu durumda sesletim bilgisi zaruri bir bilgi kategorisi niteliği taşır. Öte yandan bir kelimenin sesletiminin morfolojik birleşimlerle veya söz dizimsel birlikteliklerle değişimi de özellikle iki dilli sözlüklerde yer verilmesi gereken sesletim bilgileridir (Svensén, 1993, s. 64-70). İki dilli sözlük kullanıcılarının yabancı dilin fonetiği ile ilgili bilgiye ne derece hâkim olması gerektiği önceden belirlenmeli ve sesletime ilişkin temel bilgiler -hedef dildeki harflere veya harf birlikteliklerine karşılık gelen seslerin kaynak dildeki denklikleri gibi- sözlüğün arka kısmında gösterilmeli; temel bilgilere göre sapmalar ise sözlüğün ana gövdesindeki ilgili yerlerde sunulmalıdır (Berkov, 1990, s. 102). *Dictionnaire Turc-Français*'deki sesletim bilgisi, Arap harfli madde başının ardından eğik yazı tipi ile dizilmiş Latin harfli çeviri yazı şeklinde sunulmuştur ve sesletim bilgisinden önce herhangi bir noktalama işareti kullanılmazken sonrasında virgül kullanılması, bu bilgi kategorisini maddenin ana unsuru olan madde başının bir parçası hâline getirmiştir. Sözlükte yalnızca madde başlarının değil iç maddelerin ve örneklerin de sesletim bilgisinin verildiği ve bu bilginin, madde başının sesletim bilgisi ile aynı düzende sunulduğu görülür.

أحباب ahbab, (pl. ar. de حبيب)
s'emploie comme singulier : أحبايم
ahbabum, mon ami, mon cher.

Şekil 3. 18. Sesletim bilgisinin sunumuna örnek olarak *ahbab* (21a).

Şekil 3.18'de görüldüğü gibi madde başından yahut madde içindeki Arap harfli Türkçe kısımlardan hemen sonra sesletim bilgisi verilmiştir. Bununla birlikte madde başından sonra ayraç içinde verilen köken bilgisindeki Arapça kelimenin (*habîb*) sesletim bilgisi yoktur. *Elif* harfindeki diğer örnekler incelendiğinde açıklama, tanım ve diğer bilgi kategorilerinde Türkçe dışındaki dillerle -ister Arap harfli ister Grek harfli isterse Latin harfli olsun- yazılan kelimeler için sesletim bilgisine birkaç madde (*euздèn*, 161b; *oq*, 177b; *îd*, 221a) dışında yer verilmediği görülmektedir. Bu uygulama sözlüksel ekonomi ve sözlüğün amacı açısından uygundur. Zira iki dilli sözlükler için sesletim bilgisi, hedef dilin konuşurlarının kaynak dildeki metinleri telaffuz edebilmesi için ihtiyaç duyduğu bir bilgi kategorisidir. Prensip olarak

sözlükteki sesletim bilgisinin sunumu ve hedef dilin konuşurları için kaynak dilin sesletim esaslarına ilişkin bir açıklama veya “ek” de kullanıcılar için gereklidir (Zgusta, 1971, s. 326). Fakat *Dictionnaire Turc-Français*’de bu türden bir açıklama veya ek bulunmamaktadır. Bunlarla birlikte *Dictionnaire Turc-Français*’nin elif harfinde 7 madde başı, 36 iç madde ve 4 örneğin sesletim bilgisi yoktur. Yanı sıra 344 gönderme (“bk.”) ve 296 karşılaştırma maddesi (“krş.”) ile madde içinde verilen 123 eş ve yakın anlamlı söz ile 221 ilgili sözün sesletim bilgisi verilmemiştir.

Sesletim bilgisinin sunumundaki temel ilke, bir sesin iki ya da daha fazla sembol ile değil tek sembolle gösterilmesidir. Günümüzde sesletim bilgisi için uluslararası standart, IPA sistemidir (Svensén, 1993, s. 71). Önceki yüzyıllarda hazırlanan sözlükler için böyle bir standart henüz söz konusu olmadığından sesletim bilgisi için sözlük kullanıcısının dilinin esas alındığı görülür. Bunun Türkçe için en belirgin örnekleri, çeviri yazılı sözlüklerde yer alır. Kartallıoğlu, Osmanlı Türkçesi telaffuzlarının ana kaynakları arasında kullandığı ve içlerinde sözlük, gramer ve konuşma kılavuzlarının da olduğu eserlerdeki ses-harf karşılıklarını verir (2022, s. 13-27) ve durumu “İncelenen Latin, Latin-Arap harfli eserlerde, Türkçenin bazı ünlü ve ünsüzleri için farklı işaretler kullanılmıştır. Bu işaretler, bazen tek bir harf bazen de harf birleşkelerinden ibarettir ve eserin dilinin Latince, İtalyanca, İngilizce, Fransızca ve Almanca olmasına göre farklılık gösterir.” şeklinde özetler (2022, s. 13). Kartallıoğlu’nun (2022, s. 13-27) karşılık tablolarını sunduğu kaynaklardan 16’sı³⁰ bir

³⁰ 1. Holderman’ın *Grammaire turque* adlı 1730 tarihli gramer kitabı. Tablo 3.21’de “Hol.” şeklinde kısaltılmıştır.

2. Viguier’in *Éléments de la langue turque* adlı 1790 tarihli gramer kitabı. Tablo 3.21’de “Vig.” şeklinde kısaltılmıştır.

3. Preindle’nin *Grammaire turque* adlı 1790 tarihli gramer kitabı. Tablo 3.21’de “Pre.” şeklinde kısaltılmıştır.

4. Jaubert’in *Éléments de la grammaire turke* adlı 1833 tarihli gramer kitabı. Tablo 3.21’de “Jau.” şeklinde kısaltılmıştır.

5. Schroeder’in *Grammaire turque* adlı 1835 tarihli gramer kitabı. Tablo 3.21’de “Sch.” şeklinde kısaltılmıştır.

6. Hindoğlu’nun *Hazine-i Lugat ou Dictionnaire Turc-Français* adlı 1838 tarihli sözlüğü. Tablo 3.21’de “Hin.” şeklinde kısaltılmıştır.

7. Bianchi’nin *Dictionnaire Français-Turc* adlı 1835-1850 tarihli sözlüğü. Tablo 3.21’de “Bia.” şeklinde kısaltılmıştır.

8. Pihan’ın *Glossaire des mots français tirés de l’arabe, du persan et du turc* adlı 1847 tarihli sözlüğü. Tablo 3.21’de “Pih.” şeklinde kısaltılmıştır.

9. Dieterici’nin *Chrestomathie Ottomane* adlı sözlük ve gramer bilgileri de ihtiva eden kitabı. Tablo 3.21’de “Die.” şeklinde kısaltılmıştır.

10. Catergian’ın *Guide de conversation Turc-Français-Allemand* adlı 1855 tarihli konuşma kılavuzu. Tablo 3.21’de “Cat.” şeklinde kısaltılmıştır.

11. Mallouf’un *Dictionnaire Turc-Français* adlı 1863-1867 tarihli sözlüğü. Tablo 3.21’de “Mal.” şeklinde kısaltılmıştır.

yönü Fransızca olan sözlük ve konuşma kılavuzları ile Fransızca yazılmış Türkçe gramer kitaplarından müteşekkil olup bu eserlerden birisi de Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'sidir. Kartallıoğlu'nun (2022) tespitlerine göre Fransızca kaynaklardaki ses-harf karşılığı tabloları şu şekilde bir araya getirilebilir:

Tablo 3. 21. Fransızca kaynaklardaki ses-harf karşılıkları.

harf	Hol.	Vig.	Pre.	Jau.	Sch.	Hin.	Bia.	Pih.	Die.	Cat.	Mal.	Cal.	Sam.	You.	Mey.
ses															
/a/	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
/e/	e	é	e	e	e	é	e	e	e	é	é	é	è	è	è, e
/ɪ/	i, y	e	i, y	e, i	i	e	e, i, y	e, ɪ	y	y	ɛ	e	y	e, y	ɛ, y
/i/	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i
/o/	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
/ö/	eu	eu	ö, o	eu	ö, o	eu	eu	o	eu	eu	eu	eu	æ, eu	eu	eu
/u/	ou, u	ou	ou, u	ou, u	u	ou	ou	ou	ou	ou	ou	ou	ou	ou	ou, u
/ü/	u	u	u, ou	u	ü, u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u
/c/	dg	dj	d/ch	dj	dzs	dj	dj	dj	dj	dj	dj	dj	dj	ğ	dj
/ç/	tch	tch	t/ch	tch	ts	tj	tch	ch	tch	tch	tch	tch	tch	ç	tch

12. Calfa'nın *Dictionnaire de Poche Français-Turc* adlı 1869 tarihli sözlüğü ve *Guide de la conversation* adlı 1854 tarihli konuşma kılavuzu. Tablo 3.21'de "Cal." şeklinde kısaltılmıştır.

13. Şemseddin Sami'nin *Kamus-ı Fransevi* adlı 1885 tarihli sözlüğü. Tablo 3.21'de "Sam." şeklinde kısaltılmıştır.

14. Youssouf'un *Dictionnaire Turc-Français* adlı 1888 tarihli sözlüğü. Tablo 3.21'de "You." şeklinde kısaltılmıştır.

15. Meynard'ın bu çalışmanın konusu olan *Dictionnaire Turc-Français* adlı 1881-1886 tarihli sözlüğü. Tablo 3.21'de "Mey." şeklinde kısaltılmıştır.

/g/	gui	gui, gu				gui, gu	gui, gu		gui, gu		gui, gu	gui	gui, gu		gui, gu
/ğ/	gh	gh	gh	gh	gh	gh	gh		gh		gh	gh		gh	gh
/h/	qh	h, qh		h, kh	h, kh	h, qh	h, kh	h, kh	h, kh		k, kh		h, kh		h, kh
/k/				k, q			k, q	c	k, q		q				k, q
/ŋ/		n	ng	ñ			ñ		ñ					ŋ	ñ
/s/		f	s, f		sz		s, c, ç		s, ç			s			
/ş/	ch	ch	ſch	ch	s	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch
/t/							t, th		t, th						
/v/		v, u		v, u, w	u										
/y/	i, ĩ			i, ĩ	i, j		ĩ		ĩ	ĩ	ĩ		ĩ		y, i

Kartallıoğlu tabloları “ünlüleri karşılayan harflerin tamamı, ünsüzlerden ise Türkiye Türkçesi alfabesine göre farklılık gösteren harfler (2022, s. 13)” esasında oluşturmuştur. Tabloda takip edileceği üzere birkaç ses için birkaç eserde kullanılan farklı harfler dışında Fransızca kaynaklardaki uygulama neredeyse ortak bir sistematik düzendedir. Buradan yola çıkılarak Meynard’ın *Dictionnaire Turc-Français*’de sesletim bilgisi için kullandığı çeviri yazı sisteminin Fransız kullanıcıların aşına olduğu bir usulle oluşturulduğu değerlendirilebilir.

Fransızcanın sesletim-yazım ilişkisi ile Meynard’ın uygulamasını aşağıdaki tablo üzerinden karşılaştırmak mümkündür:

Tablo 3. 22. Fransızca yazım ile sözlüğün çeviri yazı sisteminin karşılaştırması.

Fransızcadaki yazım ³¹	Sesletim	Dictionnaire Turc-Français'deki çeviri yazı
<i>a</i>	/a/	<i>a</i>
<i>â</i>	/aa/	<i>â</i>
1. <i>ai</i> 2. tek heceliler hariç ve söz sonunda -es takısı hariç iki ünsüz arasında <i>e</i>	/e/	<i>e</i>
<i>é</i>	kapalı /e/	<i>é</i>
<i>è</i>	açık/kısa /e/	<i>è</i>
<i>i, y</i>	/i/	<i>i, y</i>
-	/ı/	<i>ē, i, î, y</i>
1. <i>o, ô</i> 2. <i>au, eau</i>	/o/	<i>o, ô</i>
1. <i>e</i> 2. <i>æ</i>	/ö/	<i>eu</i>
<i>ou</i>	/u/	<i>ou</i>
<i>u</i>	/ü/	<i>u</i>
<i>b</i>	/b/	<i>b</i>
<i>dj</i>	/c/	<i>dj</i>
<i>tch</i>	/ç/	<i>tch</i>
<i>d</i>	/d/	<i>d</i>

³¹ Fransız alfabesi 26 harften oluşmaktadır ve bu harfler arasında özel, aksan işaretli harfler yoktur. Bununla birlikte bu aksanlı harfler ve özel karakterler sesletime özgü durumları bildirir. Bundan ötürü tabloda gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Demiral ve Kaya, 2016.

<i>ph, f</i>	/f/	<i>f</i>
<i>ga/go/gu/gl/gr</i> harf birlikteliklerinde <i>g</i>	kalın/art damaksıl /g/	<i>gh, g</i>
<i>gu/gui/guy</i> birlikteliklerinde <i>g</i>	ince/ön damaksıl /g/	<i>gu</i>
-	/h/	<i>kh, h</i>
<i>ge/gi/gy</i> harf birlikteliklerinde <i>g</i>	/j/	<i>j</i>
1. <i>ca/co/cu/cæ/cl/cr</i> harf birlikteliklerinde <i>c</i> 2. söz sonunda <i>c</i> 3. <i>chr-chl</i> 4. <i>qu</i> (sonrasındaki ünlüye göre kalın veya ince)	/k/	1. <i>k</i> (ince/ön damaksıl) 2. <i>kia</i> birlikteliğinde <i>ki</i> 3. <i>q</i> ve <i>qu</i> (kalın/art damaksıl)
<i>l</i>	/l/	<i>l</i>
<i>m</i>	/m/	<i>m</i>
1. <i>n</i> 2. hece veya söz sonunda - <i>am/-em/-im/-ym/-um</i> birlikteliğinde <i>m</i>	/n/	<i>n</i>
<i>gn</i>	/ɲ/	<i>ñ</i>
<i>p</i>	/p/	<i>p</i>
<i>r</i>	/r/	<i>r</i>
1. <i>ce/ci/cy</i> harf birlikteliklerinde <i>c</i> 2. <i>ç</i> 3. hece başında ve önceki hece ünsüzle biterse <i>s</i>	/s/	<i>s, ç</i>

4. -tion takısında t		
iki ünlü arasında ss	/s/	bazen iki ünlü arasında ve bazen tek hecelilerin sonunda ss
ch	/ʃ/	ch
t	/t/	t
w, v	/v/	v
1. hece başında y 2. -ill	/y/	y, ĩ, i
1. z 2. iki ünlü arasında s	/z/	z
genellikle yabancı kelimelerde, hece ayırıcı olarak ĩ	/i/ veya /y/	ĩ

Meynard'ın çeviri yazı usulü uygulamadan yola çıkılarak belirlenmektedir, zira sözlüğün başında veya sonunda çeviri yazıya ilişkin bir izahat yoktur. Zaten *Dictionnaire Turc-Français*'de verilen sesletim bilgisinin bazı yerlerde Tablo 3.22'de gösterilen düzenden ayrıldığı da görülür. Örneğin sözlükte /gâ/ sesi için *guia* harflerinin kullanıldığı görülür, ancak birkaç yerde bu uygulama bozulur: *rouzgiar* *èsmek*, 57b gibi. Benzer şekilde genel düzenden ve uygulamadan hareketle /kâ/ sesi için *kia* harflerinin kullanımı beklenir, çoğu yerde de bu şekildedir; fakat birkaç örnekte /k/'nin inceliğine işaret eden *i* harfi eksik kalmıştır: *ilk* maddesinin içinde *ilk hikayet*, 197b gibi. Genel uygulamaya aykırı örnekler sayıca azdır. Bundan ötürü bunların matbaa hatasından mı kaynaklandığı sehven mi böyle yazıldığı yahut bir ağız özelliğinin gösterilmeye çalışılmasından ötürü mü kasten tercih edildiğini tespit etmek güçtür. Örneğin *hikâyet* kelimesinin *Dictionnaire Turc-Français*'deki genel görünümü ele alındığında elde yalnızca iki farklı yerde iki farklı sesletim bilgisinin mevcut olduğu görülür: *èvvèl* maddesinde *èvvèl hikayet*, 186b; *chikiayet* maddesinde *hikiayet deil chikiayetder*, II, 117a. Hâl böyle olunca eldeki bilgiler, genel bir değerlendirme yapmaya elverişli veri sunmaz. Altun'un (2024) *Dictionnaire Turc-Français*'deki

sesletim bilgisi sorunları ile ilgili *Lehce-i Osmanî*'yi muhtemel kontrol noktası olarak değerlendirmesinden hareketle bu esere başvurulmak istendiğinde *Lehce-i Osmanî*'nin *Dictionnaire Turc-Français*'ye kaynaklık eden baskısındaki ilk maddesinin içinde (1876, s. 157) *ilk hikâyet* sözünün olmaması ve *evvel*, *hikâyet*, *şikâyet* maddelerinin ise bulunmaması sebebiyle doğrudan karşılaştırma yapma imkânı yoktur. Kartallıoğlu'nun *Dictionnaire Turc-Français* gibi çeviri yazılı metinlerden derlediği bilgilerle kıyaslamaya gidildiğinde ise *hikâyet* sözündeki /k/ ve /a/ seslerinin ince telaffuz edilmediği bir kayda rastlanmaz (2022, s. 138). Bugün Anadolu ağızlarında ve bilhassa alıntı kelimelerde /k/ sesinin kalınlaştığı yani art damaksıllaştığı örnekler mevcuttur (bk. İlker, 2017, s. 115), fakat *Dictionnaire Turc-Français*'de yukarıda belirtilen sesletim bilgisinin bir ağız özelliğini mi yansıttığının sözlüksel verilerden hareketle tespit edilmesi mümkün değildir.

/d/ sesi için düzenli olarak *d* harfi kullanılmıştır: örneğin *âdaq*, 26a. Bu uygulama *tı* harfi ile yazılıp /d/ telaffuz edilen seslerde kullanıcı için ayırt edici bir bilgi sunar: örneğin *âda*, 71b- 72a. Diğer yandan ister *tı* ister *te* ile yazılmış olsun /t/ sesi *t* harfi ile gösterilmiştir: *apal tapal*, 7a; *âtaq*, 10a; *ètèk*, 11a; *âkhlat*, 24a gibi.

Arap harfli Türkçe metinlerde üç farklı harfle (*ha*, *hı*, *he*) yazılan bugün Türkçede yalnızca *h* harfi ile gösterilen /h/ sesi için *Dictionnaire Turc-Français*'de *h* ve *kh* harfleri kullanılmıştır. *Ha* ve *he* için *h*, *hı* içinse *kh* tercih edilmiştir: *ahâd*, 21a; *ahmaq*, 22a; *Ibrahim*, 4a; *istihlak*, 52a; *âkhcham*, 23a; *ekhtar*, 24a gibi. Söz sonunda yer alıp /e/ veya /a/ sesletilen *he* harfleri sesletildikleri gibi gösterilmiştir; *elif* harfindeki maddelerden yalnızca birisinde söz sonundaki bu ses *èh* harf birlikteliği ile işaretlenmiştir: *èchbèh*, 61a.

Arap harfli Türkçe metinlerde -yine- üç farklı harfle (*sin*, *sad*, peltek *s*) yazılan bugün Türkçede yalnızca *s* harfi ile gösterilen /s/ sesi için *Dictionnaire Turc-Français*'de *ç* ve *s* harfleri kullanılmıştır. Çoğunlukla art damaksıl ünlülerle birlikte *ç*, ön damaksıl ünlülerle birlikte *s* kullanıldığı görülür: *âq âçma* 83b; *âq siñir*, 84a; *âq çou*, 84a; *feçade euksulèmek*, 92b gibi. Fakat bunun aksine örnekler de vardır: *èçer*, 15a; *èçèdi*, 53a; *èçirguèmek*, 53b; *èçèn*, 57b; *içilik*, 226a; *ipsoros*, 7a; *âpansez*, 7a; *ârastè*, 30b; *ârslan*, 35b; *âstar*, 47b gibi. Hatta bazı durumlarda aynı kelimenin çeviri yazısının farklı şekilde yapıldığı da görülmektedir: *itchèriçi*, 219b; *âiiva guibi dicharusu çagh itcherisi tchuruk*, 248a; *âdje sou*, 18a; *âq çou*, 84a gibi. Meynard'ın, hangi harfi niçin ve nerelerde kullandığına dair bir açıklaması olmadığından eldeki

verilerden hareketle tercihinin sebebini belirlemek yahut bazı yerlerde harfleri sehven birbirinin yerine kullanmış olup olmadığını tespit etmek mümkün değildir. Tek heceli olup Arap harfli yazımında şedde ile harekelenmiş söz sonu s'ler çift s ile gösterilmiştir: *ess*, 66a gibi. Bu tür kelimeler s harfi ile başlayan bir ek ile çekime veya türetime girmişse kökteki s'ler ile ekin arasında kısa çizgi kullanılmıştır: *ess-sez*, 66a gibi. Yanı sıra şedde ile harekelenmemiş olup çift s ile gösterilen s'ler de vardır: *âqtarma oussoule*, 84b; *oussanmaq*, 170b; *bagthcè qapoussou*, 269b gibi. Bu, özellikle tercih edilmiş bir uygulama gibidir; bu uygulamanın tercih edildiği kelimelerde çift /s/ sesletimi mümkün görünmektedir. Bunlarla birlikte iyelik (*haïvan âghousou*, 80b; *âqtchè kèçèse*, 85a; *tach eyriltisi*, 90b gibi), kip ve şahıs ekleri (*â siz misiñiz*, 1a; *âdame âldatmeçhsin*, 106a gibi) ile türetim eklerinde (*âzamsamaq*, 44b; *èksiz*, 88b; *ouïqousezleq*, 203a; *vêfasez dost sudsez inèk*, 245a gibi) daha çok s harfinin tercih edildiği, fakat bu uygulamanın da yer yer (*ât qasneçe*, 8a; *ikiçi*, 233b gibi) bozulduğu görülür.

Ayin harfinin Türkçede tam olarak Arapçadaki ses karşılığının olmadığı ve genellikle *aa* harf birlikteliği ile uzun /a/ sesine işaret edilerek veya kesme işareti ile vurgusu belirtilerek yazı çevirimi yapıldığı görülür: *medjlisi aalii idjraat*, 17a; *iddy'a*, 27a; *iz'an*, 28a; *irtifa'*, 33a; *'aïn baqar èriyi*, 42a; *isti'djal*, 50b gibi. Bazen de Fransızcadaki gibi hece ayırıcı özellikte /i/ ve /y/ sesi için kullanılan *î* harfi ile işaretlenir ki bu tür durumlarda sesin Türkçede /y/'ye kaydığı ve asıl olarak /y/ sesi için kullanılan *î* harfine bundan ötürü başvurulduğu görülür: *èrbaïn*, 31b gibi.

Ön damaksıl bir ünsüz olup sesletimi /i/'ye yakın olduğu için yarı ünlü olarak da adlandırılan *y*'nin sesletim bilgisi *y*, *i* ve *î* harfleriyle gösterilmiştir: *èpèyi*, 6b; *âpoul âpoul yurumek*, 7b; *èt souye*, 9a; *idarè iili*, 26a; *indjouñe domouz boiouninè taqma*, 243b; *âbloqaïa âlmaq*, 5a; *ât meïdane*, 8a; *soï ât*, 8a gibi. Fransızcada *î* harfi, genellikle yabancı kelimelerde ve hece ayırıcı olarak /i/ ve /y/ seslerini vermek üzere kullanılır, söz başında kullanılmaz; aynı şekilde *Dictionnaire Turc-Français*'nin incelenen maddelerinde de bu harfin /y/ sesi için söz içinde veya söz sonunda kullanıldığı görülür. Bununla birlikte /y/ sesi için kullanılan harflerin her zaman düzenli bir tercihin sonucu olmadığı görülmektedir. Örneğin içinde /y/ sesini barındıran aynı kelimelerin sesletim bilgisi farklılaşabilmektedir: *idarè iili*, 26a, *it yili*, 217a; *âghadj nè tarafa eïlirsè ol tarafa duchèr*, 75b-76a, *âghadj nè tarafa èyilirsè ol tarafa duchèr*, 96a gibi. Bazı örneklerde ise çeviri yazıda kullanılan *i* ve *y* harflerinin /i/ sesine mi /y/ sesine mi

karşılık kullanıldığı sözlüksel veriler ışığında anlaşılamamaktadır, zira /y/ sesinin karakteristik özelliğinden ötürü her ikisi de uygun düşmektedir: *ebnyè*, 5b; *ihyat*, 21a; *ihzaryè*, 21b; *ipini surièn*, 215a; *Aya Sofia*, 211b gibi. Bu tür örneklerle bakarak kelime bazında sesletim özelliklerini çıkarmaya çalışmak ise uygulamadaki ikiliklerden ötürü mümkün değildir.

Ön damaksıl ünlülerden sonra sesletimi /y/’ye dönen, art damaksıl ünlüleri ise uzatan, bugün ölçünlü dilde fonem olmasa da yazı dilinde karşılığı bulunan ğ harfi, etimolojik imla tercihinin Türk yazı dilindeki yansımalarındandır. *Dictionnaire Turc-Français*’de Meynard, bugün ğ harfine karşılık gelen *kef* harflerinin çeviri yazısını temel sesletim özelliğine uygun şekilde yapmıştır; yani ön damaksıl ünlülerin yanında bugün ğ harfi ile işaretlenen ses, temel özelliğine uygun olarak /y/ sesini işaret eden *î* ve *y* harfleri ile gösterilmiştir: *èydich*, 89b; *èîrèti*, 90a; *èylenmek*, 95a gibi. Söz içinde art damaksıl ünlülerin yanında olup bugün Türkçede ğ harfi ile gösterilen art damaksıl /g/ ise *gayın* harfine karşılık olarak kullanılan *gh* harf birlikteliğiyle gösterilmektedir: *armaghan*, 39b; *âchaghe*, 60b; *âghadj*, 75b gibi. Bu noktada iki farklı sesletim bilgisi sunumu söz konusudur: Bugünkü ğ harfine karşılık gelen ve telaffuzu /y/’ye dönen ses, bu özelliğe uygun olarak Meynard tarafından /y/ sesini gösteren harflerle işaretlenmiştir. Fakat bugün geçiş sesi (varyant ses) yaratan yani art damaksıl ünlülerde uzama ve bir tür yumuşak geçiş sesi ortaya çıkaran ğ harfi, *gayın* harfine karşılık *gh* harf birlikteliği ile işaretlenmiştir. Örneğin bugün *ağaç* kelimesinin sesletimi IPA’ya göre *a~aç* şeklindedir (Mete, 2020, s. 8), yani iki /a/ arasında geçiş sesi söz konusu olup ğ harfi için belirgin başka bir ses işitilmez. Fakat Meynard sesletim bilgisini *âghadj* şeklinde verir ve buna göre *gh* harf birlikteliği art damaksıl bir /g/ sesine işaret eder. Bu durum yalnızca Meynard’ın sözlüğünde değil, diğer pek çok çeviri yazılı sözlükte de böyledir; ancak bir kısmında bugünkü sesletime uygun bilgiler de mevcuttur: *âağ*, *aâç* (Kartallıoğlu, 2022, s. 42b). *Ağaç* sözünün sesletimini, Türkçe ders kitabı olan eserinde *âağ* şeklinde gösteren Manissadjian’dır (1893, s. 6); *gayın* bahsinde bu harfi, Yunanca ve Almancadan karşılıklarını vererek açıklar ve “İstanbul’da genellikle duyulmaz” diye ekler. *Aâç* ise Deny’de geçer (1921, s. 65). Deny’nin eseri bir gramer kitabı olduğundan sözlük gibi yalnızca sesletim bilgisi vermemiş, o da açıklama yapmıştır: Özetle Osmanlı Türkçesinde *gayın* harfinin telaffuzunun Arapçadakinden ve diğer Doğu grubu Türk lehçelerinden farklı olduğunu, gırtlaktan değil dilin arka kısmı ile damak arasında kalan hafif boşluktan

çıkıldığını, bazen artikülasyonunun çok daha bulanık hâle gelerek komşu sesi uzattığını söyler ve *ağaç* kelimesini de buna örnek olarak gösterir (Deny, 1921, s. 65): *ağaç* > *a'ač* > *aač*. Eldeki bilgilere göre sözlüklerde, komşu olduğu art damaksıl ünlüleri uzatarak geçiş sesi oluşturan *gayın* harflerinin yazı çeviriminden ziyade harf çeviriminin yapıldığı görülmektedir. Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'sinde de uygulama böyledir ve sözlük kullanıcısına verilen bilgi ile art damaksıl bir /g/'nin sesletilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Bu tercihin sebebi belki de söz başındaki art damaksıl /g/ sesi için *gh* harf birlikteliğinin kullanılması ve *gayın* harfinin yazı çeviriminin böylece tekleştirilmesi olabilir.

Bugün ölçünlü Türkçede fonem olmayıp yazı dilinde de harf karşılığı bulunmayan kapalı /e/ ve damak /n/'si *Dictionnaire Turc-Français*'de sesletim bilgisi verilen seslerdendir: *ér* - *érken* (222a), *érmek* (224a), *échik* (227b), *roum-éli* (235a), *énmek* (245a) örneklerindeki gibi kapalı /e/ için *é* harfi kullanılmıştır. Damak /n/'si içinse İspanyol *n*'si denilen üstü tilde ile işaretli *n* harfi yani *ñ* kullanılmıştır. Arap harfli yazımda *kef* harfi ile gösterilen; kelimelerin kökünde veya gövdesinde, teklik ve çokluk 2. şahıs iyelik ekleri ve şahıs eklerinde, ilgi durumu eklerinde kullanılan bu sesin *Dictionnaire Turc-Français*'de gösterilişine şunlar örnektir: *èñ* (88b), *âñermaq* (90b), *âñsez* (92b), *çoñ bahar* (107b), *èlmaniñ yarisi ô yarisi bou* (109a), *év çahibiniñ bir èvi var kiradjiniñ biñ èvi* (130b), *euçeramadeghuñ èli eup bacheña qo* (133a). Damak /n/'sinin 19. yüzyılda ölçünlü dilde dış ünsüzü olan /n/'ye dönmüş olabileceğini işaret eden veriler bulunmaktadır: Bazı çeviri yazılı sözlük ve gramerlerde damak /n/'sini gösteren özel bir işaret kullanılmamış, ister sağır *kef* ile ister normal *kef* ile yazılmış olsun çeviri yazısı *n* harfi ile yapılmıştır (Doruk, 2022, s. 150). Buna karşın *kef* ile yazılan bu sesin damaksıl bir ses olduğu diğer pek çok kaynakta gösterilmiştir (bk. Tablo 3.21). Meynard'ın, kullandığı çeviri yazı düzenine ilişkin açıklama yapmamasından ötürü *ñ* harfinin damaksıl /n/'ye işaret ettiğini varsaymak gerekir.

Dictionnaire Turc-Français'de /o/ sesi için *o* harfi kullanılmıştır. Bununla birlikte *elif* harfi ile başlayan madde başları, iç maddeler ve madde içi örnekler incelendiğinde iki kelimenin yazımında (*o* zamiri ve *on* sayı adı) *ô* kullanıldığı görülür: *ônuñ*, 127b; *ô*, *ôl*, 131a; *ôn*, 197b. Bu kullanım Doruk tarafından da Jaubert'in grameri üzerinden tanıklanmış, “Yazar yalnızca *on* ‘10 ve X rakamlarının adı’ kelimesi ve bu kelimeyle kurulan diğer sayı adlarında bu yazıbirimi kullanmıştır.” dipnotuyla

açıklanmıştır (2022, s. 36). Jaubert’ten farklı olarak Meynard’da “o” zamirinin de böyle gösterildiği görülmektedir. Aynı uygulamaya Fransızcada iyelik zamirlerindeki *ô* harfinde de rastlanır: *le nôtre, les vôtres* gibi. Eldeki örneklerden hareketle Fransızcada düzeltme işaretinin (*accent circonflexe*) *o* ünlüsüne kattığı yarı kapalı sesletimin gösterilmeye çalışıldığı düşünülmektedir.

Ele alınan ses ve harflere ilişkin durumlarla birlikte Tablo 3.22’de listelenen sesler ve harf karşılıkları büyük ölçüde düzenli bir şekilde kullanılmıştır. Bu düzen içinde *kâğıt* sözü için *kiahat* (*ibra kiahate*, 3b; *èbru kiahat*, 4a gibi), *usturlap* sözü için *esterlab* (53b), *pişmanlık* sözü için *peuchmanleq* (*çoñ peuchmanleq èlè guirmez*, 99a), kalıp ifade içinde *ısırmak* için *euçermaq* (*euçeramadeghenden euper*, 133a), *upuzun* sözü için *eup ouzoun* (165b), *zavallı* için *zivalli* (*zivalli èlini ovar*, 174b), *avukat* sözü için *âvoqat* (199b) kullanımı dikkat çekicidir.

Kâğıt sözü için 19. yüzyılın çeviri yazılı metinlerinde “kâhad, kâhat, kâğıd, kâgat, kâd, kât” sesletimlerine rastlanmaktadır (Kartallıoğlu, 2022, s. 160); Meynard’ın verdiği bilgi *kiahat* şeklinde olup bu da *kâhat* sesletimine denk gelmektedir. Farklı kaynaklarda birden çok sesletimi kayıtlı bir söz için bu bilgi değer taşır.

Usturlap sözü için verilen ve “ıstırlab”a denk gelen *esterlab* bilgisine ise 19. yüzyıl sözlüklerinde rastlanmamıştır; kelimenin sesletimini Kieffer ve Bianchi *ousthourlâb* (1835, s. 39b), Şemseddin Sami *usturlâb* (1885, s. 91a) şeklinde vermiştir.

Pişmanlık için *çoñ peuchmanleq èlè guirmez* (99a) kalıp sözü içinde *peuchmanleq* yazılmıştır. Sözlükte *pişmanlık* sözüne madde başı olarak yer verilmemiştir, ancak *pişman* maddesinin altında bu söz iç madde olarak yer alır (*pichmanleq*, 402b) ve buradaki hâlimden farklıdır. *Eu* harf birlikteliği Tablo 3.22’de tespit edildiği üzere /ö/ sesi için kullanılmaktadır; fakat *çoñ peuchmanleq èlè guirmez* örneğinde ve buna benzer birkaç örnekte daha (*ètlü cheftaleu*, 9b, *âkheur*, 23a; *âreu*, 41a; *âreuq*, 41b; *âzeu*, 45b, *èzilip beuzulmek*, 45a gibi) /ö/ dışında sesleri (genellikle /u/ veya /ü/) gösterdiği görülmektedir. Örneklerden hareketle sesletimdeki yuvarlaklaşmayı işaret ettiği tahmin edilmektedir. Bazense iki, hatta üç farklı kullanımla karşılaşılır; bu kullanımlar incelendiğinde sesletim bilgisinin bilinçli bir seçimin sonucu olup olmadığı tartışmalı hâle gelir: *âghez oteu*, 78b; *âghou oteu*, 80b; *qoyoun ote*, 248a gibi. “Otu” sözü, üç farklı çeviri yazı ile gösterilmiştir; ancak Arap

harfli yazılışları aynıdır. Bu noktada, Meynard çeviri yazı ilkelerini izah etmemiş olduğundan sesletim bilgisinin hakiki bir ayrıma mı işaret ettiği tespit edilememektedir, ancak ve ancak konu hakkında tahmin yürütülebilir. Bununla birlikte ana dili Türkçe olmayan sözlük kullanıcısı için bu durumun kafa karışıklığı yaratacağı muhakkaktır. Benzer bir durum *ısırmak* sözü için verilen sesletim bilgisinde de görülür: **euçeramadeghenden euper**, 133a. Bu iç maddedeki sesletim bilgisi, madde başı olarak verilen *ısırmak* sözünün sesletim bilgisinden -yine- farklıdır: **eçermaq**, 67a. Meynard'ın kullanıcılar için bu tür hususları açıklaması gerekirdi, elde böyle bir açıklama olmaması kullanıcıda farklı kelimelerle uğraştığı izlenimi uyandırarak hata yapma ihtimalini artırır. *Upuzun* sözü için **eup ouzoun** (165b) şeklinde verilen çeviri yazı da ancak ve ancak yukarıdaki örnekler ışığında anlaşılabilir niteliktedir. Buna benzer örnekler sözlük kullanıcısına ağır bir yük yüklemektedir.

Zavallı sözü için sesletim bilgisi *zivalli* (**zivalli** *èlini ovar*, 174b) şeklinde sunulmuştur. *Dictionnaire Turc-Français*'nin ikinci cildinde *zavallı* sözü madde başı olarak bulunur ve sesletimi de *zevallu* olarak verilmiştir. (1886, s. 48). Bu sesletim için herhangi bir varyant da sunulmamıştır. *Zavallı* sözü ile ilişkili olarak *zeval~zaval* kelimelerinin sözlükteki durumuna bakıldığında kelimenin sesletiminin *zeval* olarak verildiği, *zaval*'ın ise halk ağzındaki şekil olarak belirtildiği görülür. Sözlüğün geri kalanı incelendiğinde ise bu sözün iki farklı yerde *zival* olarak geçtiğine rastlanır: *chahîne tchâilaqlardan zival* olmaz, 136b; *âdje qabagha zival* yoqter, 488a. *Zival* ve *zivalli* sesletimine kalıp sözlerde rastlanması, Meynard'ın bu tür sözlük birimleri için başvurduğu kaynakta bu kelimelerin böyle geçtiğini akla getirir. Meynard'ın çokça yararlandığını belirttiği kaynaklardan Arcère'in sözlüğüne bakıldığında yine *zevallu* sesletimi ile karşılaşılır, bu kaynakta Arap harfli metinler harekelidir ve *ze* harfinde üstün bulunmaktadır (Arcère, t.y.b, s. 103). Meynard'ın saydığı ve sözlük niteliğinde olan diğer kaynaklarda da *zivalli* sesletimine rastlanmaz: *zevāllu* ve *zavallu* (Kieffer ve Bianchi, 1835, s. 630a), *zàwalli* (Redhouse, 1856, s. 724a), *zavalle* (Mallouf, 1863, s. 580), *zewally* (Zenker, 1876, s. 484a). Meynard'ın sözlüğünü hazırlarken kullandığı diğer kaynaklar, bu tür bilgi farklılıklarına sebebiyet vermiş olabilir; fakat Meynard çeşitli süreli yayınlara, gazetelere, tarih eserlerine, seyyahların notlarına, mektuplara, tiyatro oyunlarına ve romanlara da başvurduğunu söylerken bugünün araştırmacılarına iğne aranacak bir samanlık bırakmıştır.

Dictionnaire Turc-Français'nin incelemeye konu edilen maddeleri arasında sesletim bilgisi bakımından hatalı olanlar da vardır: Örneğin Meynard, *geyik eti* için **gueïñ ètè** (9a) sesletimini verir. Oysa Meynard “geniş, ferah” diyerek tanımladığı “gen” maddesini *gueïñ* sesletim bilgisi ile sunmuş ve bu madde içinde Arap harflerine göre eş yazımlı *geyik* maddesini *gueïk* sesletimi ile ayrıca vermiştir (1886, s. 689a). Meynard'ın bu hatasının açıklanabilir sebebi yoktur. Sebebi açıklanabilir nitelikteki bir hata ise *marul* sözünün sesletimine ilişkindir: Meynard, *Lehce-i Osmanî*'deki vokalizasyon hatasını sözlüğüne taşır (Altun, 2024, s. 167) ve daha sonra *maroul* olarak (1886, s. 715b) vereceği sesletimi *âdjè* maddesinin (18a) altında *marol (âdjè marol, 18a)* olarak gösterir.

Meynard, *ara nağmesi* sözü için **âranghamasè** (30a) sesletimini verir ki bu hata Meynard'ın kelimenin sesletimini gerçekten bilmediği, kelimeyi anlayamadığı izlenimini uyandırır. Oysa bu madde, *âra* (30a) maddesinin altındadır ve anlamı da doğru verilmiştir. Fakat hem yazım bilgisi (آرانغه مه سی) hem de sesletim bilgisi yanlıştır (bk. 3.3.1. Yazım bilgisi). *Alguncar* için **âlfındjar** (107a) yazarken de Meynard aynı hatayı yapar; yazım da (الفنجر) sesletim de hatalıdır. Benzer bir durum *ana lağım* sözü için de geçerlidir; Meynard bu kez yazım bilgisini doğru verirken sesletimde hata yapmaktadır: **ânaleghem** (121a).

Kelime bazında tespit edilen diğer sesletim hataları şunlardır: *durubiemsal* için **zouroubi èmsal** (115b), *döl eşi* için **doul èchè** (60a), *aşari* için **y'chari** (73a), *derc* için **durdj** (y'lanatè **durdj** etmek, 73b), *etraf* için **atraf** (*âqen èden ghafil olmaz* **atraf** *baqener*, 88a), *eklemek* için **èkèlèmek** (95b), *ürek* için **uruk** (153b), *gönül* için **gueñul** (*gueñul* oghrouso, 172b), *kırk* için **queurq** (*âtalar dèmichler ki euksuzuñ tarlasi itchinden guètchèniñ queurq gun 'ybadeti qaboul olmaz*, 182b), *üleş* için **uluch** (190a), *ayıltmak* için **âïlatmaq** (241b). Bu tür hatalar sözlüğün *elif* harfindeki maddelerle sınırlı değildir: *bektaş* için **beñtach** (307a), *belen* için **bilik** (312b), *mayıs* için **mayos** (318b), *döndü* için **dundu** (436b) gibi.

Yukarıda örnekleri gösterilen bariz hataların dışında şu sesletimler de şüphelidir: *ardın ardın* için **ârdeïn ârdeïn** (33b) ve *öbek* için **eubuk** (132a) sesletimine dönemin başka sözlüklerinde rastlanmamıştır. *Köşek* içinse *kevchek* (**kevchekden énmek**, 245b) sesletiminin halk ağzından mı derlendiği yahut gerekçesi belirsizdir; zira ikinci ciltte *keuchek* olarak doğru şekli verilmiştir (1886, s. 669a).

Dictionnaire Turc-Français'nin karakteristik özelliklerinden biri ele aldığı maddelerin yazım varyantlarının yanı sıra sesletim varyantlarını da sunmasıdır. Modern sözlükçülükte sesletim varyantları “genellikle bir virgülle ya da ‘veya’ sözü ile sunulur. Eğer sesletim varyantı daha az görülüyorsa ‘ayrıca’ denilerek diğer sesletimlerden ayrılabilir (Svensén, 1993, s. 72)”. Meynard’ın ise sesletim varyantlarını çeşitli şekillerde gösterdiği görülmektedir:

- *Prononc. fautive* (= hatalı sesletim), *vulg.* (= halk dilinde, günlük konuşmada), *prononc. / prononciation vulg. / vulgaire* (= halk ağzı, günlük konuşma), *var.* (= varyant), *var. fautive* (= hatalı varyant) etiketleri ile belirterek:

Tablo 3. 23. Etiketlerle sunulan sesletim varyantları.

Sayfa	Arap harfli madde	Latin harfli madde	Sesletim varyantı	Etiket
4a	ابریق	<i>ibriq</i>	<i>yəbreq</i>	"halk ağzı/günlük konuşma" etiketi ile
5b	ابلیق	<i>ebleq</i>	<i>əmleq</i>	"halk ağzı/günlük konuşma" etiketi ile
15a	اثواب	<i>əsvab</i>	اسباب <i>əspab</i>	"halk ağzı/günlük konuşma" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
17a	اجزاجی	<i>ədžadje</i>	<i>èzadjə</i>	"halk ağzı/günlük konuşma" etiketi ile
24b	آخور	<i>âkhor</i>	آخر <i>âkher</i>	"halk ağzı/günlük konuşma ve halk yazımı" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)

27a	آدم	<i>âdèm</i>	<i>âdam</i>	"halk ağzı/günlük konuşma" etiketi ile
28b	اذن	<i>izn</i>	<i>izin</i>	"halk dilinde" etiketi ile
33a	آرتدرمق	<i>ârttermaq</i>	آرترمق <i>ârtermaq</i>	"halk dilinde" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
36a	آرش	<i>ârch</i>	آریش <i>âręch</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
42b	آزجق	-	- آزاجق - <i>âzadjęq</i> آزيجق - <i>âzędjęq</i>	"halk dilinde" etiketi ile (madde başının sesletim bilgisi yok)
49a	استاوروز	<i>istavroz</i>	استورس <i>istavros</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
53b	اسريمك	<i>èsrimek</i>	اسرمك <i>èsirmek</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
56a	اسكمله	<i>iskemlè</i>	اسكمنى <i>iskemni</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
60b	آشاغى	<i>âchaghe</i>	آشاغه <i>âchagha</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)

61a	اشتہا	<i>ichtiha</i>	<i>ichtah</i>	"halk ağzı/günlük konuşma" etiketi ile
64a	آشنالِق	<i>âchinaləq</i>	<i>âchnaləq</i>	"halk dilinde" etiketi ile
71a	اصیچاق	<i>əçədjaq</i>	<i>çədjaq</i>	"halk ağzı/günlük konuşma ve hatalı" etiketi ile
91b	اکریم	<i>ègrim</i>	ایکریم <i>igrim</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
119a	امید	<i>umîd</i>	<i>oumoud</i>	"halk ağzı/günlük konuşma" etiketi ile (madde başı <i>umîd</i> , iç maddelerde ise <i>oumoud</i>)
122b	انجمن	<i>èndjumèn</i>	<i>èvdjemend</i>	"halk ağzı/günlük konuşma" etiketi ile
128b	انکین	<i>ènguîn</i>	اککین <i>èñguîn</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
129a	انیش	<i>ènich</i>	اینیش <i>énich</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
135b	اوتلامق	<i>otlamaq</i>	اودلامق <i>odlamaq</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
143a	اوچرتمه	<i>outchouroutma</i>	اوچورمه <i>outchourma</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem

				yazımı hem sesletimi farklı)
168b	أوسون	<i>âvsoun</i>	افسون <i>afsoun</i>	"halk ağzı/günlük konuşma ve hatalı" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
178a	أوقامق	<i>âvqamaq</i>	أوقیمق <i>âvqəmaq</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
182a	اوز	<i>uñuz</i>	اوز <i>uz</i>	"hatalı varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
190a	اولسون	<i>olsoun</i>	<i>ossoun</i>	"halk dilinde" etiketi ile
196a	أومق	<i>avmaq</i>	أومق - أومق <i>âvoumaq</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
200a	اوه لك	<i>uvèlik</i>	اوکه لك <i>uyèlik</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
203b	اویکه	<i>euikè</i>	اوکه - اوفکه <i>eufkè</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)

204b	اويله	<i>euilè</i>	اولين <i>euilen</i> اوكله <i>euylè</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
214b	ايبله مك	<i>èplèmek</i>	<i>iplèmek</i>	"halk ağzı/günlük konuşma ve hatalı" etiketi ile
225b	ايزك	<i>izèk</i>	ايزاق <i>izaq</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
230a	ايك	<i>igh</i>	ايكى <i>iyi</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
230a	ايقنمق	<i>eqenmaq</i>	ايكنمك	"hatalı varyant" etiketi ile (varyantın sesletim bilgisi yok)
231a	ايكرنج	<i>igrendj - iyrendj</i>	ايكرنكج <i>iyrengeğj</i>	"varyant" etiketi ile (varyantın yanı sıra madde başında iki sesletim)
233a	ايكى	<i>ègui</i>	ايكو <i>èigu</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
242a	ايناغ	<i>inaq</i>	ايناغ <i>inagh</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem yazımı hem sesletimi farklı)
243a	اينجو	<i>indjou</i>	اينجى <i>indji</i>	"varyant" etiketi ile (kelimenin hem

				yazımı hem sesletimi farklı)

Bazı varyantların sunumunda ise etiketler, cümle formunda birer açıklama içindedir:

Tablo 3. 24. Etiketlerin açıklama formunda sunulduğu varyantlar.

Sayfa	Arap harfli madde	Latin harfli madde	Sesletim varyantı	Açıklama
6b	آپاز - آباز	<i>âpaz</i>	<i>hâpaz</i>	"hatalı sesletim" ifadesi ile
7a	اڤسید	<i>ipsid</i>	<i>ispid</i>	" <i>ispid</i> "'in metatezi ile hatalı sesletim" ifadesi ile
52b	استیم	<i>istim</i>	<i>islim</i>	"hatalı sesletim" ifadesi ile
87a	اڤطار	<i>aqtar</i>		Arapça aslının "hatalı sesletim"i şeklinde açıklanarak
183a	اوڤکور	<i>euñgueur</i>	هونکور <i>heungueur</i>	"hatalı sesletim" ifadesi ile
202a	اویانمق	<i>ouyanmaq</i>	<i>oyanmaq</i>	"hatalı sesletim" ifadesi ile
209b	اهل خبره	<i>èhli khebrè</i>	اهل قبله <i>èhli queblè</i>	"hatalı sesletim" ifadesi ile
211b	ایات	<i>ayat</i>		Arapça " <i>hayat</i> " sözünün "hatalı sesletim"i şeklinde açıklanarak
238a	ایلق	<i>eleq</i>		Şu kelimeler için "hatalı sesletim" şeklinde açıklanarak: ارق، اوروق. Ancak kelimelerin sesletimi verilmemiş, sadece

				maddelere gönderme yapılmış.
240b	إيليمان	<i>iliman</i>	ليمان <i>liman</i>	" <i>liman</i> için hatalı sesletim" ifadesi ile

- *Mieux* (= daha iyisi), *moins bien* (= daha az iyisi), *plus correct* (= daha doğrusu), *moins correct* (daha az doğrusu), *pour* (= için), *corruption de ...* (= ...den bozulmuş), *prononciation vicieuse* (= bozuk/kötü sesletim), *forme plus moderne* (= daha güncel biçim), *forme régulière* (= düzenli biçim), *rarement* (= nadir/seyretek), *plus rare* (= daha seyrek), *plus usitée* (= daha yaygın), *usité* (= kullanılan/kullanımda), *abrégé* (= kısaltmalı), *on prononce aussi ...* (= ayrıca ... de sesletilir), *prononcé ...* (=... olarak sesletilir) açıklamaları ile:

Tablo 3. 25. Kısa açıklamalar ile sunulan sesletim varyantları.

Sayfa	Arap harfli madde	Latin harfli madde	Sesletim varyantı	Açıklama
2a	آبانوز	<i>âbanoz</i>	<i>abanos</i> آبنوس	"daha iyi" ifadesi ile
6a	آبور جبور	<i>âbour djebour</i>	<i>oubour djoubour</i> اوبور جوبور	"daha doğrusu" ifadesi ile
24a	اخلامور	<i>ikhlamour</i>	<i>okhlamour</i>	"daha az iyisi" ifadesi ile
35b	آرسلان	<i>ârslan</i>	<i>âslan</i>	"kullanılan" ifadesi ile (madde başı <i>ârslan</i> ancak iç maddelerde <i>âslan</i>)
52a	استوره	<i>estoura</i>	اوسطوره - اوستوره <i>oustoura</i>	"daha az iyisi" ifadesi ile (kelimenin hem

				yazımı hem sesletimi farklı)
58b	اسه	<i>èçè</i>	عيسى <i>yça'</i> <i>yçè'</i>	"'yça-'yçè'den bozulmuş" ifadesi ile
61a	اشامق	<i>achamaq</i>	<i>ouchamaq</i>	"nadiren" ifadesi ile
70b	اصيجاقلق	<i>eçedjaqləq</i>	صيجاقلق <i>çedjaqləq</i>	kısaltmalı söyleniş olarak
136a	اوتمك	<i>eutmek</i>	<i>utmek</i>	"daha seyrek" ifadesi ile
145a	اود آغاجی	<i>eud âghadjə</i>		" <i>îd âghadjə</i> " yerine bozuk/kötü sesletim şeklinde açıklanarak
153b	اوركك	<i>urkuk</i>	<i>eurkek</i>	"daha az iyisi" ifadesi ile
160a	اوز	<i>uvèz</i>	اوس <i>uvès</i>	<i>uvès</i> için <i>uvèz</i> 'in kullanıldığı belirtilerek
163a	اوزله مك	<i>uzlèmek</i>	<i>euzlèmek</i>	"ayrıca <i>euzlèmek</i> de sesletilir" ifadesi ile
173b	اوغلاق	<i>oghlaq</i>	اولاق <i>olaq</i>	"daha güncel biçimi" ifadesi ile
174b	اوغور	<i>oughour</i>	<i>oghour</i>	"daha az iyisi" ifadesi ile
175a	اوف	<i>ouf</i>	<i>uf</i>	"ayrıca <i>uf</i> de sesletilir" ifadesi ile

187b	اولاق	<i>olaq</i>	اوغلاق <i>oghlaq</i>	"daha doğrusu" ifadesi ile
214a	ایام	<i>èyyam</i>	<i>èyam</i>	"èyam olarak sesletilir" şeklinde açıklanarak
219b	ایچکی	<i>itchki</i>	ایچقی <i>itchqe</i>	"daha az doğrusu" ifadesi ile

İlk iki sunum şeklinin dışında bu iki şeklin bir arada kullanıldığı ve varyantın doğrudan aktarıldığı yere işaret edilen sesletim varyantları da vardır:

Tablo 3. 26. Karma şekilde sunulan varyantlar ve kaynağa atıfta bulunan varyantlar.

Sayfa	Arap harfli madde	Latin harfli madde	Sesletim varyantı	Açıklama
13b	اتمک	<i>ètmek</i>	<i>èkmek</i>	"halk ağzı/günlük konuşma" etiketi ve "daha yaygın" ifadesi ile
92b	اکسو	<i>èksu</i>	اوکسو <i>euksu</i> اکسی <i>èksi - iksi</i>	<i>euksu</i> "düzenli biçim" ifadesi ile ve diğerleri "varyant" etiketi ile
162a	اوزقندى	<i>ouzqoundou</i>	<i>euzkondy</i>	"Meninski'ye göre" ifadesi ile

- Madde başı iki farklı yazı çevirimi ile sunulur:

Tablo 3. 27. Madde başında iki farklı yazı çevirimi ile sunulan varyantlar.

Sayfa	Arap harfli madde	Latin harfli çeviri yazılar
37b	أرقاج	<i>ârqadj - ârqatch</i>
39b	ارماق	<i>ermaq - ermagh</i>
46b	اسپاری	<i>ispari - espari</i>
51b	استوبی	<i>istoubi - istoupi</i>
70a	اصول	<i>ouçoul - uçoul</i>
84a	اقبال	<i>yqbal - yqpai</i>
89a	آکا	<i>âña - oña</i>
89a	اکچ	<i>ekedj - eketch</i>
91a	اکرمی	<i>igurmi - iyirmi</i>
92a	اکسر	<i>èkser - èñser</i>
95b	اکمک	<i>èymek - ègmek</i>
96a	اکن	<i>èkîn - èyîn</i>
96b	اکندی	<i>èyendi - èyenti</i>
96b	اکه	<i>èyè - iyè</i>

96b	اكير	<i>èguir - èyir</i>
97b	اكين	<i>èguîn - èyîn</i>
97b	اڪيندريڪ	<i>èguindrik - eyindrik</i>
100a	آلابجاق	<i>âlabdjaq - âlaptchaq</i>
116b	آمدجی	<i>âmèdji - âmèddji</i>
121a	آنیار	<i>ânbar - âmbar</i>
135a	اوترار	<i>eutrar - otrar</i>
136b	اوتو	<i>eutu - utu</i>
147a	اور	<i>eur - or</i>
153a	اورغون	<i>ourghoun - vourghoun</i>
154a	اورکمک	<i>urkmek - eurkmek</i>
154b	اورکه	<i>eurèkè - eurkè</i>
159a	اورون	<i>eurun - euren</i>
162b	اوزکچ	<i>uzkedj - uzkudj</i>
171b	اوغلامق	<i>oghalamaq - ovalamaq</i>

172b	او غشماق	<i>oghouchmaq - ovouchmaq</i>
172b	او غل	<i>oghl - oghoul</i>
176a	او فكه	<i>eufkè - euvkè</i>
180a	او كات	<i>eugat - euyat</i>
183b	او كمك	<i>eugmek - euïmek</i>
184a	او كندره	<i>euyenndèrè - euvendèrè</i>
184a	او كو	<i>eugu - euyu</i>
184b	او كوت	<i>eugut - euyut</i>
184b	او كوت مك	<i>eugutmek - euyutmek</i>
186b	او كيك	<i>eugueïk - uveïk</i>
196b	او ممه	<i>oumma - oummou</i>
224b	ايرن	<i>éren - iren</i>
226a	ايسن	<i>içen - için</i>
227a	ايش	<i>ich - èch</i>
230b	ايك	<i>ik - iy</i>
230b	ايكا	<i>ika - ikè</i>

230b	ایکت	<i>igit - iyit</i>
231a	ایکرتی	<i>iguirti - iyirti</i>
231a	ایکرنج	<i>igrendj - iyrendj</i>
231a	ایکرنمک	<i>igrenmek - iyrenmek</i>
231b	ایکلدی	<i>iñildi - iñilti</i>
233a	ایکه	<i>ikè - ika</i>
234a	ایکیز	<i>ikiz - èkiz</i>
245b	اینمه	<i>énmè - inmè</i>
246a	اینهان	<i>énhan - inhan</i>
247a	ایو	<i>èyu - èyi</i>
247b	ایو	<i>iv - èv</i>
249b	آیینه	<i>âyina - aïna</i>

- Sesletim bilgisinden sonra yay ayraç içinde:

Tablo 3. 28. Madde başında yay ayraç içinde sunulan varyantlar.

Sayfa	Arap harfli madde	Latin harfli madde
6b	ابهل	<i>ebhel (ubhul)</i>

10a	آتابك	<i>âtabek (atabey)</i>
28a	اذان	<i>èzan (izan)</i>
39a	ارلك	<i>erlik (irlik)</i>
61b	اشتير	<i>ichtir (eçter)</i>
67b	اصل	<i>asl (açel)</i>

Bu sunum usullerinden ilk ikisi ve son ikisi kendi aralarında benzerdir. İlk iki usulde etiketler ve açıklamalar yolu ile sesletim varyantına ilişkin açıkça bilgi verilir. Diğer iki usulde -özellikle üçüncü usulde, yani kısa çizgili sunumda- verilen sesletimlerin ikisi arasında öncelik farkı olmadığı, her ikisinin de aynı ölçüde yaygın olduğu anlaşılır. Meynard, sözlüğünü sahada derleme yaparak hazırlamadığı ve yazılı kaynakları temel aldığı için ölçü, kullandığı kaynaklardaki sıklık veya kelimenin geçtiği kaynaktaki şekil olmalıdır.

Birkaç maddede ise sesletim varyantı söz konusu olmakla birlikte açıklama eksik bırakılmıştır. *Ossoun* madde başında (168b) kelime, hatalı yazım olarak açıklanmıştır, ancak bu sesletimi de ilgilendiren bir durumdur; zira *olsoun* madde başında (190a) *ossoun* maddesi bir sesletim varyantı olarak gösterilmiştir. Bir başka maddede ise işaret edilen doğru kullanım sözlükte olmadığından sözlük kullanıcısının bir sesletim hatası ile karşı karşıya olup olmadığı belirsizdir: *Oghounmaq* maddesi (174b) “اغمنق” için yanlış ifade” şeklinde bir bilgi ile açıklanmış olup işaret edilen kelimenin sesletim bilgisi verilmemiştir; ayrıca bu kelime sözlükte de yoktur.

Az sayıda maddede ise daha farklı bir durumla karşılaşılır: İki madde birbirlerine gönderme ile bağlanmış ancak her iki maddede eş değerleri sıralanmak suretiyle tanım yapılmıştır. Bu eş değerlerden bazıları her iki maddede ortaktır. Buna karşın farklı eş değerler de vardır. Dolayısıyla Meynard’ın bakış açısına göre bu iki madde birbirine benzer ancak aynı değildir. Oysa maddeler birbirinin aynısı olup yazım ve sesletim varyantı niteliğindedir, zaten ikinci maddede yay araç içinde sunulan bilgi de bunu doğrulamaktadır:

اوركنتى (var. اوركونتى) *urkuntu*,
alarme, épouvante; panique; voir
le mot suivant.

اوركندى *urkundu*, (on dit aussi
اوركنديك *urkunduluk* ou *urkuntuluk*)
peur, alarme, panique générale. Cf.
اوركك.

Şekil 3. 19. *Urkuntu* ve *urkundu* maddeleri (154a).

Bu tür maddeler *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlük bilimsel tercihlerine göre birbirinden farklı maddeler olduğundan sesletim varyantı olarak burada ele alınmamaktadır ki ulaşılan sonuç, bu tür maddelerin sözlüksel bir hata olarak birbirinden ayrılmış olduğudur.

3.3.3. Dil Bilgisel Bilgi

Sözlüklerde dil bilgisel bilgi, kullanıcıya ele alınan dilin yapısı ile ilgili ayrıntıları göstermek üzere bulunur. Daha çok aktif kullanıma yönelik iki dilli sözlükler için önemlidir, zira kullanıcının hedef dile ilişkin dil sezgisinin olmadığı veya eksik olduğu varsayılır. Yani, ana dili konuşurlarınca bir sözlük biriminin biçimsel farklılıklarının sözlük birimsel forma dayanılarak kavranması olağandır; ancak bu eylem, yabancı dil konuşurları için zordur (Berkov, 1990, s. 99; Piotrowski, 1994, s. 41). Bundan ötürü tek dilli öğrenici sözlükleri ile iki dilli sözlüklerde dil bilgisel bilgi verme eğilimi daha fazladır. Bu tür bilgiler genellikle sözlüğün ön veya arka kısımlarında basitçe verilir. Dil bilgisel bilginin müstakilen sunulması mümkün değilse örnek cümleler aracılığıyla bu bilgi dolaylı yoldan da verilebilir. Kelime türü bilgisi (ad, fiil, sıfat, özel ad vb.), istem bilgisi, söz dizimsel ve diğer yapısal bilgi (geçişli, dönüşlü vb.) veya bir kelimenin nasıl kullanılmadığına ilişkin bilgiler genellikle sözlüklerde verilen bu tür bilgilerdendir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 218-222).

Dictionnaire Turc-Français gibi pasif iki dilli sözlüklerin kullanıcıları için de dil bilgisel bilgi gereklidir ancak kullanıcının konumu bu sözlüklerde diğerlerine göre farklı olduğundan dil bilgisel yapıların çoğunlukla metin içinde verilerek anlaşılması

sağlanır. Özellikle bir yapının, madde başının belirli bir anlamı için tipik olduğu durumlarda örnek kullanımlarla verilen yapı bilgisi kullanıcıyı ihtiyaç duyduğu bilgiye bağlamı içinde ulaştırır (Svensén, 1993, s. 87-88).

İdeal olarak, iki dilli bir sözlüğün başarılı bir şekilde kullanılabilmesi için yabancı dilin ses bilgisi ve yapısı hakkındaki asgari bilginin açık ve kapsamlı bir şekilde müstakilen sunulması elzemdir. Sözlüğün ana gövdesi ile bu dil bilgisi kısmı mutlaka eş güdümlü olmalıdır. Ana gövdeden dil bilgisi bölümüne yapılan göndermelerle yer tasarrufu sağlanarak sözlüksel ekonomiyi bozmayan bir yapı kurulabilir (Berkov, 1990, s. 99).

Dictionnaire Turc-Français'de hedef kitleye yönelik dil bilgisel bilginin derli toplu sunulduğu müstakil bir bölüm yoktur. Sözlüğün giriş kısmında da bu türden bilgiler verilmemiştir. Bununla birlikte, birkaçı Tablo 3.29'da da yer alan pek çok maddede “gramere bakınız” şeklinde yönlendirme mevcuttur.

Dictionnaire Turc-Français'deki dil bilgisel bilgi, sözlüğün ana gövdesinde madde içi açıklamalarla, dil bilgisel kısaltmalardan oluşan veya ayrıç içindeki etiketlerle ve örnek cümleler üzerinden sunulmaktadır. Madde içi açıklamalarda dil bilgisel bilgi, bazen tanımın asli bir parçası olarak bazen de tanımın ardından ek bir bilgi şeklinde sunulmaktadır ve çoğunlukla cümle biçimindedir:

Tablo 3. 29. Açıklamalarında dil bilgisel bilgi sunulan maddeler.

Sayfa	Arap harfli madde	Latin harfli madde	Dil bilgisel bilgi
1a	ا	<i>elif</i>	Ön takı ³² olarak kullanıldığında nida ifade eder ve aynı zamanda bir şaşkınlık ünlemi olarak da kullanılır. (...) Son takı olarak haydi anlamında teşvik ünlemidir.
2b	ابتدا	<i>iptida</i>	Zarf olarak kullanılır

³² *Dictionnaire Turc-Français*'nin *elif* harfinde yer alan maddelerde açıklama şeklinde verilen dil bilgisel bilgiler tercüme edilirken orijinal metnin taşıdığı nüansı yansıtabilmek amacıyla *préposition* için “ön takı”, *postposition* için “son takı” terimi kullanılmıştır. Konu hakkındaki tartışmalar için bk. Erdal, 2023.

2b	ابد	<i>èbèd</i>	Zarf olarak <i>èbèden</i> şeklinde kullanılır.
5b	أبو	<i>âbou</i>	<i>Â</i> ünlemi ve <i>bu</i> işaret zamirinden oluşur
6b	آپ	<i>âp</i>	Elif ile başlayan bazı kelimelerden önce gelen pekiştirme parçacığı, <i>âp-âq</i> gibi.
21a	احباب	<i>ahbab</i>	Tekil olarak kullanılır.
24b	اخوان	<i>ikhvan</i>	Türkçede tekil ad olarak kullanılır.
31b	ارباب	<i>erbab</i>	Tekil olarak kullanılır.
41b	آرى	<i>âreu</i>	Olumlama ifadesi.
44b	آزمق	<i>âzmaq</i>	<i>Âzmaq</i> fiili, bazen "kaybetmek" anlamında etken bir fiil olarak kullanılır ve bu durumda yükleme hâlini ister, tıpkı bu atasözünde olduğu gibi.
65a	اشيا	<i>èchya</i>	Tekil ad olarak kullanılır.
70a	اصناف	<i>èsnaf</i>	<i>Zanaatkâr, sanatçı, tüccar</i> anlamlarında tekil olarak kullanılır.
73a	اعضا	<i>aaza</i>	Türkçede tekil ad olarak kullanılır. (...) Bununla birlikte, çoğunlukla iyelik ekli ayrılma hâli ile kullanılır.
81a	اغيار	<i>aghia</i>	Tekil olarak kullanılır.
86a	اقران	<i>aqran</i>	Tekil olarak kullanılır.
86a	اقربا	<i>aqraba</i>	Tekil ad olarak kullanılır. (...) Bu Arapça çoğul biçime Türkçe çoğulluk da eklenmiştir: <i>aqrabalar</i> .

88b	اك	<i>èñ</i>	Sıfat olarak kullanılan kelimelerin önüne geldiğinde onlara mutlak üstünlük değeri verir.
89a	آكا	<i>aña - oña</i>	3. teklik şahıs zamiri.
92b	آكسز	<i>âñsez</i>	Pekiştirme parçacığı ile, <i>apañsez</i> .
111b	الوان	<i>èlvan</i>	Türkçede sıfat olarak kullanılır.
127b	انك	<i>ônuñ</i>	Şahıs zamininin ilgi ekli hâli.
132a	اوپ	<i>oup</i>	<i>âp</i> gibi pekiştirme parçacığı; yoğun anlamlı bazı sözcüklerden önce gelir, örneğin: <i>oup ouzoun</i> .
138a	اوتورى	<i>euturu</i>	Adın çıkma hâli ile kullanılan ve nedeniyle, göre anlamına gelen son takı.
144a	اوخ	<i>okh</i>	Onay veya sevinç ifade eden ünlemsel parçacık.
144a	اوخشامق	<i>okhchamaq</i>	krş. hayranlık ünlemi <i>okh</i> .
161b	اوزر	<i>uzèr</i>	Üzerine, üstünde, karşı vb. [anlamlarda] ön takı olarak kullanılır.
175a	اوغوز	<i>oghouz</i>	Özel ad: <i>Oghouzkhan</i> .
186b	اول	<i>ol</i>	3. şahıs işaret zamiri.
187a	اولاجق	<i>oladjaq</i>	<i>Olmaq</i> 'ın gelecek zaman sıfat-fiili.
187a	اولاد	<i>evlad</i>	Tekil bir ad olarak kullanılır.
187a	اولاش	<i>oulach</i>	Zarf olarak da kullanılır: elden ele, art arda [anlamında].

188a	اولامق	<i>oulamaq</i>	Edilgen biçimi olan <i>oulanmaq...</i>
190a	اولسون	<i>olsoun</i>	<i>Olmaq</i> fiilinin 3. tekil şahıs emir kipi.
191b	اولماز	<i>olmaz</i>	<i>Olmaq</i> fiilinin 3. tekil şahıs geniş zaman çekimi.
191b	اولمق	<i>olmaq</i>	<i>être</i> isim-fiili (...) Gramere bakınız. - Arapça mastarları ve Farsça kelimelere eklenen yardımcı fiil.
195a	اوليا	<i>evlia</i>	Türkçede tekil olarak kullanılır. (...) <i>evlia tchêlêbi</i> , özel ad.
200a	اوه	<i>uvê</i>	Yansımalı kelime.
211b	آی	<i>âi</i>	Hayret ve uyarı parçacığı. <i>Â</i> gibi seslenme sözlerinden önce gelir.
217a	ایتمک	<i>etmek</i>	Mastarlardan ve Arapça, Farsça isimlerden sonra yardımcı olarak kullanılan bu fiil, birleşik fiiller oluşturur. (...) Farklı kip ve zamanlar için gramere bakınız.
219b	ایچرو	<i>itchêri</i>	<i>İtch</i> "iç" kelimesinden ve yer zarfları oluşturan <i>ru</i> ekinden oluşur.
220b	ایچون	<i>itchin</i>	Nedeni, kökeni, sebebi gösteren bir parçacık veya son takı. (...) Bu parçacık zamirlerin ilgi hâlini ister.
222a	ایراد	<i>irad</i>	Bu anlamda özellikle çoğul olarak kullanılır: <i>iradati kiazibê</i> . [maddenin ikinci anlamı için]
226a	ایسه	<i>içê</i>	Kullanılmayan <i>imek</i> fiilinin 3. tekil şahıs tahmin veya şart kipidir. (...) <i>içê</i> ; <i>-e gelince, söz konusu olduğunda</i> anlamlarıyla cümledeki farklı özneleri ayırır.

231b	ايكن	<i>ikèn</i>	Kullanılmayan <i>imek</i> fiilinin bu zarfının nüans ve değerleri için gramere bakınız.
234b	ايكين	<i>ikîn</i>	Soru ifadesinden önce gelen parçacık, <i>acaba</i> ve <i>aya</i> ile aşağı yukarı aynı anlamdadır.
237b	ايلغار	<i>elghar</i>	Genellikle çoğul olarak kullanılır: <i>elghardjelar</i> .
238b	ايلمك	<i>eilèmek</i>	Bu fiil, <i>etmek</i> gibi, Arapça ve Farsça mastarlara eklenerek yardımcı fiil olarak kullanılır. (...) Gramere bakınız.
239a	ايله - ايلن	<i>ilè - ilèn</i>	Son takı. (...) Bilhassa 3. şahıs iyelik ekinden sonra genellikle <i>lè</i> şeklinde yazılır. (...) (Bu durumda, her zaman <i>ilè</i> kelimesini tam olarak söylemek gerekir, <i>babasi-lè</i> değil <i>babasi-ilè</i> .) (...) Bu parçacık aynı zamanda bağlaçtır, ve bağlacının yerini tutar. (...) Zamirlerin ilgi hâlini ister. (...) Daha fazla ayrıntı için gramere bakınız.
241b	ايمك	<i>imek</i>	Türk dilinde hem asli fiil hem de yardımcı fiil olarak önemli bir rol oynayan bir fiilin kullanılmayan mastar hâli. Bu fiilin ikili işlevi, farklı kip ve zamanları üzerine gramere bakınız.

Madde içi açıklamalarda ön takı, son takı gibi terimlerle hem kelime türü bilgisi hem de söz dizimsel bilgi sunulmuş (*èlif*, 1a; *èñ*, 88b; *euturu*, 138a; *uzèr*, 161b; *itchin*, 220b; *ilè - ilèn*, 239a) yanı sıra bazı maddelerde kelime türüne odaklanılmış (*iptida*, 2b; *èbèd*, 2b; *âbou*, 5b; *èlvan*, 111b; *okhchamaq*, 144a; *oghous*, 175a; *ol*, 186b; *oulach*, 187a; *itchèri*, 219b; *ikèn*, 231b), bazı maddelerde anlamsal rol de vurgulanmış (*âreu*, 41b; *èñ*, 88b; *okh*, 144a); bağımlı biçim birimleri (*âp*, 6b; *ânsez*, 92b; *oup*, 132a; *okh*, 144a; *âi*, 211b; *itchin*, 220b; *ikèn*, 231b; *ikîn*, 234b; *ilè - ilèn*, 239a), Arapça kırık çoğul olup Türkçede tekil ad olarak kullanılan kelimeler (*ahbab*, 21a; *ikhvan*, 24b; *erbab*, 31b; *èchya*, 65a; *èsnaf*, 70a; *aaza*, 73a; *aghiar*, 81a; *aqran*, 86a; *aqraba*, 86a; *evlad*, 187a; *èvlia*, 195a) ile Türkçede genellikle çoğul hâlde kullanılan kelimeler (*irad*, 222a; *elghar*, 237b), yansıma ile oluşmuş kelimeler (*uvè*, 200a), ad çekimleri (*âña - oña*,

89a; *ônuñ*, 127b), fiil çekimleri, çatıları, kipleri ve birleşik yapıları (*âzmaq*, 44b; *oladjaq*, 187a; *oulamaq*, 188a, *olsoun*, 190a; *olmaz*, 191b; *olmaq*, 191b; *etmek*, 217a; *içè*, 226a; *ikèn*, 231b; *eilèmek*, 238b; *imek*, 241b), istem bilgisi (*âzmaq*, 44b; *aaza*, 73a; *euturu*, 138a; *itchin*, 220b; *ilè* - *ilèn*, 239a) ile hem anlam bilgisi hem de yapı bilgisi verilmiştir.

Dictionnaire Turc-Français'de dil bilgisel bilginin sunumunda kısaltmalı ve açık etiketlerden de yararlanılmıştır. Bunlar açıklamadan farklı olarak cümle içinde yer almaz. Genellikle ayraç içinde veya eğik yazı ile yani bir bilgi kategorisi olduğu belirginleştirilerek sunulur. Dil bilgisel bilginin bu türlü sunumunda kullanılan kısaltmalı ve açık etiketler Tablo 3.30'daki gibidir:

Tablo 3. 30. Dil bilgisel bilgi sunumunda kısaltmalı ve açık etiketler.

Kısaltmalı etiketler	Açık etiketler
adj. [= sıfat]	adjectif, adjectivement [= sıfat, sıfat olarak]
adv. [= zarf]	adverbe, adverbial, adverbialement [= zarf, zarf niteliğinde, zarf olarak]
3 ^e personne aor. [= geniş zamanın 3. şahıs çekimi] 3 ^e pers. sing. de l'aor. [= geniş zamanın 3. tekil şahıs çekimi]	aoriste [= geniş zaman]
composé de ... [= -den oluşur]	composé [= oluşmak]
constr. avec ... [= ... ile yapılma]	construction [= yapılma, diziliş]
dimin. [= küçültme]	diminutif [= küçültme]
interj. [= ünlem]	interjection, interjectif [= ünlem, ünlem niteliğinde]
n. [= ad] n. d'action du verbe [= mastar]	nom [= ad]
nég. [= olumsuz]	négative, négativement [= olumsuz, olumsuzluk]
onomat. [= yansımali kelime]	onomatopée, onomatopéique [= yansıma, yansımali]
part. futur [gelecek zaman sıfat-fiili]	participe [= sıfat-fiil]
pass. [= edilgen]	passive [= edilgen]
pl., plur. [= çoğul]	pluriel [= çoğul]
pron. [= zamir] pron. démonstratif [= işaret zamiri] pron. personnel [= şahıs zamiri] pron. possessif [= iyelik zamiri]	pronom [= zamir]
récipr. [= iştüş]	réci-proque [= iştüş]
réfl. [= dönüşlü]	réfléchi [= dönüşlü]
1 ^{re} personne du sing. [1. tekil şahıs] 3 ^e pers. sing. [3. tekil şahıs]	singulier [= tekil]
verbe subst. [= isim-fiil]	substantif [= isim]
trans. [= geçişli] double trans. [= ettirgen]	transitif [= geçişli]
v. [= fiil] v. actif [= etken fiil]	verbe [= fiil]

Dil bilgisel bilgi verilmeyen bazı maddeler, Türkçeyi çözümlemeye çalışan kullanıcılar için sözlüksel anlaşılabilirliğe zarar vermiştir. Örneğin, *ârta* (33b, art+a) ve *âlte* (105a, alt+ı) maddelerinde bu kelimelerin çekimli adlar olduğuna ilişkin bilgi

yoktur. Yansımali kelimeler etiketlerle işaretlenmişken *ufur* (176a) maddesinin etiketi unutulmuştur. Pek çok ünlem ve cümle dışı unsur ayrıntılı şekilde açıklanmış ve etiketlenmişken *ichtè* (61a), *èvét* (133b), *och* (168b), *imdi* (241a) maddelerinde okuyucuya eş değerlerden yola çıkarak sezgisel ve dolaylı şekilde ulaşacağı bir bilgi verilmiştir.

Dil bilgisel bilginin en çok ve en düzenli verildiği kelime türü fiillerdir. Tablo 3.30'da yer alan çatı ve kip etiketlerine özellikle iç madde olarak sunulan fiillerde sıklıkla başvurulmuştur. Bununla birlikte pek çok iç maddede ise (örneğin *âpeçhmaq* maddesinin içinde *âpeçhtermaq*, 7b; *âdjemaq* maddesinin içinde *âdjenmaq*, 19a; *âramaq* maddesinin içinde *âratmaq*, *âranmaq*, *âranelmaq*, 31a gibi) etiketlerin kullanılmadığı görülür. Bu noktada bir diğer sorun ise iç madde olarak değil müstakil birer madde başı olarak sunulan fiillerde ortaya çıkar. Bu tür maddelerde (örneğin *âbandermaq*, 2a; *ëllichmek*, 108a; *âlenmaq*, 111a; *eutulmek*, 136a gibi) etiket kullanımı ihmal edilmiş olup sözlük kullanıcısı dil bilgisel bilgiye madde tanımından yola çıkarak sezgisel şekilde ulaşır.

Fiillerle ilgili dil bilgisel bilgilerden bazıları ise kullanıcı için yanıltıcı niteliktedir. Özellikle tasvir fiillerinde ayraç içinde sunulanlar son derece eksiktir. Örneğin, *âle vermek* (113b) maddesinde fiilin yapısı “almak ve vermek fiillerinden oluşur” şeklinde açıklandığından sunulan bilgi eksik kalmıştır. Üstelik verilen örnek de anlamı bakımından sözlük kullanıcısında sezgisel bir farkındalık oluşturamaz: ‘*aqlème âleverde* (114a). Zira bu örnek “aklımı başımdan aldı” şeklinde açıklanmıştır; sözlük kullanıcısı almak ve vermek fiilleri arasındaki eki çözümleyemez, vermek fiilinin almak fiiline kattığı anlamı ayırt edemez. Aynı durum *vourmaq* (155b) maddesinin iç maddesi olan *voura-dourmaq*; *etmek* (217a) maddesinin iç maddeleri olan *edè bilmek*, *edè yazmaq*, *edè gueurmek*, *edèvèrmek* fiillerinde de görülür.

Madde içi açıklamalar ile etiketler dışında, dil bilgisel bilginin sunumu için kullanılmış diğer yol örneklerdir. Örneklerle kelimelerin söz dizimsel yeri, çekimli hâli ve eş dizimliliği hakkındaki bilgiler dilin doğal bağlamı içinde verilmiştir. *Dictionnaire Turc-Français*'nin *elif* harfinde 145 örnek yer almaktadır. Bunlar arasında bazıları, ilgili maddenin dil bilgisel özelliklerini gösterir. Örneğin, *ârteq* (33a) sözünün zarf olarak kullanımı *ârteq hazer señez* örneği ile, *êfendi* (82b) maddesinin sıfat olarak kullanımı *bir êfendi âdam* örneği ile bağlamı içinde gösterilmiştir. *Êyerlèmek* (90b) maddesinde *ât êyerlensoun* örneği ile madde başı olan fiilin edilgen

hâli gösterilmiş, *âldatmaq* (105b) maddesinde *âdame âldatmechsın*; *uchumek* (169b) maddesinde *uchuiörem* ve *uchudum* örnekleri ile madde başı fiilin çekimli hâli verilmiştir.

Bunların yanı sıra bazı örneklerin madde içi dil bilgisel açıklamayı desteklemek üzere verildiği görülmektedir; bu, yabancı bir dilin öğrencisi olan hedef kitle için oldukça yararlıdır: Meynard, *aaza* (73a) sözünün Türkçede tekil olarak kullanıldığını belirtir ve ardından *bir aazadır* örneğini verir. Benzer açıklama *èchya* (65a) maddesinde de vardır, bu kez kullanılan örnek daha anlaşılırdır: *èchyalare qaldermaq*. Bunun gibi *aqraba* (86a), *evlad* (187a), *èvlia* (195b) sözlerinin tekil olarak kullanımları da örneklerle desteklenmiştir. Benzer şekilde *euturu* (138a) maddesinde adın çıkma hâli ile kullanıldığı belirtilmiş ve bu istem bilgisi örneklendirilmiştir: *onden euturu, nèden euturu*.

Diğer yandan bazı maddelerde yalnızca tanım yapıldığı ve örnek verilmediği için sözlük kullanıcısının maddeyi anlaması oldukça zordur. Örneğin, *àreu* (41b) maddesi olumlama ifadesi olarak tanımlanmıştır, ancak kullanıcının kelimenin söz dizimi içerisindeki yerini bu tanımla anlaması mümkün değildir.

3.3.4. Eş Değerler, Tanımlar, Yorumlar ve Açıklamalar

İki dilli sözlükler sözlük kullanıcısının bağlama göre en iyi tercümeyi bulmasını sağlamak üzere ya bağlam olmadan anlam göstergeleri üzerinden tercüme imkânı sunar ya da kalıp sözler veya örnek kullanımlardan hareketle bağlamsal tercüme verir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 211). Temel ilke olarak iki dilli sözlükler mümkün olduğunca öğrenilmesi gereken yeni kelimeler ve yeni açıklamalar yerine eş değerler sunmalıdır (Berkov, 1990, s. 99). Zira iki dilli sözlükler bir dildeki kelime ve ifadelerin başka bir dilde nasıl üretilebileceğine kaynaklık eder, bu da bir veya birden fazla eş değer sunulması ile mümkün olur (Svensén, 1993, s. 20-21). Yani temelde iki dilli sözlüklerin, tek dilli sözlüklerden farklı olarak madde anlamını büyük oranda eş değerler üzerine inşa etmesi beklenir. Bununla birlikte tam eş değerlik, daha çok terimlerde rastlanan ama genel olarak nadir bulunan bir karşılık türü olduğu için kullanıcıya ya alternatif eş değerler üzerinden maddenin anlam aralığı gösterilir ya da tanım, açıklama veya yorum yapılır. Sıfır eş değerlik yani sözlüksel anizomorfizm durumunda ise kaynak dil ile hedef dil arasındaki eş güdüm yakın eş değerler, alfabetik yahut fonetik uyarlamalar, kelimesi kelimesine tercümeler ve açıklamalar ile sağlanır.

İster kültürel farklılıklardan ister dil bilgisel farklılıklardan olsun sıfır eş değerlik durumunda bile iki dil arasında tercüme mümkündür. Her nasıl bir yol izlenirse izlensin tam eş değerliğin olmadığı durumlarda madde tanımı ya da madde içi bir açıklama veya yorum ile anlamın desteklenmesi elzemdir (Piotrowski, 1994, s. 146; Sundström, 1992; Svensén, 1993, s. 143-145; Zgusta, 1971, s. 296, 312).

İki dilli sözlüklerde yorum, mümkün olan en kısa şekilde kullanıcının eş değer ile ilgili anlamsal farkı, kullanım alanını, üslupsal dereceyi öğrenmesini sağlayan kısa bilgidir. Açıklama, sözlük bilimsel olarak tanıma yakındır ancak bir tanımdan farklı olarak kullanıcının maddeyi anlayabilmesi için değil “daha iyi anlayabilmesi” için başvurulmuş bir bilgi kategorisidir (Zgusta, 1971, s. 329). İki dilli sözlüklerde tanım ise kısa ve öz olarak maddenin temel özelliklerini anlatan, eş değerlerden genellikle tipografik açıdan ayırt edilebilen, tercüme metnine ciddi değişiklikler olmaksızın maddenin karşılığı olarak yerleştirilmesi mümkün olmayan söz dizisidir (Piotrowski, 1994, s. 21).

Dictionnaire Turc-Français'de (2.2.1.2.2.3. Tanım yöntemi bölümünde ele alındığı gibi) maddeler hem eş değerler hem de tanımlardan yararlanılarak anlamlandırılmış olup açıklama ile yorumlardan da faydalanılmıştır. 1.675 madde başının 640'ı yalnızca eş değerler verilerek, 190'ı ise yalnızca tanım yapılarak açıklanmıştır.

İki dilli sözlüklerde eş değerlik, tercüme faaliyeti için en kısa yol olduğundan kullanıcı için çok önemli ve sözlük hazırlayıcısı için aynı derecede zordur. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır: Hedef dilde belirlenen eş değerlerin kullanım düzeyi ile kaynak dildeki aynı olmalıdır; özellikle günlük konuşma diline, argoya, ağızlara ait sözler veya terminolojik söz varlığı ile eş değerleri arasında simetri sağlanmalıdır. Kaynak ve hedef dildeki deyimlerin de aynı anlamsal içerikle paralel olması gerekir; bu noktada yalancı eş değerlik söz konusu olabileceğinden kaynak dildeki deyim içeriğinin iyi anlaşılması ve eş değerin buna göre seçilmesi şarttır. Dikkat edilmesi gereken başka bir konu ise alternatif eş değerlerdir. Genellikle madde başının her bir anlamı için birkaç eş değer sunulur ve pasif kullanıma yönelik sözlüklerde bu eş değerler çoğunlukla birbirlerinin yakın anlamlıları olup bir araya geldiklerinde madde başının anlam aralığını gösterirler. Bu noktada kullanıcıya alternatif sunulurken hem anlaşılabilirliği azaltacak hem de sözlüksel ekonomiyi bozacak kadar çok eş değer vermekten kaçınılmalıdır (Svensén, 1993, s. 155-158). Meynard'ın

Dictionnaire Turc-Français'deki eş değer seçimini, kullanım düzeylerindeki simetri bakımından değerlendirebilecek veri, sözlük dâhilinde bulunmamaktadır. Bundan ötürü eş değerlerin ne derece simetrik olduğu belirsizdir. Öte yandan Meynard, eş değerlerle anlamlandırdığı maddelerde alternatiflere sıklıkla başvurmuş, genellikle birden çok karşılık sunmuştur ancak eş değer sayısı sözlüksel ekonomiyi bozacak dereceye ulaşmamıştır. Bununla birlikte bazı maddelerde (*ouzlachmaq*, 163a; *oq*, 176b gibi) ise anlam aralığı, sözlüksel ekonomiyi korumak amacıyla eş değerden sonra kullanılan “ve benzeri” ifadesi yüzünden belirsiz bırakılmıştır.

Dictionnaire Turc-Français'de sözlüksel anlamlandırma yöntemi olarak eş değerliğin tek başına kullanımı şu şekildedir:

اوکارمق *oñarmaq*, *réparer*, *arran-* → onarmak, düzeltmek.
ger.

Şekil 3. 20. Anlam bilgisinin eş değerlerle sunumuna örnek olarak *oñarmaq* (180b).

Tek eş değer ile açıklanan madde başı (*âbanoz*, 2a; *âbloqa*, 5a; *érkek*, 38b; *èchèk*, 62a gibi) sayısı genele oranla oldukça azdır. Tek eş değer verilen bazı maddelerde (*artina*, 33b; *ècheq*, 62a; *âlen*, 111a; *oda*, 145a; *avel*, 186b; *èr*, 222a gibi) ise bu maddenin bir gönderme olduğunu belirten ve esas maddeye yönlendiren referans bilgisi bulunur, bunlarda tek eş değer verilmesinin sebebi tam anlamın esas maddede sunulmuş olmasıdır. Bazı maddelerde ise eş değerlerin yanında maddenin bire bir çevirisi de yer almaktadır. Bu tür çeviriler çift üçgen ayraç içinde sunulduğu için eş değerlerden kolaylıkla ayrılır:

اسحاق قوشی *is'haq qouchou*,
«l'oiseau d'Isaac», chouette, chat- → «İshak kuşu», gece kuşu, kukumav.
huant.

Şekil 3. 21. Eş değerlerle birlikte çeviriye örnek olarak *is'haq qouchou* (53a).

Şekil 3.21'deki gibi yalnızca eş değerlerin sıralandığı maddelerin yanı sıra *ânonim* (128b) maddesinde olduğu gibi eş değerlerin bir açıklama içinde sunulduğu yahut *armaghan* (39b) maddesindeki gibi eş değerlerin yorumlarla desteklendiği maddeler de vardır:

آنونيم *ânonim*, le mot français anonyme s'est introduit depuis quelque temps dans la presse et dans le langage des affaires. On dit : آنونيم شركت *une société anonyme*, آنونيم كتاب *un livre*

Anonyme kelimesi bir eş değer olarak cümle içinde, kullanım alanı ve yeni bir alıntı olması vurgulanarak sunulmuştur:

Fransızca *anonyme* kelimesi, bir süredir kendisine basında ve iş dilinde yer bulmaktadır.

Şekil 3. 22. Eş değerlerin açıklama içinde sunumuna örnek olarak *ânonim* (128b).

ارمغان *armaghan*, don, cadeau, présent; (principalement présent apporté par un étranger, un ambassadeur, etc.).

Önce eş değerler sıralanmıştır:

bağış, hediye, armağan.

Yoruma, madde başının kullanım alanı içindeki özel durumunu ifade etmek için başvurulmuştur:

(çoğunlukla yabancı, elçi vb.nden gelen hediyeler)

Şekil 3. 23. Eş değerlerin yorumlarla desteklenmesine örnek olarak *armaghan* (39b).

Dictionnaire Turc-Français'de anlam bilgisi için eş değerlerin yanı sıra tanımlara da başvurulduğuna yukarıda değinilmişti. Yalnızca tanımla anlamlandırılan ve eş değer sunulmayan bu maddelerin, kaynak dilin kültürüne özgü maddeler veya sözlüksel anizomorfizmler olması beklenir. Ancak bu türdeki 190 madde incelendiğinde İslami terimlerin (*âbdest*, 3a; *ihram*, 21b; *ezan*, 28a gibi), Osmanlı hukuku ile idari ve askerî terimlerinin (*istibra*, 49b; *istihkam*, 49b; *êchkindji*, 63b; *echik*, 66a gibi), ölçü birimlerinin (*ârçen* - *ârçoun*, 36b), Fransızcada tam eş değeri veya tek fiillik karşılığı bulunmayan Türkçe fiillerin (*âpechmaq*, 7b; *êrvêlêmek*, 40b; *êchêklenmek*, 63a), Türkçe dil bilgisine özel unsurları örnekleyen maddelerin (*ên*, 88b; *içê*, 226a; *imek*, 241b gibi) ve ikilemelerin (*âpoul âpoul*, 7b; *eqel eqel*, 229b gibi)

dışında Fransızcada karşılığı bulunan fiiller (*êzberlêmek*, 43b; *oghmaq*, 174a gibi), bitki, hayvan ve hastalık adları (*istaqos*, 48a; *elghendjar*, 238a; *outchouq*, 144a), anatomi terimleri (*omadja*, 195b) ve genel denizcilik terimlerinin (*ispartchina*, 46b; *esqalèra*, 54a; *isqandil*, 54b gibi) de bulunduğu görülmekte ve maddeler anlamlandırılırken tanımlama ve eş değer sunma yöntemleri arasında her zaman zaruri tercihler yapılmadığı anlaşılmaktadır. Zaten 1.675 maddenin 742'sinde tanım, eş değer, yorum, açıklama gibi anlam bilgisel araçlardan en az ikisine başvurulmuş olması da sözlükçünün sezgisel tercihleri ile anlaşılabilirliğe öncelik verilmesine işarettir.

أنغيج *ânghedj*, grand chariot pour le transport de la paille, voiture à claires voies et sans plancher. → Saman taşımak için büyük yük arabası, ızgara döşemeli ve tahta tabansız araba.

Şekil 3. 24. Anlam bilgisinin tanım ile sunumuna örnek olarak *ânghedj* (127a).

Eş değer ve tanım sunumu dış yapısal tercihler bakımından aynıdır. Yalnızca birkaç maddede tipolojik ayrım söz konusudur. *Dictionnaire Turc-Français*'de ayraçlar vasıtası ile yorum, köken bilgisi, dil bilgisi gibi ek bilgi setleri eş değer, tanım, iç madde, örnek gibi temel bilgi setlerinden ayrılır. Fakat *uzen* maddesinde (163b) madde tanımının ayraç içinde sunulduğu görülür. Buna benzer şekilde, sözlüğün genelinde eş değerlerin virgülle birbirinden ayrılmak suretiyle herhangi bir yazı tipi değişikliği olmaksızın sunulduğu görülürken az sayıda maddede eş değer sözün italik dizilerek sunulduğuna da rastlanır:

ازباندیت *izbandit*, (de l'ital. *sbandito*, chassé) 1° brigand, hors la loi, scélérat, outlaw. — 2° homme de mauvaise mine. → haydut, kanun kaçağı, külhani, *çapulcu*.
Outlaw sözü, İngilizcedir ve Fransızcaya “Eskiden İngiltere’de kanun dışı edilmiş birtakım serseri *çapulcular* (Ağakay, 1962, s. 431)” anlamıyla geçmiştir. Meynard’ın *outlaw* sözündeki tipografik tercihi kelimenin kökeni ile ilgili olmalıdır; ancak bu noktada herhangi bir açıklama bulunmadığından sonuç olarak eş değer sunumunda farklılaşma ortaya çıkmıştır.

Şekil 3. 25. İtalik dizilen eş değer sunumuna örnek olarak *izbandit* (43b).

اسقوطه *esqoutè*, (de l'ital. *scotte*)
cordages qui servent à tirer et à ten-
dre les angles inférieurs des voiles;
en franç. *écoutes*.

Fransızcada *écoutes*.

Şekil 3. 26. İtalik dizilen eş değer sunumuna örnek olarak *esqoutè* (55a).

Yalnızca gönderme maddesi olup herhangi bir anlam bilgisi içermeyen, tanım veya eş değer sunulmaksızın yalnızca madde başının birleşik sözlerdeki kullanımının gösterildiği veya yalnızca açıklama ve yorum niteliğindeki anlam belirteçlerinin verildiği toplam 103 madde dışındaki diğer bütün maddelerde anlam bilgisini oluşturmak üzere eş değer, tanım, yorum, açıklama yöntemlerinden en az ikisi birlikte kullanılmıştır:

اوكرمك *eugurmek*, pousser des cris
inarticulés, des sons rauques (par ex.:
quand on fait des efforts pour vomir),
— en parlant des ruminants: beugler,
mugir. — Le mot *eug*, aujourd'hui
abandonné pour *كوكس*, signifie « poi-
trine, sein, gorge ».

eugurmek, anlaşılmaz çığlıklar ve boğuk
sesler çıkarmak (örneğin: kusmaya
çalışırken), - geviş getiren hayvanlardan
bahsederken: böğürmek, bağırarak. -
Artık *göğüs* sözü için terk edilen *ög*
kelimesi “göğüs, bağır, boğaz” anlamına
gelir.

Kelimenin özel kullanım yerini belirten
“örneğin: kusmaya çalışırken” ve “geviş
getiren hayvanlardan bahsederken”
ifadeleri birer yorum ve maddenin son
cümlesi bir açıklamadır. Maddenin ilk
anlam ögesi tanımlanmış ve kısa çizgi ile
ayrılan ikinci ögesinde yorumdan sonra
eş değerler sıralanmıştır.

Şekil 3. 27. Tüm anlam bilgisel araçların kullanımına örnek olarak *eugurmek* (181b).

آلش *âlech*, (var. آالش) 1° action
de prendre, d'acheter, achat, acquisition. —
آلش ویرش *âlech vérich*, commerce, négoce. — On dit en proverbe:
آلشکە ویرشم ترخانەکە بولغور آشم
*âlecheña vérichim terhanèña boulghour
âchem*, à ton prix, ma marchandise, à

Almak, satın almak işi, alım, satın
alma.

Madde anlamının “almak, satın
almak işi” kısmı tanımken “alım,
satın alma” kısmı eş değer
sunumudur.

Şekil 3. 28. Tanım ve eş değerlerin birlikte sunumuna örnek olarak *âlech* (112b).

آینه لامق *âinalamaq*, être poli
comme la surface d'un miroir (la mer
calme, etc.).

âinalamaq, ayna yüzeyi gibi düz, parlak
olmak (durgun deniz vb.).

Önce tanım yapılmış ve ardından ayraç
içinde yorum verilerek kelimenin
kullanım alanı belirtilmiştir.

Şekil 3. 29. Tanım ve yorum sunumuna örnek olarak *âinalamaq* (246a).

Yukarıda örnekleri verilen ve sözlükte sıkça kullanıldığı görülen anlamlandırma yöntemi karma bir görünüm sergiler. Ne tanımlama ne eş değer sunma ne de karma yöntemde madde türü ile anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bu noktada, *Dictionnaire Turc-Français*'de iki dillileştirilmiş tanımların da bulunduğu dikkatten kaçmamalıdır (bk. 2.2.1.2.2.3. Tanım yöntemi). Zira bazı maddelerde *Lehce-i Osmani*'deki tanımların iki dillileştirildiği bilinmektedir:

آبلا *âbla*, dame respectable par son âge et son rang; sœur aînée; la plus ancienne servante de la maison. — Dans le dialecte Qaïch, *âbla* a le sens de «femme mariée, épouse». — (Comp.

âbla, yaşça ve kıdemce saygın kadın; büyük kız kardeş; evin en eski hizmetçisi. - Qaïch³³ lehçesinde *âbla* «evli kadın, eş» anlamına gelir. (Türkçe aslı *apa opa epe öpü* *âbla* ve *ebe* ile karşılaştırm.) (Barbier de Meynard, 1881b, s. 4b-5a)

avec le t. or. آيا اويا ايه اوپو sœur aînée et avec آه sage-femme.)

Aynı maddenin *Lehce-i Osmanî*'deki kaydı şöyledir:

âbla is. yaşça büyük ve kıdemle muhterem kadın hemşire bacı da'ire eskisi carıye. Kayış lisanında zevce ma'nasına. Kadim Türkte *apa*, *opa*, *epe*, *öpü* denirdi. *ebe* n. [= nazar oluna] (*Lehce-i Osmanî*, 1876, s. 2-3)

Şekil 3. 30. İki dillileştirilen tanımlara örnek olarak *âbla* (4b-5a).

Âbla maddesinde tanımın ufak farklarla ama aynı içerikle Fransızcaya çevrildiği görülmektedir. Bu, iki dilli sözlükler için kullanışlı bir yöntemdir (Yong ve Peng, 2007, s. 77); ancak sözlüğün amacına uygun düzenlemeler yapılmaksızın uygulanırsa kaynak sözlükteki yanlışın aktarılması gibi bir risk de taşır. Nitekim *Dictionnaire Turc-Français*'de *Lehce-i Osmanî*'deki hataları olduğu gibi taşıyan maddeler de bulunmaktadır (Altun, 2024).

Dictionnaire Turc-Français'de, iki dilli sözlükler için olağan dışı sayılabilecek bir durumla da karşılaşılır. Bazı maddelerin anlam bilgisi eksiktir; herhangi bir eş değer sunulmamış, tanım yapılmamıştır. Örneğin, *ouzqoundou* maddesinde (162a), ayraç içinde maddenin Meninski'ye göre sesletimi verilmiş, ayraç kapatıldıktan sonra bir açıklama cümlesi şeklinde bu böcek adının tanımı ve eş anlamlısının başka hiçbir sözlükte yer almadığı belirtilmiş ve madde böylece bitirilmiştir. Sözlük kullanıcısının *ouzqoundou* ile ilgili bilgi edinebilmek için Meninski'nin sözlüğüne müracaat etmekten başka çaresi yoktur. *Ekchili* maddesinde (94a) ise kelimenin çoğunlukla *tavouq ekchilisi* birleşik sözünde kullanıldığı belirtilerek bu birleşik sözün karşılığı

³³ Burada Meynard'ın tercüme hatası yaptığı görülmektedir. *Lehce-i Osmanî*'den alınıp "Dans le dialecte Qaïch..." şeklinde tercüme edilen "kayış lisanında zevce manasına (Lehce-i Osmanî, 1876, s. 2)" bilgisi aslında "kayış dili"ne yani kaba ve müstehcen konuşmaya işaret etmektedir.

verilmiştir. Sözlük kullanıcısının, madde başı olarak *ekchili* sözünün *ekchi* maddesi ile bir bağlantısı olup olmadığını bu açıklamadan anlaması mümkün değildir. Benzer bir soruna *ahbab* kelimesinde rastlanır: Kelimenin, Arapça *habib* sözünün çoğul formu olduğu ayraç içinde belirtilmiş, ardından ayraç kapatılarak kelimenin tekil olarak kullanıldığı ifade edilmiş ve *ahbabum* örneği sunulmuştur. Gelinek noktada sözlük kullanıcısı ne *habib* ne *ahbab* sözünün anlamına erişebilir; ancak ve ancak verilen örnek üzerinden anlama ilişkin tahmin yürütebilir. İki dilli sözlüklerde anlamın kaynak ve hedef dil dışındaki bir dil üzerinden verilmesi veya hiç verilmemesi kullanıcı için sözlüksel erişilebilirliği zedeler. *Dictionnaire Turc-Français*'de bu tür maddeler az da olsa vardır.

3.3.5. Anlam Ayrımı ve Anlam Belirteçleri

Dictionnaire Turc-Français'de temel olarak iki tür anlam ayrımı uygulaması görülmektedir. İlki numaralandırmak suretiyle anlamları birbirinden ayırma, ikincisi ise noktalı virgül ve kısa çizgi ile anlamsal nüansları göstermedir. Anlamların numaralar ile birbirinden ayrılması, alt anlamların hiyerarşik şekilde düzenlendiğini göstermektedir. Bu uygulamanın tercih edildiği anlamlar arasında genellikle “antagonizm” söz konusudur; yani bir cümlede anlamlardan biri, bir diğerinin yerine geçemeyecek niteliktedir, cümlenin farklı anlamlara göre yorumu birbiri ile bağlantılı veya birbirine yakın olmaz (Cruse, 2000, s. 106-108). Meynard genellikle, bu tür anlamları³⁴ numaralandırmayı seçmiştir:

آخرت *âkhyret*, ar. 1° vie future,
l'autre monde, le monde futur. — آخرة
آکھرتہ *âkhyretè* *quitter*, mourir. —
آکھرتلیک *âkhyretlik*, piété, détachement
du monde. — 2° adoption. — آخرت
اوغلی *âkhyret oğloul*, fils adoptif. —
آخرت باباسی *âkhyret babase*, père
adoptif.

âkhyret, ar. 1. sonraki yaşam, öbür dünya,
sonraki âlem. (...) 2. evlat edinme.

Numaralandırılan iki anlam, aynı cümlede
birbirini çağrıştıracak şekilde kullanılamaz.
Bundan ötürü kesin bir ayrım uygulanmıştır.

³⁴ Burada Meynard'ın verdiği anlam ile madde başının uyumlu olup olmadığı ve anlam ayrımının ne derece doğru olduğu değerlendirilmemekte, Meynard'ın tercihi ve uygulamasındaki sistematik düşünce anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Şekil 3. 31. Numaralandırılmış anlamlara örnek olarak âkhyret (23a).

Bununla birlikte ayrı bir madde başı olması gereken yahut iç madde niteliğindeki sözlük birimlerinin de numaralandırılarak alt anlam gibi sunulduğu görülmektedir:

احرام *ihram*, 1° tapis ou manteau de laine à longs poils; étoffe, tapis de laine qu'on étend par terre pour se reposer à la campagne, à la promenade. — 2° manteau pénitentiel que revêtent les pèlerins en entrant sur le territoire de la Mecque. Cf. D'Ohsson *Tableau*, t. III, p. 65. De là le verbe احرامه كيرمك *ihramè guirmek*, prendre le manteau du pèlerin et, par extension, faire le pèlerinage. — 3° احراملاق *ihramlamaq*, habiller en esclave, donner un accoutrement d'esclave. — Prov. احرامله كشى مرابط اولمز: *ihramilè kichi mourabet olmaz*, « ce n'est pas l'*ihram* qui fait le dévot », l'habit ne fait pas le moine.

Üçüncü anlam şeklinde sunulan *ihramlamaq* sözünün iç madde olması gerekirdi. Sözlükte bu tür sözlerin iç madde olduğu örnekler vardır: *èbrulamaq* (4a), *âtech-âtechlemek* (10a-b) gibi.

Şekil 3. 32. Numaralandırılmış anlam şeklinde iç maddeye örnek olarak *ihram* (21b).

ايريش *irich*, 1° trame; voir ايريش. — 2° آرابه ايريشي *âraba irichi*, (pour آرشی), timon, essieu de voiture.

irich, 1. argaç; bk. *èrich*. 2. *âraba irichi*, (arşı için) çeki demiri, araba aksı.

Maddenin ikinci anlamı olarak madde başı ile anlamsal hiçbir bağı bulunmayan bir birleşik söz verilmiştir. Bu söz için ayrıç içinde verilen bilgi takip edildiğinde -ki Fransız kullanıcının arayacağı ilk maddenin “arşı” olacağı düşünülürse sonu çıkmaz sokaktır ama en iyi ihtimalle- sözlükte eş yazımlı iki *ârch* maddesi (36a) bulunur. Bu maddelerin *âraba irichi* ile anlamsal bağını kurmak mevcut tanım, eş

değer ve varyant bilgileri üzerinden mümkün değildir. Öte yandan sözlük kullanıcısının doğrudan *âraba irichi* maddesine erişmesi bu hâliyle tesadüfe kalmıştır. Şayet bu söz müstakil bir madde olarak veya hangi madde ile ilişkili olması gerekiyorsa o maddenin içine yerleştirilerek sunulsaydı bu türden karışıklıklar da söz konusu olmazdı.

Şekil 3. 33. Numaralandırılmış anlam şeklinde eş yazımlı maddeye örnek olarak *irich* (224b).

Bağlamsal geçiş, bir kavrama ilişkin farklı özelliklerin farklı bağlamlarda ortaya çıkmasıdır ve bunlar kelimenin “antagonistik” anlamları değildir, muhatabın bağlama göre anlayabileceği farklı (ve bazen daralmış) görünümleridir (Cruse, 2000, s. 117-119).

آچماز *âtchmaz*, fermé, obstrué. —
éche et mat (se dit du roi au jeu
d'échecs). — آچمازلق *âtchmazleq*,
fermeture; silence; dissimulation,
tromperie.

âtchmaz, kapalı, tıkalı. - şah mat (satrançta şah için söylenir). - *âtchmazleq*, kapalılık; susma; gizleme, aldatma.

“Kapalı, tıkalı” niteleyicileri, satranç bağlamında şahı koruyan taşlardan birinin yerinden kıpırdatılamaması yani hamleye kapalı olması, hamle yönünün tıkalı olması anlamına gelir. Kelime, satranç ile ilgili bir bağlamda kullanıldığında anlaşılabilir. Kısa çizgi ile ayrılan anlam, antagonist bir anlamı değil, bağlamsal bir geçişi gösterir. Zaten bağlam, araç içindeki yorumda da belirtilmiştir.

İç maddede ise bağlamsal geçişin daralmaya bağlı görünümü ile karşılaşılmaktadır. Madde başında kısa çizgi ile ayrılan anlam geçişi, iç maddede noktalı virgülle yapılmıştır.

Şekil 3. 34. Anlam bilgisinde bağlamsal geçişe örnek olarak *âtchmaz* (19a).

İki dilli sözlükler için anlam ayrımı, “anlamı veya uygulanabilirlik açısından eş değerlerin anlam ve dizgelerini ayırt etmeye yönelik herhangi bir yöntem”i ifade eder (Piotrowski, 1994, s. 22) ve dolayısıyla anlam ayrımı ile eş değer türleri arasında

doğrudan bir ilişki vardır (Svensén, 1993, s. 151-153): Madde başı tek anlamlı ise ve tam eş değeri varsa anlam ayrıştırmaya gerek yoktur. Madde başı çok anlamlı ise ve hedef dilde aynı anlam yapısında olan bir eş değer sunulacaksa kullanıcının bunu doğru bir şekilde anlayabilmesi için madde içinde açıklama yapılması gerekir. Madde başının çok anlamlı olduğu ve anlam ayrımlarını karşılayan farklı eş değerlerin olduğu durumlarda ise madde yapısı kullanıcı için yeterli bilgiyi dış yapısal tercihler üzerinden -kendiliğinden- sunar. Diğer yandan iki farklı madde başının eş değeri hedef dilde aynı ise eş değer anlam ayrımının açıklanması gerekir. Bir başka tür olarak kısmi eş değer maddenin bir üst kavramını temsil ettiğinde veya birkaç kısmi eş değer maddenin ikincil kavramlarını işaret ettiğinde yine anlam ayrımlarının açıklanması faydalı olur.

Eğer bir iki dilli sözlük, hedef dilin konuşurlarının pasif kullanımına yönelik ise ve sözlükte alternatif eş değerler verilen maddeler varsa hedef dildeki anlam aralığı kullanıcı tarafından anlaşılacağı için ayrıca açıklama yapmak gerekmez (Piotrowski, 1994, s. 41-42). *Dictionnaire Turc-Français* de bu türden bir sözlüktür ve eş değerler arasında özel açıklamalar bir madde dışında yapılmamıştır: *âq* maddesinde (83a-b) iç maddeler arasında yer alan *âq tchèhrè* açıklanırken “visage blanc, un blanc (= beyaz yüz, bir beyaz)” eş değerleri verilmiş ve ayrıca içinde “par oppos. au nègre (= zencinin karşıtı olarak)” açıklaması yapılmıştır. Diğer yandan iki farklı madde başının eş değerinin aynı olduğu birkaç durumda anlam ayrımının açıklanmamış olması sözlüksel bir karışıklığa sebep olmuştur, zira *Dictionnaire Turc-Français*’nin hedef kitlesi Türkçe konuşurları değildir ve bundan ötürü kısıtlı bir dil bilgisine sahip oldukları varsayılmaktadır:

اوراقلاماق *oraqlamaq*, moissonner,
couper le blé avec la faucille (*orag*);
voir le mot suivant.

اورامق *oramaq*, moissonner, cou-
per le blé avec la faucille (اوراق). —
Le sens du t. or. *mesurer* n'est pas
usité en osmanli; voir cependant le
mot qui suit et اورانلامق.

oraqlamaq, hasat etmek, buğdayı orakla
(*orag*) kesmek; sonraki kelimeye
bakınız.

oramaq, hasat etmek, buğdayı orakla
(اوراق) kesmek. Türkçe kökenindeki
ölçmek anlamı Osmanlıcada
kullanılmaz; bununla beraber, takip eden
kelimeye ve oranlamak'a bakınız.

İlk maddede, ikinci maddeye bakılması
söyleniyorsa da sözlük kullanıcısının
birbirine benzer ancak farklı iki madde
başında (*orak* kelimesinin Arap harfli ve
Latin harfli yazılması hariç) aynı
açıklamanın yapılmasını yalnızca
verilen bilgilerle anlaması mümkün
değildir. Zaten ikinci maddede de
kendisinden sonraki iki maddeye
bakılması söylenmektedir. Sonuçta
sözlük kullanıcısı için iki ayrı maddenin
niçin aynı anlam değerinde olduğu
belirsiz kalmıştır. Bu noktada
kullanıcıların hedef dilin konuşurları
olduğu unutulmamalıdır.

**Şekil 3. 35. Anlamı aynı farklı maddelere örnek olarak *oraqlamaq* ve *oramaq*
(148a).**

Anlam ayrımı eş anlamlılar, zıt anlamlılar, üst kavramlar, alt kavramlar, eş
dizimliler gibi doğrudan dilsel kullanımlar ile; kelime türü ve yapı bilgisine yönelik
dil bilgisel etiketler veya kullanım, konu, alan bilgisi ile; özellikle kültüre özgü
unsurlar içinse ansiklopedik bilgi sunumu ile yapılabilir (Svensén, 1993, s. 145-146).
Dilsel kullanımlar yoluyla yapılan anlam ayrımında temel mantık benzerlikler ve
farklılıklar üzerine kuruludur. Anlamsal özellikleri benzer olanlar, birbirinin alt/üst
kavramı (= *hyponym/hypernym*) veya eş/yakın anlamlısı olabilir. Alt/üst kavramın
sözlükçülük açısından önemli tarafı, sözlüksel tanımda tür bildiren ifadenin madde
başının üst kavramı olması gerektiğidir: Örneğin, *köknar* tanımlanırken *ağaç* sözü tür

adı olarak kullanılır ve *ağaç*, *köknar*ın üst kavramıdır. *Dictionnaire Turc-Français*'de alt ve üst kavramlar üç şekilde kullanılmıştır: 1. Doğrudan eş değer olarak: “*enguèlika*, melek otu, **bitki** (128a)” gibi. 2. Tanım cümlesinde üst kavram ile madde başını eşleştiren “türü” ifadesi aracılığıyla: “*ipsoros*, Yunanca ipsos'tan; sözlükçüler tarafından henüz iyi tanımlanmamış bir **balık türü**nün adı (7a)” gibi. 3. Madde başının üst kavram olduğu durumlarda madde içinde alt kavramları sıralayarak: “*èrik*, (...) Farklı **türleri** şunlardır: *âmaçia èriyi* (...) *bardaq èriyi* (...) *turbè eri*yi (...) (42a)”.

Bir üst kavrama bağlı alt kavramlar ise alt kavramdaşıtlar (= *cohyponym*). Örneğin, *köknar* ile *kavak* birer *ağaç*tır ve bu bağlamda alt kavramdaşıtlar. Bu kavramsal ilişki, sözlükçülük açısından tanımlarda standart oluşturmaya yardımcı olur. Eş anlamlılık ise iki farklı kültürde aynı şekilde yer alan somut nesnelerin adları ve bilimsel terminoloji dışında nadiren söz konusu olan bir anlamsal ilişki türüdür. Zira iki kelimenin eş anlamlı olması için hem düz anlam hem yan anlam bakımından hem de kullanım alanı yönünden eş değer olması gerekir (Svensén, 1993, s. 118; Zgusta, 1971, s. 27)³⁵. Sözlüklerdeki eş anlamlılık daha çok alt kavramdaşlık üzerine kurulu olup sözde eş anlamlılık olarak adlandırılabilir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 132-135). *Dictionnaire Turc-Français*'de anlam ayrımı için bu türden anlamsal benzerliklere başvurulduğu görülmektedir ve en çok eş/yakın anlamlılığa ilişkin ifade ve simgelere rastlanır: *synonyme de / synon. de / syn. de / synonyme / synon. / syn.* (= ...nın eş anlamlısı), *synonyme peu* (= kısmen eş anlamlı / yakın anlamlı), *quelquefois synonyme de* (= ...nın bazen eş anlamlısı), *on dit au lieu de* (= ...nın yerine), *ou* (= veya), *comme* (= ...olarak, gibi), *donnent aussi le / on leur donne aussi le nom de / qu'on appelle aussi* (= ... olarak da bilinir / adlandırılır), *moins usité* (= daha az yaygın), *le nom arabe-turc / persan* (= Arapça-Türkçe / Farsça karşılığı), *répond au turc* (= Türkçe ...ye karşılık), *on le remplacé* (... ile yer değiştirmiştir), *aujourd'hui abandonné pour* (= artık ... için terk edilen), *nommé aussi* (=... olarak da adlandırılır), *on dit aussi* (=... olarak da kullanılır), *on dit emploie dans le même sens* (=... ile aynı anlamda kullanılır), *on se sert dans le même sens du mot* (=... kelimesi de aynı anlamda kullanılır), *dans le même sens* (= ... ile aynı anlamda), *on emploie plus* (=... daha çok kullanılır), *on emploie aussi* (= ayrıca ... de kullanılır.), *on se sert plus souvent* (=... daha sık kullanılır) ve eş anlamlı sözü göstermek üzere “=” işareti. Eş/yakın anlamlılığı

³⁵ Burada kastedilen “tam eş anlamlılık”tır. Eş anlamlılık konusu ile ilgili farklı görüşler ve ayrıntılı bilgi için bk. Aksan, 1982, s. 190-192; Cruse, 2000, s. 156-160; Lyons, 1983, s. 362-363; Palmer, 1981, s. 59-65; Ullmann, 1963, s. 108-109.

ifade eden ve anlamsal benzerlikleri farklı kademe ve yönlerden gösteren bu belirteçlere rağmen sözlükte bu şekilde ele alınan maddelerin düz ve yan anlamları ile kullanım alanlarının denk olup olmadığını eş zamanlı bir bakış açısıyla tespit etmek zordur³⁶. Kullanılan belirteçlerden bir kısmının (örneğin *synonyme* ve türevleri, *ou* bağlacı, *répond au turc* gibi doğrudan eş değeri gösteren ifadeler ile “=” işareti) eş anlamlılığa, bir kısmının ise (örneğin *synonyme peu*, *quelquefois synonyme*, *on dit au lieu de* ifadeleri) kısmi eş anlamlılığa işaret ettiği, belirteçler için yapılan farklı tercihlerden yola çıkılarak tahmin edilebilir; diğer belirteçler ise daha çok kullanım benzerliklerini işaret etmek üzere tercih edilmiş olmalıdır. Fakat maddeler incelendiğinde zaman zaman hepsinin iç içe geçtiği görülmektedir: *èyè* ve *teurpu* (96b) ile *èfè* ve *èfendi* (83a) aynı belirteçle eş anlamlı olarak gösterilmiştir. İlk grup için eş anlamlılık veya alt kavramdaşıktan söz etmek mümkündür ancak ikinci grup için aynı şey söz konusu değildir:

أفè, locut. vulgaire, synonyme de أفendi, dont elle paraît être l'abréviation. On dit, mais seulement dans le langage familier, أفèم, au lieu de أفندم *èfendim*, monsieur.

Madde başının halk söyleyişi ve *èfendi* sözünün eş anlamlısı olduğu belirtilmiş ancak hemen ardından *èfè* sözünün *èfendi* kelimesinin kısaltması olabileceği ifade edilmiştir. Bu durumda eş anlamlılıktan bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Şekil 3. 36. Anlam belirteçlerindeki sorunlara örnek olarak *èfè* (83a).

Bazı maddelerde ise kısmi eş anlamlılık işaret edilmiş ancak bunun hangi bağlamda oluştuğuna ilişkin açıklama yapılmamıştır:

³⁶ Bu zorluk yalnızca tarihî söz varlığı için değil bugünkü sözlük birimleri için de geçerlidir. Bu konuda bk. Ullmann, 1963, s. 108-109.

إنعام *èn'am*, (pl. ar. de نعم *nî'mèt*,
faveur, bienfait) récompense, don d'un
supérieur à un inférieur. — avec *et-
mek*, accorder une faveur, gratifier. —
èn'am est quelquefois synonyme de
خلعت *khel'at*, pelisse d'honneur, vête-
ment de *gala*. Cf. DJEVDET, *Histoire*
de la Turquie, t. III, p. 201, l. 19.

Èn'am sözünün “bazen” *khel'at* ile eş
anlamli olduğu söylenmiş ve *khel'at*
sözü açıklanmıştır. Ancak *èn'am*
sözünün hangi bağlamda *khel'at* ile eş
anlamli olduğuna ilişkin sözlük
kullanıcısına bilgi verilmemiştir.

Şekil 3. 37. Anlam belirteçlerindeki sorunlara örnek olarak *èn'am* (126b).

Anlamsal farklılıklar da kavramlar arasında ilişki kurmanın bir yoludur. Bütünleyici karşıtlık (*ölü* ile *canlı* gibi) kesin bir anlamsal karşıtlığı; kutupsal karşıtlık (*daha doğru* ile *daha az yanlış* gibi) ortak bir anlam ekseninin iki eşit yarısı içinde oluşan asimetrik karşıtlığı; yönsel karşıtlık (*kuzey* ile *güney*, *alt* ile *üst*, *başlangıç* ile *bitiş* gibi) ortak bir anlam ekseninin iki ucunu temsil eden karşıtlıkları ifade eder. Farklılıklar üzerine kurulu diğer ilişki türü ise (*karı* ile *koca*, *öğretmen* ile *öğrenci* gibi) aralarında mutlak bir zıtlıktan söz edilemeyen ama anlamsal alanlarında simetri olan, yani somuttan ziyade sezgisel bir karşıtlığı ifade eden “karşıtsal”lıktır (Atkins ve Rundell, 2008, s. 141-144). *Dictionnaire Turc-Français*'de karşıt anlamlılık için *opposé à* (= ...nın karşıtı), *par opposition à* / *par oppos. à* (= ...nın tersine) ifadeleri kullanılmış olup çoğunlukla bütünleyici (*ouz*, 159b'de *ouz* ile *yavouz* gibi), sezgisel (*âgha*, 74b'de *âgha* ile *êfendi* gibi) ve yönsel (*eutè*, 139a'da *eutèki* ile *bèruki* gibi) karşıtlıklardan yararlanılmıştır.

Bir başka anlamsal ilişki türü (*kapak* ile *dolap* gibi) gerçek dünyadaki nesneler arasında gözlenen parça-bütün ilişkisidir (= *meronymy*). Sözlüksel açıdan bütünden bahsetmeden parçayı tanımlamak zor olduğu için önemli bir anlamsal ilişki türüdür (Atkins ve Rundell, 2008, s. 136-139). *Dictionnaire Turc-Français*'de bu anlamsal ilişki türünün tipik örneklerine rastlanabilmektedir: Örneğin, *ipsid* maddesi (7a) “tekerlek jantı” şeklinde, *êñsè* maddesi (92b) Fransızcadaki eş değerinin yanında “kafanın arkası” olarak parçadan bütüne doğru tanımlanmıştır.

Bir sözlük biriminin belirli bir alana, sosyal katmana, üslup düzeyine, döneme veya bölgeye ait olduğunu belirten sınıflandırıcı belirteçler, anlam bilgisel yorumlara çok benzeyen, zaman zaman birer yorum gibi iş gören araçlardır ve ister düz ister yan anlam söz konusu olsun anlamın bütün alanları bu belirteçlerle tarif edilebilir. Yorumlar ile anlam belirteçleri hem şeklen hem de etki alanları bakımından birbirlerinden ayrılır: Birincide serbest bir şekil söz konusuyken anlam belirteçleri daha belirgindir. Yorum, kısa ve özlüdür, genellikle eş değerlerden ayrıç vb. ile ayrılır; ama sözlük hazırlayıcısının inisiyatifi ile ihtiyaca göre ve maddeden maddeye değişik içerik ve şekillerde oluşturulabilir (Piotrowski, 1994, s. 22; Zgusta, 1971, s. 332). Anlam belirteçleri ise mecaz, argo, halk ağzı, matematik, edebiyat gibi âdeta evrensel bir uzlaşısı olan etiketlerden oluşur (Zgusta, 1971, s. 332). *Dictionnaire Turc-Français*'de diğer bazı açılardan olduğu gibi yorum ve etiketler bakımından da ikili uygulamalar söz konusudur ve zaman zaman anlam belirteçleri birer yorum gibi kullanılmıştır.

اینهان *énhan* (*inhan*), grand man
geur, gourmand, glouton. Ce mot peu
usité est synonyme de اوبور.

Bu az kullanılan kelime obur ile eş anlamlıdır.

İki anlam belirtecinin bir cümle içinde birleştirilerek yorum şeklinde kullanıldığı görülmektedir: 1. az kullanılan kelime, 2. eş anlamlılık.

Şekil 3. 38. Yorum şeklindeki anlam belirteçlerine örnek olarak *énhan* (*inhan*) (246a).

Hem anlam nüanslarının belirginleştirilmesi hem de bağlam bilgisinin verilebilmesinin en kısa yolu olarak anlam türü, alan ve kullanım bilgisi etiketleri, birer anlam belirtecidir. Bunlar içerisinde sözlüklerde en sık rastlanana bir anlam türü olan “mecaz” etiketidir ve anlamsal değişime doğrudan işaret eder; çoğunlukla gerçek anlamların işaretlenmesi gerekmez ancak zaman zaman buna da ihtiyaç duyulabilir. Anlamın gerçek veya mecaz olduğunun işaretlenmesi, özellikle iki dilli sözlükler için çok yararlıdır (Atkins ve Rundell, 2008, s. 230; Svensén, 1993, s. 185). *Dictionnaire Turc-Français*'de mecazi veya imgesel anlamlar genellikle *au fig.* (*au figuré* = mecazi, deyimsel/imesel) etiketiyle işaretlenmiştir:

آبدان *âbdân*, pers. bec, orifice
d'une aiguière ou d'un vase. — au
fig. vessie. — Cf. سيدك.

Şekil 3. 39. Mecazi anlamların gösterilişine örnek olarak *âbdân* (3a).

Mecazi anlamların her zaman işaretlendiğini söylemek ise mümkün değildir:

آج *âdj*, (var. آج) *affamé*, qui a
faim; *avide*. — آج قارن *âdj qaren*,
ventre *affamé*. — آج قارنم *qarnem âdj*,
j'ai faim. — آج طوپراق *âdj topraq*,
terre *desséchée*. — آج قارنه *âdj qar-*

→ *âdj*, aç kalmış, aç olan; aç
gözlü.

Aç gözlü anlamı için mecaz
etiketi kullanılmamıştır. Bu tür
eksiklikler bir öğrenici sözlüğü
için anlaşılabilirliği etkileyen
önemli kayıplardır.

Şekil 3. 40. Mecazi anlamların gösterilişine örnek olarak *âdj* (15b).

Genel olarak anlam belirteçleri kelimenin ilgili anlamda nerede, ne zaman, nasıl, niçin kullanıldığını sözlük kullanıcılarına en kestirme yoldan vermeyi sağlar. Bunlardan birisi alan etiketleridir ve daha çok terimler için kullanılır, dolayısıyla yalnızca alan bilgisi değil söz varlığının türü hakkında da bilgi verir. Alan bilgisinin sunumunda şu hususa dikkat edilmesi gerekir: Bir kelime, tarih metinlerinde sıkça kullanıldığı için tarih terimi olmaz; bundan ötürü terim kavramının sınırlarının iyi çizilmesi şarttır (Svensén, 1993, s. 183). *Dictionnaire Turc-Français*'de çok sayıda terim bulunmakta, hatta bazılarında taksonomik adlar da yer almaktadır ancak pek azında alan bilgisi etiketleri kullanılmıştır. *Elif* harfindeki maddelerde yalnızca şu alan etiketleri görülür: *terme* (= terim), *terme de marine* / *t. de marine* (= denizcilik terimi), *en droit* (= hukukta), *t. de justice* (= hukuk terimi), *en droit musulman* (İslam hukukunda), *terme de bourse* (= borsa terimi), *t. de chimie* (= kimya terimi).

Söz varlığının türü hakkında bilgi veren bir başka belirteç ise “eskimiş, tarihî, demode, popüler, neolojizm” etiketleridir, özellikle pasif dil becerilerine yönelik

sözlüklerde kullanılan bu etiketler üzerinden güncel kullanımlar ve eskide kalanlar ile sözlüğün hazırlandığı zamana ait olan kavramlar ve olmayanlar ayrıştırılmış olur (Atkins ve Rundell, 2008, s. 226; Svensén, 1993, s. 184-187). Bu etiketler, üslup düzeyine atıf yapmaz; örneğin “eskimiş” etiketine bugün başka bir kelime ile adlandırılan bir kavramın/göndergenin artık kullanılmayan, geçmişte kalmış adını/gösterenini belirtmek için; “tarihî” etiketine ise bugün artık kullanılmayan, geçmişte kalmış kavramlara ad olan sözleri işaret etmek için başvurulur. Diğer yandan “neolojizm” ise dile henüz girmiş alıntı kelimeler veya dilde henüz üretilmiş yeni sözleri gösterir. Bundan ötürü birer dönem kaydı olan bu etiketler sıklık için de birer gösterge sayılabilir. Bununla birlikte sıklık bilgisi daha çok “bazen, nadiren” gibi doğrudan atıf yapan belirteçlerle verilmektedir (Svensén, 1993, s. 186). *Dictionnaire Turc-Français*’teki bu türden belirteçler şunlardır: *popul.* / *populaire* (= popüler), *usité* (= kullanımda), *peu usité* (= az kullanılan), *inusité* (= çok nadir veya sözlükler dışında rastlanmayan), *rare* (= nadir), *plus rare* (= daha seyrek), *vieux* (= eskimiş), *ce terme a vieilli* (= bu terim eskimiştir), *usage moderne* (= modern kullanım), *ce mot est hors d’usage* (= bu söz kullanım dışıdır).

Anlam belirteçlerinin iki dilli sözlük kullanıcılarına sağladığı önemli faydalardan biri kelimenin kullanılması gereken bağlama ilişkin kritik bilgiler vermesidir; bu tür ayrıntılar iki dilli sözlüklerin kullanışlılığını artırır (Atkins ve Rundell, 2008, s. 233-235). Çünkü bir dil öğrencisinin yalnızca sözlüksel tanımlar üzerinden kelimelerin geçerli bağlamlarını anlaması her zaman mümkün değildir. Bilhassa resmî, gayriresmî, argo, jargon, müstehcen, kaba, ironik, küçümseyici, takdir edici vb. düzey ve tutumlardaki kullanımların belirtilmemesi hâlinde sözlük kullanıcısı için bunu öğrenmenin tek yolu o dilin ana dili konuşurlarından bilgi almak olacaktır ve sözlüğün tercüme faaliyetini gerçekleştirme amacı akamete uğrayacaktır. *Dictionnaire Turc-Français*’de yer alan kullanım bilgisi belirteçleri şunlardır: *litt.* / *littéraire* (= edebî), *le style scientifique* (= bilimsel üslup), *terme officiel* (= resmî terim), *vulg.* / *vulgaire* / *vulgairement* / *loc. vulg.* / *locution vulgairement* (= halk dili), *loc. familière* (= konuşma dili), *locution triviale* (= bayağı, kaba söyleyiş), *terme familier* (= teklifsiz), *obscène* (= müstehcen), *terme bas* (= düşük seviye).

İki dilli olanlarda nadiren görülmekle birlikte sözlüklerde, ağızların söz varlığına da yer verilebilir. Bu tür kelimelerde -herhangi bir anlamsal belirtece ihtiyaç olmasa bile- daha çok hangi ağız veya bölgede kullanıldığına dair bilgi verildiği görülür.

Ağız/bölge bilgisi, kelimenin esas olarak belirtilen ağızda/bölgede kullanıldığını ama sadece o ağız/bölgenin dil malzemesi olmadığını gösterir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 227). Çoğunlukla pasif kullanıma yönelik sözlüklerde yer alan (Svensén, 1993, s. 185) ağız/bölge bilgisi, bu nitelikte bir sözlük olan *Dictionnaire Turc-Français*'de de vardır. Ağız malzemesi olduğu belirtilen az sayıda madde şunlardır: *akhi* (25a) sözünün geçmişte yaygın olarak Ankara ve Sivas'ta kullanıldığı vurgulanmış; *okchamaq* (144b) sözünün “gibi görünmek” anlamında Anadolu'da daha yaygın olduğu belirtilmiş; *inaq* (242a) sözünün ise yalnızca Türkistan'da kullanıldığı kaydedilmiştir.

3.3.6. Ansiklopedik Bilgiler

Hiçbir iki dilli sözlüğün, kullanıcının yabancı dildeki metni tam ve doğru olarak anlayabilmesi için gerekli bütün kültürel bilgileri veremeyeceği düşünülür. Ancak sözlüklerin diğer kültürde var olmayan kültürel olguları tanımlaması ve bu tür kültürel olgular arasındaki farklılıkları göstermesi beklenir. Çünkü benzer olguların işlevsel açıdan ayrışması veya sembolik anlamların birbiri ile uyuşmaması söz konusu olabilir (Berkov, 1990, s. 105). İki dilli sözlüklerde anlam bilgisi ister tanımlama ister eş değer sıralama üzerine kurulmuş olsun ansiklopedik bilgilere başvurulması gereken durumlar her zaman vardır. Bilhassa pasif kullanıma yönelik iki dilli sözlüklerde, kaynak dildeki sözler kullanıcıya yabancı olan bir kültür ortamında ve kavramsal sistemde ortaya çıkmış durumdadır; bazen eş değerler veya tanımlar yeterli olmaz, daha fazla açıklamaya ihtiyaç duyulur. Daha çok kültüre özgü konular ile ağırlık, ölçü gibi kavramlar, çağrışımlar, mecazlar, benzetmeler ve köken bilgisine ilişkin gerekli durumlarda ansiklopedik bilgiye başvurulur (Svensén, 1993, s. 165).

Dictionnaire Turc-Français'de de ansiklopedik bilgilere başvurulmuştur, *elif* harfinde yer alan 64 maddede ansiklopedik bilgi bulunmaktadır. Bunlar arasında bitki ve hayvan adları (*èbabil*, 1b; *abou djèhl qarpouzou*, 5b-6a; *ikhlamour*, 24a; *ufturu*, 175b gibi); iktisat, idare, hukuk, din terimleri (*ispendj*, 47a; *y'lam*, 73b; *iftar*, 82a; *âmèdji-âmeddji*, 116b; *imsak*, 117b; *eyalet*, 214a gibi), özel adlar (*istambol*, 48b; *èchrèfi*, 61b; *ouïghour*, 202b; *él-khani*, 236a; *èt meïdane*, 9a gibi), ölçü birimleri (*ouroub*, 157b; *eultchek*, 189a gibi) ve kültüre özgü diğer adlar (*âba*, 1a; *uskiuf*, 56a; *âgha*, 74b gibi) bulunmaktadır.

اسکمله *iskemlè*, (var. اسکمنی *iskem-ni*, du bas-latin *scamna*, grec mod. σκάμνι) chaise, siège; le grand siège ou fauteuil porte plus souvent le nom de صندلی *çandali* ou *çandalyè*. — صدفلو اسکمله *çadeftu iskemlè*, escabeau avec incrustations de naere. — عسک *yèmek iskemlèse*, plateau sur lequel on apporte les plats, table. — عبه اسکمله سی *èbè iskemlèse*, instrument de supplice. Cf. ابه اسکمله *iskemlè âghasi*, titre d'un des principaux huissiers (*qapıldji*) du Sultan; il porte le tabouret garni de lames d'argent où le Souverain pose le pied, pour monter à cheval ou en descendre.

iskemlè âghasi, sultanın başkâhyalarından (*qapıldji*) birinin ünvanı; hükümdarın atına binerken veya atından inerken ayağını koyduğu gümüş şeritlerle süslenmiş tabureyi taşır.

İç maddede sunulan bu ansiklopedik bilgi, tanımdan sonraki bir açıklama olarak terimin anlaşılmasına yardımcı olur. Zira tanım, sözlüksel açıdan yeterli olsa da kavramsal karşılığı hedef dilde yoktur ve kullanıcı tarafından anlaşılması zordur.

Şekil 3. 41. Ansiklopedik bilgilere örnek olarak *iskemlè* (56a).

Turcs de la basse classe ont coutume de saupoudrer de sel les enfants nouveau nés et de les laisser en cet état pendant tout un jour.

کندویه اکن طوزی اوده من *kendiye èkilen touze eudèmez*, «il ne peut même pas payer le sel dont on l'a saupoudré»; se dit d'un vaurien incapable de faire quoi que ce soit de bon. Les

kendiye èkilen touze eudèmez, «üzerine serpilen tuzun parasını bile ödeyemez»; iyi bir şey yapmaktan aciz bir serseri için söylenir. Alt tabakadan Türklerin yeni doğan bebeklerin üzerine tuz serpme ve onları bir gün sürece bu hâlde bırakma âdetleri vardır.

Şayet ansiklopedik bilgi verilmeseydi sözlük kullanıcısının, anlamsal bağlantıyı çözmesi mümkün olamayacaktı.

Şekil 3. 42. Ansiklopedik bilgilere örnek olarak *eudèmek* (146b-147a).

İki dilli sözlüklerde, kültüre özgü kavramlar ile anlam ayırmanın zaruri olduğu durumlar dışında prensip olarak ansiklopedik bilgilere yer verilmemesi; kullanıcının daha fazla açıklamaya ihtiyacı olduğunda kaynak dildeki veya hedef dildeki başka kaynaklara yönelmesi beklenir. Zaten teknik alanlara ilişkin anlam belirteçlerinin en önemli işlevi, kullanıcının daha fazla bilgi için ilgili alanın kaynaklarına başvurması gerektiğini göstermesidir (Svensén, 1993, s. 166). Fakat *Dictionnaire Turc-*

Français'de zaman zaman madde açıklamalarındaki zaruri durumlar dışında da ansiklopedik bilgilere yer verildiği görülmektedir:

ادبيات *èdèbyat*, (de l'ar. ادب) humanités, études supérieures. On a fondé en 1875, à Constantinople, une école des Hautes études sous le titre مكتب ادبيات عاليه *mektebi èdèbyati aalyè*. — En arabe le mot ادب *èdèb*

1875'te İstanbul'da *mektebi èdebyati aalyè* adı altında bir yüksek öğrenim okulu kuruldu.

Bu bilgi, kullanıcının madde başını daha iyi anlaması için gerekli değildir. Şayet dış yapısal tercihler sonucunda Mekteb-i Edebiyat-ı Âliye ile ilgili kullanıcı bilgilendirilmek istendiyse bu özel ad, bir iç madde olarak sunulabilirdi.

Şekil 3. 43. Ansiklopedik bilgilere örnek olarak *èdèbyat* (26b).

Ansiklopedik bilgilerin bir kısmının iç yapısal tercihler bakımından hatalı olduğu görülmektedir:

اسپنج *ispendj*, corrupt. du pers. پنچك *pendjik*, qui signifie quint. On donnait ce nom à la part du cinquième prélevé autrefois par les sultans ottomans sur les prisonniers de guerre. Ce fut Mourad Ier qui, pour la première fois, établit cette taxe au profit du beït ul-mal (trésor); chaque prisonnier fut évalué à 120 aspres.

Bu ad, Osmanlı sultanlarının savaş esirlerinden kestikleri beşte birlik paya verilmiştir. Beytülmal (hazine) yararına bu vergiyi ilk koyan I. Murad'dır; her esire 120 akçe değer biçilmiştir.

Bu bilgi verilmemiş olsaydı sözlük kullanıcısı *ispendj* maddesini anlayamazdı. Zira iç yapısal bir tercih hatası söz konusudur: Şayet *ispendj* sözü yalnızca verilen bilgi bağlamında kullanılıyor idiyse sözlüğün bu anlamı tanımlaştırmış olması beklenirdi.

Şekil 3. 44. Ansiklopedik bilgilere örnek olarak *ispendj* (47a).

Dictionnaire Turc-Français'nin elif harfindeki az sayıda madde, ansiklopedik bilgileri arasında öznel yorumlar ve kaynağı belirsiz tespitler içermektedir:

الهي ilahy (ar. ô mon Dieu!). On donne ce nom à une sorte de litanie poétique attribuée à un certain derviche Younous. Ce galimatias mystique est depuis longtemps tombé en désuétude; mais il en est resté l'expression vulgaire : الهي او قومق ilahy oqoumaq, dans le sens de « débiter des discours confus et inintelligibles ». — On nomme الهمجي ilahydji des mendiants qui vont répétant la formule *ilahy*; ils se joignent ordinairement aux cortèges funèbres.

Bu ad, *Yunus* adlı bir dervişe atfedilen bir tür şiirsel duaya verilmiştir. Bu mistik anlaşılmaz sözler uzun zamandan beri kullanılmamaktadır; ancak bu halk değişlerinde kalmıştır:

Ansiklopedik bilgi, tanım olarak kullanılmış olup kelimenin kullanım ve anlamsal köken bilgisine ilişkin açıklamalar içermektedir. Fakat bu sırada “mistik anlaşılmaz sözler” ifadesi ile sözlük kullanıcılarına öznel bir yorum sunulmuştur.

Şekil 3. 45. Öznel yorum içeren ansiklopedik bilgilere örnek olarak *ilahy* (112a).

أمير èmir, (ar. prince, chef) 1° titre que prennent les descendants du Prophète ou ceux qui s'arrogent des droits à cette illustre origine. Cf. l'arabe شريف et سيد. Ils se distinguent encore, dans les provinces de l'empire ottoman, par le turban vert; mais leur importance, sinon leur nombre, diminue de jour en jour. — 2° couleur

Osmanlı İmparatorluğu'nun eyaletlerinde hâlâ yeşil sarıklarıyla ayırt ediliyorlar, ancak sayıları olmasa da önemleri günden güne azalıyor.

Sözlük kullanıcısının Türkçe bir metinde karşılaştığı *èmir* sözünü çözümleyebilmesi için “Peygamberin soyundan gelenler ve bu kutsal köken üzerinden kendilerine hak atfedenler tarafından alınan ünvan.” tanımı yeterlidir. Madde başının bu anlamı için herhangi bir dönemsel anlam belirteci de yoktur. Dolayısıyla sunulan ansiklopedik bilginin sözlük kullanıcısı bakımından yararı anlaşılamamaktadır. Ayrıca bu yorumun, bir gözlemin ürünü olması gerekir ki *Dictionnaire Turc-Français*'nin yazarının böyle bir gözlem tecrübesi olmadığı

bilinmekte³⁷ olduğundan tespitin kaynağı belirsizdir.

Şekil 3. 46. Kaynağı belirsiz bilgilere örnek olarak *èmarèt* (119a).

3.3.7. Örnekler

İki dilli sözlüklerde anlam bilgisi verilirken başvuru yöntemlerinden birisi bağlamsal tercümedir. Bu yöntemle örnek bir cümle verilerek tercümesi sunulur ve eş değerlerin bire bir tercümesinin eksik kalan noktaları böylece tamamlanır. Bağlam bilgisi, iki dilli sözlük kullanıcılarının en çok ihtiyaç duyduğu bilgi türüdür ve bundan ötürü bu sözlük türünde örnekler sıklıkla başvurulur. Bazen örneğin tam olarak derlendiği metindeki şekliyle veya kısaltılarak ancak değiştirilmeden alındığı görülür bazense bir derlem cümlesinden uyarılma ile yahut dilsel tecrübenin bir sonucu olarak masabaşında oluşturulması mümkündür (Atkins ve Rundell, 2008, s. 211-214, 222-226). *Dictionnaire Turc-Français*'de içinde madde başının bir parçası olduğu deyim örnekleri de bulunan toplam 145 örnek verilmiştir. Bu örnekler arasında hem ele alınan sözlük biriminin doğrudan kullanıldığı hem de ilgili sözlük biriminin içinde geçmediği ama anlamını destekleyen örnekler bulunmaktadır.

امارت *èmarèt*, (ar. gouvernement, pouvoir) état gouverné par un prince, principauté. — صربستان امارتی *çerbistan èmarète*, la principauté de Serbie. — مملکتین امارتی *memleketein èmarète*, le gouvernement uni des deux provinces, la Moldavie et la Valachie.

bir prens tarafından yönetilen eyalet, prenslik. - *çerbistan èmarète*, Sırbistan prensliği. - *memleketein èmarète*, iki eyaletin birleşik yönetimi, Eflak ve Boğdan.

Emaret sözünün kullanımına tipik bir örnektir. Sözlük kullanıcısı verilen örnek üzerinden *emaret* sözünün “normal şartlarda” nasıl kullanıldığını görür.

Şekil 3. 47. Sözlük biriminin kullanımını gösteren örnek için *èmarèt* (114a).

³⁷ Bu değerlendirmenin kaynağı için Meynard, 1881, s. vii ve 2.1. Charles Adrien Casimir Barbier de Meynard.

القيش *âlqech*, 1° applaudissement, félicitation, ovation, hurra. — القيشلامق *âlqechlamaq*, féliciter, applaudir, crier *vivat!* — exciter, encourager. — 2° acclamation, espèce de *vive le roi!* prononcée par les huissiers du palais (*tchaouch*) quand le sultan entre dans la salle du trône ou s'en éloigne, quand il monte à cheval, etc.; elle consiste dans les mots : الله عمرل ويره *allah 'eumurler vèrè padichah efendimizè*, Allah padishahimıza uzun ömürler versin!

dichah efendimizè, que Dieu accorde longue vie à l'empereur notre maître! — L'acclamation adressée au grand-vézir par l'huissier chargé de ce soin (*don'adji tchaouch*) se borne au vœu suivant : الله عليكم سلام ورحمت الله *'aleï-kum sèlam vè rahmet ullah*, sur vous le salut (musulman) et la clémence de Dieu!

padışah taht odasına girdiğinde veya odadan çıktığında, atına bindiğinde vb. saray teşrifatçıları (*tchauch*) tarafından söylenen bir tür kralım çok yaşa! nidası; şu sözlerden oluşur: *allah 'eumurler vèrè padichah efendimizè*, Allah padişahımıza uzun ömürler versin!

Madde başı olan *âlqech* sözünün tanımı, sözlük kullanıcısının bu kavramın karşılığının dilde nasıl vücut bulduğunu anlamasına yetmez. Bundan ötürü Meynard, bir alkış örneği vermiş ve anlam bilgisindeki eksikliği gidermiştir.

Şekil 3. 48. Sözlük biriminin anlamını destekleyen örnek için *âlqech* (107a-b).

Sözlüksel açıdan bazen herhangi bir sözlük biriminin genel kullanım şekli, cümle içinde fakat cümlelerin belirli bir unsuru atılarak yahut kısaltılarak formüle edilir ve örnek kısmen formülleştirilmiş şekilde sunulur (Svensén, 1993, s. 97). *Dictionnaire Turc-Français*'de başvurulan örneklerin bir kısmı formülleştirilmiş niteliktedir:

ارباب *erbab*, (pl. ar. رب *rebb* seigneur, maître, possesseur de) s'emploie comme singulier. — اربابی *erbabî deil*, il n'est pas l'homme de l'affaire, ce n'est pas son affaire. — فلان بك كامل بك اربابر *filan pek kiamil pek erbabdir*, un tel est très bien, très convenable.

Filan sözü ile örnek formülleştirilmiştir. Sözlük kullanıcısı *erbab* sözünün bir kişiyi nitelerken kullanılacağını, olumlu bir anlam taşıdığını örnek üzerinden kavrar. Üstelik bu maddede, madde başı olan *erbab* sözünün Arapçadaki anlamı verilmiş durumdadır, dolayısıyla kullanıcının bağlamsal tercümeyle daha çok ihtiyaç duyacağı düşünülebilir.

Şekil 3. 49. Formülleştirilmiş örneği gösteren *erbab* (31b).

Kaynak ve hedef dillerdeki kelimeler arasında bire bir bağlantı olmadığına anlamsal yapıyı tercüme edilmiş örnekler aracılığıyla göstermek gerekir. Kullanıcı bir örnek üzerinden bağlam ve ana dili bilgisi aracılığıyla doğru tercümeyle çıkarabilir (Svensén, 1993, s. 95-96). *Dictionnaire Turc-Français*'de bu türden tercüme edilmiş örnekler bulunmaktadır:

اوخ *okh*, particule exclamative
exprimant l'approbation ou la joie :
bravo! parfait! — اوخ بنم اوغلم *okh*
benim oghloun, «mon bien cher en-
fant». — آه ديمه كه دشمنك اوخ ديمه سون
âh dèmè ki duchmaniñ okh dèmèsun, ne
souponne pas de peur que ton ennemi
ne se réjouisse.

beğeni veya sevinç bildiren ünlemsel
parçacık: bravo! harika! - *okh benim*
oghloun, «benim sevgili evladım»

Şayet örnek verilmeseydi sözlük kullanıcısı
tanımdan yola çıkarak madde başının günlük
dilde nasıl kullanıldığını anlayamazdı. Zira
eş değerler buna müsait bir anlamsal
bağlantıya sahip değildir.

Şekil 3. 50. Tercüme ile örneklendirmeyi gösteren *okh* (144a).

Pek çok sözlükte örnekler ile kalıp ifadeler, birleşik kelimeler ve eş dizimliler aynı yazı tipinde verilir ve bu sözlük kullanıcısı için yararlı bir yöntem değildir (Svensén, 1993, s. 110). *Dictionnaire Turc-Français*'de de yazı tipi ayırıcı bir nitelikte olmadığından sözlük kullanıcısının her zaman örnek kullanımlar ile iç madde veya diğer sözlük birimsel unsurları ayırt etmesi mümkün değildir:

آیلق 1° *âyleq*, espace, durée d'un
mois (comme ماهیانه *mahyè* pour ماهیانه);
appointements, salaire mensuel. — بر
آیلق یول *bir âyleq yol*, un mois de
marche. — بر آیلق قوزی *bir âyleq*
qouzou, agneau d'un mois. — 2° *ây-*
laq, oisif, gratis; voir آیلاق.

Dictionnaire Turc-Français'nin hedef
kitlesince, madde içinde verilen *bir âyleq*
yol ve *bir âyleq qouzou* sözlerinin bir iç
madde mi yoksa örnek mi olduğunun
anlaşılması mümkün değildir. Zira örnekler
çoğunlukla iç madde düzeninde dizilmiştir.

Şekil 3. 51. İç madde-örnek benzerliğini gösteren *âyleq* (238a).

Bununla birlikte zaman zaman “*par exemple / par ex. / p. ex* (= örneğin)” ifadesi ile doğrudan örneğe geçiş işaret edilmektedir:

اصلاح *eçlah* (ar. arranger, corriger). — اصلاح خانه *eçlah khanè*, maison de correction ou de refuge. — D'après Mallouf, on emploie dans quelques provinces de la Turquie d'Europe le mot *eçlah* comme synonyme de *ايو* bien, bon, (p. ex.: *اصلاح پک* *pèk eçlah*, très bien (*pèkèyi*). — *بوتون اصلاح* *bou tutun eçlah deil*, ce tabac n'est pas du meilleur; *اصلاحندن وير* *eçlahinden vèr baña*, donne m'en du meilleur.

Pèk eçlah sözünün örnek olduğu açıkça belirtilmiştir. Ancak sonrasında sunulan *bou tutun eçlah deil* ve *eçlahinden vèr bana* cümlelerinin durumu sözlüksel işaretler bakımından belirsizdir. Zira son iki söz arasında noktalı virgül kullanılmıştır, ancak örnek ile son iki söz arasında uzun çizgi bulunmaktadır. Sözlük kullanıcısından bu cümlelerin ancak ve ancak tercümelerine bakarak örnek olduğunu düşünmesi beklenebilir.

Şekil 3. 52. Örneğin doğrudan işaret edilmesini gösteren *eçlah* (68a).

Kullanıcının kaynak dildeki metinleri anlamasına yardımcı olmak üzere tasarlanan bir sözlük, kalıplaşmış sözlük birimlerine hacmi ve buna bağlı olarak içereceği ayrıntı derecesine göre yer verir. Bazı klasik ve hatta daha eski yazarların metinlerini anlama ve yorumlama gibi filolojik amaçlar güdüyorsa somut bağlamları, yani bu yazarların eserlerinden alıntılanmaya ve onları açıklamaya kadar gidebilir (Zgusta, 1971, s. 336-338). *Dictionnaire Turc-Français*'nin böyle bir amacı olmalıdır, çünkü sayıca az da olsa yer yer doğrudan alıntılanmış metinlerin örnek olarak sunulduğu görülür:

أسّ *ess*, (écrit aussi, mais plus rarement اصّ) maître, possesseur, comme l'ar. صاحب. Ce mot ne se trouve guère que dans les proverbes et les textes anciens : *esse yè-mèz indjire*, le jardinier ne mange pas ses figues. — *ایت اسنی بلور* *êt essence bilir*, le chien connaît son maître.

آدمه قیلدی فرشته لر سجود
هم اکا چوق قیلدی اول لطف اسی جود
Les anges se prosternèrent devant Adam et le maître de tant de grâces (Dieu) le combla de ses dons. — *اصسز* *ess-sez*, sans maître, abandonné.

Alıntılanan beyit, *Vesiletü'n-necat*'tan³⁸ yani 15. yüzyılın başındandır. Meynard beyti şu şekilde anlamlandırmıştır:

Melekler, Âdem'in önünde eğildiler ve pek çok lütfun sahibi (Allah) ona armağanlarını saçtı.

Şekil 3. 53. Edebî alıntı şeklindeki örneği gösteren *ess* (46a).

Örneklerin ana işlevi, sözlüksel veya anlamsal olmaktan ziyade dil bilgiseldir. Ele alınan sözün, söz dizimindeki yeri ve muhtemel eşlikçileri örnekler üzerinden gösterilir. Yani sıra bu tür örnekler, -mesela eş dizimlerine dair- ikinci tür bilgileri iletme için sıklıkla kullanılır. Eş dizimlilik, birlikte ortaya çıkma eğiliminde olan belirli bir anlama sahip bir grup kelimedir. Ad veya fiil gibi temel bir sözlük birimi ile bağımlı biçim birimlerinin sabit birlikteliği dil bilgisel eş dizimlilik, benzer statüdeki kelimelerin sabit birlikteliği ise anlamsal veya sözlüksel eş dizimlilik oluşturur. Eş dizimlilik bilgisi, pasif kullanıma yönelik iki dilli sözlüklerde çoğunlukla bağlamı içinde örneklerle verilir (Svensén, 1993, s. 98-101, 106). *Dictionnaire Turc-Français*'de de örnekler için hem dil bilgisel hem sözlüksel eş dizimliliklere yer verilmiştir:

³⁸ “Âdem’e kıldı firiştehler sücüd / Hem aña çok kıldı ol luṭf ıssı cüd (Köksal, 2022, s. 124)”.

الك *èñ*, particule indiquant la supériorité, l'augmentation. — الك ارتق *èñ arteg*, plus encore, bien plus. — الك صوك *èñ goñ*, finalement, le plus tard. — placée avant les mots qui servent d'adjectif, elle leur donne la valeur du superlatif absolu, par ex.: الك يوكسك *èñ yuksek*, le plus haut; الك كوزل *èñ guzel*, le plus beau, le meilleur; voir la grammaire.

Èñ sözü, bir parçacık olarak yani bağımlı biçim birimi olarak tanımlanmıştır. Bu tanımın ardından dil bilgisel eş dizimlilik örnekleri sunulmuştur. Böylelikle sözlük kullanıcısı için madde başı anlaşılır hâle getirilmiştir.

Şekil 3. 54. Dil bilgisel eş dizimliliğe işaret edilmesini gösteren *èñ* (88b).

اركان *erkian*, (pl. ar. de ركن colonne, règle, base) bienséance, politesse, décence; synonym. de ادب. — لباسى ارکان و ادب اوزره در *libasi erkian u edeb uzre dir*, il est vêtu honnêtement. — chefs, notables, personnages importants. — ارکان دولت *erkiani devlet*, ministres, hauts fonctionnaires. — مجلس ارکان حربيه *medjlisi erkiani harbye*, conseil d'état-major.

Libasi erkian u edeb uzre sözlerinin sözlüksel eş dizimlilik örneği olarak sunulduğu görülmektedir. Sözlük kullanıcısı için bu faydalı bir bilgidir. Şayet örnek üzerinden böyle bir bilgi verilmeseydi *edeb* kelimesinin eş anlamlısı olduğu belirtilen *erkian* sözünün bu kullanımı, sözlük kullanıcısının kafasını karıştırabilirdi.

Şekil 3. 55. Sözlüksel eş dizimliliğe işaret edilmesini gösteren *erkian* (38b).

Örnekler, tercümeleri üzerinden anlamsal bilgi de barındırdıkları için çok anlamlı maddelerde ilgili anlam ile bağlantılı şekilde verilmelidir. Aksi hâlde yabancı dil öğrencisi olan kullanıcılar için maddenin bağlamsal tercümesi zorlaşır. *Dictionnaire Turc-Français*'de örneklerin zaman zaman diğer sözlük birimleri arasında düzensiz bir şekilde karıştığı görülür. Ancak çok anlamlı maddelerde örneklerin, ilgili anlamdan sonra verilmesine özen gösterildiği anlaşılmaktadır:

آرتق *ârteq*, (var. آرتیق) 1° le sur-plus, l'excédant. — آرتق اکسیک *ârteq eksik*, le plus et le moins, l'ensemble, la totalité. — آرتقراق *ârteqraq*, d'avantage, en plus. — 2° adv. enfin, au sur-plus; s'il en est ainsi, après tout, après cela; déjà. — آرتق حاضر سکز *ârteq hazer señez*, vous êtes déjà prêt! — 3° *ârteq*, coupon d'étoffe.

Birisi eş yazımlı bir sözlük birimi olmakla birlikte üç alt anlamı olduğu gösterilen *ârteq* maddesinin ilk anlamı “fazlalık, artan”dır. İkinci anlam ise “zf. sonunda, bununla birlikte; bu durumda, bundan sonra, ondan sonra, şimdiden” şeklinde sunulduktan sonra *ârteq hazer señez* örneği verilmiş ve tercümesi “artık hazırsınız” şeklinde belirtilmiştir.

Çok anlamlı ve işlevli olan bu madde için seçilen örneğin, ilgili anlamın hemen ardından verilmesi ve bu şekilde örnek-anlam ilişkisinin doğru kurulmuş olması iki dilli sözlük kullanıcısı için oldukça yararlıdır.

Şekil 3. 56. Örnek ile anlam bilgisinin uyumunu gösteren *ârteq* (33a).

Anlam bilgisi ile örnek arasındaki uyum, iç maddeleme ile örnek arasında da korunmaya çalışılmıştır; yani örnekler ilgili iç maddelerden sonra sunularak anlamsal bağlantı kurulmuştur ki sözlük kullanıcısı için ister madde başı ister iç madde olsun ilgili madde ile bağlantılı diğer sözlüksel öğeleri bir arada görmek sözlüksel erişilebilirliği ve anlaşılabilirliği artırır:

taire. — قرق آمبار *qerq âmbar*, magasin de menues marchandises, de mercerie ou de salaisons; bric-à-brac. — فکرم بر حاله کلدی که قرق آمبار *fikrim bir halè gueldi ki qerq âmbar*, ma tête était devenue comme un magasin de bric-à-brac (remplie de toute sorte de connaissances sans valeur).

Ânbar-âmbar maddesindeki *qerq âmbar* iç maddesi açıklandıktan sonra *fikrim bir halè gueldi ki qerq âmbar* örneği verilmiştir. Şayet bu sözlüksel öğeler arasına başka iç maddeler, anlamlar vb. girseydi sözlük kullanıcısı için hem *qerq âmbar* sözünün bu kullanım alanı eksik kalacak hem de *fikrim bir halè gueldi ki qerq âmbar* örneğinin anlaşılması güçleşecekti.

Şekil 3. 57. Örnek ile iç maddelemenin bağlantısını gösteren *ânbar-âmbar* (121b).

3.3.7. Kalıp İfadeler

Öğrenici sözlüklerinde, birden çok sözlüksel ögenin birleşimi ile oluşan çok ögeli sözlük birimleri oldukça önemlidir. Çünkü dil öğrencileri bu sözlerin anlamsal değerlerini ayırt edemeyebilir ve bunları anlamayabilirler. Bundan ötürü ister tek dilli ister iki dilli olsun öğrencilerin dilsel ihtiyaçlarına odaklanan sözlüklerde gerek kalıplaşmış ve yarı-kalıplaşmış öbekler gerek deyimler gerekse de birleşik kelimeler ve birleşik fiillere mutlaka yer verilmektedir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 166-176). Sözlüklerde genellikle çok ögeli sözlük birimleri aynı tipografik özellikte dizilir ve bu açıdan birbirlerinden ayırt edilemezler; bu, -bilhassa iki dilli öğrenici sözlükleri için- uygun bir yöntem sayılmaz (Svensén, 1993, s. 110). *Dictionnaire Turc-Français*'de de çok ögeli sözlük birimleri aynı tipografik özelliklere sahiptir:

آج *âdj*, (var. آج) affamé, qui a faim; avide. — آج قارن *âdj qaren*, ventre affamé. — قارنم آج *qarnem âdj*, j'ai faim. — آج طوپراق *âdj topraq*, terre desséchée. — آج قارنه *âdj qarnenè* ou آج آجنه *âdj âdjnè*, à jeun. — آج کوزلو *âdj gueuzlu*, avide. — آج کوزلو دایه چوجوغی *âdj gueuzlu daïè tchoudjoughe*, nourrisson avide. — آج سوسز *âdj sousez*, qui meurt de faim et de soif, misérable. — آج طورمق *âdj dourmaq*, rester à jeun, souffrir de la faim. — آج دویورمق *âdj doyourmaq*, nourrir l'affamé, secourir les pauvres. — آج قومق *âdj qomaq*, réduire à la faim, à la misère. — آج ایله یاتینجه *âdj âdj ilè yatendjè dilindji doghar*, « quand deux affamés se marient, il naît un mendiant »

Madde içindeki işaretli sözlüksel birimler arasında birleşik sözler, birleşik fiiller, örnek, deyimler ve bir atasözü bulunmaktadır. Bunların tamamı uzun çizginin ardından Arap harfli yazım ve sonrasında eğik dizilmiş Latin harfli yazım bilgisi ile arka arkaya sunulmuştur. Sözlük kullanıcısının bu birimleri kendi başına ayırt etmesi beklenmektedir.

Şekil 3. 58. Çok ögeli sözlük birimlerinin sunumuna örnek olarak *âdj* (15b).

Dictionnaire Turc-Français'de tipografik açıdan olmasa da zaman zaman etiketle (*prov.*, *proverbe* = atasözü, kalıp söz) diğerlerinden ayrılan çok ögeli sözlük birimleri vardır. Bunlar, atasözleri ve veciz sözler veya iktibaslar ile deyimler, selamlama sözleri ve diğer günlük konuşma ifadeleridir. Bu birimlerin birbirinden sağlıklı bir şekilde ayrılabilmesi için Meynard sözlük kullanıcısına hiçbir bilgi sunmaz, hatta yukarıda bahsi geçen etiketi de düzenli olarak kullanmaz. Bundan ötürü *Dictionnaire Turc-Français*'deki bu tür sözlük birimleri, bir "kalıp ifadeler grubu" olarak değerlendirilmiştir ve sözlüğün *elif* maddesinde şu kalıp ifadelere rastlanmıştır:

Tablo 3. 31. Kalıp ifadeler.

Sayfa	Arap harfli madde başı	Latin harfli madde başı	Arap harfli iç madde	Latin harfli iç madde
1a	آبا	<i>âba</i>	آبابی یاقمق	<i>âbaye yaqmaq</i>
2b	آبانوز	<i>âbanoz</i>	آبانوز چهره لی	<i>âbanoz tchèhrèli</i>
2a	آبانوز	<i>âbanoz</i>	آبانوز کبی یشادوقچه ده صاغ اولور	<i>âbanoz guibi yachaduqtchè daha çagh olour</i>
2a-2b	آبانوز	<i>âbanoz</i>	آبانوز پارچه سیدر	<i>âbanoz partchasideir</i>
2b	ابتدا	<i>iptida</i>	ابتدا طعام صکره کلام	<i>iptida ta'am soñra kèlam</i>
3a	آبدال	<i>âbdal</i>	آبدال تکه ده حاجی مکه ده	<i>âbdal tekkièdè hadji mekkièdè</i>
3a	آبدست	<i>âbdest</i>	آبدست آلمق	<i>âbdest âlmaq</i>
3a-3b	آبدست	<i>âbdest</i>	آبدست بوزلمق	<i>âbdest bozoulmaq</i>
3b	آبدست	<i>âbdest</i>	آبدست بوزمق	<i>âbdest bozmaq</i>
3b	آبدست	<i>âbdest</i>	آبدست بوزان	<i>âbdest bozan</i>
3b	آبدست	<i>âbdest</i>	آبدست اقتضا ایتمک	<i>âbdest iqtiza etmek</i>
3b	آبدست	<i>âbdest</i>	آبدست ویرمک	<i>âbdest vermek</i>
3b	آبدست	<i>âbdest</i>	آبدستسز	<i>âbdestsez</i>
3b	آبدست	<i>âbdest</i>	بو کک اک آغری آبدست ابریگی در	-
4a	آبراش	<i>âbrach</i>	آبراش کترمک	<i>âbrach guetirmek</i>
4b	ابسم	<i>èbsèm</i>	ابسم اولمق چوق سویلمکنن یکدر	<i>èbsèm olmaq tchoq seuilemekten yektir</i>

5a	أبلوقه	<i>âbloqa</i>	أبلوقه به ألمق	<i>âbloqaïa âlmaq</i>
5a	أبلوقه	<i>âbloqa</i>	أبلوقه يى بوزمق	<i>âbloqayɛ bozmaq</i>
5a	أبلوقه	<i>âbloqa</i>	أبلوقه يى قالدرمىق	<i>âbloqayɛ qaldermaq</i>
5a	أبلى	<i>âbli</i>	أبلى يى براقمق	<i>âbliye braqmaq</i>
5a	أبلى	<i>âbli</i>	(أبلى يى) قويوييرمك	<i>(...) qoyouvermek</i>
6a	ابه	<i>èbè</i>	ايش ابه سى	<i>ich èbèsi</i>
6b	ابه	<i>èbè</i>	سوز ابه سى	<i>seuz èbèsi</i>
8b	آت	<i>ât</i>	آته دوست كى باقمى دى كى بنمى	<i>âta dost guibi baqmalu duchman guibi binmelu</i>
8b	آت	<i>ât</i>	آت ايله عورته اينان اولمز	<i>ât éla 'avrètè inan olmaz</i>
8b	آت	<i>ât</i>	يكيديك قره سى آتك دوريسى	<i>iyidiñ qarasi âtuñ dourousou</i>
8b	آت	<i>ât</i>	آخور آتيدىر	<i>âkheur âteder</i>
8b	آت	<i>ât</i>	آغاجدن آته بنمك	<i>âghajdan âta binmek</i>
8b	آت	<i>ât</i>	كندى آتته بنمك	<i>kendi âtinè binmek</i>
8b	آت	<i>ât</i>	آتك باشنى طوتى ويرمك	<i>âtuñ bachene toutou-vermek</i>
8b	آت	<i>ât</i>	يورغون آت آغير باصر	<i>yourghoun ât âgher baçar</i>
9a	ات	<i>èt</i>	كيك اتينه كيرمك	-
9a	ات	<i>èt</i>	ات طرناقدين ايرلمز	<i>èt ternaqtan ayerelmaz</i>
9b	ات	<i>èt</i>	ات نقدر اريق اولسه اتمك اوستنه ياقشور	<i>èt nè-qadar areq olsa ekmeiñ ustunè yaqecher</i>
9b	آتا	<i>âta</i>	آتالر سوزىنى طوتمايان يابانه آتيلور	<i>âtalar seuzene toutmaian yabanè âteler</i>
10a	آتا	<i>âta</i>	قوردك قارنداشى قوزينك آتاسى	-
10b	آتش	<i>âtech</i>	آتش بوجكنى كورسه يانغين صانور	<i>âtech beudjèyene gueursè yanghen çaneur</i>
10b	آتش	<i>âtech</i>	آتش بهاسنه	<i>âtech pahasinè</i>
10b	آتش	<i>âtech</i>	آتش ألمق	<i>âtech âlmaq</i>
10b	آتش	<i>âtech</i>	آتش اوياندرمق	<i>âtech oyandermaq</i>

10b	آتشه	<i>âtech</i>	آتشه یارار	<i>âtechè yararar</i>
11a	اتك	<i>ètèk</i>	ال بنم اتك سنك	<i>èl benim ètèk seniñ</i>
11b	اتك	<i>ètèk</i>	اتك اوپمك	<i>ètèk eupmek</i>
11b	اتك	<i>ètèk</i>	مخصوص اتكلرینی اوپرم	<i>makhsous ètèklerinē eupereṁ</i>
11b	اتك	<i>ètèk</i>	اتكه دوشمك	<i>ètèyè duchmek</i>
11b	اتك	<i>ètèk</i>	اتكه ياپشمق	<i>ètèyè yapechmaq</i>
11b	اتك	<i>ètèk</i>	اتك سيلمكم	<i>ètèk silkmeḵ</i>
12a	آتلامق	<i>âtlamaq</i>	آديم آتلامق	<i>âdem âtlamaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	اثواب آ	<i>espab âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	آديم آ	<i>âdem âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	پنبوق آ	<i>pambouq âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	جان آ	<i>djan âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	چفته آ	<i>tchiftè âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	قليج آ	<i>qeledj âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	چكه آ	<i>tchèñè âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	سلاح آ	<i>silah âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	اوزرينه آ	<i>uzerine âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	صوچ آ	<i>soutch âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	صرتدن آ	<i>sertten âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	طوب قورشونن آ	<i>top - qourchoun âtmaq</i>
12b	آتمق	<i>âtmaq</i>	طوبی آ	<i>tope âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	طوبی آندی بازركان	<i>tope âtte bazerguian</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	طاش آ	<i>tach âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	قاش آ	<i>qach âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	قپاغی آ	<i>qapaghe âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	لاف آ	<i>laf âtmaq</i>

13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	لنکر آ	<i>lenguèr âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	قاشق آ	<i>qacheq âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	یاقه دن آ	<i>yaqadan âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	کوز آ	<i>gueuz âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	یپانه آ	<i>yabanè âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	آتوب طوتمق	<i>âtoup toutmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	رنک - بکز آ	<i>reng - beñz âtmaq</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	طاك آتیور	<i>tañ âtyor</i>
13a	آتمق	<i>âtmaq</i>	قلیجک اغزی آتیور	<i>qeledjeñ âghze âtyor</i>
13b	آتمق	<i>âtmaq</i>	آتلمش	<i>atelmec̣h</i>
13b	اتمک	<i>ètmeq</i>	طوز اتمک حق	<i>touz èkmeq haqqe</i>
13b	اتمک	<i>ètmeq</i>	اتمکه یاغ سورلمک	<i>èkmeyè yagh surulmek</i>
13b	اتمک	<i>ètmeq</i>	پینیر اتمک	<i>peñir èkmeq</i>
13b	اتمک	<i>ètmeq</i>	اتمک کبی	<i>èkmeq guibi</i>
13b	اتمک	<i>ètmeq</i>	اتمکنی بالکز بیان یوکنی دیشیله قالدرو	<i>èkmeyini yaleñez yèièn yukeng̃ dishilè qalderer</i>
14a	اتمک	<i>ètmeq</i>	اتمکسز او کوپکسز کوی اولمز	<i>èkmeqseız ev keupekseız keui olmaz</i>
14a	اتمک	<i>ètmeq</i>	اتمکجیدن اتمک بر ده باش	<i>èkmeqdjiden èkmeq birdè bach</i>
14a	اتمک	<i>ètmeq</i>	اتمکنی آلمق	<i>ekmeyini âlmaq</i>
14a	اتمک	<i>ètmeq</i>	بغداي اتمکنی بکنممک	<i>boghdaï èkmeyini beyenmèmek</i>
14a	اتمک	<i>ètmeq</i>	اکمکی دیزی اوستنده در	<i>èkmeyi dizi ustundè dur</i>
14a	اتمک	<i>ètmeq</i>	اتمکه نه فایده	<i>èkmeyè nè faïdè</i>
14a	اتمک	<i>ètmeq</i>	اتمکی باصمق	<i>èkmeyi basmaq</i>
14b	آتیم	<i>âtem</i>	بر قورشون آتیمی	<i>bir qourchoun âteme</i>
15a	آتیم	<i>âtem</i>	بر آتیم باروت	<i>bir âtem barout</i>
15b	آج	<i>âdj</i>	آج کوزلو دایه چوجوغی	<i>âdj gueuzlu daïè tchoudjoughe</i>

15b	آج	<i>âdj</i>	آج صوسز	<i>âdj sousez</i>
15b	آج	<i>âdj</i>	آج آیلہ یاتینجہ دیلنجی طو غار	<i>âdj âdj ilê yatèndjê dilindji doghar</i>
16a	آج	<i>âdj</i>	آج عارسز اولور	<i>âdj 'arsez olour</i>
16a	آج	<i>âdj</i>	آجلقدن - اجندن اولمک	<i>âdjleqten - âdjenden eulmek</i>
16a	آج	<i>âdj</i>	آجلقدہ طاری اتمکی حلوان اعلیٰ کلور	<i>âdjleqtê daru èkmèyi halvadan aala guèlir</i>
16a	اجازت	<i>idjazer</i>	کلمک ارادت کتمک اجازت	<i>guelmek iradet guitmek idjazer</i>
16b	اجازت	<i>idjazer</i>	اجازت ویرمک	<i>idjazer vermek</i>
16b	اجامی	<i>adjami</i>	اجامی نعلبند کافر اشکنده اوکرنور	<i>adjami naalbend kiafir echeyindè euyrènur</i>
18a	آجی	<i>âdje</i>	آجی سوز	<i>âdje seuz</i>
18a	آجی	<i>âdje</i>	آجی دیل دیندن چیقارور طاتلو سوز بیلانی دلیکندن چیقارور	<i>âdje dil dinden tcheqarur, tatlu seuz yilang deliynden tcheqarur</i>
18a	آجی	<i>âdje</i>	آجی قیاق تخمیدر	<i>âdje qabaq tokhoumêder</i>
18a	آجی	<i>âdje</i>	آجی صوغانی قراغی چالماز	<i>âdje çoghane queragheu tchalmaz</i>
18b	آجی	<i>âdje</i>	آجیسنی چقارمق	<i>âdjesene tcheqarmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	ادیمنی آ	<i>âdemene âtchmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	بیراق آ	<i>baïraq âtchmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	آغیز آ	<i>âghez âtchmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	آغیز آچماق	<i>âghez âtchmamaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	ال آ	<i>el âtchmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	باش آ	<i>bach âtchmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	باشنی آ	<i>bachene âtchmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	پاس آ	<i>pas âtchmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	دکان آ	<i>dukkian âtchmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	دکانی آ	<i>dukkiane âtchmaq</i>
19b	آچمق	<i>âtchmaq</i>	سوز آ	<i>seuz âtchmaq</i>

19b	آچمق	âtchmaq	سوزى آ	seuze âtchmaq
19b	آچمق	âtchmaq	كوز آ	gueuz âtchmaq
19b	آچمق	âtchmaq	كوزينى آ	gueuzene âtchmaq
19b	آچمق	âtchmaq	يول قيو آ	yol - qapou âtchmaq
19b	آچمق	âtchmaq	فال آ	fal âtchmaq
20a	آچمق	âtchmaq	ال آچيجى	èl âtchedje
20a	آچيق	âtcheq	آچيق آغيز آچ قالمز	âtcheq âghez âdj qalmaz
20a	آچيق	âtcheq	آلنمز آچيق	âlenmez âtcheq
20a	آچيق	âtcheq	آچيغه بويامق	âtcheqha boyamaq
21b	احرام	ihram	احرامه كيرمك	ihramè guirmek
21b	احرام	ihram	احرامله كشى مرابط اولمز	ihramilè kichi mourabet olmaz
22a	احمق	ahmaq	احمق اولان هر زمان دوشر	ahmaq olan her zèman ducher
22a	احمق	ahmaq	آدمك احمقى ايل قراكلقده موم ياقمق بلمز سانور	âdamiñ ahmagheu îl qarañluqtè moum yaqmaq bilmez çaneur
22a	احيا	ihya	بنده كزى احيا بيوردىكز	bendèñizi ihya bouyourdouñouz
23a	آخرت	âkhyret	آخرتيه كيتمك	âkhyretè guitmek
23b	آخشام	âkhcham	آخشامدن صكره صباخلر خير اولسون	âkhchamdan soñra çabahlar khai'r olsoun
23b	آخشام	âkhcham	آخشام حاجى محمد شمدى اسكيچى يهودى	âkhcham hadji Mehemet chimdi eskidji yahoudi
23b	آخشام	âkhcham	آخشامك ايشنى صباحه قومه	âkhchameñ ichene çabaha qoma
24a	آخلاط - آخلط	âkhlat	آخلاطك ايوسنى طاغلك آيوسى بير	âkhlateñ eyisini daghlaruñ âyouse yer
24b	اخلامور	ikhlamour	اخلاموردن اودون اولمز	ikhlamourden odoun olmaz
24b	آخور	âkhor	آت چالندقدن صكره آخرك قپوسنى قپار	ât tchalendeqtan soñra âkhereñ qapousene qapar
25a	آد	âd	آد چيتمقدن بيه جان چيتمق يكدر	âd tcheqmaqtan issè djan tcheqmaq yekter
25a	آد	âd	آد چيتمق	âd tcheqmaq

25a	آد	<i>âd</i>	آد باتمق	<i>âd batmaq</i>
25a	آد	<i>âd</i>	آد بوزلمق	<i>âd bozoulmaq</i>
25a	آد	<i>âd</i>	آد قومق	<i>âd qomaq</i>
25b	آد	<i>âd</i>	آدینی قومق	<i>âdene qomaq</i>
25b	آد	<i>âd</i>	آد ویرمک	<i>âd vermek</i>
26a	آدامق	<i>âdamaq</i>	آدامغله پلاو پیشسه دکز قدر باغده بندن	<i>âdamaghela pilav pichsè deñiz qadar yaghdè benden</i>
26b	ادبلنمک	<i>èdèblenmek</i>	ادبی طاقتمق	<i>èdèbe taqenmaq</i>
26b	ادبلو	<i>èdèblu</i>	دبلو ادبی ادبیزدن اوکرنمش	<i>èdèblu èdèbe èdèbsèzden euirenmiş</i>
27a	آدم	<i>âdèm</i>	آدم آدمه لازم اولور	<i>âdam âdama lazèm olour</i>
27a	آدم	<i>âdèm</i>	آدم اولانه بر سوز یتیر	<i>âdam olana bir seuz yeter</i>
27a	آدم	<i>âdèm</i>	آدم اولان ایکی کره یاکلمز	<i>âdam olan iki kèrrè yañelmaz</i>
27a	آدم	<i>âdèm</i>	آدم وار آدمجق وار	-
27b	آدم	<i>âdèm</i>	آدم او	<i>âdam olmaq</i>
27b	آدم	<i>âdèm</i>	هر کسک ایندیکی آدملق کندینه	<i>her kèsin ettyi âdamleq kendinè</i>
28a	آدیم	<i>âdèm</i>	آدیمنی آلمق	<i>âdèmene âlmaq</i>
28a	آدیم	<i>âdèm</i>	آدیم آتلامق	<i>âdèm âtlamaq</i>
28a	آدیم	<i>âdèm</i>	آدیم آتمق	<i>âdèm âtmaq</i>
28a	آدیم	<i>âdèm</i>	آدیم آلمق	<i>âdèm âlmaq</i>
28a	اذاب	<i>izab</i>	اذاب نقودده نقصان طاری اولور	<i>izabi nouqouddè noqçan tary olour</i>
28a	اذان	<i>èzan (izan)</i>	جانه اذان او قومق	<i>djanè èzan oqoumaq</i>
28b	اذن	<i>izn</i>	اذن ویرمک	<i>izin vermek</i>
28b	اذن	<i>izn</i>	اذنکز ایله	<i>izniñez ilè</i>
28b	ار	<i>èr</i>	کملکه ایولک ارکشینک کاری در	<i>kemliyè èyilik èr kichiniñ kiaridir</i>
28b	ار	<i>èr</i>	ار اولور آدی قالور	<i>èr eulur âde qalur</i>
28b	ار	<i>èr</i>	ار اولان اتمکنی طاشدن چیقورور	<i>èr olan ekmeyini tachden tcheqareur</i>

29a	اره	<i>èr</i>	اره كېتمك	<i>èrè guitmek</i>
29a	اره	<i>èr</i>	اره ويرمك	<i>èrè vermek</i>
29a	اره	<i>èr</i>	اره لقمه سى ار قورساغنده قالمز	<i>èr loqmase èr qoursaghendè qalmaz</i>
29a	اره	<i>èr</i>	سوز عورتلرك در ايش ارلرك در	<i>seuz avratlariñ dir ich èrlèriñ dir</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرا اچيلمق	<i>âra âtcheľmaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرا بولمق	<i>âra boulmaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آراسنى بولمق	<i>ârasenē boulmaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرايه المق	<i>âraya âľmaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرادن چيقمق	<i>âradan tcheqmaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرادن چيقرمق	<i>âradan tcheqarmaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آراده چيقرمق	<i>ârada tcheqarmaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آراسنه كيرمك	<i>ârasenē guirmek</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	كيرلمز افندى ايله قول آراسنه	<i>guirilmez efendi ilè qoul ârasenē</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آراده قالمق	<i>ârada qalmaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آراسى صوغومق	<i>ârase sooumaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرايه قومق	<i>âraya qomaq</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	بر آرايه كلمك	<i>bir âraya guelmek</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرايه كېتمك	<i>âraya guitmek</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرايه كيرمك	<i>âraya guirmek</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرا ويرمك	<i>âra vermek</i>
29b	آرا	<i>âra</i>	آرامزده اولسون	<i>âramezda olsoun</i>
30a	آرا	<i>âra</i>	آرامزده قاز وار	<i>âramezda qaz var</i>
30a	آرايه	<i>âraba</i>	آرايه قيرلنجه يول كوسترن چوق اولور	<i>âraba qerelindjè yol gueusterèn tchoq olour</i>
30a	آرايه	<i>âraba</i>	آرايه ايله طاوشان اولانمز	<i>âraba èla tavchan âvľanmaz</i>
31a	آرامق	<i>âramaq</i>	كوكنده آرايوب يرده بولمق	<i>gueuktè ârayoup yerdè boulmaq</i>

32a	ارپه	<i>arpa</i>	ارپه جی قمريسی کبی دشنمک	<i>arpadje qomarese guibi duchunmek</i>
32a	ارپه	<i>arpa</i>	پلاو یکیدک ارپه سیدر	<i>pilav iyidiñ arpase dir</i>
33a	ارتفاع	<i>irtifa'</i>	-	<i>[irtifa'] âlmaq</i>
33b	آرته	<i>ârta</i>	آرته قالمق	<i>ârta qalmaq</i>
33b	آرد	<i>ârd</i>	آردکزدن تاتار می قوغار	<i>ârdenëzden tatar me qovar</i>
33b	آرد	<i>ârd</i>	آردینه اوکنه باقمق	<i>ârdenè euñenè baqmaq</i>
33b	آرد	<i>ârd</i>	-	<i>[ârdenè euñenè] baqmamaq</i>
34a	آرد	<i>ârd</i>	آرده دوشمک	<i>ârdè duchmek</i>
34b	اردو	<i>ordou</i>	اردو قورمق	<i>ordou qourmaq</i>
34b	اردو	<i>ordou</i>	اوردو قالدرمق	<i>ordou qaldermaq</i>
35b	آرسلان	<i>ârslan</i>	آرسلاندن طوغان آرسلان اولور	<i>âslandan doghan âslan olour</i>
35b	آرسلان	<i>ârslan</i>	آرسلان یاتاغندن بللور	<i>âslan yataghenden bellidir</i>
35b	آرسلان	<i>ârslan</i>	هر کسک کوکلنده بر ارسلان یاتار	<i>her kèçin gueuñulindè bir âslan yatar</i>
38a	ارقه	<i>arqa</i>	ارقه سنی آلمق	<i>arqasene âlmaq</i>
38a	ارقه	<i>arqa</i>	سوزک ارقه سنی کسمک	<i>seuzuñ arqasene kesmek</i>
38a	ارقه	<i>arqa</i>	ارقه سنی برقمق	<i>arqasene braqmaq</i>
38a	ارقه	<i>arqa</i>	ارقه یه دوشمک	<i>arqaya duchmek</i>
38a	ارقه	<i>arqa</i>	ارقه ویرمک	<i>arqa vermek</i>
38a	ارقه	<i>arqa</i>	ارقه طورمق	<i>arqa dourmaq</i>
38a	ارقه	<i>arqa</i>	ال ارقه بر اتمک	<i>èl arqa bir ètmek</i>
38a	ارقه	<i>arqa</i>	ایل ارقه سندن دوست طوتنمق	<i>il arqasenden dost toutounmaq</i>
38b	ارکک	<i>èrkek</i>	ارکک اوکوز آلتنده یاورو آرار	<i>èrkek eukuz âltenda yavrou ârar</i>
39b	آرما	<i>ârma</i>	آرمه کبی طونانمق	<i>ârma guibi donanmaq</i>
39b	آرما	<i>ârma</i>	آرمه سی دوکلمش یلکن کمیسی کبی	<i>ârmase deukulmuch yelken guëmisi guibi</i>
40a	آرمود	<i>ârmoud</i>	آرمود آغاجندن اوزاق دوشمز	<i>ârmoud âghadjenden ouzaq duchmez</i>

40a	آرمود	<i>ârmoud</i>	آرمودك اوکی كراسك صوکی	<i>ârmoudəñ euñeu kirasiñ soñeu</i>
40b	ارن	<i>èren</i>	ارنلرك صاغی صولی اولمز	<i>èrenleriñ çaghe çoule olmaz</i>
41a	آری	<i>âreu</i>	آری بك اولان قوانه اوشر	<i>âreu bey olan qovana ucher</i>
41a	آری	<i>âreu</i>	آری قوانه کیدر	<i>âreu qovana guider</i>
41a	آری	<i>âreu</i>	بکسر آری بال یاپمز	<i>beysez âreu bal yapmaz</i>
41a	آری	<i>âreu</i>	ارینک بکنی طوتمق	<i>areuneñ beyini toutmaq</i>
41a	آری	<i>âreu</i>	نه آری یه بال نه بلبله دال اکسك اولور	<i>nè âreuyè bal nè bulbulè dal eksik olour</i>
41a	آری	<i>âreu</i>	بال ایچنده آری وار	<i>bal itchindè âreu var</i>
41b	آری	<i>âreu</i>	بر اوج آری کبی اولمق	<i>bir âvoudj âreu guibi olmaq</i>
41b	آریق	<i>âreq</i>	آریق اوکوزه بیچاق اولمز	<i>âreq eukuzè betchaq olmaz</i>
42a	آریق	<i>âreq</i>	آریق طاغوقدن طاتسز ترید اولور	<i>âreq tavouqten tatsez tirid olour</i>
42b	اریمک	<i>èrimək</i>	یاغی اریمک	<i>yaghe èrimək</i>
42b	آز	<i>âz</i>	آز اولوب اوز اولسون	<i>âz oloup ouz olsoun</i>
42b	آز	<i>âz</i>	آز چوغه تابعدر	<i>âz tchogha tabi'dir</i>
42b	آز	<i>âz</i>	آزیجق اشم غوغاسز باشم	<i>âzedjeq achem ghavghasez bachem</i>
43a	آز	<i>âz</i>	آز قصه دکلدز	<i>âz qessa deildir</i>
44a	ازکی	<i>èzgui</i>	آغیر ازکی فستقی مقام	<i>âgher èzgui festeqe maqam</i>
44b	آزمق	<i>âzmaq</i>	عادت اصلی آزدرور	<i>aadet açle âzderer</i>
45a	آزمق	<i>âzmaq</i>	یولی آزانه کوپک سسی بلبلدن طاتلودر	<i>yole âzana kieupek sèsi bulbulden tatlu dur</i>
45a	ازمک	<i>èzmek</i>	باشنی ازمک	<i>bachene èzmek</i>
45a	ازمک	<i>èzmek</i>	لقردی یزوب بوزمک	<i>laqerde èzup beuzmek</i>
45a	ازمک	<i>èzmek</i>	ازلوب بوزلمک	<i>èzilup beuzulmek</i>
45b	آزو	<i>âzou</i>	کمی آزویه آلمق	<i>guème âzouïa âlmaq</i>
45b	آزو	<i>âzou</i>	آزیلو ایله باشه چیقلمز	<i>âzèlu ilè bachè tcheqqlmaz</i>
45b	آزیق	<i>âzeq</i>	آزیقسز یوله چیقلمز	<i>âzeqsez yola tcheqqlmaz</i>

46a	اسّ	<i>ess</i>	اسی یمز انجیری	<i>esse yèmèz indjire</i>
46a	اسّ	<i>ess</i>	ایت اسنی بلور	<i>ît essenè bilir</i>
48a	آستار	<i>âstar</i>	آستاری یوزینه اویماز	<i>âstarè yuzunè ouïmaz</i>
48a	آستار	<i>âstar</i>	آستاری یوزندن بهالو	<i>âstarè yuzunden pahalû</i>
48a	آستار	<i>âstar</i>	اصلی یوق آستاری یوق	<i>asle yoq âstarè yoq</i>
48b	استانبول	<i>istambol</i>	استانبول کاه دره کاه تپه در	<i>istambol guiah dèrè guiah tèpè dur</i>
48b	استانبول	<i>istambol</i>	استانبول آغیزی طار قارنی بول	<i>istambol âghezè dar qarene bol</i>
49a	استانبول	<i>istambol</i>	استانبولده چوق حمّال واردر	<i>istambolda tchoq hammal var dur</i>
49a	استانبول	<i>istambol</i>	شو هنری ایدرسک شانک استانبولده یابیلور	<i>chou hunèri edersèñ chanuñ istambolda yayilur</i>
49a	استاوروز	<i>istavroz</i>	استاوروز چیقارماق	<i>istavroz tcheqarmaq</i>
50b	استعجال	<i>isti'djal</i>	استعجال دعواسنی ا	<i>isti'djal daavasini etmek</i>
52a	استه مک	<i>istèmek</i>	قیی استه مک	<i>qeye istèmek</i>
52b	استه مک	<i>istèmek</i>	استر کلسون استر کلمسون	<i>ister guelsin ister guelmesin</i>
52b	استه مک	<i>istèmek</i>	استتلان تره کیت عار ایلمه	<i>istènilen yèrè guit aar eilèmè</i>
52b	استه مک	<i>istèmek</i>	استیانک بر یوزی قره ویرمیانک ایکی یوزی	<i>istèièniñ bir yuze qara vermeièniñ iki yuze</i>
56b	اسکی	<i>èski</i>	اسکی زمان آتترینه اسکی عثمانلیلر بنوب کتمش	<i>èski zèman âtlarinè èski osmanliler binup guitmich</i>
57a	اسکی	<i>èski</i>	اسکی صمانلری قارشدرمه	<i>èski çamanlarè qarechterma</i>
57a	اسکی	<i>èski</i>	اسکی طاص اسکی حمام	<i>èski tas èski hammam</i>
57a	اسکی	<i>èski</i>	اسکیلر آلایم	<i>èskiler âlaïm</i>
57a	اسکی	<i>èski</i>	اسکی یی چفوده صاتارلر	<i>èskiye tchifitè çatarlar</i>
57a	اسکی	<i>èski</i>	اسکی قورد یولنی شاشمز	<i>èski qourd yolènè chachmaz</i>
57b	اسله مک	<i>islèmek</i>	سوز اسله مز	<i>seuz islèmèz</i>
57b	اسمک	<i>èsmek</i>	اسوب صاورمق	<i>èçup çavourmaq</i>
57b	اسمک	<i>èsmek</i>	باشده خلیالر اسمک	<i>bachdè khoulialar èsmek</i>
57b	اسمک	<i>èsmek</i>	روزکار اسمک	<i>rouzguar èsmek</i>

57b	اسمك	<i>èsmek</i>	يرنده يللر اسمك	<i>yerindè yèller èsmek</i>
58a	اسنك	<i>èsnek</i>	اسنك اسنك كتورر	<i>èsnek èsnek guètirir</i>
58b	اسه	<i>èçè</i>	اسه يى موسىه يى طانيمز صالت كنديني بلور	<i>èçèyè mouçèyè tanemaz çalt kendini bilir</i>
59a	اسيرجى	<i>èçirdji</i>	اسيرجى يه قيز بكندرمك كى كوج	<i>èçirdjiyè qez beyendirmek guibi gutch</i>
59a	اسيرجى	<i>èçirdji</i>	اسيرجي عاقبت اسير اولور	<i>èçirdji aqybet èçir olour</i>
59a	اسيركه مك	<i>èçirguèmek</i>	مولا اسيركه سون	<i>mevla èçirguèssun</i>
59a	اسيركه مك	<i>èçirguèmek</i>	سوز اسيركه مك	<i>seuz èçirguèmek</i>
59b	آش	<i>âch</i>	آش طاشنجه كفچه يه بها اولمز	<i>âch tachendjè keftchèyè paha olmaz</i>
59b	آش	<i>âch</i>	آش بيرمك	<i>âch iirmek</i>
60b	آشاغى	<i>âchaghe</i>	آشاغيسى يوقارسنه اويماز	<i>âchagheşe yoqarçeqnè ouïmaz</i>
60b	آشاغى	<i>âchaghe</i>	آشاغىكى چشمه قول كى آقور	<i>âchagheki tchechmè qol guibi aquiyor</i>
60b	آشاغى	<i>âchaghe</i>	يلكنى اشاغى آلمق	<i>yèlkènè âchaghe âlmaq</i>
61a	اشتھا	<i>ichtiha</i>	اشتھا ديشك ديبنده در	<i>ichtiha dichiñ dibindè dir</i>
61b	اشتھا	<i>ichtiha</i>	اشتھاسى تكيه لى كلاھندن سيوريدر	<i>ictihase tèkièli kulahinden sivridir</i>
61b	اشتھا	<i>ichtiha</i>	اشتھاسى سيورى بر يكتيدر	<i>ictihase sivri bir iyit dir</i>
61b	اشتھا	<i>ichtiha</i>	اشتھا بلك اوداسنده ياتمق	<i>ichtah beyiñ odasindè yatmaq</i>
62a	اشك	<i>èchèk</i>	اشك آرىسى بال ياپمز	<i>èchèk ârèçe bal yapmaz</i>
62b	اشك	<i>èchèk</i>	اشك كوچكدر اما طقوز دوه يى بيتدر	<i>èchèk kutchuktur amma doqouz dèvèyè yittir</i>
62b	اشك	<i>èchèk</i>	آجيشان اشك آتن يوروك اولور	<i>âdjèchan èchèk âtten yuruk olour</i>
62b	اشك	<i>èchèk</i>	اشك قوردیغى بشقه اشكجینك كى بشقه	<i>èchèyiñ qourdoughou bachqa, èchèkdjiniñ-ki bachqa</i>
62b	آشكار	<i>âchikiar</i>	آشكار دشمن كيزلى دوستن يكدر	<i>âchikiar duchman quizli dostten yektir</i>
63a	اشكمبه	<i>ichkembè</i>	اشكمبه يى طولدرمق	<i>ichkembèyè doldourmaq</i>
63a	اشكمبه	<i>ichkembè</i>	اشكمبه جى قز غانندن ديبا پارچه سى چيقمز يا	<i>ichkembèdji qazghanenden diba</i>

				<i>partchase tcheqmaz ya!</i>
63b	آشماق	<i>âchmaq</i>	آی باچه یه آشدی	<i>âi batchaia âchte</i>
64b	اشه لمک	<i>èchèlèmek</i>	اوکننی اشه لمک	<i>euñeñe èchèlèmek</i>
64b	آشی - آشی طاشی	<i>âche - âche tache</i>	قیصیرییه لویه آشی بویامه سنی اوکرنمک	<i>qaiçaryèluyè âche boyamasene euiretmek</i>
65a	اشیا	<i>èchya</i>	اشیالری قالدرمىق	<i>èchyalare qaldërmaq</i>
65a	آشیق - آشق	<i>âcheq</i>	آشیق آتمق - اوینامق	<i>âcheq âtmaq - oynamaq</i>
65a	آشیق - آشق	<i>âcheq</i>	هېب بر قويون آشیغیدر	<i>hep bir qoyoun âcheqheder</i>
65a	آشیق - آشق	<i>âcheq</i>	اوغلان آشیق ایله آدم معشوق ایله آلدانور	<i>oghlân âcheq ela âdam ma'chouq ela âldanour</i>
65b	آشیق - آشق	<i>âcheq</i>	درت آياقدن بش آشیق استه مک	<i>deurt âyaqten bech âcheq istemek</i>
65b	اشیک	<i>èchik</i>	اشیکه چیقماق	<i>èchiye tcheqmaq</i>
66a	اشیک	<i>èchik</i>	استانبولک یانغینی اولمسه اولرک اشیکى آلتوندن اولوردی	<i>istamboluñ yanghene olmaça evleriñ èchiyi âltounden olourde</i>
67a	اصرمق	<i>eçermaq</i>	اصران ایت دیشنی کوسترمز	<i>eçeran ît dichene gueustermez</i>
67a	اصرمق	<i>eçermaq</i>	أوج اصرمق	<i>âvoudj eçermaq</i>
67a	اصرمق	<i>eçermaq</i>	پرماق اصرمق	<i>parmaq eçermaq</i>
67a	اصرمق	<i>eçermaq</i>	کوز اصرمق	<i>gueuz eçermaq</i>
67a	اصرمق	<i>eçermaq</i>	یقه اصرمق	<i>yaqa eçermaq</i>
67a	اصرمق	<i>eçermaq</i>	اوپوب اصرمق	<i>eupup eçermaq</i>
67a	اصرمق	<i>eçermaq</i>	پیره کبی اصرمق	<i>pirè guibi eçermaq</i>
67b	آصقى	<i>âçque</i>	بنایی اصقى یه آلمق	<i>binayi âçqueyè âlmaq</i>
67b	آصقى	<i>âçque</i>	آصقیده قالمق	<i>âçquedè qalmaq</i>
68a	اصل	<i>asl (açel)</i>	اصلی فصلی یوق لاقردیلر	<i>açle façle yoq laqerdelar</i>
68b	اصلامق - اصلاقمق	<i>eçlamaq - eçlatmaq</i>	اصلامشک یاغموردن پرواسی یوق	<i>eçlanmecheñ yaghmourden pervase yoq</i>
68b	اصلیق	<i>eçleq</i>	اصلیق چالمق	<i>eçleq tchalmaq</i>
69a	اصلیق	<i>eçleq</i>	صاغرہ اصلیق چالارسین	<i>çagherè eçleq tchalarsin</i>

69a	اصمار لامق	<i>eçmarlamaq</i>	اللهه اصمار لادق	<i>allaha eçmarladeq</i>
69a	اصمار لامق	<i>eçmarlamaq</i>	اشكى صاغ قازيغه باغلا صكره تكري يه اصمار له	<i>èchèye çagh qazegha baghla soñra tañreyè eçmarla</i>
69a	أصمق	<i>âçmaq</i>	أصقى آ	<i>âçque âçmaq</i>
69b	أصمق	<i>âçmaq</i>	أصله جق صوده بوغلمز	<i>âçeladjaq çoudè boghoulmaz</i>
69b	أصمه	<i>âçma</i>	أصمه لر بودامق	<i>âçmalar boudamaq</i>
70a	اصناف	<i>èsnaf</i>	اصناف اسصاف بوزنديسير	<i>èsnaf insaf beuzuntusedir</i>
71a	اصيتمه	<i>eçetma</i>	اصيتمه دن قالقوب درلمه يه دوشمك	<i>eçetmaden qalqoup tèrlèmèyè duchmek</i>
71a	اصيتمه	<i>eçetma</i>	اصيتمه صفايى سور	<i>eçetma çafayi sèver</i>
71a	اصيچاق	<i>eçedjaq</i>	اصيچاغه كيتمك	<i>eçedjagha guitmek</i>
71a	اصيچاق	<i>eçedjaq</i>	اصيچاق كچمك	<i>eçedjaq guetchmek</i>
71b	اصيچاق	<i>eçedjaq</i>	آياغه اصيچاق صو دوكمك	<i>âyagha eçedjaq çou deukmek</i>
71b	اصيچاق	<i>eçedjaq</i>	اصيچاغه قارمى طيانور	<i>eçedjagha qarme dayanur</i>
72a	اطراف	<i>ètraf</i>	اطرافه سويلمك	<i>ètrafè seuilèmek</i>
72a	أطلس	<i>âtlas</i>	هر قبيغشتين أطلاس دكلدر	<i>hèr queugheçhtaian âtlas deildir</i>
72a	أطلس	<i>âtlas</i>	الك كيدوكى أطلاس دن بام بكا بكدر	<i>èlin gueidiyi âtlasdan benim âbam baña yektir</i>
72b	أطه	<i>âda</i>	سن قفس ايچنده مى أطه ايچنده مى بيودك	<i>sen qafes itchindè mè âda itchindè mè buyuduñ</i>
73a	اعتبار	<i>y'tibar</i>	جان تندن چيغه جق تنه اعتبار يوقدر	<i>djan tenden tcheqadjaq tènè y'tibar yoqtour</i>
74a	آغ	<i>âgh</i>	بالق آغه كيردكن صكره عقلى باشنه كلور	<i>baleq âghè guirdikten soñra 'aqle bachinè guelir</i>
74a	آغ	<i>âgh</i>	اويومشك آغى سورودى	<i>ouyoumouchiñ âghè surudu</i>
74b	آغ	<i>âgh</i>	آغنه كندى طوتلدى	<i>âghenè kendi toutouldou</i>
74b	آغ	<i>âgh</i>	چوق آغ يرتمش	<i>tchoq âgh yertmèch</i>
74b	آغ	<i>âgh</i>	دكر ايچنه آغ براقمده در	<i>deñiz itchinè âgh braqmaqtè der</i>
75b	آعاج	<i>âghadj</i>	آعاجك قوردى ايچندن اولور	-

75b-76a	آغاچ	<i>âghadj</i>	آغاچ نه طرفه اكلورسه اول طرفه دوشر	<i>âghadj nè tarafa eilirsè ol tarafa ducher</i>
76a	آغاچ	<i>âghadj</i>	هيچ باشندن قوش اكسك اولمز	<i>hitch bachinden qouch eksik olmaz</i>
76a	آغاچ	<i>âghadj</i>	بر آغاچ ايكي درلو ييميش ويرمز	<i>bir âghadj iki turlu yèmich vèrmez</i>
76a	آغارمق	<i>âgharmaq</i>	كوز آغارمق	<i>gueuz âgharmaq</i>
76a	آغارمق	<i>âgharmaq</i>	طوداقلر آغارمق	<i>doudaqlar âgharmaq</i>
76a	آغارمق	<i>âgharmaq</i>	يوز آغارتمق	<i>yuz âghartmaq</i>
76b	آغارمق	<i>âgharmaq</i>	صقالی دکرمنده آ	<i>çaqale deyirmendè âghartmaq</i>
76b	آغر	<i>âgher</i>	آغرينی - آغرلغنی طاقتمق	<i>âgherene - âgherleghe ne taqenmaq</i>
77a	آغر	<i>âgher</i>	دیلی آغر او	<i>dile âgher olmaq</i>
77a	آغر	<i>âgher</i>	آغر باصمق	<i>âgher baçmaq</i>
77a	آغر	<i>âgher</i>	آغر کلمک	<i>âgher guelmek</i>
78a	آغری	<i>âghre</i>	آغری طوتمق	<i>âghre toutmaq</i>
78a	آغری	<i>âghre</i>	آغری قوپارمق	<i>âghre qoparmaq</i>
78a	آغری	<i>âghre</i>	بيوك باشك بيوك آغريسيدر	<i>buyuk bacheñ buyuk âghrese dur</i>
78b	آغريمق	<i>âghremaq</i>	باش آغريتق	<i>bach âghretmaq</i>
78b	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	آغيزینی پويرازه آچمش	<i>âgheze ne poirazè âtchmech</i>
79a	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	آغيزبوزمق	<i>âghez bozmaq</i>
79a	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	آغيزه آلمق	<i>âghezè âlmaq</i>
79a	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	آغيزه دوشمک	<i>âghezè duchmek</i>
79a	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	آغيزله قوش طوتمق	<i>âghezlè qouch toutmaq</i>
79a	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	آغيز قپامق	<i>âghez qapamaq</i>
79a	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	آغيزی وار دیلی یوق	<i>âgheze var dili yoq</i>
79a	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	جانی آغيزنه کلدی	<i>djane âghezenè gueldi</i>
79a	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	آغيز طولوسی سويلمک	<i>âghez dolousou seuilèmek</i>
79a	آغز - آغيز	<i>âghez</i>	سوز آغيزندن دوکلور	<i>seuz âghezenden deukilir</i>

79b	آغز - آغیز	<i>âghez</i>	آغیزی پاپوشه بکزر	<i>âgheze papouchè beñzer</i>
79b	آغز - آغیز	<i>âghez</i>	الڊن آغیزدر	<i>elden âghezdur</i>
79b	آغز - آغیز	<i>âghez</i>	آغیزی صوغوسون	<i>âgheze çoghousoun</i>
79b	آغز - آغیز	<i>âghez</i>	آغیزکی اوپه یم	<i>âghezeñe eupèim</i>
79b	آغز - آغیز	<i>âghez</i>	الڊن آغیزه وارنجه یوز یللق یولدر	<i>elden âghezè varindjè yuz ylliq yolder</i>
80a	آغلامق	<i>âghlamaq</i>	قان آغلامق	<i>qan âghlamaq</i>
80a	آغلامق	<i>âghlamaq</i>	آغلامه اولو ایچون آغلا دلی ایچون	<i>âghlama eulu itchin âghla dèli itchin</i>
80a	آغلامق	<i>âghlamaq</i>	آغلامیان چوجغه ممه ویرمز لر	<i>âghlamaian tchodjougha mèmè vermezler</i>
81a	آغوستوس	<i>âghoustous</i>	آغوستوس بوجکی کبی چارلار صوکنده اولور	<i>âghoustous beudjèye guibi tcharlar soñenda eulur</i>
82a	آفرین	<i>âferin</i>	آفرین دینه قفتان کیدر مه	<i>âferin dèiènè qaftan guiidirmè</i>
82b	افندی	<i>èfendi</i>	افندم	<i>èfendim</i>
82b	افندی	<i>èfendi</i>	افندمز - شوکتلو افندمز	<i>chevketlu èfendimiz</i>
83a	افندی	<i>èfendi</i>	افندیڭ نظری آته تماردر	<i>èfendiniñ nèzèri âta timar dir</i>
83a	افندی	<i>èfendi</i>	افندی بی افندی ایند اتباعیدر	<i>èfendiyi èfendi èden etba'yidir</i>
83a	افندی	<i>èfendi</i>	افندم - خانم افندم	<i>khanum èfendum</i>
83a	آق	<i>âq</i>	یوزی آق آلنی آچیق	<i>yuzu âq âlene âtcheq</i>
83b	آق	<i>âq</i>	کوزه آق دوشمک	<i>gueuze âq duchmek</i>
84a	آق	<i>âq</i>	آق شیطان قره شیطان	<i>âq cheïtan qara cheïtan</i>
84a	آق	<i>âq</i>	آق طاش قره طاش	<i>âq tach qara tach</i>
84a	آق	<i>âq</i>	آق کوپک قره کوپک	<i>âq kieupek, qara kieupek</i>
84b	اقبال	<i>yqbal - yqpal</i>	بر چبوغه اقبالکز واری	<i>bir tchebougha yqbalñez var-me</i>
85a	آقچه	<i>âqtchè</i>	آق آقچه قره کون ایچوندر	<i>âq âqtchè qara gun itchindir</i>
85b	آقچه	<i>âqtchè</i>	آقچه لو آدمدن طاغلر قورقار	<i>âqtchèlu âdamdan daghlar qorqar</i>
85b	آقچه	<i>âqtchè</i>	آقچه نک یوزی اصیجاقدر	<i>âqtchèniñ yuzu essedjaqter</i>

85b	آقچه	âqtchè	آقچه دلی بی اوصلو اوصلوی دلی ایدر	âqtchè dèlyi ouçlou ouçlouyê dèli èder
85b	آقچه	âqtchè	آقچه السزك الى ديلسزك دلی در	âqtchè èlsezeñ èli dilsezeñ dili dir
85b	آقچه	âqtchè	آقچه نجاستی بيله مسك قوقودر	âqtchè nêdjaçeti bilè misk qoqoudour
85b	آقچه	âqtchè	آقچه لو آدمك جانى ايكي قاتدر آقچه سزك جانى يالك قاتدر	âqtchèlu âdamiñ djani iki qatter âqtchèsezeñ djane yaleñ qatter
86b	آقساق	âqsaq	كوتورمدن آقساق يكدر	keuturumden âqsaq yektir
86b	آقسامق	âqsamaq	آقسايان ايله آقسامق	âqsaian ilè âqsamaq
87b	آقمق	âqmaq	قان آقمق - دوكلمك	qan âqmaq - deukulmek
87b	آقمق	âqmaq	ياش آقمق	yach âqmaq
87b	آقمق	âqmaq	آقاجق قان طمرده طورمز	âqadjaq qan damardè दौरmaz
88a	آقندى	âqente	آقندى به كورك چكمك	âqenteiè kurek tchekmek
88a	آقين	âqen	آقين ايدن غافل اولمز اطرافه باقنور	âqen èden ghafil olmaz atrafa baqener
89a	اكدى	eïdi	اكدى به بورجلو اولمه يا دوكونده استر يا بيرامده	eïdiyè bordjlu olma ya duyundè ister ya baïramdè
90a	اكرتى	èirèti	اكرتى به ألمق	èirètiyè âlmaq
90a	اكرتى	èirèti	اكرتى ألمق	èirèti âlmaq
90a	اكرتى	èirèti	اكرتى ويرمك	èirèti vermek
90b	اكرله مك	èyerlèmek	آتى ترس اكرلنمش	âteu ters èyèrlenmich
90b	اكرله مك	èyerlèmek	آتى ترس اكرلى كلدى	âteu ters èyerli gueldi
90b	آكرمق	âñermaq	اشكك آكرمى اولمز	èchèyiñ âñermaze olmaz
90b	آكرمق	âñermaq	شهرلرده اشكك دخى مقام ايله آكرور	chèhirlerdè èchèk dahi maqam ilè âñereur
91a	اكرى	èyri	اكرى اوتور طوغرى سويله	èyri otour doghrou suilè
91b	اكرى	èyri	آغاجك اكريسى صويك بولانيغى	âghadjuñ èyrisi çouiouñ boulaneghe
92a	اكسر	èkser - èñser	اكسورومق	èkser vourmaq
92a	اكسر	èkser - èñser	كوتكده بر اكسر وارمى	gueutuñdè bir èkser var me
92a	اكسر	èkser - èñser	اكسرى اوينامش	èkseri oïnamech

92b	آکسز	<i>âñsez</i>	اپاکسزه او غرامق	<i>âpañsezè oghramaq</i>
92b	اکسو	<i>èksu</i>	فسادی اوکسولمک	<i>feçade euksulèmek</i>
92b	اکسو	<i>èksu</i>	عورت سوزی اودلو اکسودر	<i>avret seuzeu odlu èksu dur</i>
92b	اکسه	<i>èñsè</i>	اکسه دن کیتمک	<i>èñsèden guitmek</i>
92b	اکسه	<i>èñsè</i>	اکسه سی طاقیه جی قالبی	<i>èñsèse taqiadji qalibi</i>
93a	اکسه	<i>èñsè</i>	اکسه په بنمک	<i>èñsèyè binmek</i>
93a	اکسه	<i>èñsè</i>	روزکار اکسه دن او	<i>rouzguiar èñsèden olmaq</i>
93a	اکسیک	<i>èksik</i>	اکسیکی کدیکی یوق	<i>èksiye guèdiyi yoq</i>
93a	اکسیک	<i>èksik</i>	اکسیک طولدرمق	<i>èksik doldourmaq</i>
93a	اکسیک	<i>èksik</i>	اکسیک اولمه	<i>èksik olma</i>
93b	اکسیک	<i>èksik</i>	اکسیک طوغرمق	<i>èksik doghourmaq</i>
93b	اکش	<i>eyich</i>	آقچه جان اکشی در	<i>âqtchè djan eyichi dir</i>
94b	آکلایش	<i>âñlaïch</i>	آکلایشه کوره ویررلر فتوایی	<i>âñladichè gueurè vèrerler fetvayè</i>
95b	اکمک	<i>èymek - ègmek</i>	آغیز اکمک	<i>âghez èymek</i>
95b	اکمک	<i>èymek - ègmek</i>	باش اکمک	<i>bach èymek</i>
95b	اکمک	<i>èymek - ègmek</i>	اکلان باش کسلمز	<i>èylèn bach kèçilmez</i>
95b	اکمک	<i>èymek - ègmek</i>	بو یون اکمک	<i>boyoun èymek</i>
95b	اکمک	<i>èymek - ègmek</i>	بل اکمک	<i>bèl èymek</i>
95b	اکمک	<i>èymek - ègmek</i>	یوز اکمک	<i>yuz èymek</i>
96a	اکمک	<i>èymek - ègmek</i>	آغاج نه طرفه اکلورسه اول طرفه دوشر	<i>âghadj nè tarafa èyilirsè ol tarafa duchèr</i>
96a	اکمک	<i>èkmek</i>	دینه طاری اکمک	<i>dibinè daru èkmek</i>
96a	اکمک	<i>èkmek</i>	اکمینجه بیچلمز	<i>èkmeindjè bitchilmez</i>
96a	اکمک	<i>èkmek</i>	آز اکن آز بچر	<i>âz èken âz bitcher</i>
96a	اکمک	<i>èkmek</i>	قوم اوستنه تخوم اکمک	<i>qoum ustunè tokhoum èkmek</i>
96a	اکمک	<i>èkmek</i>	بر کره بچمین چفتجی ینه اکر	<i>bir kerrè bitchmeyèn tchiftjdji iinè èker</i>

97a	اكين	<i>èkîn</i>	اكينجى چىقتندە كرك	<i>èkîndji tchiftindè guèrèk</i>
97a	اكين	<i>èkîn</i>	اكينجى يغمور استر يولجى قوراق هر كىشنىڭ مرادىنى ويرر حق	<i>èkindji yaghmour ister, yoldje qouraq; her kéchiniñ mouradeng vèrir haqq</i>
97b	اكين	<i>èguîn - èyîn</i>	اكينه لباس ألمق	<i>èguînè libas âlmaq</i>
97b	اكين	<i>èguîn - èyîn</i>	برينك اكيننه بنمك	<i>biriniñ èguîninè binmek</i>
98a	ال	<i>èl</i>	المده دكل	<i>èlimdè deïl</i>
98a	ال	<i>èl</i>	الى بوشه چىقمق	<i>èli bochè tcheqmaq</i>
98b	ال	<i>èl</i>	الندن كلانى آردنه براقمسون	<i>èlinden guelèng ârdèna braqmassoun</i>
98b	ال	<i>èl</i>	الدىن چىقمق	<i>èlden tcheqmaq</i>
98b	ال	<i>èl</i>	الدىن چىقان شينئە تاسه بوشدر	<i>èlden tcheqan chèyè taça bochdir</i>
98b	ال	<i>èl</i>	الينئە باقمق	<i>èlinè baqmaq</i>
98b	ال	<i>èl</i>	ال اوستندە طوتمق	<i>èl ustundè toutmaq</i>
98b	ال	<i>èl</i>	ال ويرمك	<i>èl vèrmek</i>
98b	ال	<i>èl</i>	اله ويرمك	<i>èlè vèrmek</i>
98b	ال	<i>èl</i>	ال چكمك	<i>èl tchekmek</i>
98b	ال	<i>èl</i>	ال اله ويرمك	<i>èl èlè vèrmek</i>
98b	ال	<i>èl</i>	ال اوزاتمق	<i>èl ouzatmaq</i>
98b	ال	<i>èl</i>	الى اوزون دلى اوزون	<i>èli ouzoun dili ouzoun</i>
99a	ال	<i>èl</i>	اله كچمز	<i>èlè guetchmez</i>
99a	ال	<i>èl</i>	ال آچمق	<i>èl âtchmaq</i>
99a	ال	<i>èl</i>	ال اورمق	<i>èl vourmaq</i>
99a	ال	<i>èl</i>	ال چالمق	<i>èl tchalmag - qaqqmaq</i>
99a	ال	<i>èl</i>	اله ألمق	<i>èlè âlmaq</i>
99a	ال	<i>èl</i>	اله كئيرمك	<i>èlè guètirmek</i>
99a	ال	<i>èl</i>	اله كيرمك	<i>èlè guirmek</i>

99a	ال	<i>èl</i>	صوك پشيمانلق اله كيرمز	<i>çoñ peuchmanleq èlè guirmez</i>
99a	ال	<i>èl</i>	الدين كلمك	<i>èlden guelmek</i>
99b	آلا	<i>âla</i>	كوزلر آلا كورمك	<i>gueuzler âla gueurmek</i>
99b	آلا	<i>âla</i>	حيوان آلاسى طيشنده انسان آلاسى ايچنده	<i>haïvan âlasi dichindè insan âlasi itchindè</i>
100a	آلابانده	<i>âlabanda</i>	آلابانده ييمك	<i>âlabanda yèmek</i>
101b	آلاى	<i>âlaï</i>	آلاى قورمق - كوسترمك	<i>âlaï qourmaq - gueustermek</i>
102a	آلت	<i>âlt</i>	-	<i>[âlt ust] olmaq</i>
102b	آلت	<i>âlt</i>	آلت ا - آلت اورمق	<i>âlt etmek - âlt vourmaq</i>
102b	آلت	<i>âlt</i>	آلت او	<i>âlt olmaq</i>
102b	آلت	<i>âlt</i>	آلتى قوال اوستى ششخانه	<i>âltè qaval ustu chechhanè</i>
103b	آلتون	<i>âltoun</i>	آلتون پاس طوتمز	<i>âltoun pas toutmaz</i>
103b	آلتون	<i>âltoun</i>	آلتونى صرافه صور جوهرى قويومجى يه	<i>âltounḡ çarrafè çor djevheri qouioumdjouïè</i>
104a	آلتون	<i>âltoun</i>	آلتونى كپده لى كومشه باقه لم	<i>âltoun guidèli gumuchè baqaleḡm</i>
104a	آلتون	<i>âltoun</i>	طيراغى ياپشورسك آلتون اولسون	<i>topraghe yapchursèñ âltoun olsoun</i>
104a	آلتون	<i>âltoun</i>	الى آلتون كسر	<i>èli âltoun keçer</i>
104a	آلتون	<i>âltoun</i>	آلتون كتورن قورشوندن قورقار	<i>âltoun guètiren qourchouden qorqar</i>
104a	آلتون	<i>âltoun</i>	آلتون آدينى باقر ا	<i>âltoun âdenḡ baqyr etmek</i>
105a	آلچاق	<i>âltchaq</i>	آلچاق اشكه كيم اولسه بينر	<i>âltchadjeq èchèyè kim olsa biner</i>
105b	آلداتمق	<i>âldatmaq</i>	آلداده يم ديان آلدانور	<i>âldadaïm dèyèn âldaner</i>
106b	آلشمق	<i>âleḡchmaq</i>	آلشمش قودرمشدين بتردر	<i>âleḡchmeḡch qodourmouchden betterder</i>
107a	الف	<i>èlif</i>	الفى كورسه مرتك صانور	<i>èlifi guieursè mèrtek çanour</i>
107a	الف	<i>èlif</i>	بر الف چكمز	<i>bir èlif tchikmez</i>
107a	الف	<i>èlif</i>	الفدين بايه وارمدى	-
107a	الف	<i>èlif</i>	فلانى الفدين بايه دكين بلمك	-

107b	الك	ilk	الك بازار بازاردر	ilk pazar pazar dir
107b	الك	ilk	الك آتيلان طاش اوزاق دوشر	ilk âtēlan tach ouzaq ducher
108a	الك	èlèk	الك يوزيني كورممش اكك	èlèk yuzunu gueurmēmūch ekmek
108a	الك	èlèk	اورتالغى الك كى اكه دم بولدم	ortaleghu èlèk guibi èlèdum boulmadum
109a	الما	èlma	المانك ياريسى او ياريسى بو	èlmaniñ yarisi ô yarisi bou
109a	الما	èlma	النده بر الماسى يوقدر	èlindè bir èlmaçę yoqtour
109a	الما	èlma	انك يرينه الما اورتوتمشلر	onouñ yèrinè èlma otoroutmęchlar
109b	الماس	èlmas	الماسى چاموره آتسه لر ينه الماس	èlmasę tchamourè âtsalar yinè èlmas
109b	الماس	èlmas	الماس طاشى كى قيمتلو	èlmas tache guibi qymetlu
109b	آلمق	âlmaq	بوينك اولچيسنى آلمق	boyniñ eultchusęne âlmaq
109b	آلمق	âlmaq	آغزيكزك اولچيسنى آلد	âghzeñezuñ eultchusęne âldum
110a	آلمق	âlmaq	بويآ	boya âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	بويونه آ	boyouna âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	آتش آ	âtech âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	سوز آ	seuz âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	صوآ	çou âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	صوغوق آ	çouuq âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	صولوق آ	çolouq âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	صورت آ	çouret âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	عبرت آ	'ybret âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	خيزينى آ	khezeñe âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	قتيل آ	fitił âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	قيز آ	qez âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	كوز آ	gueuz âlmaq
110a	آلمق	âlmaq	مسخره يه آ	maskharaia âlmaq

110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	كوكل آ	<i>gueuñul âlmaq</i>
110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	وعدہ آ	<i>vaadè âlmaq</i>
110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	يول آ	<i>yol âlmaq</i>
110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	ميدان آ	<i>meïdan âlmaq</i>
110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	نفس آ	<i>nèfès âlmaq</i>
110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	نفسى كيكيش آ	<i>nèfəsi gueiñich âlmaq</i>
110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	اويون آ	<i>oyoun âlmaq</i>
110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	آقچہ آ	<i>âqtchè âlmaq</i>
110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	كندینی آ	<i>kendini âlmaq</i>
110b	آلمق	<i>âlmaq</i>	تره آلدردمق	<i>tèrè âlèchdermaq</i>
111a	آلو	<i>âlev</i>	آلو كسلمك	<i>âlev kèçilmek</i>
111a	آلو	<i>âlev</i>	آلو كسمك	<i>âlev kesmek</i>
111a-111b	آلو	<i>âlev</i>	آلوتونده كزلودر	<i>âlev tutundè guizlu dur</i>
111b	آله جق	<i>âladjaq</i>	آله جق ايله ويره جك اودنمز	<i>âladjaq èla vèrèdjek eudenmez</i>
111b	آله جق	<i>âladjaq</i>	آله جقلويى كورر صوقاغه صاپار قوش ترسنى پاره ديؤ قاپار	<i>âladjaqluyè gueurur, çoqagha çapar, qouch tèrsini para deyî qapar</i>
112a	اله مك	<i>èlèmek</i>	شهرى اله مك	<i>chehiri èlèmek</i>
112a	اله مك	<i>èlèmek</i>	اينجه اله مك	<i>indjè èlèmek</i>
112a	آليج	<i>âledj</i>	آشيغز آليج در	<i>âchegeheñez âledj dur</i>
112b	آليجى	<i>âledje</i>	ابو آليجين كم آليجى دخی چوقدر	<i>eyu âledjeden kem âledje daha tchoqtir</i>
112b	آليجى	<i>âledje</i>	قره باقله نك كور آليجيسى بولنور	<i>qara baqlaneñ kieur âledjesè boulounour</i>
112b	آليش	<i>âleçh</i>	آلشكه ويرشم ترخانه كه بولغور آشم	<i>âlecheña vérichim terhanèña boulghour âchem</i>
113b	الين - آلن	<i>âlen</i>	آلين طمارى چاتلاق	<i>âlen damarè tchatlaq</i>
113b	الين - آلن	<i>âlen</i>	آلين طاؤل دريسى	<i>âlen davoul dèriçi</i>
113b	الين - آلن	<i>âlen</i>	آلين قاريشلامق	<i>âlen qarèchlamaq</i>
113b	الين - آلن	<i>âlen</i>	آلينك يازوسى باشه كلور	<i>âleneñ yazouçe bachè guelir</i>

113b	الین - آلن	<i>âlen</i>	آلینمک قره یازوسی	<i>âlenemeñ qara yazouçe</i>
114b	امام	<i>imam</i>	امام اوله جک یوزی کوله جک	<i>imam eulèdjek yuzu gulèdjek</i>
114b	امام	<i>imam</i>	عورت امام اولماز	<i>'avret imam olmaz</i>
114b	امام	<i>imam</i>	اماملر اوده یجیدر	<i>imamlar eudèidjidur</i>
114b	امام	<i>imam</i>	امامک قیلدن انجه و قلیجدن کسکین بر کوپریدر	<i>imamlık queulden indjè vè qełedjden keskin bir keuprudur</i>
115a	آمان	<i>âman</i>	آمان دیمک	<i>âman dèmek - istèmek</i>
115a	آمان	<i>âman</i>	آمان دیانه قلیج اولمز	<i>âman dèyènè qełedj olmaz</i>
116a	امثال	<i>èmsal</i>	امثالی یوق	<i>èmsalè yoq</i>
116a	امداد	<i>imdad</i>	یوکی یوکلنه امداد ویر چوزنه انداد ویرمه	<i>yuku yuklènè imdad vèr tchuzènè imdad vèrmè</i>
116a	امداد	<i>imdad</i>	اللهک امدادی دیلمینه یتیشور	<i>allahuñ imdada dilèmeñènè yetichir</i>
116a	امداد	<i>imdad</i>	امداد ویرمک	<i>imdad vèrmek</i>
117a	امر	<i>emr</i>	امرایت فندوق قبوغنه کیره یم	<i>èmr èt fendeq qaboughenè guirèim</i>
117a	امر	<i>emr</i>	امر سلطانمکدر	-
117b	امک	<i>èmèk</i>	امک ویرمک	<i>èmèk vèrmek</i>
118a	املا	<i>imla</i>	املایه کتورمک	<i>imlayè guètirmek</i>
118a	املا	<i>imla</i>	املایه کلمز	<i>imlayè guelmez</i>
118a	اممک	<i>èmmek</i>	پرمق اممک	<i>parmaq èmmek</i>
118a	اممک	<i>èmmek</i>	قانونی اممک	<i>qanènè èmmek</i>
118a	اممک	<i>èmmek</i>	سود اممک	<i>sud èmmek</i>
118a	اممک	<i>èmmek</i>	آناسندن امدکی سود بورنندن کلیور	<i>ânasinden èmmèdyi sud bourounenden guèlior</i>
118b	امور	<i>oumour</i>	نه امورم	<i>nè oumouroum</i>
118b	امور	<i>oumour</i>	اموره کلمک	<i>oumourè guelmek</i>
118b	امور	<i>oumour</i>	اموری وار	<i>oumouru var</i>
118b	امور	<i>oumour</i>	امورمده دکل	<i>oumouroumdè deil</i>

119a	امید	<i>umîd</i>	امید کسمک	<i>oumoud kesmek</i>
119a	امید	<i>umîd</i>	امید طوتمق	<i>oumoud toutmaq</i>
119a	امید	<i>umîd</i>	جان وار امید وار	<i>djan var oumoud var</i>
119a	امید	<i>umîd</i>	امیدسز آدم دیرکسز طام	<i>oumoudsez âdam direksız dam</i>
119a	امید	<i>umîd</i>	اولنجه امیدی کسمه	<i>eulundjê oumoudou kesmê</i>
119a	امید	<i>umîd</i>	خادمند او غلان اومق	<i>khademden oghlan oummaq</i>
119b	امیر	<i>êmir</i>	امیر صارمق	<i>êmir çarmaq</i>
119b	امیر	<i>êmir</i>	امیر آياغيله آتسه کيرمک	<i>êmir âyaghe êla âtêchè guirmek</i>
120b	آنا	<i>âna</i>	آنام بابام سنسین	<i>ânam babam sensîn</i>
120b	آنا	<i>âna</i>	هر برینی بر آنا طوغورمشدر	<i>her birini bir âna doghourmouchdour</i>
120b	آنا	<i>âna</i>	آنالر اغلاداجقدر	<i>ânalar aghladajqter</i>
122b	انجو - انجی	<i>indjou</i>	انجو عاشقی دکزه طالار	<i>indjou 'acheque deñyzê dalar</i>
123b	انجیر	<i>indjir</i>	انجیر یورکنی بوزمش	<i>indjir yurêyini bozmêch</i>
123b	انجیر	<i>indjir</i>	انجیر آغاجندن دوشمش	<i>indjir âghadjenden duchmuch</i>
124a	آنختار	<i>ânakhtar</i>	یاننده یوز آنختاری وار	<i>yanindê yuz ânakhtarê var</i>
124a	آنختار	<i>ânakhtar</i>	آنختاری الدن براقمق	<i>ânakhtarê elden braqmaq</i>
124a	آنختار	<i>ânakhtar</i>	قیونک آنختارینی غیب ایتمک	<i>qapounouñ ânakhtarêñ ghaïb etmek</i>
124b	آند	<i>ând</i>	آند ایچمک	<i>ând itchmek</i>
124b	آند	<i>ând</i>	آند ویرمک	<i>ând vermek</i>
124b	اندازه	<i>êndazê</i>	اندازه یه کلور	<i>êndazêyê guêlir</i>
125a	اند بند	<i>ênd-bênd</i>	اند بند اولمق حیرتدن	<i>ênd-bênd olmaq haïretten</i>
125b	انسان	<i>insan</i>	انسان انسانه لازم اولور	<i>insan insanê lazem olour</i>
125b	انسان	<i>insan</i>	انسان احسان قولیدر	<i>insan ihsan qouloudour</i>
125b	انسان	<i>insan</i>	انسانک عزتیده النده در ذلتیده	<i>insaniñ 'yzzetidê êlindêdir zillêtidê</i>
125b	انسان	<i>insan</i>	انسانه چوق ایولک یرامز	<i>insanê tchoq eyilik yaramaz</i>

126a	انصاف	<i>inçaƒ</i>	انصاف دېنك ياريسيدر	<i>inçaƒ diniñ yariçiدير</i>
126a	انصاف	<i>inçaƒ</i>	انصافه كلمك	<i>inçaƒè guelmek</i>
126b	آنغاریه	<i>ângharyè</i>	آنغاریه لر تحمیل ا	<i>ângharyèler tahmil etmek</i>
126b	آنغاریه	<i>ângharyè</i>	آنغاریه دیکله مک	<i>ângharyè diñlèmek</i>
127a	انفیه	<i>ênfyè</i>	انفیه چکمک	<i>ênfyè tchèmek</i>
128a	انگل	<i>ènguèl</i>	عاشق معشوق انگلی	<i>aacheq maachouq ènguèli</i>
128a	انکنار	<i>ènguinar</i>	انکنار اوزیدر	<i>ènguinar euzudur</i>
128a	انکنار	<i>ènguinar</i>	شفٹالوبک طیشاروسی انکنارک ایچروسی	<i>cheftaliniñ dicharusi ènguinaruñ itchèrisi</i>
128b	انکین	<i>ènguîn</i>	انکینه چیقمق	<i>ènguînè tcheqmaq</i>
129a	انیش	<i>ènich</i>	هر یوقوشک انیشی وار	<i>her yoqouchouñ ènichi var</i>
129b	آو	<i>âv</i>	آوی بیمدکجه شکر ایتمم	<i>âv yemeduktchè chukur etmem</i>
129b	آو	<i>âv</i>	آو کوپکی اوله لی بر آو طوتمدی	<i>âv keupeyi olalu bir âv toutmadè</i>
130a	آو	<i>âv</i>	آو آرامق	<i>âv âramaq</i>
130a	آو	<i>âv</i>	آو بولمق	<i>âv boulmaq</i>
130a	آو	<i>âv</i>	آوجی یه بر کوز یتیر	<i>âvdjiyè bir gueuz yeter</i>
130a	آو	<i>âv</i>	آوجی آوندە کرک یولجی یولنده	<i>âvdji âvindè guèrèk yoldji yolindè</i>
130a	آو	<i>âv</i>	آوجی کبی کز مک	<i>âvdji guibi guezmek</i>
130a	آو	<i>âv</i>	آوجی ایو اولوميله اولمز	<i>âvdji eyu eulumi-ilè eulmez</i>
130a	آو	<i>âv</i>	آوجی قوز غون اولاماز اوردک اولار	<i>âvdji qouzghoun âvlamaz eurdek âvlar</i>
130b	او	<i>èv</i>	او صاحبنک بر او کی کراجینک بیک اوی	<i>èv çahibiniñ bir èvi var kiradjiniñ biñ èvi</i>
130b	او	<i>èv</i>	اوده کی بازارلق چارشویه اویمز	<i>èvdèki pazarlèq tcharchèrè ouïmaz</i>
131a	او	<i>èv</i>	او صاحبی مسافرک خدمتکاریدر	<i>èv çahibi muçafiriñ khizmetkiaridir</i>
131b	آواره	<i>âvarè</i>	آواره کز مک	<i>âvarè guezmek</i>
131b	آواز	<i>âvaz</i>	فلانی سور خیرسز آوازی سودیکی کبی	<i>filani sèver khersez âvazè sèvdiyi guibi</i>
132b	اوپمک	<i>eupmek</i>	یر اوپمک	<i>yer eupmek</i>

132b	اوپمك	eupmek	ال ائك اوپمك	<i>èl ètek eupmek</i>
133a	اوپمك	eupmek	قاضى افندىنىڭ ائىكى اوپم	<i>qade efendiniñ ètèyini eupdum</i>
133a	اوپمك	eupmek	يىدى يردە يىر اوپمك	<i>yedi yerdè yer eupmek</i>
133a	اوپمك	eupmek	ائك اوپدurmك	<i>ètèk eupdurmek</i>
133a	اوپمك	eupmek	يىرى اوپدurmك	<i>yeri eupdurmek</i>
133a	اوپمك	eupmek	ال اوپلمك	<i>èl eupulmek</i>
133a	اوپمك	eupmek	اغيزىكى اوپه يم	<i>âghezene eupèim</i>
133a	اوپمك	eupmek	ايصيره مه ديغندن اوپر	<i>euçeramadeghenden eupur</i>
133a	اوپمك	eupmek	ايصيره مديغك الى اوپ باشكه قو	<i>euçeramadeghuñ èli eup bacheña qo</i>
133a	اوپمك	eupmek	دېرسكىكى اوپ كه اينانه يم	<i>dirseyiñi eup ki inanaim</i>
133b	اوت	ot	اجزا اوتلوغندن قيمتلى	<i>edjza otloughenden qymetlu</i>
133b	اوت	ot	هر درلو اوتلق بر ترلاده بتمز	<i>her turlu otlouq bir tarladè bitmez</i>
133b	اوت	ot	نه جنس اوتلق اوتلادك	<i>nè djins otlouq otladeñ</i>
134a	اوت	ot	اوتلق ايله كيك صقلانمز	<i>otlouq èla guèyik çaqlanelmaz</i>
134b	اوتانماق	outanmaq	اوتانانك اوغلى قزى اولمز	<i>outananegñ oghleu quezeu olmaz</i>
135a	اوتانماق	outanmaq	اوتانمز يوز توكنمز سوز	<i>outanmaz yuz tukenmez seuz</i>
135a	اوتانماق	outanmaq	اوتانديسه يوزينه قلبور طوتار	<i>outandiisè yuzinè qalbour toutar</i>
135a	اوتانماق	outanmaq	صقلاندىن اوتانماق	<i>çaqalenden outanmaq</i>
135a	اوتانماق	outanmaq	سفره ده اوتانان آج قالور	<i>sofrada outanan âdj qaleur</i>
136a	اوتمك	eutmek	قولاقده اوتمك	<i>qoulaqta eutmek</i>
136a	اوتمك	eutmek	خروس اوتر	<i>khoros euter</i>
136a	اوتمك	eutmek	بورو اوتر	<i>bourou euter</i>
136a	اوتمك	eutmek	بنم بورونم اوتر	<i>benim bourounoum euter</i>
136a	اوتمك	eutmek	بلبل اوتر	<i>bulbul euter</i>
136b	اوتمك	eutmek	كوك اوتر	<i>gueuk euter</i>
136b	اوتمك	eutmek	دكز اوتر	<i>deñiz euter</i>

136b	اوتمك	<i>eutmek</i>	زمانيله خروس اوتر	<i>zemani-ilè hkoros euter</i>
136b	اوتمك	<i>eutmek</i>	كندی سازکی اوتر	<i>kendi saziñi euttur</i>
137a	اوتوراق	<i>otouraq</i>	نه كيجه يتاق ياتور نه كوندز اوتوراق اوتورر	<i>nè guèdjè yataq yatour nè gunduz otouraq otourour</i>
137b	اوتورمق	<i>otourmaq</i>	قان اوتورمق	<i>qan otourmaq</i>
137b	اوتورمق	<i>otourmaq</i>	كل اوزره اوتورمق	<i>kul uzrè otourmaq</i>
137b	اوتورمق	<i>otourmaq</i>	اكري اوتورمق	<i>eïri otourmaq</i>
137b	اوتورمق	<i>otourmaq</i>	اشاغی اوتورمق	<i>âchagheu otourmaq</i>
137b	اوتورمق	<i>otourmaq</i>	جمله دن يوقارو اوتورمق	<i>djumlèden yoqaru otourmaq</i>
137b	اوتورمق	<i>otourmaq</i>	اوتوروب قالمق	<i>otouroup qalmaq</i>
137b	اوتورمق	<i>otourmaq</i>	يکچري اوتورشي اوتورمق	<i>yeñitchèri otourouchou otourmaq</i>
138a	اوتورمق	<i>otourmaq</i>	سنگ اوموزك اوستنده می اوتورر	<i>senuñ omouzuñ ustundè mē otourour</i>
138b	اوتوز	<i>otouz</i>	اوتوزی براغوب اونی آلدی	<i>otouzou braghoup ônou âldeu</i>
139a	اوته	<i>eutè</i>	اوته برو ایتمك	<i>eutè bèru etmek</i>
139a	اوته	<i>eutè</i>	اوته سنه وارمق	<i>eutèsinè varmaq</i>
139a	اوته	<i>eutè</i>	اوته سنی برو ایتمك	<i>eutèsini беру etmek</i>
139a	اوته	<i>eutè</i>	اوته سی چیقماز صوقاق	<i>eutèsi tcheqmaz çoqq</i>
139b	آوج	<i>âvoudj</i>	آوجه صیغمق	<i>âvoudjè çeghmaq</i>
139b	آوج	<i>âvoudj</i>	آوجنی یالاسون شمدی	<i>âvoudjē yalasoun chimdi</i>
139b	آوج	<i>âvoudj</i>	روزکاری آوجلامق	<i>rouzguiarē âvoudjlamaq</i>
139b	اوج	<i>eudj</i>	-	<i>[eudj] âlmaq</i>
139b	اوج	<i>eudj</i>	اوج طوتمق	<i>eudj toutmaq</i>
140a	اوج	<i>oudj</i>	کوز اوجيله باقمق	<i>gueuz oudjou-ela baqqmaq</i>
140a	اوج	<i>oudj</i>	طمع اوجندن بلايه دوشمك	<i>tama' oudjouden bèlaya duchmek</i>
140a	اوج	<i>oudj</i>	باش اوجنه دیکلمك	<i>bach oudjēnè diñlèmek</i>
140a	اوج	<i>oudj</i>	اوجنی آلمق	<i>oudjounou âlmaq</i>

140a	اوج	oudj	اوجنی قاچرمق	oudjounou qatchermaq
140a	اوج	oudj	اوج ویرمک	oudj vèrmek
140a	اوج	oudj	سوزی دیلی اوجنده	seuzeu dili oudjoundè
140a	اوج	oudj	قلم اوجنده در	qalem oudjoundè dur
140b	اوج	oudj	مومی ایکی اوجندن یاقمق	moumou iki oudjouden yaqmaq
140b	اوج	oudj	ال اوجیله یاپشمق	èl oudjou-ela yapeçmaq
140b	اوج	oudj	هرکس ایو اوجنی کندویه چکر	her kès eyi oudjounou kendyè tchèker
141b	اوجاق	odjaq	اوجاغه دوشمک	odjagha duchmek
141b	اوجاق	odjaq	اوجاق سوکندر مک	odjaq seuündirmek
141b	اوجاق	odjaq	اوجاغه انجیر دیکلدی	odjaghena indjir dikildi
141b	اوجاق	odjaq	اوجاق ایچندن طوتشور	odjaq itchinden toutouchour
142a	اوجوز	oudjouz	اوجوز صاتمق	oudjouz çatmaq
142a	اوجوز	oudjouz	اوجوز قورتلماق	oudjouz qourtoulmaq
142a	اوجوز	oudjouz	اوجوز آلیجی طاتلو بیمز	oudjouz âlêdjê tatlu yèmez
142a	اوجوز	oudjouz	اوجوز ات طاتسز اولور	oudjouz èt datsez olour
142a	اوجوز	oudjouz	اوجوز صاتان تیز صاتار	oudjouz çatan tèt çatar
142b	اوج	utch	اوجی بر ساج آباق	utchu bir sadj âiaq
142b	اوج	utch	اوج بلدیکنی جمله جلور	utch bildiyini djumlè bilir
142b	اوج	utch	اوجک بری کلدی	utichun biri gueldi
142b	اوج	outch	اوجہ قومق	outchè qomaq
142b	اوج	outch	اوج ایله اوینامق	outch ilè oïnamaq
143b	اوجمق	outchmaq	طام اوچار	dam outchar
143b	اوجمق	outchmaq	قنادلو قوش کبی اوجمق	qanadlu qouch guibi outchmaq
143b	اوجمق	outchmaq	اوجان قوش آغده طوتلور	outchan qouch âghdè toutoulour
144a	اوجمق	outchmaq	اوجمق بلمم آباق ایله یورورم	outchmaq bilmem âyaq ela yururum

144a	اوخ	okh	آه ديمه كه دشمنك اوخ ديمه سون	<i>âh dêmè ki duchmaniñ okh dèmèsun</i>
144b	اود	eud	اود قويماق	<i>eud qopmaq</i>
144b	اود	eud	اود پاتلامق - چاتلامق	<i>eud patlamaq - tchatlamaq</i>
144b	اود	eud	اودی طادینی یکمیش	<i>eudeu dadeuneu ieñmich</i>
144b	اود	eud	سودندن اودی چوقدر	<i>sudunden eudeu tchoqtour</i>
144b	اود	eud	اودسز ات اولمز	<i>eudseuz èt olmaz</i>
144b	اود	eud	اودك قانك قورودیمی	<i>euduñ qanuñ qouroudou-me</i>
144b- 145a	اود	eud	اودی چاتلامش اودی چاتلامش	<i>oudou tchatlamech eudeu tchatlamamech</i>
145a	اودنج	eudundj	هیچ ویرممکه اودنج دیو آلمق	<i>hitch vermèmèyè eudunj deiu âlmaq</i>
145a	اودنج	eudundj	اودنج آلان بر کره قزارر بیگ کره بوزارر	<i>eudunj âlan bir kerrè quezarar biñ kerrè bozarar</i>
145b	اودون	odoun	قپویی اودون ا	<i>qapouye odoun etmek</i>
145b	اودون	odoun	یرامزه اودون اورمق	<i>yaramazè odoun vourmaq</i>
145b	اودون	odoun	اودون اگری ایسه آتش طوغری یاپار	<i>odoun eyri issè âtech doghrou yapar</i>
145b	اودون	odoun	بیوک اودونك آتشی چوق اولور	<i>buyuk odounouñ âtechi tchoq olour</i>
145b	اودون	odoun	اودوندن بر یوک یوکلتمک	<i>odounden bir yuk yukletmek</i>
146b	اوده مک	eudèmek	قانلرینی اودك	<i>qanlareñ euduñ</i>
146b	اوده مک	eudèmek	کندویه اکلن طوزی اوده مز	<i>kendiyè èkilen touzè eudèmez</i>
147b	اوراق	oraq	اوراق دکدر کسن یورکدر	<i>oraq deïldir kèçèn yurekdir</i>
147b	اوراق	oraq	اوراق صاپی کومشدن ایسه براق	<i>oraq çapeu gumuchden issè braq</i>
147b	اوراق	oraq	ارغادینک اوراغنی کیزلمک	<i>ergadinin oraghene guizlèmek</i>
148b	اورتاق	ortaq	اورتاق کمیسی یورومش ایرتی کمیسی یورومامش	<i>ortaq guemiçi yurumuch eïreti guemiçi yurumèmuch</i>
149a	اورتمک	eurtmek	ار کوتتی عورت یوزینی اورتکم کرک	<i>èr gueutene 'avret yuzunu eurtmek guèrek</i>
149b	اورته	orta	اورته سنی بولمق	<i>ortasene boulmaq</i>

149b	اورته	orta	کندیسینی اورته یه آتمق	<i>kendisini ortaia âtmaq</i>
149b	اورته	orta	اورته یه چیقماق	<i>ortaia tcheqmaq</i>
150a	اورته	orta	اورته شمعدانی کبی دیکلوب طورمق	<i>orta chamdani guibi dikilip दौरماق</i>
150a	اورته	orta	اورته ده دونمک	<i>ortada deunmek</i>
150a	اورته	orta	اورته ده او	<i>ortada olmaq</i>
150a-150b	اورته	orta	هر شینک اورته سی خیرلیدر	<i>her cheiñ ortase khaiirlidir</i>
150b	اورته لق	ortaleq	اورته لق آغاردی	<i>ortaleq âghardeu</i>
150b	اورته لق	ortaleq	اورته لق قراردی	<i>ortaleq qarardeu</i>
150b	اورته لق	ortaleq	بو کون اورتالق سنبل کبیر	<i>bou gun ortaleq sunbul guibi dir</i>
150b	اورته لق	ortaleq	اورتالق بوزولمق - قارشمق	<i>ortaleq bouzoulmaq - qarechmaq</i>
150b	اورته لق	ortaleq	اورته لغی خالی بولمق	<i>ortaleghe khali boulmaq</i>
151a	آورد	âverd	آورد صاتمق	<i>âverd çatmaq</i>
151a	آورد	âverd	آورد ا	<i>âverd etmek</i>
151a	آورد	âverd	آورد برمق	<i>âverd bourmaq</i>
151b	اوردک	eurdèk	ایلیجه اوردکی در	<i>ilidjè eurdèyi dur</i>
151b	اوردک	eurdèk	قاز یرینه اوردک آلمق	<i>qaz yèrinè eurdèk âlmaq</i>
151b	اوردک	eurdèk	نصر الدین کبی کوله اکمک باتورر ده اوردک صویی در دیویر	<i>Naçr ud-dîn guibi gueulè ekmek baturur-dè eurdèk çoyou dur deivèr</i>
152a	اورس	eurs	پولاددن اورسدر	<i>pouladden eurs dur</i>
152a	اورس	eurs	اورسی دیشله ایصیرمق	<i>eurseu dich ilè eçermaq</i>
152a	اورس	eurs	اورس چکیچی قیرر	<i>eurs tchekidji queurer</i>
152a	اورس	eurs	قالین اورس چکیجدن قورقماز	<i>qalen eurs tchekidjen qorqmaz</i>
152b	اورغان	ourghan	اورغان بوغازنده	<i>ourghan boghazendè</i>
152b	اورغان	ourghan	اورغان صیچمق	<i>ourghan çetchmaq</i>
153a	اورغان	ourghan	اورغاندن ایپدن زیاده دیمک	<i>ourghanden ipden zyadè demek</i>
153a	اورغان	ourghan	اورغانی آتلدی	<i>ourghanè âtildi</i>

153a	اورغان	ourghan	اورغانی بوقلاپه یازدی	ourghanḡ boqlaya yazḡ
153a	اورغان	ourghan	ایکی جانباز بر اورغانده اویناماز	iki djanbaz bir ourghandè oïnamaz
153a	اورغان	ourghan	اورغان اوجنده اولان مالی بکنم	ourghan oudjoundè olan malḡ beyeñmem
153a	اورغان	ourghan	اورغانه اون سورمک	ourghanè oun surmek
154a	اورکمک	urkmek - eurkmek	جان اورکتمک	djan urkutmek
154b	اورکه	eurèkè - eurkè	بو سنک ابه کک اورکه سیمی	bou seniñ èbèñiñ eurèkèsi-mi
154b	اورکه	eurèkè - eurkè	قاریلرک یراگی اورکه در	qareularuñ yaraghe eurèkèdir
154b	اورکه	eurèkè - eurkè	صاقلن اورکه دن	çaquen eurèkèden
155a	اورکه	eurèkè - eurkè	علم حکمی اورکه یه دوشمز	'ylm hukmu eurèkèyè duchmez
155a	اورمان	orman	اورمان کبی اوجی بوجاگی یولنمز	orman guibi oudjou boudjaghou boulounmaz
155b	اورمان	orman	اورمانه بر بالطه کیرمش صاپی ینه کندیسندن	ormanè bir balta guirmich çapeu yinè kendisinden
155b	اورمکک	eurumdjek	اورمکک یواسنه بکزه مک	eurumdjek yovaçinè beñzèmek
155b	اورمکک	eurumdjek	اورمکک یواسنی قلغان طوتمق	eurumdjek yovaçini qalqan toutmaq
155b	اورمکک	eurumdjek	اورمکک ایپیله قویویه چیقمق	eurumdjek ipiilè qouyouiè tcheqmaq
156a	اورمق	vourmaq	اکر اورمق	eyer vourmaq
156a	اورمق	vourmaq	بویا اورمق	boya vourmaq
156a	اورمق	vourmaq	چادر اورمق	tchader vourmaq
156a	اورمق	vourmaq	کونش اورر	gunech vourour
156a	اورمق	vourmaq	روزکار اورر	rouzguiar vourour
156a	اورمق	vourmaq	آچیغه اورمق	âtcheqgha vorumaq
156a	اورمق	vourmaq	باش اورمق	bach vourmaq
156a	اورمق	vourmaq	باشه اورمق	bachè vourmaq
156a	اورمق	vourmaq	باشنه اوردک	bachenè vourdouñ
156a	اورمق	vourmaq	بویون اورمق	boyoun vourmaq
156a	اورمق	vourmaq	اوستنه اورمق	ustunè vourmaq

156a	اورمق	<i>yourmaq</i>	بویونه اورمق	<i>boyounè yourmaq</i>
156a	اورمق	<i>yourmaq</i>	ایجری اورمق	<i>itchèru yourmaq</i>
156a	اورمق	<i>yourmaq</i>	طشره اورمق	<i>dicharu yourmaq</i>
156a	اورمق	<i>yourmaq</i>	کون اورمق	<i>gun yourmaq</i>
156a	اورمق	<i>yourmaq</i>	کروان - یول اورمق	<i>kervan - yol yourmaq</i>
156a	اورمق	<i>yourmaq</i>	اولته اورمق	<i>olta yourmaq</i>
156a	اورمق	<i>yourmaq</i>	ال اورمق	<i>el yourmaq</i>
156b	اورمق	<i>yourmaq</i>	دم اورمق	<i>dem yourmaq</i>
156b	اورمق	<i>yourmaq</i>	پرانقه یه - تیموره اورمق	<i>prangaya - demirè yourmaq</i>
156b	اورمق	<i>yourmaq</i>	موج اورمق	<i>mevdj yourmaq</i>
156b	اورمق	<i>yourmaq</i>	نعره اورمق	<i>naarè yourmaq</i>
156b	اورمق	<i>yourmaq</i>	قولاق اورمق	<i>qoulaq yourmaq</i>
156b	اورمق	<i>yourmaq</i>	یوزه اورمق	<i>yuzè yourmaq</i>
156b	اورمق	<i>yourmaq</i>	لاف اورمق	<i>laf yourmaq</i>
156b	اورمق	<i>yourmaq</i>	بغینه طاش اورمق	<i>baghirinè tach yourmaq</i>
156b	اورمق	<i>yourmaq</i>	قیلومبغه کبی در اکر اوررلرسه باشنی ایچرویه چکر	<i>qaploumbagha guibi dur eyer vourourlarsa bachengè itchèrüyè tchèker</i>
157a	اورمق	<i>yourmaq</i>	اورمه قورقاعه جسور ایدرسین	<i>yourma qorqagha djeçour edersîn</i>
158a	اوروج	<i>oroudj</i>	اوروج طوتمق	<i>oroudj toutmaq</i>
158a	اوروج	<i>oroudj</i>	اوروج آچمق	<i>oroudj âtchmaq</i>
158a	اوروج	<i>oroudj</i>	اوروج طایانمق	<i>oroudj dayanmaq</i>
158a	اوروج	<i>oroudj</i>	اوروج بوزمق	<i>oroudj bozmaq</i>
158a	اوروج	<i>oroudj</i>	صوفی یه اوروجنی بوزدر	<i>çoufouyè oroudjengè bozdourour</i>
158a	اوروج	<i>oroudj</i>	ییل اوروجنی طوتار	<i>yil oroudjengè toutar</i>
158b	اوروج	<i>oroudj</i>	اکر اوروج دوکنمزسه	<i>eyer oroudj deukenmez içè</i>

158b	اوروج	<i>oroudj</i>	ارمنيلرك اوروجى كىبى اوزانمق	<i>ermenileriñ oroudjou guibi ouzanmaq</i>
159a	اورومك	<i>urumek</i>	اورومه سنى بلميان كوپك سورويه قورد كترير	<i>urumèsini bilmeyèn kieupek suruyè qourd guètirir</i>
159b- 160a	اوز	<i>ouz</i>	آز اولسون اوز اولسون چوق اولوب ياوز اوله جغنه	<i>âz olsoun ouz olsoun tchoq oloup yavouz oladjaghena</i>
160a	اوزاق	<i>ouzaq</i>	اوزاق يره صالمق	<i>ouzaq yèrè çalmaq</i>
160a	اوزاق	<i>ouzaq</i>	قولاقلردن اوزاق	<i>qoulaqlarden ouzaq</i>
160b	اوزاق	<i>ouzaq</i>	اوزاقدن طاول سسى خوش كلور	<i>ouzaqten davoul sessi khoch guèlir</i>
160b	اوزاق	<i>ouzaq</i>	اوزاقدن مرحبا اى آيو قرداش	<i>ouzaqten merhaba eï âyou qardach</i>
160b	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	ال اوزاتمق	<i>èl ouzatmaq</i>
160b	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	آياق اوزاتمق	<i>âyaq ouzatmaq</i>
160b	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	چهره اوزاتمق	<i>tchehrè ouzatmaq</i>
160b	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	ديل اوزاتمق	<i>dil ouzatmaq</i>
161a	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	النى اوزاتسه ايريشور	<i>èlini ouzatsa irichir</i>
161a	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	چيلبرى برك اوزاتمه	<i>tchilberi berk ouzatma</i>
161a	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	يولاريني اوزاتمق	<i>yolarene ouzatmaq</i>
161a	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	ال اوزاتمقندن ال آچمق يكدور	<i>èl ouzatmaqten èl âtchmaq yekdur</i>
161a	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	چوجو غك ايپنى اوزاتمق	<i>tchoudjoughouñ ipene ouzatmaq</i>
161a	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	چيك كون كىبى اوزانمق	<i>tchiy gueun guibi ouzanmaq</i>
161a	اوزامق	<i>ouzamaq</i>	كدى اوزانه مديغى جكره مردار دير	<i>kèdi ouzanamadegheu djiguèrè mourdar dir</i>
161b	اوزدك	<i>euzdek</i>	اوزدكليوب بوزدكله مك	<i>euzdekleyup beuzdeklèmek</i>
162a	اوزره	<i>uzrè</i>	بو حال اوزره	<i>bou hal uzrè</i>
162a	اوزره	<i>uzrè</i>	محاربته اوزره او	<i>mouharèbè uzrè olmaq</i>
162b	اوزكه	<i>euzguè</i>	محبت اوزكه حالتدر كرفتار اولميان بيلمز	<i>mouhabbet euzguè halettur guiriftar olmaian bilmez</i>
163a	اوزمك	<i>uzmek</i>	يوركى اوزمه	<i>yurèyiñi uzme</i>
164a	اوزنكى	<i>uzengui</i>	اوزنكى يى ياولامق	<i>uzenguiye yavouqlamaq</i>

164a	اوزنکی	uzengui	آياغی اوزنکیده در	âyaghe uzenguidè dur
164a	اوزنکی	uzengui	اوزنکی یی اوپمک	uzenguiye eupmek
164a	اوزنکی	uzengui	اوزنکی یه صاريلمق	uzenguiyè çarelmaq
164a	اوزنکی	uzengui	اوزنکی یی باصی ویرمک	uzenguiye baçe-vermek
164a	اوزنکی	uzengui	فلانک اوزنکیسیله آدم اولدی	filaniñ uzenguisi-ilè âdam oldou
164a	اوزنکی	uzengui	اوزنکی یه برک باص	uzenguiyè berk bass
165a	اوزوم	uzum	قوروجه اوزوم کبی آغزینه آتدی	qouroudja uzum guibi âghzenè âtteu
165a	اوزوم	uzum	باغه اوزوم کتیرمک	baghe uzum guètirmek
165a	اوزوم	uzum	بکسر باغنک اوزومی طاتلو اولور	beysez baghenuñ uzumu tatlu olour
165a	اوزوم	uzum	ایچدک اوزوم صویى کندی یوزک صویى	itchduñ uzum çouyou guitti yuzuñ çouyou
165b	اوزون	ouzoun	اوزون بویلو اوزون صفاللو احمق اولور	ouzoun boilu ouzoun çaqallu ahmaq olour
165b	اوزون	ouzoun	اوزون آدمک عقلی قصه اولور	ouzoun âdameñ 'aqlu quessa olour
165b	اوزون	ouzoun	اوزون طوتمق	ouzoun toutmaq
165b	اوزون	ouzoun	اوزون ا	ouzoun etmek
165b	اوزون	ouzoun	اوزون اوزادیه صالمق	ouzoun ouzadeyè çalmaq
165b	اوزون	ouzoun	یاشی اوزون اولسون	yache ouzoun olsoun
166a	اوزون	ouzoun	اوزون قولاقدن خبر آلمق	ouzoun qoulaqtan khaber âlmaq
166a	اوست	ust	اوست طرفنی پایلاشیرز	ust tarafene pailacherez
166a	اوست	ust	اوست باش چیقرمق	ust bach tcheqarmaq
166a	اوست	ust	باش اوستته	bach ustunè
166b	اوست	ust	آلتده اول اوستده اولمه	âltdè ol ustde olma
166b	اوست	ust	اوسته آلمق	ustè âlmaq
166b	اوست	ust	اوستته آلمق	ustunè âlmaq
166b	اوست	ust	اوسته اورمق	ustè vourmaq
166b	اوست	ust	اوستته وارمق	ustunè varmaq

166b	اوست	ust	اوست چيقمق	ust tcheqmaq
166b	اوست	ust	اوستنه چيقمق	ustunè tcheqmaq
166b	اوست	ust	روزگار اوستنده اول	rouzgüiar ustundè olmaq
166b	اوست	ust	زيت ياغي کبی دایما اوستنه کلور	zeit yagheu guibi daïma ustunè guèlir
167a	اوستون	ustun	اوستون کلمک	ustun guelmek
167b	اوسته	ousta	اوسته آلدادان آیلر کلدی	ousta âldadan âïlar gueldi
168a	اوسته	ousta	شاگرد اولمینجه اوسته اولنمز	chaguird olmaïndjè ousta olounmaz
168a	اوسته	ousta	اوسته نك چكيجی بيك آلتون	oustanuñ tchèkidji biñ âltoun
168a	اوسته	ousta	شاگرد اولديغك یرده اوسته اولمه	chaguird oldoughouñ yerdè ousta olma
168a	اوسته	ousta	نه اوسته ساعی	nè ousta sa'yi
168a	اوسته	ousta	اوسته چيقمق	ustè tcheqmaq
168b	اوش	och	اوش كوپك ديماماك	och kieupek dèmèmek
169a	اوشمك	uchmek	دشمنه قلیج اوشرمك	duchmanè queledj uchurmek
169a	اوشمك	uchmek	بر ایشه عمله اوشرمك	bir ichè 'amèlè uchurmek
169b	اوشنمك	uchenmek	اوشنانك اوغلی قیزی یوق	uchènèniñ oghleu quezeu yoq
170a	اوشیمك	uchumek	یوکی بتدو كچه اوشیدی	yuñu bittikdjè uchudu
170a	اوص	ouss	کمه هر ساعت اوصلو اولمز	kimsè her saat ousslou olmaz
170a	اوص	ouss	دلی اولمینجه اوصلو کچنمز	dèli olmaïndjè ousslou guetchenmez
170a	اوص	ouss	ایکی دلی یه بر اوصلو قومشلر	iki deliyè bir ousslou qomechlar
170b	اوص	ouss	اوصلو سیچان بر دلکه اینانمز	ousslou setchan bir delyè inanmaz
170b	اوصانمق	oussanmaq	بالق صودن اوصانورسه بن دخی بو ایشدن اوصانورم	baleq çouden oussanèrsa ben dahi bou ichden oussanoureḡm
171a	اوصرمق	oçourmaq	جامعه اوصرمق	djami'dè oçourmaq
171a	اوصرمق	oçourmaq	امام اوصریجق جماعته صچمق لازم کلور	imam oçouroudjaq djemaatè çetçhmaq lazèḡm guelir
171a	اوصلانمق	ouçlanmaq	ایل صوچندن اوصلانمق	il çoutchouden ouçlanmaq

171b	او غراش	oghrach	شاهله قول ایدرمی هیچ او غراش	chahilè qoul èderme itch ograch
172a	او غرامق	oghramaq	بلایه او غرامق	bèlayè oghramaq
172a	او غرامق	oghramaq	زیانه او غرامق	zyanè oghramaq
172a	او غرامق	oghramaq	بر خسته لغه او غرامق	bir khastaleghè oghramaq
172a	او غرامق	oghramaq	درده او غراتمق	derdè oghratmaq
172b	او غری	oghrou	بوستان او غریسی بزستان او غریسی اولور	bostan oghrousou bezestèn oghrousou olour
172b	او غری	oghrou	اکر او غری اولیدی کوزدن سورمه چالار ایدی	eyer oghrou olaïdi gueuzden surmèyi tchalar idi
173a	او غل	oghl - oghoul	او غل ایدنمک	oghl edenmek
173a	او غل	oghl - oghoul	او غللو قیزلو اولاسین	oghoulou queuzlu olasin
173a	او غل	oghl - oghoul	باباسنک جنس او غلیدر	babasiniñ djins oghloodour
173a	او غل	oghl - oghoul	نه او غلومه قیزمه	nè oghloulmè queuzmè
173a	او غل	oghl - oghoul	او غلونه قیزینه حسرت ایتدیلر	oglounè queuzenè hasret ettiler
174a	او غلان	oghlant	او غلانلقدن کلمش	oghlantleqten guelmich
174a	او غلان	oghlant	او غلان ییدی اویونه کیتدی چوبان ییدی قویونه	oghlant yèdi oyounè guitti tchoban yèdi qoyounè
174a	او غمق	ovmaq	ال او غمق	èl ovmaq
174a	او غمق	ovmaq	ال او غشدرمق	èl ovouchtourmaq
174b	او غمق	ovmaq	کاشکه اللرینی او غسون	kiachki èllèrini ovsoun
174b	او غمق	ovmaq	ال لریکی او غمه	èlleriñi ovma
174b	او غمق	ovmaq	زوالو الینی او غار	zivalli èlini ovar
174b	او غور	oughour	او غور اوله	oughour ola - oughourlar ola
175a	او غور	oughour	وطن او غورنده اولمک	vatan oughourindè eulmek
176a	افله مک	uflèmek	اوف توف دیمک	uf tuf dèmek
176a	افله مک	uflèmek	آتشی اوفله مک	âtècheḡ uflèmek
176b	اوفر مک	ufurmek	انسان کاه اصیجاق کاه صوغوق اوفر	insan guiah eḡeḡjaq guiah ḡoouq ufurur
177a	اوق	oq	اوق کزلمک	oq guezlèmek

177a	اوق	oq	اوقه طومتق	oqa toutmaq
177a	اوق	oq	اوق بيمك	oq yèmek
177a	اوق	oq	اوقى بين ياي كوردكچه اوركر	oqueu yèyèn yaï gueurduktchè eurker
177a	اوق	oq	اوق يايدين چيقمش	oq yaïden tcheqmech
177a	اوق	oq	اوقيني آتمق	oqueuneu âتماق
177a	اوق	oq	طولمش اوقه وارمق	dolmuch oqa varmaq
177a	اوق	oq	آتيلن اوق دونمز	âتلان oq deunmez
177a	اوق	oq	بلوتلره اوق آتمق	bouloutlerè oq âتماق
177a	اوق	oq	اوقى يايى براقمق	oqueu yaye braqmaq
177a	اوق	oq	يلكسز اوقه بكزه مك	yeleksez oqa beñzèmek
177b	اوق	oq	اوق منزلندن طشره	oq menzilinden dicharu
177b	اوق	oq	طوكزدن اوق صاقتمز	domouzden oq çaqueunmaz
178b	اوقلق	oqlouq	بر آعاجدن هم اوقلق چيقار هم بوقلق	bir âghadjden hem oqlouq tcheqar hem boqlouq
178b	اوقومق	oqoumaq	ميدان اوقومق	meïdan oqoumaq
178b	اوقومق	oqoumaq	رحمت اوقومق	rahmet oqoumaq
178b	اوقومق	oqoumaq	جانه اوقومق	djanè oqoumaq
179a	اوقومق	oqoumaq	جانه اذان اوقومق	djanè èzan oqoumaq
179a	اوقومق	oqoumaq	پك اوقومق	pek oqoumaq
179a	اوقومق	oqoumaq	يواش اوقومق	yavach oqoumaq
179a	اوقومق	oqoumaq	طونق اوقومق	donouq oqoumaq
179a	اوقومق	oqoumaq	قفادن اوقومق	qafadan oqoumaq
179a	اوقومق	oqoumaq	كور اوقومق	kieur oqoumaq
179a	اوقومق	oqoumaq	درين اوقومق	dèrin oqoumaq
179a	اوقومق	oqoumaq	بوققه اوقومق	youfqa oqoumaq
179a	اوقومق	oqoumaq	قارشودن اوقومق	qarchouden oqoumaq

179a	اوقومق	oqoumaq	اكر اوقورسه مفتى اولوردى	eyer oqoursa mufti olourdou
179a	اوقومق	oqoumaq	اكا كوزل درس اوقوده يم	oña guzel ders oqoudè im
179a	اوقومق	oqoumaq	كوكده بازيلان يرده اوقنور	gueuktè yazelan yerdè oqounour
179b	اوقه	oqqa	اوقه هر يرده درت يوز درهم	oqqa her yerdè deurt yuz dirhem
180a	اوڭ	euñ	اوكنه باقمه صوكنه باق	euñunè baqma çoñena baq
180a	اوڭ	euñ	اوڭى آردى	euñeu ârdeu
180a	اوڭ	euñ	اوڭنى آردىنى بيلور	euñeneu ârdeneu bilir
180a	اوڭ	euñ	اوڭ آياق او	euñ âyaq olmaq
180a	اوڭ	euñ	اوڭى آچىقدىر	euñeu âtcheq dur
180a	اوڭ	euñ	بر كوزى اوكنده بر كوزى آردنده	bir gueuzeu euñunè bir gueuzeu ârdindè
180b	اوڭچه	euktchè	اوڭچه لرى چككم	euktchèlèri tchekmek
180b	اوڭچه	euktchè	اوڭچه سنه باصمق	euktchèsinè baçmaq
180b	اوڭچه	euktchè	اوڭچه سى كوچكدر	euktchèsi kutchuk dur
180b	اوڭچه	euktchè	اوڭچه سى اوزره دونمك	euktchèsi uzrè deunmek
180b	اوڭچه	euktchè	اوڭچه ايلمك	euktchè eilemek
180b	اوڭچه	euktchè	اوڭچه سنه باقارق كتمشدر	euktchèsinè baqaraq guitmichdur
181a	اوڭچه	euktchè	عقلى اوڭچه سنه اينمش	'aqlèu euktchèsinè ènmich
181a	اوڭدول	euñdul	اوڭدول قومق	euñdul qomaq
181a	اوڭرتمك	eugretmek, euiretmek	حالنى اوڭرتمك	halini euiretmek
181a	اوڭرتمك	eugretmek, euiretmek	طاي يه باش اوڭرتمك	dayiè bach euiretmek
181a	اوڭرتمك	eugretmek, euiretmek	طاغدن آيويى اندىروب آدم كى اوڭردرلر	daghden âyouye éndirip âdam guibi euiredirirler
181b	اوڭرتمك	eugrenmek	بشيكده اوڭرنيلن قيره دكين كيپر	bechiktè euirenilèn quebrè deyin guider
181b	اوڭرتمك	eugrenmek	بلا باشه كلدكن صكره اوڭرتمك	bela bachè gueldikten soñra euirenmek
182a	اوڭرتمك	eugrenmek	فنا ايشلمينجه ايو اوڭرتمز	fèna ichlemeyindjè eyi euirenilmez
182a	اوڭسروك	euksuruk	اوڭسروك طومتق	euksuruk toutmaq

182a	اوکسروک	<i>euksuruk</i>	اوقویانه و ایرلیانه اوکسروک یاردمجیدر	<i>oqouyanè vè irlayanè euksuruk yardumdji dur</i>
182b	اوکسروک	<i>euksuruk</i>	اوصروغی اوکسروک ایله باصدرمق	<i>ouçouroughou euksuruk ilè baçdermaq</i>
182b	اوکسز	<i>euksuz</i>	اوکسزی دوکمشلر وای ارقه م دیمش	<i>euksuzu deuimuchler vai arqam demich</i>
182b	اوکسز	<i>euksuz</i>	اوکسزک کوز یاشیدر	<i>euksuzuñ gueuz yache dur</i>
182b-183a	اوکسز	<i>euksuz</i>	آتالر دیمشلر که اوکسزک تارلاسی ایچندن کچنک قرق کون عبادتی قبول اولمز	<i>âtalar demichler ki euksuzuñ tarlası itchinden guètchènıñ queurq gun 'ybadeti qaboul olmaz</i>
183b	اوکماقلق	<i>oñmadeqleq</i>	اوکماقد حاجی یه دوه اوستنده ییلان سوقار	<i>oñmadeq hadjiyè dèvè ustundè yılan çoqar</i>
184a	اوکمک	<i>eugmek - euimék</i>	غربنده اوکنمک حمامده ترکی چاغر مغه بکزر	<i>ghourbettè euïenmek hammamdè turku tchaghhermagha beñzer</i>
184a	اوکمک	<i>eugmek - euimék</i>	آلت ایشلر ال اوکنور	<i>âlet ichler èl euïenur</i>
184b	اوکوت	<i>eugut - euyut</i>	ایو اوکودک قیمتی یوق	<i>eyi euyuduñ qeïmete yoq</i>
185a	اوکور	<i>euñur</i>	بربرندن اوکور دوشمک	<i>bir birinden euñur duchmek</i>
185a	اوکوز	<i>eukuz</i>	اوکوزی بالغی ییمک	<i>eukuze baleghè yèmek</i>
185a	اوکوز	<i>eukuz</i>	بیوندوروق آلتنده اوکوز	<i>bouyoundourouq âltendè eukuz</i>
185a	اوکوز	<i>eukuz</i>	اوکوز قویروغنه بیوندوروق اورمق	<i>eukuz qouiroughenè bouyoundourouq vourmaq</i>
185b	اوکوز	<i>eukuz</i>	اوکوز اولدی اورتاقلق آیرلدی	<i>eukuz eulde ortaqlèuq âyereeldeu</i>
185b	اوکوز	<i>eukuz</i>	اوکوزی چاون ایله دوکمک	<i>eukuze tchavoun ilè deuimék</i>
185b	اوکوز	<i>eukuz</i>	بکک اوکوز اولمز	<i>beylik eukuz eulmez</i>
185b	اوکوز	<i>eukuz</i>	دنکسز اوکوز چفت سورمز	<i>dènèksez eukuz tchift surmez</i>
185b	اوکوز	<i>eukuz</i>	بویونوزی قانلو اوکوز در	<i>boïnouzou qanlu eukuz dur</i>
186a	اوکوز	<i>eukuz</i>	صاری اوکوزک بویونوزی ایچنه کیرمک	<i>çarè eukuzuñ boïnouzou itchinè quirmek</i>
186b	اؤل	<i>èvvel</i>	اول دوشون صکره سویله	<i>èvvel duchun çoñra seuilè</i>
186b	اؤل	<i>èvvel</i>	اول زحمت چکن صکره راحت بولور	<i>èvvel zahmet tchèken çoñra rahat boulour</i>

187a	اولاشمق	<i>oulachmaq</i>	طاغ طاغه اولاشمز انسان انسانه اولاشور	<i>dagħ dagħa oulachmaz insan insanè oulachour</i>
187b	اولاق	<i>oulaq</i>	اولاق کبی دائیما واروب کلمکده در	<i>oulaq guibi daïma varoup guelmektè dur</i>
188a	اولامق	<i>âvlamaq</i>	روزکار اولامق	<i>rouzgıar âvlamaq</i>
188a	اولامق	<i>âvlamaq</i>	عثمانلو طوشانی آریه ایله اولار	<i>'osmanlu tavchane âraba ilè âvlar</i>
188a	اولامق	<i>âvlamaq</i>	سکک اولامق	<i>siñek âvlamaq</i>
188b	اولتا	<i>olta</i>	اولتا اورمق	<i>olta vourmaq</i>
188b	اولتا	<i>olta</i>	کمی بر اولتا ایتدی	<i>guèmi bir olta etti</i>
188b	اولته	<i>olta</i>	اصلا اولته یه یاپشمز بر آدم	<i>açla oltaya yapeçmaz bir âdam</i>
189a	اولته	<i>olta</i>	دایما اولته سی النده در	<i>daïma oltaş elinde dur</i>
189a	اولته	<i>olta</i>	اولته یوتمش بالقی کبی	<i>olta youtmouch balëq guibi</i>
189a	اولته	<i>olta</i>	اولته کورمک کول بالغنه بکزر	<i>olta guermedik gueul balighenè beñzer</i>
189a	اولچر	<i>eultchur</i>	فتنه اولچرمک	<i>fitnè eultchurmek</i>
189b	اولچمک	<i>eultchmek</i>	اولچوب بیچمک	<i>eultchup bitchmek</i>
189b	اولچمک	<i>eultchmek</i>	یری اولچمک	<i>yèri eultchmek</i>
189b	اولچمک	<i>eultchmek</i>	بویکی کندی قارشنه اولچ	<i>boyëñg kendi qareçhenè eultch</i>
189b	اولچوم	<i>eultchum</i>	اولچومنی بوزمق	<i>eultchumini bozmaq</i>
190a	اولچی	<i>eultchu</i>	اولچی آلمق	<i>eultchu âlmaq</i>
190a	اولچی	<i>eultchu</i>	بویک اولچیسی آلمق	<i>boyuñ eultchusu âlinmaq</i>
190a	اولچی	<i>eultchu</i>	یره باتوب بویوسنک اولچیسنی آلدی	<i>yèrè batoup boyousenëñ eultchusunu âlde</i>
190a	اولچی	<i>eultchu</i>	بن سزک آغیزکزک اولچیسنی آلد	<i>ben siziñ âghzenezen eultchusunu âldum</i>
190b	اولک	<i>èvlek</i>	چفتجی اکلمینجه اولک طوغری اولمز	<i>tchiftji eyilmeindjè èvlek doghrou olmaz</i>
191b	اولماز	<i>olmaz</i>	اولماز اولماز دیمه اولماز اولماز	<i>olmaz olmaz dèmè olmaz olmaz</i>
192a	اولمق	<i>olmaq</i>	هیچ اولمزسه	<i>hitch olmazsa</i>

192a	اولمق	<i>olmaq</i>	نه اولدم دليسى	<i>ne oldoum dèliçi</i>
192a	اولمك	<i>eulmek</i>	اولمك اوله مامك	<i>eulmek eulèmèmek</i>
192b	اولمك	<i>eulmek</i>	اجلسز اولمك	<i>èdjèlsəz eulmek</i>
192b	اولمك	<i>eulmek</i>	اولورسم الوداع	<i>eulursem el-vida'</i>
192b	اولمك	<i>eulmek</i>	اولمه دن اولمك	<i>eulmèden eulmek</i>
192b	اولمك	<i>eulmek</i>	خيرليان تيز اولور	<i>kherlayan tēz eulur</i>
192b	اولمك	<i>eulmek</i>	بن اولورم دين اولدورور	<i>ben eulurum dēyēn euldurur</i>
192b	اولمك	<i>eulmek</i>	اولمزسه ياشار	<i>eulmezsə yachar</i>
192b	اولمك	<i>eulmek</i>	آمان دينه جلاذ بيله قيلمز	<i>āman dēyēnè djellad bilè queuimaz</i>
192b	اولمك	<i>eulmek</i>	يا بيرسن يا اولورسن	<i>ya yersin ya eulursin</i>
192b	اولمك	<i>eulmek</i>	بن اولدوكن صكره بتون دنيا اوجاغه يانسون	<i>ben euldukten soñra butun dunya odjagha yansoun</i>
193a	اولنمك	<i>èvlenmek</i>	او ياپانله اولنانه تكرى ياردمجيدر	<i>èv yapanilè èvlènènè tañrē yardumdjudur</i>
193a	اولو	<i>eulu</i>	اولولره بد دعا ايتمك كناه در	<i>eululèrè bed doua' etmek gunah dur</i>
193a	اولو	<i>eulu</i>	نه بللو اولو نده بللو ديرى	<i>nè belli eulu nèdè belli diri</i>
193a	اولو	<i>eulu</i>	اولويى چوق يوما اوصودررسين	<i>euluyu tchoq youma oçoudouroursen</i>
193a	اولو	<i>eulu</i>	اولولرك كميكلرينى قيرمق	<i>eululèrin kèmiklerini qeurmaq</i>
193b	اولو	<i>oulou</i>	اولولر سوزى يره دوشمز دنيا طوردقجه	<i>ouloular sezeu yèrè duchmez dunya dourdouqtchè</i>
194b	اولوم	<i>eulum</i>	اولوم بر قره دوه در كه هر قپويه چوكر	<i>eulum bir qara dèvè dur ki her qapouyè tcheuker</i>
194b	اولوم	<i>eulum</i>	طوكوز اولومى اولمك	<i>domouz eulumu eulmek</i>
194b	اولوم	<i>eulum</i>	اولومنى آرامق	<i>eulumini âramaq</i>
194b	اولوم	<i>eulum</i>	اكا آيرلق اولومدن زياده ديمشلىر	<i>oña âyerleq eulumden ziadè dèmichler</i>
194b	اولوم	<i>eulum</i>	كمه اولوم يوقدر	<i>kèmè eulum yoqtour</i>
194b	اولوم	<i>eulum</i>	هر بر سوزى بر اولومدر	<i>her bir sezeu bir eulumdur</i>
196a	اوممق	<i>oummaq</i>	اومماديغوك يردن ييلان چيقار	<i>oummadegheñ yerden yilan tcheqar</i>

196a	اوممق	<i>oummaq</i>	ايولكى اوم بتردن صاقن	<i>eyiliyi oumm beterden çaquēn</i>
196a	اوممق	<i>oummaq</i>	اوموب محروم اولمق كوچدر	<i>oummoup mahroum olmaq gutch dur</i>
196a- 196b	اوممق	<i>oummaq</i>	خادمندن اوغلان اوممار	<i>khademden oghlan oummar</i>
196b	اوممه	<i>oumma - oummou</i>	اوممه علتته اوغرامق	<i>oumma 'yllètenè oghramaq</i>
196b	اوممه	<i>oumma - oummou</i>	اوم اوممانك شيشسون	<i>oumm oummaneñ chichsoun</i>
196b	اوموز	<i>omouz</i>	اوموز چكمك	<i>omouz tchekmek</i>
197a	اوموز	<i>omouz</i>	اوموز سيلكمك	<i>omouz silkmek</i>
197a	اوموز	<i>omouz</i>	اوموزه اورمق	<i>omouzè vourmaq</i>
197a	اوموز	<i>omouz</i>	اوموز اوپشمك	<i>omouz eupuchmek</i>
197a	اوموز	<i>omouz</i>	اوموزدن صيقمق	<i>omouzden çeçmaq</i>
197a	اوموز	<i>omouz</i>	اوموزله طياتمق	<i>omouzilè dayatmaq</i>
197a	اوموز	<i>omouz</i>	اوموزده طاشيمق	<i>omouzdè tachemaq</i>
197a	اوموز	<i>omouz</i>	اوموز اوموزى سوكمز	<i>omouz omouzou seukmez</i>
197a	اوموز	<i>omouz</i>	اوموزيكة طاش اوره يم	<i>omouzeñè tach vouraïm</i>
197a	اوموز	<i>omouz</i>	يقيلان دنيايه اوموز ويژه مم	<i>yeqelan dunyayè omouz vèrèmem</i>
197b	اوموز	<i>omouz</i>	اوموزم اوزرينه طاشيدم	<i>omouzem uzèrinè tachèdèm</i>
198a	اون	<i>oun</i>	هپ بر اون يكمكيدر	<i>hèp bir oun ekmèyi dur</i>
198a	اون	<i>oun</i>	ياريسى اون ياريسى كپك	<i>yareşè oun yareşè kèpèk</i>
198a	اون	<i>oun</i>	اكمك اوننه كوره اولور	<i>ekmek ounenè gueurè olour</i>
198a	اون	<i>oun</i>	بن بغدادى ايله چاودارى اونندن سچرم	<i>ben boghdaï ilè tchavdaru ounounden sètchèrim</i>
198a	اون	<i>oun</i>	يولاف اونندن اكمك اولور مى	<i>youlaf ounounden ekmek olour mē</i>
198b	اون	<i>oun</i>	همان دكرمن آلتنه كيروب اون اولدم يوقسه نه وار ايسه هپ اولدم	<i>hèman deyirmen âltenè guirup oun olmadem yoqsa nè var içè hèp oldèm</i>
198b	اون	<i>oun</i>	اونلق سيچاننه دونمك	<i>ounlouq sitchaninè deunmek</i>
199a	اونكو	<i>eungu</i>	هر نه ديلرسك اشكدن اونكولور سنك باشكه	<i>her nè dilerseñ èchèkden eungulur seniñ bacheñè</i>

199a	اونوتمق	ounoutmaq	بنى دعادن اونوتمه	bèng dua'den ounoutma
199a	اونوتمق	ounoutmaq	كچمش تيز اونودلور	guetchmich tez ounoudoulour
199a	اونوتمق	ounoutmaq	پك سون اونوتمز	pek sèven ounoutmaz
199b	اونوتمق	ounoutmaq	قورقو كچدوكدن صكره تيز اونودلور	qorqou guetchdukten soñra tez ounoudoulour
199b	اونوتمق	ounoutmaq	اشتدوكنى اونودان طوغميه ايدى آنادن	ichittiyini ounoudan doghmaya-idi ânadan
199b	اونوتمق	ounoutmaq	يلان سويليين اونوتغان اولماملو	yalan seuileièn ounoutghan olmamalu
200b	اويارمق	ouyarmaq	چراغ اويارمق	tcheragh ouyarmaq
201a	اويان	ouyan	-	ouyan vourmaq
201a	اويان	ouyan	اويان قوشقوماق	ouyan qouchqoumaq
201a	اويان	ouyan	اويانى آلنمش آت كىي قاچار	ouyanğ âlenmeçh ât guibi qatchar
201a	اويان	ouyan	اويان النده در	ouyan èlindè dur
201a	اويان	ouyan	قورى قفايه اويان اورمق	qourou qafayè ouyan vourmaq
201a	اويان	ouyan	آتک اوياننى الكدن قيو ويرمه	âtuñ ouyaneneu èliñden qoyou- verme
201a	اويان	ouyan	آتنيك اويانى كميسينيك دومنى	âtenuñ ouyanğ guèmisiniñ dumènğ
201a	اويان	ouyan	آت صاحبنى باشنده كى اوياندىن بيلور	ât çahibini bachindèki ouyanğenden bilir
201a	اويان	ouyan	آتک اوياننى بويوننه طولامشده صاليويرمش	âtuñ ouyaneneu boyouninè dolameuchdè çalevermeçh
201b	اويان	ouyan	قاز اويانلامق	qaz ouyanlamaq
201b	اويان	ouyan	اكرلو اويانلو آت كىي كزمك	eyerlu ouyanlu ât guibi guezmek
201b	اويان	ouyan	اويانلو آت كيدير	ouyanlu ât guibidir
201b	اويانق	ouyanğq	اويور موسى دن اويانق رفعون يكدن	ouyour mouçaden ouyanğq fir'oun yek dur
202a	اويانمق	ouyanmaq	قوشلر اويانديغى كىي	qouchlar ouyandoughou guibi
202a	اويانمق	ouyanmaq	غفلت اويقوسندن اوياندرمق	ghaflèt ouiçousouden ouyandermaq
202b	اويقو	ouiçou	اويقويه طالمق	ouiçouya dalmaq

203a	اويقو	<i>ouiqou</i>	اويقو كوچك اولمدر	<i>ouiqou kutchuk eulum dur</i>
203a	اويقو	<i>ouiqou</i>	اويقو قورقتمق	<i>ouiqou qorqoutmaq</i>
203a	اويقو	<i>ouiqou</i>	قوش اويقولو او	<i>qouch ouiqoulou olmaq</i>
203a	اويقو	<i>ouiqou</i>	اوغوز اويقوسنه ياتمق	<i>oughouz ouiqousinë yatmaq</i>
203a	اويقو	<i>ouiqou</i>	اصحاب كهفك اويقوسنه بکزر	<i>aç'habi kehfiñ ouiqousinë beñzer</i>
203b	اويقو	<i>ouiqou</i>	اويقوسز قومق	<i>ouiqousez qomaq</i>
203b	اويقوجى	<i>ouiqoudjou</i>	چوق اويويجى آز بليجيدر	<i>tchoq ouyouyedje âz bilidji dur</i>
203b	اويكه	<i>euikè</i>	اويكه ايله قالقان زبان ايله اوطورر	<i>euikè ilè qalqan zyan ilè otourour</i>
204a	اويكه	<i>euikè</i>	قارنجه نك دخى حالنجه اويكه سى وار	<i>qarindjèniñ dahi halindjè euikèsi var</i>
204a	اويكه	<i>euikè</i>	ياد اويكه سى ييلنه اقربا اويكه سى ساعتته دك	<i>yad euikèsi yilnè aqraba euikèsi saatinè dek</i>
204a	اويلوق	<i>ouïlouq</i>	اويلوق اويكم - قوجامق	<i>ouïlouq eupmek</i>
204b	اويله	<i>euilè</i>	اويله باش اويله تراش	<i>euilè bach euilè trach</i>
204b	اويقمق	<i>oïmaq</i>	كوز اويقمق	<i>gueuz oïmaq</i>
205a	اويقمق	<i>ouïmaq</i>	زمانه اوى	<i>zèmanè ouï</i>
205a	اويقمق	<i>ouïmaq</i>	زمان زمانه اويمز	<i>zèman zèmanè ouïmaz</i>
205a	اويقمق	<i>ouïmaq</i>	صورت محاربه يى اويدرمىق	<i>çoureti mouharèbèyi ouïdourmaq</i>
205b	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	جان اوينامق	<i>djan oïnamaq</i>
205b	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	يورك اوينامق	<i>yurek oïnamaq</i>
205b	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	زلسز اوينامق	<i>zelsèz oïnamaq</i>
206a	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	عقل اوينامق	<i>'aql oïnamaq</i>
206a	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	فلک ايله اوينامه	<i>felek ilè oïnama</i>
206a	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	آتى اويناتمق	<i>âte oïnatmaq</i>
206a	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	اويناجاق كى اوينادلمق	<i>oïoundjaq guibi oïnadılmaq</i>
206a	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	صقال اويناتمق	<i>çaqal oïnatmaq</i>
206a	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	آت اوينناتمق	<i>ât oïnatmaq</i>

206a	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	روزكار سىنجاغى اوينادر	<i>rouzguïar sandjagheu oïnadeur</i>
206b	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	ال آقچە سىلە اوينامق	<i>il âqtchèsi-ilè oïnamaq</i>
206b	اوينامق	<i>oïnamaq</i>	اوينامە سنى بېلىميان يىرم طار دېمىش	<i>oïnamasene bilmèyèn yèrim dar dèmich</i>
206b	اويوز	<i>ouyouz</i>	ايت اويوزيدىر عاقىبت آلور	<i>it ouyouzudour 'aquebet âleur</i>
206b	اويوز	<i>ouyouz</i>	اكدديكز مى اويوز اشكك داستانى	<i>añladenez me ouyouz èchèyiñ dasitanene</i>
207a	اويوز	<i>ouyouz</i>	بىر فرنك اويوزيدىر علاج قبول ايتىمىز	<i>bir frenk ouyouzoudour 'èladj qaboul etmez</i>
207a	اويوز	<i>ouyouz</i>	الم چكەمە اويوزلق صوكى تندرستلكدر	<i>èlèm tchekmè ouyouzlouq çoñeu tendurustlik dur</i>
208a	اويومق	<i>ouyoumaq</i>	قىيو اويوقو اويومق	<i>qouyou ouïqou ouyoumaq</i>
208a	اويومق	<i>ouyoumaq</i>	اويور آرسلانى اياندرمه	<i>ouyour ârslanè ouyanderma</i>
208a	اويومق	<i>ouyoumaq</i>	اويويان يىلانك قويرو غنە باصمه	<i>ouyouyan yilaniñ qouïroughenè baçma</i>
208a	اويومق	<i>ouyoumaq</i>	بو ايش اويومق كركدر	<i>bou ich ouyoumaq guerek dur</i>
208a	اويومق	<i>ouyoumaq</i>	بىر كوزيله اويومق	<i>bir gueuzi-ilè ouyoumaq</i>
208a	اويومق	<i>ouyoumaq</i>	طوشان كىي اويومق	<i>tavchan guibi ouyoumaq</i>
208a	اويومق	<i>ouyoumaq</i>	اصلا اويوقو اويوماز	<i>açla ouïqou ouyoumaz</i>
208a	اويومق	<i>ouyoumaq</i>	اويور سليمانه حرمت يوق	<i>ouyour suleïmanè heurmet yoq</i>
208b	اويومق	<i>ouyoumaq</i>	اويور طوشانى قالدرمق	<i>ouyour tavchanè qaldermaq</i>
208b	اويون	<i>oyoun</i>	اويون آلمق	<i>oyoun âlmaq</i>
208b	اويون	<i>oyoun</i>	اويون ياپمق	<i>oyoun yapmaq - etmek</i>
208b	اويون	<i>oyoun</i>	اويون چيقىرمق	<i>oyoun tcheqarmaq</i>
208b	اويون	<i>oyoun</i>	اوغلان اويوننه بىكزر	<i>oghlân oyounenè beñzer</i>
208b	اويون	<i>oyoun</i>	چوق اويون بىلور	<i>tchoq oyoun bilir</i>
209a	اويون	<i>oyoun</i>	اويونى سون شيطانك دوستيدىر	<i>oyounou sèvèn cheïtaniñ dosteu dur</i>
209a	اويون	<i>oyoun</i>	اويونجىلر باشى دلى عمر در	<i>oyoundjoular bachi dèli 'eumer dur</i>
209a	اويون	<i>oyoun</i>	اويونجىلر ك پىرى شيطاندر	<i>oyoundjoularèñ piri cheïtan dur</i>

209b	آه	<i>âh</i>	آه چكەمك	<i>âh tchekmek</i>
209b	آه	<i>âh</i>	آهە كەلمەك	<i>âhè guelmek</i>
209b	اهل	<i>èhl</i>	اهل كیفه اچدرمه قوطنك قپاغنی	<i>èhli kièfè âtchterma qoutounouñ qapaghene</i>
210a	اهمال	<i>ihmal</i>	اهمالك هر كون ضرری چكلور	<i>ihmaliñ her gun zararè tchèkilir</i>
210b	آی	<i>âi</i>	آی کبی	<i>âi guibi</i>
210b	آی	<i>âi</i>	آی باصمق	<i>âi baçmaq - toutmaq</i>
210b	آی	<i>âi</i>	-	<i>[âi bache] gueurmek</i>
210b-211a	آی	<i>âi</i>	آی کوردکسه بیرام ایت	<i>âi gueurduñsè baïram it</i>
211a	آی	<i>âi</i>	آی طوغوشندن انسان یوریشندن بللودر	<i>âi doghouchenden insan yuruchunden belli dir</i>
211a	آی	<i>âi</i>	کوزلر آیدین	<i>gueuzler âyden</i>
211a	آی	<i>âi</i>	بیرام آیی میسن	<i>baïram âyè misin</i>
211a	آی	<i>âi</i>	هواده آیی قوجمق استر	<i>havade âyè qodjamaq ister</i>
211a	آی	<i>âi</i>	آی دده نك اوداسنده مسافر او	<i>âi dèdèniñ odasindè mussafir olmaq</i>
211a	آی	<i>âi</i>	شونی طولو آیده ویره یم	<i>choune dolou âide verèim</i>
211a-211b	آی	<i>âi</i>	آیلر کور کچر	<i>âilar guèlir guècher</i>
212b	آیاق	<i>âyaq</i>	آیاق باصمق	<i>âyaq baçmaq</i>
212b	آیاق	<i>âyaq</i>	آیاق سوریمک	<i>âyaq surumek</i>
213a	آیاق	<i>âyaq</i>	آیاق آلمق	<i>âyaq âlmaq</i>
213a	آیاق	<i>âyaq</i>	بر آیاقی مزارده	<i>bir âyaghe mizardè</i>
213a	آیاق	<i>âyaq</i>	آیاق شاشمق	<i>âyaq chachmaq</i>
213a	آیاق	<i>âyaq</i>	آیاقده اولمق	<i>âyaqta olmaq</i>
213a	آیاق	<i>âyaq</i>	آیاقه قالقمق	<i>âyagha qalqmaq</i>
213a	آیاق	<i>âyaq</i>	سوز آیاقه دوشمک	<i>seuz âyagha duchmek</i>
213a	آیاق	<i>âyaq</i>	آیاقده طورمق	<i>âyaqta dourmaq</i>
213a	آیاق	<i>âyaq</i>	آیاقه طولاشمق	<i>âyagha dolachmaq</i>

213a	آياق	âyaq	آياق صويه ايرمك	âyaq çouyè irmek
213a	آياق	âyaq	هنوز آياغی صويه ايردی	hènouz âyaghe çouyè irdi
213a	آياق	âyaq	آياغيله كلنه اولوم اولمز	âyaghe-êla guèlènè eulum olmaz
213b	آياق	âyaq	قنادی يوق كه اوچه آياغی يوق كه قاچه	qanade yoq ki outcha âyaghe yoq ki qatcha
214b	ايام	èyyam	ايام هواده يوله چيقمق	èyam havada yolè tcheqmaq
215a	ايپ	ip	ايپه كلمك	ipè guelmek
215a	ايپ	ip	ايپ ايپ الله	ip ip allah
215a	ايپ	ip	ايپ پاره سی ويرمك	ip parase vèrmek
215a	ايپ	ip	ايپی صاپی يوق	ipi çape yoq
215a	ايپ	ip	ايپی قيرمق	ipi quermaq
215b	ايپ	ip	ايپه ديزمك	ipè dizmek
215b	ايپ	ip	ايپ اوجی ويرمز مالقوج اوغلدير	ip oudjou vèrmaz malqoudj oghloudour
215b	ايپ	ip	قوكتشو ايپيله قويويه اينلمز	qomchou ipi-ilè qouyouyè inilmez
215b	ايپك	ipek	آلدك ايپك صاتدك ايپك	âlduñ ipek çattuñ ipek
215b	ايپك	ipek	ايپك كبی خاتون	ipek guibi khatoun
216a	ايپك	ipek	هب بر ايپك قماشيدر	hèp bir ipek qomachèdur
216a	ايپليك	iplik	پنبوق ايپليکی ايله باغلامق	pambouq ipli-yi-ilè baghlamaq
216b	ايت	it	ايت اورر کروان كچر	it urer kervan guècher
217a	ايت	it	بو ديارده ايت كزمز	bou diardè it guezmez
217b	ايتمك	etmek	دلکی پوستندن كورك ايدرلر	tilki poustinden kurk ederler
218a	ايتمك	etmek	بش ايله بش اون ايدر	bech ilè bech ôn eder
220a	ايچمك	itchmek	آند ايچمك	ând itchmek
220a	ايچمك	itchmek	قان ايچمك	qan itchmek
220a	ايچمك	itchmek	ايچ ديديلرسه چشمه ئى قوروت ديمديلر يا	itch dédilèrsè tchèchmèyi qourout demédiler ya

220a	ايچمك	<i>itchmek</i>	ايچدك اوزوم صوينى دوكدك يوزك صوينى	<i>itchdiñ uzum çouiğne deukdiñ yuzuñ çouiğne</i>
220a	ايچمك	<i>itchmek</i>	صغير جه ايچمك	<i>çegherdjè itchmek</i>
220b	ايچمك	<i>itchmek</i>	دوه جه ايچمك	<i>devèdjè itchmek</i>
220b	ايچون	<i>itchin</i>	خاطر م ايچون	<i>khaterem itchin</i>
221a	ايچيم	<i>itchim</i>	بر ايچيم صو	<i>bir itchim çou</i>
221a	ايخلامق	<i>ekhlamaq</i>	چوبان اوكنه دوه ايخلار كى ايخلامق	<i>tchoban euñuñè dèvè ekhlar guibi ekhlamaq</i>
221b	آيدين - آيدنلق	<i>âyden - âydenleq</i>	آى ايدين حساب بللو	<i>âi ayden hissab belli</i>
221b	اير	<i>er</i>	ايرلامق شيطان ضنعتيدر	<i>erlamaq cheïtan zanaatidir</i>
221b	اير	<i>er</i>	دها يوكسك ايرلا	<i>daha yuksek erla</i>
222a	اير	<i>er</i>	سكا تركى يى ايرلارم	<i>saña turkuyu erlare</i>
222a	اير	<i>er</i>	ايرلامق اوستادى عشقدر	<i>erlamaq oustade 'achq dur</i>
222a	اير - ايركن	<i>ér - érken</i>	ايركن اولنن ياكلمامش	<i>érken évlénen yañlamamech</i>
222a	اير - ايركن	<i>ér - érken</i>	ايركن اولنندن دول اولور	<i>érken évlénenden doul olour</i>
222b	ايراق	<i>iraq</i>	عاشقه بغداد ايراق دكل	<i>'acheqa baghdad iraq deil</i>
222b	ايراق	<i>iraq</i>	قولاقلردن ايراق	<i>qoulaqlarden iraq - ouzaq</i>
222b	ايرته	<i>érté</i>	ايرته يه قالان قضادن قورقمه	<i>értéyé qalan qazaden qorqma</i>
223b	ايرماق	<i>ermaq</i>	چوق سيل اولو ايرماغى بولاندر	<i>tchoq seil oulou ermaghe boulundurur</i>
224a	ايرمق	<i>âyermaq</i>	كوز ايرماق	<i>gueuz âyermamaq</i>
224a	ايرمق	<i>âyermaq</i>	طوداقلر ايرلمق	<i>doudaqlar âyerelmaq</i>
224a	ايرمق	<i>âyermaq</i>	سور ايكن تيز سومه ايريلر ايكن كچ ايريل	<i>sever-iken tèt sevmè âyrelar-iken guetch âyrel</i>
224a	ايرمق	<i>âyermaq</i>	عاشق ايله معشوق بربرندن ايرلدوغى وقت	<i>aachegq èla maachouq birbirinden âyereldeghe vaquet</i>
224a	ايرمك	<i>érmek</i>	ال ايرمك	<i>èl érmek</i>
224a	ايرمك	<i>érmek</i>	عقل ايرمك	<i>'aql érmek</i>
224b	ايرى - آيرى	<i>âire</i>	ايريمز غيريمز يوق	<i>âiremez ghâiremez yoq</i>

226b	ایش	ich	ایشه باقمق	<i>ichè baqmaq</i>
226b	ایش	ich	ایش بتورمک	<i>ich bitirmek</i>
226b	ایش	ich	ایش کورمک	<i>ich gueurmek</i>
226b	ایش	ich	ایش اوله پادشاهم	<i>ich ola padichahum</i>
226b	ایش	ich	ایش ایشی آچار	<i>ich ichi âtchar</i>
226b	ایش	ich	ایش ایل برلکیله اولور بتر	<i>ich èl birliylè olour biter</i>
226b	ایش	ich	ایشی اربابنه ایشلملی	<i>ichi erbabinè ichletmèlu</i>
227a	ایش	ich	آدم ایشی اولدر ایش آدمی دیرلدر	<i>âdam ichi euldurur ich âdame dirildur</i>
227a	ایش	ich	ایش ایشدن کچدی	<i>ich ichten guetchdi</i>
227a	ایش	ich	ایش اوزرنده بولنمق	<i>ich uzèrindè boulounmaq</i>
227b	ایشله مک	<i>ichlèmek</i>	سوز ایشله مک	<i>seuz ichlèmek</i>
227b	ایشله مک	<i>ichlèmek</i>	ایلکه ایشله مک	<i>ilyiè ichlèmek</i>
228a	ایشله مک	<i>ichlèmek</i>	ایشلیان تیمور ایشیلار ایشلمیان پاسلانور قالور	<i>ichlèyèn dèmir echelar ichlèmèyèn paslanur qalur</i>
228a	ایشله مک	<i>ichèmek</i>	قان ایشله مک	<i>qan ichèmek</i>
228a	ایشله مک	<i>ichèmek</i>	ایشله مکدن ایش قالمز	<i>ichèmekten ich qalmaz</i>
228a	ایشله مک	<i>ichèmek</i>	مزار اوزرینه ایشله مک	<i>mizar uzerinè ichèmek</i>
228b	ایشیتمک	<i>ichitmek</i>	لقردی ایشیتمک	<i>laqerde ichitmek</i>
228b	ایشیتمک	<i>ichitmek</i>	قولاق ایشیتمک	<i>qoulaq ichitmek</i>
228b	ایشیتمک	<i>ichitmek</i>	قولاغه کیرمک	<i>qoulagha guirmek</i>
228b	ایشیتمک	<i>ichitmek</i>	ایشیدلممش خبر یوقدر جهانده	<i>ichidilmènich khaber yoqtour djihandè</i>
230a	ایک	<i>igh</i>	بو ایش یکی چریمق دکلدر	<i>bou ich ighi tcherpmaq deïldir</i>
230b	ایکده	<i>igdè</i>	ایکده میوه سیله چرزلنور	<i>igdè meivèsi-ilè tchèrèzlenur</i>
232a	ایکندی	<i>ikindi</i>	ایکندین صکره دکان آچمق	<i>ikindiden çoñra dukkian âtchmaq</i>
232b	ایکنه	<i>inyè</i>	ایکنه دلکنه قاجمق	<i>inyè dèliyinè qatchmaq</i>
232b	ایکنه	<i>inyè</i>	ایکنه ایله قوی قازمق	<i>inyè ilè qouyou qazmaq</i>

232b	ایکنه	<i>inyè</i>	ایکنه یوردوسندن هندوستانی سیر ایتمک	<i>inyè yurdusinden hindoustane seir etmek</i>
232b	ایکنه	<i>inyè</i>	ایکنه آتسه ک یره دوشمز	<i>inyè âtsaň yèrè duchmez</i>
232b	ایکنه	<i>inyè</i>	ایکنه بیمش کوپکه دونمش	<i>inyè yèmich keupèyè deunmuch</i>
233a	ایکنه	<i>inyè</i>	ایکنه می آچه می یتردک	<i>inyèmi âqtchè me yittirdin?</i>
233a	ایکنه	<i>inyè</i>	ایکنه طراق حاضر ایله	<i>inyè taraq hazeur eilè</i>
233a	ایکنه	<i>inyè</i>	ایکنه اوچنده در	<i>inyè oudjoundè dir</i>
233a	ایکنه	<i>inyè</i>	عالم ایکنه صاتیچی اولمش هرکس نصیبینی آلمش	<i>aalem inyè çatèdjeu olmeuch her kès naçibini âlmeuch</i>
234a	ایکی	<i>iki</i>	بر سوزینی ایکی ایتمز	<i>bir seuzene iki etmez</i>
234b		<i>él</i>	ایک کچدی کوپریدن سنده کچر سین	<i>éliñ guètchdiyi keupruden sendè guètchersin</i>
234b		<i>él</i>	ایله کی یاره یاره سزه دیوار دلیکی کلور	<i>éldèki yara yarasezè douvar deliyi guélir</i>
235a		<i>él</i>	ایل عالم کی	<i>él aalem guibi</i>
235b	ایلچی	<i>éltchi</i>	ایلچی یه زوال اولمز	<i>éltchiyè zéval olmaz</i>
236a	ایلچی	<i>éltchi</i>	ایلچی کوج یوق یوکندن باج یوق	<i>éltchiyè gutch yoq yukunden badj yoq</i>
236a	ایلچی	<i>éltchi</i>	ایلچی عقلو	<i>éltchi aquellu</i>
236a	ایلچی	<i>éltchi</i>	پادشاه ایلچیسندن بللور	<i>padichah éltchisinden belli dir</i>
236a	ایلچی	<i>éltchi</i>	وارار کلن ایلچی	<i>varar guèlen éltchi</i>
236a	ایلچی	<i>éltchi</i>	ایلچیلکی کلدک	<i>éltchilik mi guèldiñ</i>
236b	ایلرو	<i>ilèri</i>	ایلروده بیان اولنور	<i>ilèridè beïan olounour</i>
236b	ایلرو	<i>ilèri</i>	ایلرو آلمق	<i>ilèri âlmaq</i>
236b	ایلرو	<i>ilèri</i>	ایلرو چیمک	<i>ilèri tcheqmaq</i>
236b	ایلرو	<i>ilèri</i>	ایلرو سورمک	<i>ilèri surmek</i>
236b	ایلرو	<i>ilèri</i>	ایلرو کلمک	<i>ilèri guèlmek</i>
236b	ایلرو	<i>ilèri</i>	ایلرو کیتمک	<i>ilèri guitmek</i>
236b	ایلرو	<i>ilèri</i>	ایلرو وارمق	<i>ilèri varmaq</i>

237a	ایلشمک	<i>ilichmek</i>	بونده ایلشه جک یر یوقدر	<i>bounda ilichèdjèk yer yoqtour</i>
237a	ایلشمک	<i>ilichmek</i>	آیاغیله داله ایلشنمش	<i>âyaghe èla dalè ilichenmich</i>
238b	ایلمک	<i>eilèmek</i>	نه ایله سون	<i>nè eilèçoun</i>
238b	ایلمک	<i>ilmek</i>	کوز ایلشمک	<i>gueuz ilichmek</i>
238b	ایلمک	<i>ilmek</i>	کوکل ایلشمک	<i>gueuñul ilichmek</i>
238b	ایلمک	<i>ilmek</i>	خاطر ایلشمک	<i>khater ilichmek</i>
238b	ایلمک	<i>ilmek</i>	بر یرده ایلشمک	<i>bir yerdè ilichmek</i>
240a	ایلیک	<i>ilik</i>	ایلیک صیزلامق	<i>ilik çeçlmaq</i>
240a	ایلیک	<i>ilik</i>	ایلیکه ایشله مک	<i>iliyè ichlèmek</i>
240a	ایلیک	<i>ilik</i>	سود ایلیک بیار ایلیک سود بیار	<i>sud ilik yapar ilik sud yapar</i>
240a	ایلیک	<i>ilik</i>	کمیکلری طوپللو ایلیکدر	<i>kèmikleri dopdolou ilik dur</i>
240a	ایلیک	<i>ilik</i>	کمیکلرینک ایچنده ایلیکی کورینور	<i>kèmikleriniñ itchindè iliyi gueurinur</i>
240a	ایلیک	<i>ilik</i>	اکر مرمردن ایلیک چیقرسه	<i>eyer mermerden ilik tcheqarsa</i>
240b	ایمان	<i>iman</i>	ایمانه کلمک	<i>imanè guèlmek</i>
240b	ایمان	<i>iman</i>	ایمانه کتورمک	<i>imanè guètirmek</i>
242a	اینان	<i>inan</i>	اینان اولسونکه	<i>inan olsoun ki</i>
242a	اینان	<i>inan</i>	اینان کلمک	<i>inan guelmek</i>
242b	اینانمق	<i>inanmaq</i>	اینانورسک کتابدر هر برک	<i>inaneurseñ kitabdir hèr berg</i>
242b	اینانمق	<i>inanmaq</i>	قورده قویون اینانلمز	<i>qourdè qoyoun inanəlmaz</i>
243a	اینجو	<i>indjou</i>	اینجولو چاوش مات ایدن ساده دللردن	<i>indjolou tchaouchou mat èdèn sadè dillerden</i>
243a	اینجو	<i>indjou</i>	هر طمله سی بر اینجو در	<i>hèr damlase bir indjou dur</i>
243b	اینجو	<i>indjou</i>	آغیزندن اینجولر صاچلور	<i>âghezenden indjouler çatçelur</i>
243b	اینجو	<i>indjou</i>	اینجو یغمورینه دوندی	<i>indjou yaghmourenè dundu</i>
243b	اینجو	<i>indjou</i>	اینجو یونحق آلاچیدر	<i>indjou boundjouq âladçe dur</i>
243b	اینجو	<i>indjou</i>	اینجوکی طوکزه بویوننه طاقمه	<i>indjouñg domouz boiouninè taqma</i>

243b	اینجه	<i>indjè</i>	ایشی اینجه دن اینجه به صور مق	<i>ichi indjèden indjèyè çormaq</i>
244a	اینجه	<i>indjè</i>	اینجه اله مک	<i>indjè èlèmek</i>
245a	اینک	<i>inèk</i>	اینکه کوفتون وبرلمزسه سودی آلمز	<i>inèyè kiuftun vèrilmezsè sudu àlènmaz</i>
245a	اینک	<i>inèk</i>	جفاسز دوست سودسز اینک	<i>vèfasez dost sudsez inèk</i>
245a	اینمک	<i>énmek</i>	آتدن ایندی اشکه بندی	<i>àttan éndi écheyè bindi</i>
245b	اینمک	<i>énmek</i>	فلانک یولینه اینمک	<i>filaniñ yolènè énmek</i>
245b	اینمک	<i>énmek</i>	کوشکدن اینمک	<i>kevchekden énmek</i>
245b	اینمک	<i>énmek</i>	باشنه بر یومروق ایندی	<i>bachenè bir youmrouq èndi</i>
245b	اینمک	<i>énmek</i>	کمی ایندرمک	<i>guèmi éndurmek</i>
245b	آینه	<i>âina</i>	اینمه یی آلسونده یوزینه باقسون	<i>âinayè âlsoundè yuzunè baqsoun</i>
245b	آینه	<i>âina</i>	آینه یه ده زیب زیب پاره یه ده زیب زیب	<i>âinaya dè zèb zèb parayadè zèb zèb</i>
246a	آینه	<i>âina</i>	اسکی دوست کوکل آینه سیدر	<i>èski dost gueuñul âinase dur</i>
246a	آینه	<i>âina</i>	آینه یه باق - صویه باق	<i>âinaya baq - çouyè baq</i>
246a	آینه	<i>âina</i>	کندو آینه کی سیل	<i>kendi âinañ sil</i>
246b	آیو	<i>âyou</i>	آیو اورلمزدن دریسی صاتلمز	<i>âyou vouroulmazdan dèrise çatèlmaz</i>
246b	آیو	<i>âyou</i>	آیوسز اورمان اولمز	<i>âyousez orman olmaz</i>
246b	آیو	<i>âyou</i>	آج آیو اوینامز	<i>âdj âyou oïnamaz</i>
246b	آیو	<i>âyou</i>	آیو کبی کمورمک	<i>âyou guibi kemurmek</i>
246b	آیو	<i>âyou</i>	آیویی اوه یه چیقار مق	<i>âyouyè ovaya tcheqarmaq</i>
246b	آیو	<i>âyou</i>	آیو دریسبله قورقتمق	<i>âyou derisi-ilè qorqoutmaq</i>
246b	آیو	<i>âyou</i>	آیومیسن قورتمیسن	<i>âyou misin qourt misin</i>
247a	آیو	<i>âyou</i>	بر آصمه ایکی آیو کتورمز	<i>bir açma iki âyou gueturmez</i>
247a	آیو	<i>âyou</i>	آیونک قرق مثلی وارمش قرقیده آخلاط اوزرینه	<i>âyounouñ queurq maçale varmeçh queurqueu dè âkhlat uzerinè</i>
247a	آیو	<i>âyou</i>	سنی بکلم آیو یاورولری آناسینی بکلم کبی	<i>sèni beklerim âyou yavroulare ânasene bekler quibi</i>

247a	ايو	èyu - èyi	ايو ايله قوڭشان چوانه اون طولدرور	èyu ilè qoñouchan tchuvalinè oun doldourour
247b	ايو	èyu - èyi	ايو دوست قره كونده بللو اولور	èyu dost qara gundè belli olour
247b	ايو	èyu - èyi	ايولك صايغ اولمز	èyuluk za'yi olmaz
247b	ايو	èyu - èyi	ايولك كبي عالمده سرمايه اولمز	èyuluk guibi aalemdè sermayè olmaz
247b	ايو	èyu - èyi	ايولك ايولكه اولسه يدي قوجه اوكونه بيچاق اولمزدي	èyuluk èyuluyè olsaidi qodja eukuzè betchaq olmazde
248a	آيوا	âiva	آيوايي يوتماق	âivaye youtmaq
248a	آيوا	âiva	آيوا كبي طشاروسي صاغ ايجروسي چورك	âiva guibi ducharusu çagh itcherisi tchuruk
248a	آيوا	âiva	بكزي صاپ صاري آيوا كبي اولمش	beñzeu çap çareu âiva guibi olmeçh
248a	آيوا	âiva	آيوه يي صندوغندن و قرنغلي حقه سندن بولدي	âivaye çandoughenden vè qarênfili hoqqasendan bouldou
248b	ايومك	ivmek	ايومكله يول آلنمز	ivmèilè yol âlenmaz

Bu tür bir gruplandırmayı sözlük bilimsel bir temele oturtmak zordur³⁹. Daha önce de ele alındığı gibi *Dictionnaire Turc-Français*'de iç maddelemenin sistematığı çok tutarlı görünmemektedir ve zaman zaman kalıp ifadeler grubu olarak adlandırılan sözlerin arasına birleşik fiiller de girmiştir (bk. 3.2.5. İç maddeleme). Bu noktada Meynard'ın sözlük birimsel bir gruplandırma yapıp yapmadığı şüphelidir. Fakat *Dictionnaire Turc-Français*'nin iç kapağında özel olarak anılan bu sözler, Meynard'ın Türkçe söz varlığı içinde kayıt altına almayı hedeflediği özel birimlerdir.

Tablo 3.31 oluşturulurken anlamlar ön planda tutulmuş ve bilhassa esas karışıklığın yaşandığı birleşik fiil-deyim ayrımında anlamlar esas alınarak kalıp ifadeler arasında “deyimsel görünümde” olanlar sıralanmıştır. Listede bu türden 784 ifade vardır. Deyimler, içerdiği kelimelerde nadiren değişiklik olsa da anlamı değişmeyen yani değişim noktasında anlamsal kısıtlamaları bulunan; biçimsel-söz dizimsel uyuma girebilen ancak dil bilgisel dönüşümleri sınırlı olan; anlamı, kendisini

³⁹ Kalıp ifadelerin belirlenmesi ve tasnifi meselesi hâlihazırda zorluklar barındırmaktadır, “oldukça geniş bağlamda, farklı işlev ve biçimsel özelliklerle karşımıza çıkmakta, bu da karşılaşılan belli bir kalıp ifadenin kalıp söz kapsamında değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Farklı kaynaklarda aynı ifadenin kalıp söz, deyim, atasözü, ünlem vb. türler içinde değerlendirilmesi, aynı kalıp sözün farklı araştırmacılar tarafından farklı başlıklar ve işlevler altında ele alınması, kalıp sözleri tanımlamanın da tasnif etmenin de zorluğunu ortaya koymaktadır (Bayraktar, 2022, s. 15).”

oluşturan ögelerin toplamından fazla olan ve tek tek kelimelerinin anlamlarından farklı, özel bir anlama sahip öbeklerdir. Deyimler, içsel bir değişimden çok ancak başka deyimlerle yer değiştirecek derecede sabittir; bununla birlikte deyimden bir kelime atılabilir veya yeni bir kelime eklenebilir, yine de bu durum -zamanla meydana gelen şaka yollu günlük dile ait değişiklikler hariç- nadirdir. Bütün bu özelliklerinden ötürü deyimler, sözlüklerde tam şekilde gösterilmelidir ve eğer herhangi bir kelimesinin alternatifi söz konusuysa bu alternatiflerin tamamı belirtilmelidir (Atkins ve Rundell, 2008, s. 166-167; Svensén, 1993, s. 108-110). *Dictionnaire Turc-Français*'de deyimsel görünümdeki kalıp ifadeler çoğunlukla tam şekilleri ile verilmiş, birkaçına cümle içinde kullanıldığı için aynı zamanda örnek işlevi yüklenmiş ve varsa alternatifli yapılar arka arkaya sıralanmıştır:

آبلی *âbli*, (var. آبلو) corrupt. de l'arabe حبل; grosse corde fixée à la base des voiles et que le batelier manie pour les diriger d'après le vent; écoute. Comp. avec l'arabe برآ; — au fig. آبلی بی براق آبلیه براقماق ou آبلیه براقماق qoyouvermek, «lâcher l'écoute», se perdre, s'égarer.

Âbliye braqmaq veya *qoyouvermek* sözü mecaz olarak işaretlenmiş olup deyimsel görünümündedir. Tercih edilen sunum tipografik açıdan standart iç maddelemeye uygun şekildedir. İfade tam olarak verilmiştir ve alternatif kelime “veya” sözü ile ifadenin ardından gösterilmiştir.

Şekil 3. 59. Deyim görünümündeki kalıp ifadelerin sunumuna örnek olarak *âbli* (5a).

Kalıp ifadeler içinde 351 söz ise atasözü formu taşır. Atasözleri dil bilgisel açıdan sabit olup kelime bazında ise deyimler gibi nadiren alternatifler üreten öbeklerdir. Anlamsal açıdan benzetmeler içeren, hayata dair belirli çıkarımları aktaran cümlelerdir ve bu yönüyle diğer kalıp ifadelerden ayrılırlar; bundan ötürü de iki dilli sözlüklerde genellikle etiketlenmezler zira eş değerleri üzerinden atasözü oldukları anlaşılır. Bu etikete yalnızca sunulan eş değer üzerinden maddenin bir atasözü olduğu anlaşılamıyorsa başvurulur (Svensén, 1993, s. 110-111). *Dictionnaire Turc-Français*'de de az sayıda atasözünün etiketlendiği görülmektedir, bu etiketlerinse standart bir düzeni bulunmamaktadır:

ner un accoutrement d'esclave. —

Prov. : احرامله كشي مرابط اولمى *ihramilè kichi mourabet olmaz*, « ce n'est pas l'*ihram* qui fait le dévot », l'habit ne fait pas le moine.

Ihram maddesi (21b) içindeki bu atasözü, kendisinden önce gelen prov. sözü ile etiketlenmiştir.

Şekil 3. 60. Atasözlerinin farklı sunumlarına örnek olarak *ihram* (21b).

احمق *ahmaq*, ar. sot, niais, imbécile. — احمق اولان هر زمان دوشر *ahmaq olan her zèman ducher*, le sot trébuche à chaque instant (prov.). — احمق دفترى *ahmaq deftere*, agenda, carnet, cf. يازار بوزار. — احمقلاشمق *ahmaqlaşmaq*, devenir sot, s'abrutir. — Proverbe : آدمك احمقى ايل قراكلقد *âdamin ahmagheu il qarañluqtè moum yaqmaq bilmez çaneur*, « un sot croit que les autres ne savent pas allumer une bougie dans les ténèbres », il mesure les autres à son aune.

Ahmaq maddesindeki (22a) iki atasözünden ilki atasözünden sonra, yay ayraç içinde ve kısaltmalı olarak prov. şeklinde etiketlenmiş, ikincisinde ise etiket açık olarak *proverbe* şeklinde kullanılmıştır.

Şekil 3. 61. Atasözlerinin farklı sunumlarına örnek olarak *ahmaq* (22a).

Proverbe / *prov.* etiketi yalnızca atasözleri için kullanılmamıştır, diğer kalıp ifadelerin de yer yer bu etiketle işaretlendiği görülmektedir⁴⁰:

⁴⁰ Gerek deyimsel görünümde gerek atasözü formunda gerekse diğer türde kalıp ifadelerin aynı etiketle işaretlenmiş olmasından ötürü bu sözlük birimlerinin tamamı Tablo 3.31'de "kalıp ifadeler" olarak birlikte ele alınmıştır.

— آتش بالغی *âtech baleghe*, sardine.
 — آتش بوجکي *âtech beudjèye*, ver lui-
 sant. Cf. يلدیز. — آتش بوجکي کورسه *âtech beudjèyene gueursè*
yanghen çaneur, «s'il voit un ver lui-
 sant, il croit voir un incendie», prov.
 — آتش بهاسنه *âtech pahasinè*, à un prix

Âtech beudjèyene gueursè yanghen çaneur
 sözü deyimsel görünümde olup tercümesinin
 ardından gelen prov. etiketi ile kalıp ifade
 olarak işaretlenmiştir.

Şekil 3. 62. Farklı kalıp ifadelerin etiketlenmesine örnek olarak *âtech* (10b).

Deyimsel görünümde ve atasözü formunda olan kalıp ifadeler dışında *Dictionnaire Turc-Français*'de “belirgin bir bağlamda belirli bir işlevde kullanım, gerçek anlam özelliği taşıma, genel ve sık kullanıma sahip olma (Bayraktar, 2022, s. 15)” kapsamında değerlendirilebilecek selamlaşma, hâl hatır sorma, karşılama, kutlama gibi sosyal ilişki kalıpları, duygu veya tutum ifadeleri ile diğer söylem kalıpları da kalıp ifadeler grubu içinde görülmektedir. *Dictionnaire Turc-Français*'de bu türden 131 söze rastlanmıştır: *allaha eçmarladeq* (69a), *oughour ola - oughourlar ola* (174b) gibi selamlaşma ve uğurlama sözleri; *mevla eçirguèssun* (59a), *èksik olma* (93a), *topraghe yapchursèñ âltoun olsoun* (104a), *qoulaqlardan ouzaq* (160a), *yache ouzoun olsoun* (165b), *oghoulou queuzlu olasin* (173a), *bèng dua'den ounoutma* (199a) gibi dua ve dilek sözleri; *gueuzler âyden* (211a), *baïram âye misin* (211a) gibi sevinç ifadeleri; *dirseyiñi eup ki inanaïm* (133a), *inan olsoun ki* (242a) gibi yemin ifadeleri; *çaquen eurèkèden* (154b), *tchilberi berk ouzatma* (161a), *èlleriñi ovma* (174b), *felek ilè oïnama* (206a) gibi öğütler; *izniñez ilè* (28b), *bir tchebougha yqbalñez var-me* (84b), *èmsale yoq* (116a), *nè oumouroum* (118b), *utchun biri gueldi* (142b), *ust tarafene pailacherez* (166a) gibi günlük konuşma ifadeleri; *ârdeñezden tatar me qovar* (33b), *âgher èzgui festeqe maqam* (44a), *ictihase tèkièli kulahinden sivridir* (61b), *gueutuñdè bir èkser var me* (92a), *ortalegheu èlèk guibi èlèdum boulmadum* (108a), *senuñ omouzuñ ustundè me otourour* (138a), *youlaf ounounden ekmek olour me* (198a) gibi benzetmelerle kurulu kültüre özgü ifadeler ile *chevketlu efendimiz* (82b), *khanum efendum* (83a) gibi hitap sözleri ve *ilèridè beïan olounour* (236b) gibi yazı diline ait kalıplar bulunmaktadır. Bu sözlerden bazıları açıklanırken kalıp ifade olduğu özellikle belirtilmiştir:

أحيا *ihya*, (ar. faire vivre, vivifier)
honorer, combler d'honneur. — بندہ کری
احیا بیوردیکز *bendëñizi ihya bouyour-*
douñouz, « vous avez honoré votre ser-
viteur », formule de politesse d'un
usage assez fréquent.

bendëñizi ihya bouyourdouñouz «kulunuzu onurlandırdınız» oldukça sık kullanılan nezaket ifadesi.

Kalıp ifadenin hem sık kullanıldığı hem de nezaket ifadesi olduğu belirtilmiştir.

Şekil 3. 63. Diğer kalıp ifadelere örnek olarak *ihya* (22a).

Kalıp ifadelerin bir kısmında kullanım bilgisi ayrıntılandırılmıştır, bazılarında ise sözlük kullanıcısı için yeterli anlam bilgisi bulunmamaktadır:

capitale. — A quelqu'un qui tire trop
vanité de son pays natal on dit iro-
niquement : استانبولده چوق جمال وار
در *istambolda tchoq hammal var dur*,
«il y a aussi beaucoup de portefaix à
Constantinople». — شو هنری ایدرسک

Memleketiyle fazla övünen birine alaycı bir şekilde şöyle denir: *istambolda tchoq hammal var dur*, “İstanbul’da da çok hamal var.”

Kalıp ifadenin belirli bir bağlamda ve belirli bir işlevde kullanıldığı özel olarak açıklanmıştır.

Şekil 3. 64. Diğer kalıp ifadelere örnek olarak *istambol* (49a).

اسکی زمان آتلهینه اسکی عثمانلیلر بنوب
کتمش *èski zèman âtlarinè èski osman-*
liler binup guitmich, les Tures de l'an-
cien temps sont partis sur les anciens
chevaux. — اسکی صمانلری قارشدرمه

èski zèman âtlarinè èski osmanliler binup guitmich, Eski Türkler eski atlarına binip yola çıktılar.

Kalıp ifadenin tercümesi verilmiş ancak kullanıldığı bağlama veya temsil ettiği tutuma ilişkin bir ayrıntı sunulmamıştır. Kalıp ifadenin bire bir tercümesi, sözlük kullanıcısı için yeterli bir anlam kaynağı sağlamaktan uzaktır.

Şekil 3. 65. Anlam bilgisi yetersiz kalıp ifadelere örnek olarak *èski* (56b).

Deyimsel görünümde ve atasözü formunda olanlar ile diğer kalıp ifadelerin yanı sıra *Dictionnaire Turc-Français*'nin *elif* harfindeki maddeler arasında bir bilmece⁴¹ de yer almaktadır:

un marchand, au bazar. — On dit en
manière d'énigme : بر فدانده بتن المانك
bir fidandè قاجی کونشده قاجی کولکه ده
biten èlmanuñ qatche gunechtè qatche
gueulkèdè, « il croît des pommes sous
un arbre, combien y en a-t-il au soleil
et combien à l'ombre? » La réponse est
bech « cinq », c.-à-d. : les cinq prières
d'obligation dont deux se disent le
jour et trois le soir et la nuit. — انك

Bilmece şeklinde söylenir: *bir fidandè biten
èlmanuñ qatche gunechtè qatche gueulkèdè*,
bir ağacın altında elma yetiştiriyor, güneşte kaç
tane var, gölgede kaç tane var? Cevap beştir,
yani: ikisi gündüz, üçü akşam ve gece kılınan
beş farz namazı.

Meynard'ın açıklaması sözlük kullanıcısı için
oldukça yararlıdır. Bu açıklama olmasaydı
din kültürüne dayalı bu yapının sözlük
kullanıcısı tarafından anlaşılması mümkün
olmayacaktı.

Şekil 3. 66. Bilmece örneği olarak *elma* (109a).

3.3.9. Köken Bilgisi

Köken bilgisi, tipik olarak hedef kitlenin ana dilindeki tek dilli sözlüklerde yer alır; yabancı dil öğrencilerinin kullandığı tek dilli sözlükler ile iki dilli sözlüklerde ise prensip olarak yer almaması gerekir. Çünkü bu tür sözlüklerin kullanıcıları için köken bilgisi, kelimelerin mevcut anlamları hakkında yanıltıcı olabilir. Özellikle iki dilli sözlüklerin temel amacı tercüme olduğundan kelimelerin tarihî serüvenine ancak nadiren başvurulması uygun olur (Svensén, 1993, s. 189). *Dictionnaire Turc-Français*'deki bazı maddelerde köken bilgisinin yer aldığı görülür, *elif* harfindeki 405 maddede doğrudan köken bilgisi verilmiştir. Bunların 195'i Arapça, 1'i Bulgarca, 61'i Farsça, 8'i Fransızca, 3'ü İngilizce, 1'i İspanyolca, 53'ü İtalyanca, 1'i Latince, 1'i Slav dilleri, 29'u Türkçe ve 37'si Yunanca olarak işaretlenmiş; 3'ünde Farsça-Arapça, İtalyanca-Yunanca ve Farsça-Yunanca olmak üzere ikişer dil gösterilmiş; 10'unda kökenin bilinmediği bilgisi verilmiş ve 2'sinde ise köken bilgisi yapı çözümlemesi şeklinde dile ilişkin bilgi verilmeksizin sunulmuştur.

⁴¹ Bilmece kalıp ifade olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Farklı yaklaşımlar için bk. Elçin, 1989, s. 1; Karademir, 2007, s. 131.

Sözlüksel açıdan köken bilgisi, şöyle bir bilgi setinden oluşur: orijinal dil, orijinal biçim, orijinal anlam ve köken bilgisine temel olan kelime ile madde arasındaki anlamsal bağa ilişkin yorum. *Dictionnaire Turc-Français*'de köken bilgisine yer verilen maddelerde bu bilgi setinin bazen tek unsuru bazen birkaç unsuru birlikte verilmiştir. Köken bilgisi kapsamında yalnızca orijinal dilden bahsedildiğinde sözlük kullanıcısı için yararlanılabilecek bilgi azalır. Bu noktada, belirli bir konu alanındaki terimlerin belki aynı dilden alındığı veya ele alınan dilin söz varlığının en çok hangi yabancı dillerden etkilenmiş olduğu gibi çıkarımlarda bulunulabilir ki bunlar da sözlük kullanıcısı için tali bilgilerdir (Svensén, 1993, s. 189-190). *Dictionnaire Turc-Français*'de köken bilgisi birkaç şekilde sunulmuştur:

آغوستوس *âghoustous*, (du latin *augustus*) le mois d'Août. — آغوستوس *âghoustous beudjèye*, grillon, cigale (on dit aussi بوجكى *orag beudjèye* ou *gouchou*). — Proverbe: آغوستوس بوجكى كې چارلار صوكنده *âghoustous beudjèye guibi tchar-lar soñenda eulur*, comme la cigale il chante, puis il meurt.

اڭيار *aghïar*, (pl. de l'ar. *ghaïr*, autre) s'emploie comme singulier : rival, ennemi; — tout le monde, autrui.

Âghoustous maddesinde yay ayraç içinde “Latince *augustus*’tan” bilgisi verilmişken *aghïar* maddesinde yine yay ayraç içinde “Arapça *ghaïr*’ın, başka’nın çoğulu” bilgisi verilmiştir. Bilgi setinin farklılaşmasındaki esas etken ikinci maddede yapılan yorum ile ilgilidir:

tekil olarak kullanılır: *rakip, düşman*.

Hem yapısal hem anlamsal farklılık söz konusu olduğu için ikinci maddedeki köken bilgisinde sunulan bilgi seti daha ayrıntılıdır.

Şekil 3. 67. Köken bilgisinin sunumuna örnek olarak *âghoustous* ve *aghïar* (81a).

انتها *intiha*, (ar.) fin, terme, extrémité. — انتها ياشى *intiha yache*, l'âge de décrépitude.

Bazen köken bilgisi yalnızca köken dilin adıyla sınırlı bırakılmıştır. Sözlük kullanıcısı bu tür durumlarda kelimenin köken dildeki yazılışı ve anlamının korunduğunu anlar. Bununla birlikte iki dilli bir sözlük kullanıcısının böyle bir bilgiye ihtiyacı olup olmadığı şüphelidir. Şayet sözlükteki bütün madde başlarına köken bilgisi konulmuş olsaydı şüpheyi yer bırakılmazdı, ancak yalnızca bazı maddelerde köken bilgisinin yer alması

sözlüksel ekonomiyi bozmuş ve sözlüğün türüne göre bilgi fazlalığı oluşturmuştur.

Şekil 3. 68. Köken bilgisinin sunumuna örnek olarak *intiha* (122a).

اسپنج *ispendj*, corrupt. du pers.
پنجك *pendjik*, qui signifie *quint*. On
donnait ce nom à la part du cin-
quième prélevé autrefois par les sul-
tans ottomans sur les prisonniers de
guerre. Ce fut Mourad Ier qui, pour
la première fois, établit cette taxe au
profit du *beït ul-mal* (trésor); chaque
prisonnier fut évalué à 120 aspres.

“Farsça *beşinci* anlamındaki *pendjik*’ten bozulmuş” şeklinde verilen köken bilgisi ise sözlük kullanıcısı için maddenin anlam açıklamasında verilen “beşte bir” ifadesi ile bağlantıyı kolaylaştırmıştır.

Şekil 3. 69. Köken bilgisinin sunumuna örnek olarak *ispendj* (47a).

انجمن *èndjumèn*, (prononciation
vulg. *èvdjemend*) pers. réunion, société,
assemblée. — انجمن دانش *èndjumèni*
danich, Académie des sciences et des
lettres, fondée à Constantinople en
1851, sous les auspices du sultan;
elle est à peu près abolie aujourd’hui.

Dictionnaire Turc-Français’de köken bilgisi çoğunlukla madde başından sonra yay ayraç içinde verilmiştir. Buna rağmen bazı maddelerde köken bilgisi, tanım veya eş değer gibi sunulmuş; bu sırada dil adlarında kısaltma da kullanıldığı için verilen eş değer köken dildeki anlam bilgisine mi yoksa Türkçedeki anlam bilgisine mi işaret ettiği birbirine karışmıştır. Bunun örneği *èndjumèn* maddesindeki pers. kısaltması ve ardından gelen *réunion* eş değerinde görülmektedir.

Şekil 3. 70. Köken bilgisinin sunumuna örnek olarak *èndjumèn* (122b).

Dictionnaire Turc-Français’de köken bilgisi ile alan bilgisi korelasyonuna uygun olarak 32 denizcilik teriminin 20’sinin İtalyanca ile ilişkilendirildiği, 12 hukuk

teriminin tamamının kökeninin ise Arapça olarak işaretlendiği görülür. Bununla birlikte 1.675 madde içindeki bu sayılar, anlamlı bir veri teşkil edecek yekûn oluşturmamaktadır.

Köken bilgisel bazı açıklamalar ise dolaylıdır; yani “ilk biçimi şudur” şeklinde bir açıklama yapılmış, ancak köken dile ilişkin bilgi verilmemiştir.

أوت *èvèt*, (forme prim. *اووات*) *oui*,
certainement, assurément. — اوت افندم
èvèt efendim, *oui monsieur*. — اوتله مك
èvètlèmek, *dire oui à tout et ne rien*
faire; — *désobéir*; — *se moquer*.

Forme prim. denilerek kelimenin ilk/öncül biçimi verilmiştir. Ancak yabancı dil öğrencisi olan sözlük kullanıcısına bu ilk biçimin hangi dilde ortaya çıktığına ilişkin bilgi sunulmamıştır. Dolayısıyla bu bilginin kullanıcı için ne kadar yararlı olacağı belirsizdir.

Şekil 3. 71. Köken bilgisinin dolaylı sunumuna örnek olarak *èvèt* (133b).

3.3.10. Göndermeler

Göndermeler, sözlüksel ekonomiyi sağlamak üzere kullanılan ve sözlük birimleri arasındaki anlamsal ve kavramsal ilişkileri göstermeye yarayan en temel araçlardır. Bir kavram, farklı kelime ve kelime grupları ile ifade edilebilir ve bu gibi durumlarda anlamı yalnızca bir madde içinde vermek yeterlidir; diğer maddeler ile anlamın sunulduğu madde arasındaki bağlantıyı göndermeler kurar. Bunu yaparken kullanıcıyı doğru yere yönlendirmek gibi kuralcı bir işlev de taşıyabilir, zira anlam bilgisi için yalnızca bir madde seçilirse bu maddenin “ana madde” gibi değerlendirilmesi söz konusudur veya türemiş bir kelimenin kök hâli de sözlük birimi olarak ele alındıysa kullanıcının anlamsal çerçeveyi kavrayabilmesi için temel forma ulaşması mümkün olur. Göndermelerin diğer işlevi ise bilginin kaybolmasını önlemektir; dış yapısal tercihlerden ötürü birbirinden ayrılan iki madde arasındaki bağ, göndermeler yoluyla birleştirilir (Svensén, 1993, s. 194-199).

Pek çok sözlükte gönderme maddeleri “bakınız” ve “karşılaştırınız” etiketleri ile gösterilir. Fakat bu iki etiketin çoğu zaman gelişigüzel şekilde birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. “Bakınız” ile kastedilen kelime, anlam veya ifadenin bu maddede değil işaret edilen maddede ele alındığıdır. “Karşılaştırınız” ise kelime, anlam veya ifade ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak sunulmuş daha fazla bilgi için

başvurulması gereken maddeyi işaret eder. Bu iki gönderme türü, açık göndermedir. Bir başka gönderme türü ise örtük göndermedir ve genellikle “... kelimesinin kısaltması”, “çoğulu/tekili ...” gibi ifadelerle ilgili kelimeye gönderme yapılır (Svensén, 1993, s. 194-195). *Dictionnaire Turc-Français*’de bu gönderme türlerinin hepsinden yararlanılmıştır:

آستار *âstar*, doublure; voir آستار.

Her ne kadar bir eş değer verilmişse de bu maddede (50a) *âstar* kelimesi için “bk.” gönderimi ile sözlükteki diğer *âstar* maddesine (47b) bakılması gerektiği belirtilmektedir. Diğer madde (47b) eş değerler, iç maddeler, açıklama ve yorumlar içermesi bakımından ana madde olarak tasarlanmıştır; resimdeki madde ise -böyle bir etiketleme yapılmamış olmakla birlikte- bir yazım varyantı durumundadır.

Şekil 3. 72. “Bakınız” gönderimine örnek olarak *âstar* (50a).

آشقين *âchqen*, qui dépasse, débordant; tout plein. Cf. آشقى.

“Krş.” gönderimi ile *âchmaq* maddesi (63b) işaret edilmiştir. Sözlük kullanıcısı *âchmaq* maddesine baktığında *âchqen* sözünü görmez, ancak *âchqen* sözünün “çıkan, taşan; dolu” anlamı ile *âchmaq* sözünün “üzerinden tırmanmak, geçmek (bir engel, bir hendek); çıkıntı yapmak (bir aygırdan bahsedilirken)” olarak verilen anlamları arasında ilişki kurar. Böylelikle yalnızca dil bilgisel bir bağı değil kavramsal bir çerçeveyi de gönderme uygulaması üzerinden çizer.

Şekil 3. 73. “Karşılaştırınız” gönderimine örnek olarak *âchqen* (62a).

أستر *ister*, soit, ou bien; de bon gré;
voir استه مك.

de gré ou de force. — ister répété est
synonyme de كرك *guèrèk*, soit, tantôt.

İster maddesinde (50a) bu sözün eş değerleri sıralandıktan sonra *istemek* maddesi (52a) için “bk.” gönderimi kullanılmıştır. *İstemek* maddesinin bir iç maddesi olan *ister* (52b) sözü ise tekrarlı kullanımında *guèrek* sözü ile eş anlamlı olması üzerinden açıklanmıştır. Gönderme uygulamasının temel maksadı sözlüksel ekonomi iken iki sayfa ara ile iki maddede aynı sözün farklı şekilde açıklanması bu maksada aykırılık teşkil etmiştir. Bunun yerine *ister* maddesi gönderme maddesi olarak bırakılıp *istemek* maddesinin içinde bu sözün anlam bilgisi tam olarak verilebilirdi.

Şekil 3. 74. Gönderme uygulamasına örnek olarak *ister* ve *istemek* (50a, 52b).

أشته *ichtah*, ar. orthogr. fautive
pour اشتها *ichtiha*, *ichtaha*, faim, ap-
pétit. — اشتاهكز واري *ichtahñez var-*
me, avez-vous faim? Cf. اشتها.

İchtah sözünün *ichtiha*, *ichtaha* sözlerinin yanlış yazımı olduğu söylendikten sonra bu yorum ile ana madde olduğu belirtilmiş olan *ichtiha* maddesine (61a) “krş.” şeklinde gönderim yapılmıştır. Tıpkı bu örnekteki gibi “bk.” ve “krş.” etiketlerinin işaret ettiği eylemin ayrıştırılmadığı kullanımlar söz konusudur.

Şekil 3. 75. Gönderme uygulamasına örnek olarak *ichtah* (61a).

أجي *âdji*, orthogr. et prononcia-
tion fautives pour حاجي *hadji*, pèlerin,
musulman qui a fait le pèlerinage de
la Meeque.

Âdji kelimesinin *hadji* sözünün yanlış yazımı ve sesletimi olduğu söylendikten sonra eş değer verilmiş ve tanım yapılmıştır. Sözlük kullanıcısı için *hadji* sözü örtük bir gönderme maddesidir. *Hadji* maddesine bakan sözlük kullanıcısı madde açıklamasında buna ilişkin bağlantı ile karşılaşır (633b).

Şekil 3. 76. Örtük göndermeye örnek olarak âdji (18b).

Temel amacı sözlüksel ekonomi olan göndermeler *Dictionnaire Turc-Français*'de bazen yer tasarrufunu bozan unsurlar hâlini almıştır. Daha önce Tablo 3.18'de yalnızca gönderme işleviyle madde başı yapılmış maddeler sıralanmış, ardından Tablo 3.19'da hem tanımlanan/eş değeri sunulan hem de açık gönderme ile birbirine bağlanan maddeler listelenmişti. Sözlüksel açıdan erişilebilirliği arttıran bu uygulama, sözlüksel ekonomiyi bozmuştur. Ancak bu durum mutlaka bir şeyi “bozan” şekilde yorumlanmamalıdır. Çünkü Meynard'ın, sözlüğü planlarken ebat ve hacim konusunda dış yapısal sınırları olup olmadığına ilişkin elde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

4. *DICTIONNAIRE TURC-FRANÇAIS*'YE ELEŞTİREL BAKIŞ

Sözlük eleştirisinin temel amacı; sözlüksel işlevlerin, verilerin, sunumun ve erişilebilirliğin adil bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu değerlendirme, mevcut ve potansiyel sözlük kullanıcıları, araştırmacıları, derleyicileri ve yayımcıları için gerek pratik gerekse teorik açıdan sözlük bilimsel ilkeleri uyguladıklarında, geliştirdiklerinde veya sözlükler hakkında fikir sahibi olmak istediklerinde yahut sözlüklere başvurdıklarında ya da sözlük satın alırken onlara yardımcı olmalıdır (Steiner, 1984, s. 80-81). Yani hem sözlük kullanıcılarını ihtiyaçlarına uygun sözlüklerle eşleştirmeye hem de sözlükçülerin sözlüklerin niteliklerini geliştirmesine yol göstermeye yarar.

Gerek bilimsel araştırma gerek salt ilgiden doğan şekilde çeşitli alanlardan kişilerce yapılan bir faaliyet olarak sözlük eleştirisi, kişilerin kendi bilgi ve ilgi alanlarını yansıtmaya eğilimi gösteren odak noktaları ile farklı boyutlarda ve şekillerde yapılagelmiştir ve sözlük eleştirisi alanında genel bir çerçeve çizmek amacıyla ortaya konan yayın sayısı, eleştiri sayısına oranla oldukça azdır. Steiner (1984) ve Tomaszczyk (1988) iki dilli sözlükler için; Ripfel (1989), Almanca sözlükler üzerinden tek dilli sözlükler için; Chan ve Loong (1999) ile Chan ve Taylor (2001), tek dilli öğrenici sözlükleri için; Pearsons ve Nichols (2013), kullanılabilirlik ve dil bilimsel verilerden hareketle çevrim içi İngilizce sözlükler için; Jackson (2016) genel sözlükler için; Nielsen (2018), işlevsel-olgusal-dil bilimsel bir yaklaşımla sözlük eleştirisi alanında kılavuz niteliğinde çalışmalar yayımlamışlardır.

Sözlük eleştirisi, diğer yayınların eleştirisinden farklı yollarla yapılır; zira sözlükler bir seferde tamamı okunabilen kitaplar gibi değildir, bu amaca hizmet etmez ve sözlüklerin tamamının okunarak eleştirilmesi de mümkün olmaz (Jackson, 2016, s. 255). Bundan ötürü sözlük eleştirisi için önceden belirlenmiş ölçütlere ve bu ölçütlerin test edilmesine uygun bir örnekleme ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tezin kapsamına uygun olarak sözlük eleştirisine yönelik yukarıda sayılan çalışmalardan ikisinde, iki dilli sözlükler için rehber ölçütler geliştirildiği görülmektedir. Bunlar, Steiner (1984) ve Tomaszczyk'ın (1988) çalışmalarıdır:

Steiner (1984, s. 168), dikkat edilmesi gereken ilk iki hususun sözlüğün tarihi ve hazırlayanı olduğunu belirtir. Asırlık sözlükler genellikle “yüksek otorite” olarak kabul görmektedir, dolayısıyla bu ön kabulün değerlendirme esnasında objektif duruşa

zarar vermemesi gerekir. Sözlükçünün sözlükçülük alanında bilgili olup olmaması da sözlüğün yapısına etki edebilir, bu yüzden tarihî sözlük eleştirisinde sözlükçünün sözlükçülük ve sözlükler ile ilgili bilgi birikimi önemli bir bakış açısı sağlar. Steiner (1984, s. 168-178), bu noktaya dikkat edilerek iki dilli sözlük eleştirisinde kullanılabilecek 3 ana başlık altında topladığı bir kontrol listesi sunar: 1. Kapsayıcılık derecesi (sözlüksel birimler ve sözlüksel olmayan birimler için), 2. İçerik ve organizasyon yahut her ikisini içeren sorunlar, 3. Sözlüksel organizasyonu ilgilendiren sorunlar.

İki dilli sözlük eleştirisi için ölçütler belirleyen diğer çalışma Tomaszczyk'indir (1988). Tomaszczyk, 1960'lı ve 1980'li yıllar arasında yazılmış 120 incelemeden hareketle iki dilli sözlük eleştirisi için şu değerlendirme başlıklarını önerir: eş değerlik, yönlülük, tersine çevirilebilirlik, alfabetik sıralama, erişilebilirlik, fazlalık, kapsam, güncellik, güvenilirlik (1988, s. 289).

Alan yazınında iki dilli sözlük eleştirisi için çok az kılavuz yayın olduğu görülmektedir. Hâl böyle olunca iki dilli tarihî sözlüklerin eleştirisi için kılavuz bulunmaması olağan karşılanabilir. Fakat günümüz araştırmacılarının sıklıkla başvurduğu tarihî sözlüklerin, bilhassa sözlük araştırmacıları için ne derece kaynaklık edebileceğini ortaya koyan eleştirel değerlendirmelere ihtiyaç bulunmaktadır. Zira Steiner'in altını çizdiği gibi yaygın şekilde "yüksek otorite (1984, s. 168)" olarak kabul gören bu sözlükler de tıpkı bugünün sözlükleri gibi belirli amaçlarla belirli bir kullanıcı kitlesine hizmet etmek üzere hazırlanmış eserlerdir ve bu türden her sözlüğün her araştırmaya kaynaklık edemeyebileceği kolaylıkla tahmin edilebilir. Fakat tıpkı çağdaş sözlükler için de elzem olduğu gibi, bu tahmini bir değerlendirmeye dönüştürebilecek ölçütler belirlenmeden sonuca ulaşmak mümkün olmaz. Dolayısıyla *Dictionnaire Turc-Français*'nin eleştirisini yapabilmek için öncelikle alan yazınında yer alan iki dilli sözlük eleştirisi ölçütleri göz önünde bulundurularak eleştiriye esas teşkil edecek unsurlar belirlenecektir.

Steiner'in önerdiği kontrol listesi, iki dilli sözlükler içindir. Ancak listenin alt başlıklarını oluşturan her madde her sözlük için kontrol noktası oluşturmadığı gibi bu tezin de konusu olan çeviri yazılı tarihî sözlüklere düzenleme yapılmaksızın uygulanması mümkün değildir. Örneğin, Steiner'in kontrol listesindeki alt başlıklar arasında "grafik, şema, çizim ve haritalar (1984, s. 170)" vardır ; ancak bunların varlığı sözlüğün tipolojik sınıfına göre değişir ve her sözlük için eleştirel ölçüt olmaları

mümkün olmaz. Yanı sıra içerikle ilgili sorunların kontrol listesindeki “maddelerin yalnızca ikame edilebilir çeviri eş değerleri ile açıklanması (1984, s. 172)” ve “sözlüğün iki yönünün bire bir tersine çevirilebilirliği (1984, s. 174-176)” ölçütleri de sözlüğün önceden belirlenen iç yapısal tercihlerine, hedeflediği kitleye ve kullanıcı grubunun hangi dil becerilerine hitap etmeyi amaçladığına bağlı olarak değişir. Sayılan ölçütler *Dictionnaire Turc-Français*’nin tipolojik sınıfı ve sözlük bilimsel yapısı göz önünde tutulduğunda eleştirel birer ölçüt sayılamaz. Bu ölçütler hariç tutulmak üzere Steiner’in kontrol listesindeki alt başlıklar *Dictionnaire Turc-Français*’nin kapsam, içerik ve organizasyonuna göre gözden geçirildiğinde bu tez kapsamında sözlüğün türü belirlenip dış yapısal inceleme yapılırken Steiner’in kapsayıcılık ölçütünün, iç ve dış yapısal incelemesi yapılırken de içerik ve organizasyona ilişkin ölçütlerinin araştırmacı-sözlük ilişkisi bağlamında ele alınmış olduğu görülür. Steiner’in önerilerine göre *Dictionnaire Turc-Français*’nin eleştirel incelemesi için sözlüğün dönemi içindeki yeri ve sözlükçünün sözlükçülük ile ilgili bilgi birikimi araştırılmalıdır.

Tomaszczyk’in listesi (1988), Steiner’in listesi ile kesişim noktaları barındırır ancak daha genel başlıklar içerir. Steiner’in ölçütleri gibi Tomaszczyk’in ölçütlerinin de büyük oranda sözlüğün tipolojik ve sözlük bilimsel incelemesi ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu tez kapsamında şimdiye kadar edinilen bulgular, Tomaszczyk’in tersine çevirilebilirlik dışındaki ölçütlerinin farklı başlıklar altında değerlendirilmesinin sonuçlarıdır. Sözlüksel tersine çevirilebilirlik ise bu tez kapsamında ele alınmamıştır, zira temel araştırma sorularına cevap sağlamaz.

İki dilli sözlüklerin eleştirisi için önerilen ölçütler incelendiğinde, eleştirinin ilk iki basamağını şu noktaların oluşturduğu gözlenir: İlk olarak ele alınan sözlüğün tipolojik değerlendirmesi yapılmalıdır, zira bu değerlendirme ile sözlüğün hedeflediği kullanıcı kitlesi, hitap ettiği beceriler ve karşılayacağı referans ihtiyaçları ile sözlüğün yönlülük bakımından durumu tespit edilir. Bunun ardından sözlüğün tipolojik sınıfına göre iç ve dış yapısı değerlendirilmelidir. Sözlükte uygulanan iç ve dış yapısal tercihlerin sözlüğün tipolojik sınıfı ile uyumu eleştirinin temelini oluşturur. Ardından Steiner’in (1984, s. 168) dikkat çektiği üzere sözlüğün kendi sınıfı ve dönemindeki yeri anlaşılmalı, sözlüğün yazarının sözlükçülük konusundaki bilgi ve tecrübesi araştırılmalıdır.

Bu çalışmanın 2. Bölüm’ünde *Dictionnaire Turc-Français*’nin türü belirlenmiş, sözlüksel-tipolojik özellikleri ortaya konmuştur; 3. Bölüm’de ise sözlüğün iç ve dış yapısal analizi yapılmış, bu esnada yapısal tercihlerin sözlüğün türü ile uyumu gözlemlenmiştir. Zaman zaman sözlüksel bilginin güvenilirliğine yönelik dönemin diğer sözlüklerine de başvurulmuştur. *Dictionnaire Turc-Français*’nin eleştirisi yapılırken amaçlanan, sözlüğün bugünün araştırmacıları için hangi alanlarda kaynaklık edebileceğini ortaya koymaktır. Zira tarihî bir sözlüğün, dönemin kullanıcıları için ne tür avantajları veya dezavantajları olduğunu tespit etmenin bugünkü dil araştırmalarına katkısı dolaylı ve sınırlı olur. Bundan ötürü hedeflenen kullanıcı grubu ile sözlük arasındaki iletişimden ziyade tarihî dil araştırması yapan uzmanlar ile sözlük arasındaki iletişime odaklanılması gerekir. Odağı bu noktaya çevirmek için sözlüğün kendi sınıfı ve dönemindeki yerini anlamak, sözlüğün yazarının sözlükler ve sözlükçülük konusundaki bilgi ve tecrübesini araştırmak fayda sağlar. Çünkü tarihî sözlükleri kaynak olarak kullanan araştırmacılar için bu tür eserler genellikle “yüksek otorite” kabul edilegelmiştir. Oysa dönemindeki benzer kaynaklarla kıyas edilince bazı eserlerin ikinci plana atılması veya bazılarının çok daha güvenilir konuma yükselmesi mümkündür. Bu ancak karşılaştırma yolu ile belirlenebilir. Sözlük yazarının sözlükler konusundaki bilgisi ise sözlüksel tercihlerin bilinçli olup olmadığı konusunda fikir sahibi olunmasını sağlar; bu noktada edinilen fikir, kayıtların amatörce tutulup tutulmadığı veya bazı hataların matbaadan kaynaklanıp kaynaklanmayacağı gibi hususlarda tahmin yürütülmesine imkân verir. Bu çalışma kapsamında sözlüksel tür belirlenip yapısal değerlendirme hâlihazırda yapılmış olduğundan mükerrer incelemelere mahal vermeden sözlüksel eleştiri, *Dictionnaire Turc-Français*’nin kendi tipolojik sınıfına göre dönemindeki yeri ile Meynard’ın sözlükler ve sözlükçülük üzerine bilgisi araştırılarak tamamlanacaktır.

4.1. *Dictionnaire Turc-Français*’nin Kendi Dönemindeki Yeri

Dictionnaire Turc-Français Türkçeden Fransızcaya iki dilli bir sözlüktür ve 19. yüzyılın son çeyreğinde yayımlanmıştır. *Dictionnaire Turc-Français*’nin dönemindeki yerini tespit etmek için 19. yüzyılda yayımlanan ve bir yönü Türkçe olan iki dilli sözlüklere veya sözlük içerenler eserlere bakmak gerekir:

Rhasis'in ilk kısmı 1828, ikinci kısmı 1829 tarihli *Vocabulaire François-Turc*⁴² adlı sözlüğü, Fransızcadan Türkçeye doğru hazırlanmıştır. Adında tercih edilen “Vocabulaire” kelimesi ile ilgili yazar, sözlük basılmadan önce yaptığı duyuruda “bir sözlük kadar eksiksiz bir çalışma beklenmemesi gerektiğini zaten gösteriyor (Rhasis, 1826, s. 190)” der. Aynı duyuruda sözlüğün amacının “yardımdan yoksun genç tercümanların işini kolaylaştırmak” olduğu ve “Türk imparatorluğunun çeşitli bölgelerindeki Hristiyan mahkemelerinin tercümanları ve drogomanlar için gerekli olanlar arasında tek bir kelimenin bile atlanmadığı” belirtilmiştir (Rhasis, 1826, s. 190-191). Rhasis, İstanbul’da yaşamış ve tercümanlık yapmış bir dilcidir (Hâtemî, 1984, s. 430a; Rhasis, 1826, s. 191); bu bakımdan sözlüksel birikimi olduğunu değerlendirmek mümkündür. Rhasis, dokuz sayfalık ön sözde sözlüğün amacı, hazırlanma ve baskı sürecine dair bilgiler verdiği gibi sözlüksel tercihleri, sözlükte uyguladığı çeviri yazı sistemi ve dolayısıyla sesletime ilişkin de açıklamalar yapar (Rhasis, 1828, s. 3-11). Sözlüğün ilk cildi 437, ikinci cildi 327 çift sütunlu sayfadan oluşmaktadır. Fransızcadan Türkçeye doğru olan sözlüğün düzenine ilişkin olarak Rhasis (1828, s. 8) şunları söyler:

Her madde, Fransızca bir kelimenin ister bu dile ait olsun ister Arapça veya Farsçadan alınmış olsun Türkçe karşılığı ile başlar; bu konuda sadece en güvenilir rehber olan kullanıma göre hareket ettim. Çalışmamı mümkün olduğunca küçük bir hacme sığdırmak istediğim için tek anlamı olan kelimeler için özenle kaydettiğim tüm tanımları çıkardım; birkaç anlamı olanların tanımlarını ise Fransızca ifadenin ardından gelen Arapça, Farsça veya Türkçe kelimenin hangi anlama geldiğini ilk bakışta ayırt edebilecek kadar Doğu dillerine hâkim olmayan kişiler için belirsizlik oluşturmaması amacıyla özenle tuttum. Bana danışma nezaketini gösterecek olanlara Türk üslubunun bazı modellerini sunmak için maddelerin çoğuna Türk edebiyatından alınmış örnekler ekledim; son olarak bu kelime dağarcığını Türkçe okuyamayanlar için bile erişilebilir kılmak üzere her Arapça, Farsça veya Türkçe kelimenin sesletimini Fransız

⁴² Hâtemî (1984, s. 430b) Rhasis’ten ve sözlüğünden bahsederken “...daha önceden yazılmış bir sözlük etkisinde kalmadan Türkçenin methiyelerini yapmış ve Türkçenin Doğu dilleri arasındaki önemini vurgulamış...” der.

harfleriyle sundum ve mümkün olduğunca Türk dilinin seslerini gösteren bir yazım sistemi benimsedim.

Sözlükte Fransızca madde başlarının tamamı büyük harfle dizilmiştir ve alfabetik sıralanmıştır. Madde başını, virgülden sonra gerekli ise kelime türü bilgisi, Fransızca tanım ve ardından, gerekli değilse doğrudan Türkçedeki karşılık takip eder. Türkçe karşılıklar önce Arap harfleri ile, sonra Latin harfli çeviri yazı ile verilmiştir. Birden çok karşılık varsa arada herhangi bir işaret kullanılmamıştır, ancak anlam ayrımı ile verilen karşılıklar noktalı virgül ve kısa çizgi ile ayırt edilmiştir. İç maddeleme sistemi yoktur. Anlam ayrımı Fransızcaya göre yapılmıştır. Türkçe karşılıklar genellikle birden çoktur ve aralarında birleşik fiiller, deyimler, kalıp ifadeler de bulunmaktadır.

Bianchi'nin ilk defa 1831 yılında Paris'te *Vocabulaire Français-Turc* adıyla ve gözden geçirilip yeniden düzenlenmiş olarak ikinci defa 1843 yılında Paris'te yayımlanan iki ciltlik sözlüğü *Elsine-yi Fransaviyye ve Türkiyyenin Lugati - Dictionnaire Français-Turc*⁴³ adını taşır. Sözlüğün başında, ön söz (Bianchi, 1843, s. i-vi), düzeltme listesi (Bianchi, 1843, s. vii) ve kısaltmalara ilişkin bir tablo (Bianchi, 1843, s. viii) vardır. Kapakta sözlüğün adı *à l'Usage des Agents Diplomatiques et Consulaires, des Commerçants, des Navigateurs et Autres Voyageurs dans le Levant* ifadesi ile tamamlanmaktadır ve bu şekilde sözlüğün hedef kitlesi diplomatlar, tüccarlar, denizciler ve Levant'a seyahat eden gezginler olarak belirtilmiştir. Fakat ön sözde, o dönem için henüz Türkçe karşılığı bulunmayan birtakım Fransızca sözlerin tanımlanmasındaki maksadın bir süredir Fransızca öğrenmekte olan Osmanlıların istifadesini arttırmak olduğu belirtilmiş (Bianchi, 1843, s. v); böylece sözlüğün hedef kitlesinin yalnızca yabancılar olmadığı Türklere de hitap edildiği ifade edilmiştir. Sözlüğün yönü Fransızcadan Türkçeye doğrudur. Kartallıoğlu (2010a, s. 74) sözlüğün madde düzenini şöyle özetler: “Sözlükte madde başları, büyük harflerle yazılmış Fransızca kelimelerle başlar. Sonra, madde başındaki kelimenin türü, kısaltmalar cetvelinde gösterilen bir kısaltma ile verilir. Daha sonra Fransızca madde başının karşılığı olan Türkçe kelime önce Arap harfleri ile sonra Latin harfleri ile gösterilir (Kartallıoğlu, 2010a, s. 74).”

1832 yılında Ciadyrgy tarafından yayımlanan *Dizionario Turco, Arabo e Persiano*, Meninski'nin sözlüğünün alfabetik sıraya sokulmuş ve açıklamaları

⁴³ Bu eser ile ilgili ayrıntılı incelemeler için bk. Kartallıoğlu, 2010a-b.

İtalyancaya tercüme edilmiş şeklidir. Bu durum, sözlüğün kapağında açıklanmıştır. Meninski sözlüğündeki maddeler yalnızca Latin harfli çeviri yazıları ile verilmiş, bu durum ön sözde sözlüksel ekonomi üzerinden açıklanmıştır (Ciadyrgy, 1832, s. V). Ön sözün ardından çeviri yazıya ilişkin bilgi verilmiştir ve kısaltmalara ilişkin liste sunulmuştur (Ciadyrgy, 1832, s. VI-X). Bu tercüme sözlükte madde başları büyük harfle başlatılmış, ardından virgöl konmuştur. Türkçe sözlük birimleri düz, İtalyanca karşılıklar eğik dizilmiştir. Karşılıklar arasında virgöl kullanılmış, anlam ayırımına ilişkin belirteçler ayraç içinde verilmiştir. Karşılıklar ile örnekler, noktalı virgöl kullanılarak ayrılmıştır. Maddelerin kelime türü ve köken bilgisi gösterilmiştir. Sözlük iki sütunlu 978 sayfadan oluşmaktadır. Sözlüğün sonunda düzeltme cetveli vardır (Ciadyrgy, 1832, s. 979-984).

Bianchi'nin diğer sözlüğü Kieffer'in notları ile hazırladığı *Türk ve Fransa Lisanlarının Lugati - Dictionnaire Turc-Français*'dir. Sözlüğün ilk cildi 1835, ikinci cildi 1837 yılında Paris'te yayımlanmıştır. Sözlüğün kapağında verilen tamamlayıcı bilgi *Dictionnaire Français-Turc*'teki (Bianchi, 1843) ile aynıdır ve hedef kitlesini ilgilendiren bu kısım ön sözde de “tercümanlara ve genel olarak Levant'taki tüm diplomat ve konsolosluk görevlilerine yönelik (Kieffer ve Bianchi, 1835, s. XI)” şeklinde açıklanmıştır. Türkçe sözlük birimleri önce Arap harfleriyle yazılmış, ardından bunların Latin harfli çeviri yazıları verilmiştir. Eş yazımlı maddeler genellikle aynı madde girişinde yer almaktadır. Kalıp ifadeler, birleşik fiiller ve birleşik sözler çoğunlukla ilk ögenin maddesinde iç madde olarak verilmiştir. Madde başlarının kelime türü bilgisi düzenli olmasa da verilmiş, zaman zaman anlam ve kullanım bilgisini destekleyici örneklere başvurulmuş ve köken bilgisi verilmiştir. Halklaşmış ifadeler sözlüğe alınmış ve *vulg.* kısaltmasıyla etiketlenmiştir. Kelimelerin sesletim ve yazım varyantları sık sık gösterilmiştir. Maddelerin alt anlamları numaralandırılmış, anlam ayırıcı belirteçler kullanılmıştır. Anlam bilgisi daha çok eş değer ve tanımlara dayandırılmış, ancak yorum ve açıklamalardan da yararlanılmıştır. Sıklığı fazla olmasa da ansiklopedik bilgiler sunulmuştur. Sözlüğün başında on beş sayfalık bir ön söz vardır (Kieffer ve Bianchi, 1835, s. V-XIX), bu ön sözün son iki sayfasında Arapça, Türkçe ve Farsçada kullanılan rakam ve harflerin Avrupa'daki karşılıklarını gösteren liste bulunmaktadır. Ardından çeviri yazıya dair açıklamaların yapıldığı yedi sayfalık (Kieffer ve Bianchi, 1835, s. XX-XXVI) bölüm gelir. Ön sözde, Fransız kralının eski tercümanlarından Kieffer'in İstanbul'daki

maslahatgüzar Ruffin'in de katkılarıyla Paris'te 1811 yılında hazırladığı el yazması çalışmanın bu sözlüğe temel olduğu ve sözlüğün Kieffer'in ölümünden sonra Bianchi'nin on yıl Levant'ta geçirerek yaptığı düzenlemeler ile yayımlandığı belirtilmiştir (Kieffer ve Bianchi, 1835, s. VI-VII). Sözlüğün kaynakları arasında Meninski'nin sözlüğü ve Esad Efendi'nin *Lehçetü'l-lugat*'i ile gazeteler, genel olarak Doğu, dil ve tarih üzerine yazışmalar da sayılmıştır (Kieffer ve Bianchi, 1835, s. VII-VIII). Sözlüğün içeriği hakkında bilgi verilirken Türk dilinin tüm kelimeleri ve Farsça kelimelerin büyük bir kısmının⁴⁴, Arap harfli yazımları ve Latin harfli çeviri yazıları ile sunulduğu; Farsça fiillerin temel biçimlerinin, Türkçe ve Farsçada kullanılan Arapça kelimelerin çoğunun sözlüğe alındığı; Arapça kırık çoğulların gösterildiği; Arapça, Türkçe, Yunanca, İtalyanca kökenlerin belirtildiği; kelimelerin gerçek ve mecaz anlamlarının verildiği; terimler ile tarihî, dinî, mitolojik şahsiyetlere ilişkin adların, Osmanlı'nın idari, askerî veya dinî düzenine ilişkin rütbelerin, neolojizmlerin, coğrafi adların ele alındığı vurgulanmıştır (Kieffer ve Bianchi, 1835, s. X-XI).

Letellier'in *Vocabulaire Oriental, Français-Italien, Arabe, Turc et Grec pour la seule prononciation*⁴⁵ adlı eseri, 1838 yılında yayımlanmıştır. Sözlüğün kapağında "Bu eser Afrika ordumuz, Levant'taki donanmamız, Cezayir, Türkiye ve Yunanistan'daki gezginler, tüccarlar ve Fransız ajanları için hazırlanmıştır (Letellier, 1838)." denilerek hedef kitle açıkça belirtilmiştir. Dört sayfalık bir ön sözün (Letellier, 1838, s. V-VIII) ardından "Yorumlar" başlığı altında dört sayfalık bir kısım gelir (Letellier, 1838, s. IX-XII). Bu kısım "Bu kitabı başarılı bir şekilde kullanmak istiyorsanız mutlaka okumalısınız (Letellier, 1838, s. IX)." notuyla başlar ve burada Arapça, Türkçe ve Yunanca metinlerin çeviri yazısına ilişkin bilgiler yer alır. Bu kısım, 10 sayfalık Arapça (Letellier, 1838, s. XIII-XXII), 22 sayfalık Türkçe (Letellier, 1838, s. XXIII-XLIV) ve 11 sayfalık Yunanca (Letellier, 1838, s. XLV-LV) dil bilgisi ile kısaltmalar listesi (Letellier, 1838, s. LVI) izler. Eserin buraya kadarki kısımları iki sütunlu sayfalardan oluşmaktadır. Sözlük kısmı ise dört sütun olarak düzenlenmiştir. İlk sütunda tamamı büyük harfle dizilmiş Fransızca madde başları sonlarına nokta konularak ayrılmış ve ardından İtalyanca karşılıklar küçük harflerle ve eğik dizilerek verilmiştir. Madde başının altına numaralandırılmış şekilde ve küçük harflerle örnek cümleler konmuş, bu cümlelerin de İtalyanca karşılıkları eğik dizili olarak verilmiştir.

⁴⁴ Türkçeden Fransızcaya doğru hazırlanmış bir sözlükte Farsçanın bu kadar odağa alınması dikkate değerdir.

⁴⁵ Bu eserle ilgili kısa tanıtım için bk. Yılmaz, 2019.

Madde başını ilgilendiren kullanım bilgisi, anlam ayrımı ve kelime türüne ilişkin açıklamalar yay araç içinde madde başından hemen sonra sunulmuştur. Sözlüğün birincil kaynak dili olan Fransızca ve birincil hedef dili olan İtalyancanın yer aldığı ilk sütunu Arapça, Türkçe ve Yunanca sütunları takip eder. Fransızca madde başı ve İtalyanca karşılığın hizasında her sütunda ilgili dildeki eş değer veya eş değerler vardır. Aynı şekilde cümlelerin de karşılıkları verilmiştir. Madde başlarının Latin harfli çeviri yazı ile verilen eş değerlerinin ilk harfi büyük dizilerek diğerlerinden ayırtılmıştır, diğer karşılıklar küçük harfle dizilmiştir. Yalnızca madde başına ilişkin değil eş değerlere ilişkin de ilave bilgiler vardır. Bu bilgiler arasında kelime türü, kullanım bilgisi ve anlam ayrımının yanı sıra Türkçe için sesletim ile ifade varyantları da vardır ve kelime türü dışındaki bilgiler genellikle eş değer dilinde, bazen araç içinde bazen eğik dizilerek verilmiştir. Sözlüğün ana gövdesi 236 sayfadır.

Hindoglu'nun *Hazine-i Lugat ou Dictionnaire Turc-Français* adlı sözlüğü⁴⁶ 1838 yılında Viyana'da basılmıştır. Sözlüğün yönü Türkçeden Fransızcaya doğrudur ve bu özellikteki ilk sözlüklerdendir (Kartalhoğlu, 2018, s. 18). Madde başları Arap harfli orijinal yazımları ve Latin harfli çeviri yazıları ile verilmiş ve madde sıralaması elifba düzeninde oluşturulmuştur. Sözlük, yazarın iki sayfalık ön sözü, çeviri yazıda kullanılan harflerin açıklaması ve kısaltmalar listesi ile başlar. Sözlükte iç maddeleme sistemi uygulanarak çok kelimeli sözlük birimleri madde içinde verilmiştir. Anlam ayrımları, eş ve yakın anlamlılık ilişkisi üzerinden araç içinde verilen Türkçe kelimelerle yapılmıştır. Madde anlamları eş değerlik ile kurulmuştur. Bazı kelimelerin sesletim varyantları sunulmuştur. Sözlüğün ana gövdesi iki sütunlu 516 sayfadır. Sözlüğün sonunda iki sayfalık düzeltme listesi vardır. Sözlüğün ön sözünde (Hindoglu, 1838, s. v-vi) Hindoglu, tercümanlık yaparken Türkçe konuşma diline dair bilgisinin derinleştiğini ve böylece Levant'a seyahat edecek gezginler ve tüccarların pratik fayda sağlamasına yönelik böyle bir kılavuz eser hazırlamaya imkân bulduğunu söyleyerek sözlüğün hedef kitlesi ve amacını açıklar. Ayrıca sözlüğünde günlük ticarete kullanılan bilindik terimlerin sesletimleri ile birlikte yer aldığını, yanı sıra ulaşım, coğrafya, geometri, tıp, gramer ve zanaatlarla ilgili terimlerin de bulunduğunu söyler; bu bakımdan sözlüğünün önceki benzerlerinden ayrıldığını iddia eder. Ardından Rhasis ve Bianchi'nin eserlerinden bu sebeple yararlanamadığını belirtir.

⁴⁶ Bu eser ile ilgili ayrıntılı bir inceleme için bk. Kartalhoğlu, 2018 ve Carus, 2020.

19. yüzyılın en büyük hacimli sözlüklerden birisi Handjeri'nin ilk cildi 1840, ikinci ve üçüncü cildi 1841 yılında yayımlanan *Dictionnaire Français-Arabe-Persan et Turc* adlı sözlüğüdür. Eserin kapağında “Türkçe örneklerle zenginleştirilmiş varyantlar ve çok sayıda sanatsal ve bilimsel kelime (Handjeri, 1840)” açıklaması vardır. Birinci cildin ilk üç sayfası ön sözdür (Handjeri, 1840, s. I-III). Ön sözün sonunda kullanılan kısaltma ve simgelere ilişkin liste vardır (Handjeri, 1840, s. III). Ardından Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ve düzeltmeler listesi ile baskıya ilişkin birkaç durumu izah eden “Tenbih” başlıklı kısım gelir (Handjeri, 1840, s. IV). İlk cildin ana gövdesi 992, ikinci cildin 659, üçüncü cildin 806 sayfadır. Her cildin sonunda birkaç sayfalık düzeltme listesi bulunur. Üçüncü cildin başında “Okuyucunun dikkatine” başlıklı bir bölüm vardır (Handjeri, 1841b); bu bölümde Babıali tarafından *Takvim-i Vekayi*'de yayımlandığı belirtilen ve sözlük ve yazarı ile ilgili olumlu yorumlar içeren yazının tercümesine yer verilmiştir. Sözlüğün kaynak dili Fransızcadır. Fransızca madde başları tamamı büyük harflerle dizilerek gösterilmiş ve madde başından sonra nokta konmuştur. Ardından Fransızca tanım yapılarak sırasıyla Arapça, Farsça ve Türkçe eş değerler verilmiştir. Eş değerlerden sonra çift dik çizgi konarak Türkçe örnek cümleler ve Fransızca tercümeleri sunulmuştur. Örnek cümleler arasında zaman zaman tümüyle Arapça ve Farsça ifadeler de vardır. Anlam ayrımı veya farklılaşmış kullanımlar yeni paragraflarda ve aynı usulle gösterilmiştir. Arapça ve Farsça ifadelerin başında “A.” ve “P.” kısaltmaları vardır. Türkçe için yalnızca madde başının eş değerleri sıralanırken “T.” kısaltması kullanılmıştır; bunun dışında Türkçe örnek cümlelerde kısaltma yoktur ve bu usul kısaltma listesinde açıklanmıştır (Handjeri, 1840, s. III). Yine kısaltma listesinde açıklandığı gibi aynı dilden verilen eş veya yakın anlamlı eş değerler ve örneklerdeki değişkenler arasında kısa çizgi kullanılmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler, Arap harfli orijinal yazılışları ile verilmiştir. Zaman zaman yazım varyantları gösterilmiştir.

İki dilli sözlük sahasındaki diğerlerinden farklı bir örnek olarak *Miftah-ı Lisan*⁴⁷, Yusuf Halis tarafından 1850'de tamamlanan manzum bir sözlüktür. Fransızcadan Türkçeye doğrudur. Kırbıyık (2002, s. 199-200) *Miftah-ı Lisan*'ın genel özelliklerini şu şekilde özetlemiştir:

⁴⁷ Bu eser, *Miftah-ı Lisân Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük* adıyla Mehmet Kırbıyık tarafından 2007 yılında yayımlanmıştır.

... Miftâh-ı Lisân, manzum sözlükler zincirinin, Fransızca-Türkçe olarak tespit edebildiğimiz ilk ve tek halkasını teşkil etmektedir. Mensur mukaddime, manzum dîbâce, sözlük ve hatîme bölümlerinde teşekkül eden eser, eski harflerle yazılan Fransızca kelimelerin doğru okunabilmesi için birtakım özel işaretleri taşımaktadır. Tertip itibarıyla diğer manzum sözlüklere benzemekle birlikte, satır altına orijinal şekli ile yazılan Fransızca kelimeleri de ihtiva etmektedir. Yaklaşık olarak 2500 Fransızca kelimenin nazmedildiği sözlük, 495 beyittir.

Dieterici'nin *Chrestomathie Ottomane précédée de tableaux grammaticaux et suivie d'un glossaire Turc-Français* adlı 1854'te yayımlanan eseri, ön sözünün ilk cümlesinde özetlenen amacına göre "büyük önem kazanan Türk dilini, yeni başlayanların öğrenmesini ve çalışmasını sağlayacak bir ders kitabı (Dieterici, 1854, s. I)" eksikliğini gidermek üzere oluşturulmuş bir antolojidir ve antolojide halkın dilini yansıtacak ifade özellikleri taşıyan metinlere özellikle yer verilmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Eser, dört sayfalık ön sözle başlar ve ardından 38 sayfalık bir dil bilgisi kısmı gelir. Dil bilgisi bölümünde Türkçe ile ilgili genel bilgiler ve dil bilgisi kuralları ile örneklerin yanı sıra çeviri yazıya ilişkin tablo da yer almaktadır. Bu bölümü halk arasında yayılmış hayat hikâyeleri, çeşitli anekdotlar, nükteler ile *Lehçetü 'l-lugat'*ten alınmış birkaç maddenin Arap harfli Türkçe metinleri takip eder ve sonra bu metinlerin Fransızcaya tercümeleri verilir; metin ve tercüme kısmı toplam 84 sayfadır. Eserin 87-159. sayfaları, metinlerde geçen kelimeler çerçevesinde hazırlanmış Türkçeden Fransızcaya doğru sözlüktür. 161-163. sayfaları da sözlüğe ek niteliğindedir. Sözlük içerdiği madde başlarının kökenleri, Arap harfli yazılışları, Latin harfli çeviri yazıları ve Fransızca eş değerleri üzerine kuruludur. Sayfalar iki sütunludur. Madde başları arasında ad ve fiil soylu kelimelere de bağımlı biçim birimlerine de özel adlara da rastlanır. Eş yazımlı kelimeler ayrı birer madde başı olarak listelenmiştir. Birleşik fiiller, az sayıda deyim ve türemiş kelimeler çoğunlukla iç madde olarak sunulmuştur. Çoğunlukla iç maddeler yeni satırda gösterilmiş, bazense ana maddenin devamında virgülle ayrılarak verilmiştir. Anlam bilgisi eş değerler üzerine kuruludur ancak tanımlardan da yararlanılmıştır. Kelime türü, istem ve kullanım bilgisine ilişkin belirteçlerin sayısı azdır. Madde başında varsa yazım varyantları gösterilmiş, zaman zaman sesletime ilişkin bilgiler, madde içinde harekelendirme ve açıklama ile özel

olarak vurgulanmıştır. Az sayıda karşılaştırma ve gönderme maddesi vardır ve bazı maddelerde Türkçe kelimenin çeviri yazısının unutulduğu görülür. Madde açıklamalarında kitapta yer alan metinlere ve başka kaynaklara atıflar bulunmaktadır. Sınırlı bir malzeme ile oluşturulmuş bir sözlük olmakla beraber eserin neredeyse yarı hacmini kaplamaktadır.

“Osmanlı İmparatorluğu’nun yerlileri ile sohbet etmek isteyen veya iş yapmak zorunda kalanlar için pratik bir rehber (Sauerwien, 1855, s. III)” olması amacıyla Sauerwien tarafından hazırlanan *A Pocket Dictionary of the English and Turkish Languages* 1855 yılında Londra’da basılmıştır. Beş sayfalık ön sözünde eserin amacı, hedef kitlesi, kapsamı ve kaynaklarından bahsedilmiş; ayrıca Türk dilinin bazı belirgin özellikleri başka dillerle karşılaştırma yapılarak anlatılmıştır (Sauerwien, 1855, s. III-VII). Ön sözden sonra, sözlükte kullanılan çeviri yazı sistemi, sesletime dair unsurlar yine başka dillerle karşılaştırmalar yapılarak izah edilmiştir (Sauerwien, 1855, s. IX-XII). Sözlükte kullanılan kısaltmalar listesinin (Sauerwien, 1855, s. XIII) ardından iki sütunlu 286 sayfadan oluşan sözlük başlar. Sözlük, İngilizceden Türkçeye doğrudur. Madde başları büyük harfle başlar. Kısaltma listesinde sunulan kelime türü ve kullanım bilgisine dair belirteçler, gerekli ise madde başından sonra ayraç içinde verilir. Madde başına ait bu bilgi setinden sonra virgül konarak Türkçe eş değerlere geçilmektedir. Türkçe kelimeler yalnızca Latin harfli çeviri yazıları ile ve eğik dizilerek sunulmuştur. Türkçe eş değerlerin anlam ayrımları, ayraç içinde ve İngilizce açıklanmış; Türkçe eş değer ifadelerdeki değişkenler ayraç içinde gösterilmiştir. Anlam ayrımı olan eş değerler noktalı virgül ile ayrılmıştır. Sözlükte iç maddeleme sistemi uygulanmış ve iç maddeler, madde başının eş değer veya eş değerlerinden sonra eğik yazıdan düz stile geçilerek ayırt edilmiştir. İngilizce sözlüklerde madde başı olmayacak unsurlar, Türkçe dil bilgisinin farklılığını açıklayabilmek için madde başı yapılmıştır [*Cannot* maddesi gibi (Sauerwien, 1855, s. 24)] ve sözlüğün genelinde eş değerlik yöntemi uygulansa da bu tür maddeler açıklayıcı biçimde tanımlanmıştır. Sözlüğün sonunda 12 sayfalık bir ekleme ve düzeltme listesi vardır (Sauerwien, 1855, s. 287-298).

Redhouse’un *An English and Turkish Dictionary* adlı sözlüğü iki bölümden ibarettir. İlk bölümün kapağında 1856 tarihi kayıtlıdır. İkinci bölümde ise tarih 1857’yi

gösterir. Her iki kısımda da basım yeri bilgisi Londra olarak gösterilmiştir⁴⁸. Kapakta, Türkçe kelimelerin hem Arap harfli yazımları hem de doğru sesletimleri ve vurguları için İngiliz alfabesine göre çeviri yazılarının verildiği belirtilir. Ön sözde, Türkçe kelimelerin sesletim ve vurgusuna dair bilginin daha önce başarılamamış, vurgunun ise hiç girilmemiş bir bilgi kategorisi olduğu söylenirken sözlüğün ayırıcı özelliği ifade edilmiştir (Redhouse, 1856-1857, s. i). Ön sözde ayrıca, Osmanlı dilinin yayılım alanının genişliğine ve diğer pek çok dil kadar ilgi görmeyi hak etmesine rağmen gerek kayıtsızlıktan gerekse tercümanlar aracılığıyla anlaşma kolaylığından ötürü Osmanlı'da yaşayan diplomat ve tüccarların yalnızca çok azının Türkçe öğrendiğinden dem vurulur; pek çoğunun okuduğunu veya dinlediğini anlamak ve hatta günlük konuşmada bir cümle bile kurmaktan aciz oldukları; oysa hizmetçilerin, mühendislerin ve diğer grupların herhangi bir yardım almaksızın kolaylıkla Türkçeyi öğrenebildikleri, yani Türkçenin özel zorlukları olmadığı ifade edilir (Redhouse, 1856-1857, s. iii). Bu cümlelerle dolaylı olarak hedef kitle⁴⁹ işaret edilmiştir. Üç sayfalık ön sözün ardından çeviri yazı sistemine ilişkin yirmi üç sayfalık bir açıklama yapılmıştır (Redhouse, 1856-1857, s. iv-xxvi). Sözlük iki yönlüdür. Çift sütunlu ilk 427 sayfa İngilizceden Türkçeye doğrudur. Anlam bilgisi eş değerlik üzerine kuruludur ve çoğunlukla birden çok eş değer verilmiş, hepsi hem Arap harfleri ile dizilmiş hem de Latin harfli çeviri yazı ile sunulmuştur. İç maddeleme sistemiyle çok kelimeli sözlük birimleri çoğunlukla ilk kelimenin maddesinde verilmiştir. Birkaç yerde İngilizce madde başları gönderme maddesi olduğundan Türkçe eş değer verilmemiştir. Maddelerdeki kelime türü bilgisi hemen hemen tamdır. Anlam ayrımları noktalı virgülle sağlanmıştır. Zaman zaman Türkçe sözlük birimlerinin sesletim varyantları ayraç içinde belirtilmiştir. İkinci kısım ise Türkçeden İngilizceye doğru olup sözlüğün 429-1149. sayfalarını oluşturur. İkinci kısmın başında bir not bulunmaktadır ve bu notta sözlüğün kullanışlı bir ebatla olabilmesi için Türkçenin bütün söz varlığını kapsamadığı açıklanmış; ayrıca sözlükte *etmek* ve *olmak* fiillerinin kısaltılmış biçimlerinin kullanıldığından bahsedilmiştir. Sözlüğün ikinci kısmının ana gövdesinin

⁴⁸ Tuncer (2012, s. 50) sözlüğün 1856'da hazırlanıp bir yıl sonra İstanbul'da basıldığını belirtir. Kapak bilgileri, sayfaların sürekliliği ve Tuncer'in ifadesinden ötürü sözlüğe atıf yapılırken tarih 1856-1857 olarak gösterilmiştir.

⁴⁹ Redhouse'un 1861 yılında yayımlanan *A Lexicon, English and Turkish* adlı sözlüğünün ön sözünde 1856-1857 tarihli bu sözlüğün hedef kitlesi daha açık şekilde İngiliz subaylar ve Türkçe öğrenmeye yönlendirilebilecek diğer kişiler olarak belirtilmiştir; bu bilginin devamında İngilizce öğrenmek isteyen Türkler için sözlük düzeni bakımından herhangi bir kolaylık sağlanmadığı belirtilmiştir (Redhouse, 1861, s. i).

başında ise fiillerin geniş zaman sıfat-fiil çekimlerinin ilgili fiilden sonra ayrıç içinde gösterildiği, kelimelerin ardından gelen *a, p, t* harflerinin Arapça, Farsça ve Türkçeye işaret eden köken bilgisi için kullanıldığı belirtilmiştir (Redhouse, 1856-1857, s. 429). Türkçeden İngilizceye doğru olan ikinci kısımda anlam bilgisi için hem eş değerlerden hem tanım ve yorumlardan yararlanılmıştır. Bu kısımda dil bilgisel bilgiler diğerine oranla daha fazladır. Diğer sözlüksel tercihler ilk kısım ile genel olarak benzerdir.

Vambéry'nin 1858'de İstanbul'da yayımlanan *Deutsch-Türkisches Taschen-Wörterbuch* adlı sözlüğü, ön sözüne göre “konuşma için en gerekli ve en yaygın kelimeleri alfabetik sırayla (Vambéry, 1858, s. v)” sunmaktadır. Sözlük, Almancadan Türkçeye doğru bir karşılıklar kılavuzu görünümünde olup buna uygun olarak anlam bilgisi eş değerler üzerinden sunulmuştur. Eş değerler arasında basit isim ve fiillerin yanı sıra birleşik sözler ve fiiller ile kalıp ifadeler de yer almaktadır. Türkçe kelimelerin yalnızca çeviri yazıları verilmiştir. Anlam ayrımları eş değerler arasına konan noktalı virgülle sağlanmış ve anlam belirteçleri Almanca sunulmuştur. Sözlüğün sonunda özel adlara ilişkin iki dizin vardır. Ön sözde, Türkçenin Avrupa harfleri ile gösterilmesi için duyarak yorumlanması gerektiği belirtilmiş ve Alman imla sisteminin üç harf dışında bu gösterime uygun olduğu ifade edilmiştir (Vambéry, 1858, s. vi). Ardından çeviri yazıya ilişkin bahsi geçen üç harf izah edilmiştir (Vambéry, 1858, s. vi-vii): 1. Aksanlı *ğ* harfinin *i*'den önce *j* gibi (Türkçeye göre /y/), *y*'den (Türkçeye göre /ı/) önce yumuşak bir *ch* gibi (Türkçeye göre /h/), diğer durumlarda yumuşak bir *h* gibi telaffuz edildiği, 2. *z* harfinin Almancadaki *s* gibi okunduğu, 3. *y*'nin (Türkçeye göre /ı/) Türkçeye özgü bir ses olduğu, telaffuzunun özel bir dikkat gerektirdiği ve /i/ sesi ile karıştırıldığında komik yanlış anlaşılmalara yol açabileceği belirtilir. Sözlüğün ana gövdesi iki sütunlu 242 sayfadır; kapak, ön söz, ekler ve düzeltmeler ile birlikte toplam 256 sayfadan müteşekkildir ve sözlüğün adında belirtildiği gibi bir cep sözlüğü niteliğindedir.

Dictionnaire Turc-Français'nin basımından önceki dönemde Redhouse'un 1861 yılında *A Lexicon, English and Turkish*⁵⁰ adıyla bir sözlüğü daha yayımlanmıştır. Bu sözlüğün kapağında İngilizce kelimelerin gerçek, mecaz, teknik anlamları ile günlük dildeki kullanımlarının aktarıldığı, sesletim bilgisinin yeni ve sistematik bir biçimde sunulduğu; Türk öğrencilerin İngilizceyi öğrenmelerini kolaylaştırmak üzere İngilizce

⁵⁰ Bu eser ile ilgili bir inceleme için bk. Fışkın, 2022.

etimolojiye yer verildiği bildirilmiştir. Sözlükte biri İngilizce (Redhouse, 1861, s. i-ii) ve diğeri Türkçe (Redhouse, 1861, s. ١٣-١) olmak üzere iki ön söz vardır. 1856-1857 tarihli sözlük yalnızca İngiliz dili konuşurlarına yönelik iken bu sözlüğün İngilizce öğrenmek isteyen Türklere göre düzenlendiği, bu türden bir sözlüğe neden ihtiyaç duyulduğu ön sözde anlatılarak belirtilmiştir (Redhouse, 1861, s. i-ii). Ön sözde doğrudan sözlüksel tercihlerle ilgili olarak bazı terimlerin Türkçe karşılıklarının yazarca bilinmediği ve bu yüzden bu tür terimlerin tanımlarla açıklandığı ifade edilmiştir (Redhouse, 1861, s. ii). Türkçe ön söz İngilizcede isimler, sıfatlar, zamirler, bağlaçlar, zarflar, birleşik cümle yapıları, soru cümleleri, isim-fiiller, sıfat-fiiller, zarf-fiiller, fiil çekimleri ve kip ve görünüş, ünlemler, bağlaçlar, noktalama, ön ekler ve parçacıklar konularının özlü şekilde işlendiği bir dil bilgisi içerir (Redhouse, 1861, s. ١٣-٣). Ön sözün ardından sözlükte kullanılan simgeler açıklanmıştır. Sözlüğün yönü İngilizceden Türkçeye doğrudur. İngilizce kelimelerin sesletim bilgisi, madde başından sonra ayraç içinde ayrıca verilmiştir. Türkçe kısımlar Arap harflidir. Madde başlarında ve alt anlamlarda kelime türü bilgisi yer alır. Anlam ayırıcı olarak numaralandırma sistemi kullanılmış, eş değerler ise iki nokta ile ayrılmıştır. Madde başları bloklar hâlinde, iç maddeler ise bu bloklar içinde yeni satırlara yazılıdır⁵¹; yani iç maddeleme kullanılmış ve birden çok kelimeli sözlük birimleri iç madde olarak kaydedilmiştir. Sayfa sonlarında, o sayfada kullanılan simgelerin açıklamaları yer alır. Sayfa başında ise sesletime esas örnekler vardır. Sözlüğün ana gövdesi iki sütunlu 827 sayfadır.

Vambéry'nin bugün *Abuşka Lügati* olarak da anılan (Niyazi, 2022, s. 14) *Abuska Csagatajtörök szógyűjtemény* adlı 1862 yılında yayımlanan eseri, Niyazi'nin *el-Lugatu'n-nevai'yye ve'l-istişhadatu'l-cagata'iyye* (yazılışı 1544) adlı eserinin⁵² tercümesidir (Abuska, 1862). Tercüme, Türkçeden Macarcaya doğru düzenlenmiştir ve “Alıntılar çıkarılmış, yalnız madde başları verilmiştir. İlk yayım olmak gibi bir önceliği, abuşka takma adının yaygınlaşmasını sağlamak gibi bir öncülüğü vardır (Niyazi, 2022, s. 16-17).” Niyazi'nin eseri 1870 yılında Pavet de Courteille tarafından da çalışılarak *el-Lugatu'n-nevai'yye ve'l-istişhadatu'l-cagata'iyye, Dictionnaire turk-oriental*⁵³ adıyla yayımlanmış; bu kez esere alıntılar da dâhil edilmiştir. Sözlük, Türkçeden Fransızcaya doğrudur. “Moğolcadan alınan kelimeler anlamlandırmada asli

⁵¹ Bu tercihe etken Latin harflerinin soldan sağa, Arap harflerinin sağdan sola doğru dizilmesi olmalıdır.

⁵² Bu eserin Mustafa S. Kaçalin tarafından hazırlanan yayımı için bk. Niyazi, 2022.

⁵³ Bu eser ile ilgili ayrıntılı bir inceleme ve eserin tercümesi için bk. Yılmaz, 2016.

yazılışlarıyla verilmiştir. Madde başlarında bazı karışıklıklar, karşılıklarda bazı yanlışlıklar bulunmaktadır (Niyazi, 2022, s. 18-19).” İki çalışmada da Türkçe kelimelerin sesletim bilgisi gibi sözlüksel unsurlar yer almaz. Bununla birlikte ikinci çalışmada tanıkların zaman zaman tercüme edildiği ve kısaltmalar aracılığıyla başka kaynaklara atıf yapıldığı görülür (Pavet de Courteille, 1870).

Mallouf’un *Türkî ve Fransevî Lügatnâmesi - Dictionnaire Turc-Français avec la prononciation figurée* adıyla ilk cildi 1863’ta ve ikinci cildi 1867’de yayımlanan sözlüğü, adında belirtildiği gibi Türkçeden Fransızcaya doğrudur ve Türkçe sözlük birimlerinin Latin harfli çeviri yazılarını da içerir. Sözlük kısaltmalar listesi (Mallouf, 1863, s. IV), ithaf yazısı (Mallouf, 1863, s. V-VI) ve Ubcini’nin ön sözü (Mallouf, 1863, s. VII-IX) ile başlar. Ön sözde bu eserin Doğu dillerinin öğretimindeki boşluğu doldurduğu, Mallouf’un *Dictionnaire Français-Turc* adlı sözlüğünün⁵⁴ bir devamı olduğu ve aynı usulle hazırlandığı belirtilmiştir (Mallouf, 1863, s. VII, IX). Ön sözün ardından Arapça, Türkçe ve Farsça harf ve sayılar ile bunların karşılıklarına ilişkin tablo gelir. Sözlüğün ana gövdesinde *Dictionnaire de Poche Turc-Français* yazmakta ve böylece “cep sözlüğü” olduğu vurgulanmaktadır (Mallouf, 1863, s. 1). Sözlüğün ilk cildi tek sütundan ibaret 780 sözlük sayfasından oluşmaktadır ve ikinci cildi kısaltmalar listesinin ardından tek sütun hâlinde 781-1489. sayfaları içerir. Maddeler elifba sırasına göre dizilmiştir. Türkçe sözlük birimleri önce Arap harfli orijinal yazılışları ile, sonra Latin harfli çeviri yazıları ile verilmiştir. Birden çok kelimeli sözlük birimleri uzun çizgiyle ayırt edilmek suretiyle iç madde olarak sıralanmıştır. İç maddeler arasında kalıp ifadeler ve örnek cümleler de vardır ancak bunlar da uzun çizgi ile verilmiş, zaman zaman kalıp ifadelerde *prov.* kısaltması kullanılmıştır. Birkaç yerde edebî alıntı üzerinden örneklendirme yapılmıştır. Anlam bilgisi çoğunlukla eş değerler üzerine kurulu olup tanım, yorum ve açıklamalardan da yararlanılmıştır. Sayfa sayısı çok ve sözlük iki ciltten ibaret olsa da bir “cep sözlüğü”ne uygun olarak ansiklopedik açıklamalar asgari ölçüde tutulmuştur. Maddeler arasında genel söz varlığına ilişkin ad ve fiiller, edatlar, zarflar, ünlemler, terimler ve özel adlar vardır.

⁵⁴ *Dictionnaire Français-Turc* ilk defa 1849’da İzmir’de ve ikinci defa 1856’da Paris’te basılmıştır. Sözlüğün ana gövdesinin başında *Dictionnaire de Poche Français-Turc* adı kayıtlıdır (Mallouf, 1856). Fransızcadan Türkçeye doğru olan sözlük, tek sütunlu 912 sayfadır. Türkçe kelimelerin hem Arap harfli orijinal yazılışları hem de Latin harfli çeviri yazıları verilmiştir. Madde başları tamamı büyük harfle dizili olarak sunulmuştur. Anlam bilgisi eş değerler üzerine kuruludur. Anlam ayırıcı açıklama ve yorumlar Fransızcadır. İç maddelerde karşılık olarak eş değerlerden başka Türkçe kalıp ifadeler ve cümle örnekleri de vardır. Maddelerin kelime türü bilgisi verilmiştir.

Madde başının varsa eş ve yakın anlamlısı olan sözlük birimleri ile *vulg.* olarak işaretlenen halklılaşıp şekilleri ayraç içinde veya açıklama yapılarak sunulmuştur. Dil bilgisel bilgi aktarımı çoğunlukla kelime türü üzerinden sağlanmıştır, ayrıca Arapça kırık çoğulların ayraç içinde tekil biçimi gösterilmiş ve bazen Arapça kelimelerin eril-dişil formları belirtilmiştir. Göndermeler “*voy.* (= bk.)” ile işaretlenmiştir. Kimi maddelerde yazım ve sesletim varyantları gösterilmiştir. Bu gösterim bazen madde başından sonra ayraç içinde veya virgülle ayrılarak bazen de açıklama yapılarak uygulanmıştır. Eş yazımlı maddeler, iç madde gibi sunulmuştur. Maddelerde köken bilgisi Türkçe, Arapça, Farsça, Yunanca ve Latince ile sınırlıdır.

Calfa'nın *Dictionnaire de Poche Français-Turc*⁵⁵ adlı sözlüğü de bu dönemin⁵⁶ iki dilli sözlüklerindendir. Sözlük, üç sayfalık bir ön söz ile başlar (Calfa, 1869, s. IX-XI); ön sözde yeni baskıda madde başı sayısının ve her iki dilin günlük konuşma ifadeleri ile deyimlerinin arttırıldığından bahsedilir (Calfa, 1869, s. IX). Ayrıca sözlüksel tercihlere ilişkin kısa ancak önemli açıklamalar yapılır: Sözlüksel ekonomi için Türkçe kelimeler yalnızca Latin harfleriyle sunulmuş, tekrar eden kelimeler yerine uzun çizgi kullanılmış, Türkçe yardımcı fiiller kısaltılarak gösterilmiştir; virgül “veya” anlamı taşıırken anlam ayrımı nokta ile yapılmış, eş anlamlılar noktalı virgülle ayrılmış ve yaygın veya bozuk sesletimler ayraç içine alınmıştır (Calfa, 1869, s. X-XI). Ön sözden sonra sözlükte kullanılan çeviri yazı sistemi açıklanmış (Calfa, 1869, s. XII-XIV) ve kısaltmalara ilişkin liste verilmiştir (Calfa, 1869, s. XV-XVI). Sözlüğün ana gövdesi iki sütunlu 448 sayfadır. Fransızcadan Türkçeye doğrudur. Madde başları alfabetik sıralanmış, ilk harfi büyük biçimde ve tamamı koyu dizilmiştir. Türkçe karşılıklar yalnızca Latin harfleri ile sunulmuştur. Madde başının kelime türü bilgisi gösterilmiştir. Anlam bilgisi genellikle eş değerlik üzerine kuruludur. Eş değerler arasında noktalı virgül vardır. Anlam değişimleri çoğunlukla, eş değer sonuna konan nokta ile belirtilmiştir. Bu sözlüksel tercihler ön sözde belirtildiği gibidir. Hem Türkçe

⁵⁵ Bu eser üzerine yapılan doktora tezi için bk. Bayrak, 2019.

⁵⁶ Sözlüğün ulaşılabilen nüshası 1869 tarihlidir ve kapak bilgisine göre dördüncü baskıdır. Bu baskının ön sözü ise 1865 tarihli olup “çalışmamız birkaç yıl içinde Doğu matbuatının tarihinde nadir görülen bir durum olarak dördüncü baskısına ulaştı (Calfa, 1869, s. IX)” şeklinde bir açıklama içerir. Kataloglarda (Lorenz, 1879, s. 655a) 1865 tarihli baskı için üçüncü baskı denilmektedir. Calfa'nın ilki 1854 yılında yayımlanan *Guide de la Conversation a L'usage de L'armée Expéditionnaire et des Voyageurs en Orient suivi d'un Dictionnaire Français-Turc* adlı eserinin sonunda *Dictionnaire de Poche Français-Turc* adıyla yayımlanan 249 sayfalık sözlük, 1865 tarihli sözlüğün ilk şekli olmalıdır. Zira 1854'ten sonra 1859 yılında ikinci baskısı yapılan eserle birlikte sözlük 1865'te üçüncü baskısına ulaşmış olur. Sözlüğün *Guide de la Conversation*'da (Calfa, 1854) yer alan şekli, hacminden de hemen anlaşılacağı gibi zenginleştirilmiş ve müstakil bir eser hâline getirilmiştir.

yardımcı fiillerde hem de Fransızca iç maddelerde yer tasarrufu sağlayacak şekilde kısaltmalara başvurulmuştur. Yer tasarrufuna çok önem verilmiştir, öyle ki bazı maddelerin sonunda kalan boşluklar köşeli ayraç kullanılarak bir alt maddenin devamı ile doldurulmuştur. Fransızca düzensiz fiil çekimleri, madde başından sonra ayraç içinde gösterilmiştir. Türkçe kelimelerin sesletim varyantları ilgili kelimedenden sonra ayraç içinde verilmiştir. Ayraçın bir başka kullanım yeri Fransızca kelimelerin eş anlamlıları ve anlam ayırımına yönelik belirteçlerdir. Sözlükte sıkça olmasa da gönderme uygulamasına başvurulmuştur.

Zenker'in ilk cildi 1866, ikinci cildi 1876'da yayımlanan *Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch/Dictionnaire Turc-Arabe-Persan*⁵⁷ adlı sözlüğü, 19. yüzyılın geniş hacimli sözlüklerindendir. Üç sütunlu sayfa düzenine sahip sözlüğün ilk cildinin ana gövdesi 398 sayfadır, ikinci cilt ise 399 ile başlayıp 980. sayfada son bulur. İlk cildin başında sözlüğün amacı, kapsamı, yöntemi, kaynakları; Türkçenin genel özellikleri ve sözlükte kullanılan çeviri yazıya ilişkin tabloyu içeren bir ön söz vardır (Zenker, 1866, s. V-IX). Ardından sözlükte kullanılan kısaltmalar listelenmiştir (Zenker, 1866, s. X). Ön sözde sözlük “hem eski hem modern Türk edebiyatı ve konuşma dili için rehber (Zenker, 1866, s. V)” şeklinde açıklanarak amacı ve hedef kitlesi belirtilmiştir. Ele alınan söz varlığı içinse “ya başka sözlüklerde ya da modern eserlerde geçen kelimelerle sınırlı (Zenker, 1866, s. V)” denmiştir. İkinci cildin ön sözünde eserin gecikmesine ilişkin süreçten ve yeni kaynaklardan bahsedilmiştir (Zenker, 1876, s. V-VI). Sözlük, Türkçeden Fransızca ve Almancaya doğrudur ancak köken bakımından bir ayrıştırma ve etiketleme yapılmış, Türkçedeki Arapça ve Farsça kelimeler, Arapça ve Farsça madde başları olarak değerlendirilmiş ve bu değerlendirme sözlüğün adına da yansımıştır. Maddeler elifba sırasındadır. Madde başları önce Fransızca, sonra Almanca açıklanmıştır. Anlam bilgisi tanım ve eş değerler üzerine kuruludur, açıklama ve yorumlardan da yararlanılmıştır. Yorumlar daha çok Fransızcadır. Fransızca açıklamalar eğik dizilmiş, ardından dik çizgi konarak Almanca açıklamaya geçilmiştir. Madde içindeki diğer sözlük birimleri (kalıp ifadeler, birleşik sözler, örnekler) genellikle yalnızca Almanca açıklanmıştır⁵⁸. Madde başının

⁵⁷ Bu eser üzerine yapılan yüksek lisans tezi için bk. Akçalı, 2011.

⁵⁸ Hedef dildeki iki dillilik, eserin ön sözünde şöyle açıklanır: “Asıl planıma göre, kelimelerin açıklamalarını yalnızca Almanca verip yalnızca orijinal anlamlarını Fransızca olarak eklemeyi amaçladım. Bununla birlikte, birkaç neden beni anlamı mümkün olduğunca eksiksiz bir şekilde Fransızca olarak vermeye yöneltti, ancak ifadelerin tercümesi genellikle yalnızca Almanca olarak veriliyor. Bunu sadece çalışmamın daha fazla duyurulması amacıyla değil, aynı zamanda bazı

kendisinden önce kökenine ilişkin bilgi verilmiş, kısaltma listesindeki dil kısaltmaları kullanılmıştır. Ardından maddenin Arap harfli yazılışı ve sonra tamamı büyük harflerle dizili şekilde Latin harfli çeviri yazısı verilmiştir. Madde başından sonra varsa yazım veya sesletim varyantı gösterilmiş, kökene ilişkin ilave bilgi sunulmuş, kelime türü ve kullanım bilgisi verilmiştir. Madde başını ilgilendiren bu bilgi setinden sonra nokta konarak anlam bilgisine geçilmiştir. Sözlükte alt anlamlar numaralandırılmış ve iç maddeleme sistemi uygulanmıştır. Arapça ve Farsça kökenli ifadelerin zaman zaman Türkçe eş anlamlıları verilmiştir. Anlamı desteklemek üzere örneklerden yararlanılmıştır, ancak sözlüğün hacmine oranla seyrekler. Sözlükte, gönderme ve atıflara sıkça başvurulmuştur. En sık atıf yapılan kaynaklar kısaltmalar listesinde yer almaktadır. Sözlükte, ilan edilen amaca uygun şekilde yalnızca dönemin Türkçesi ele alınmamıştır; eski dönemlerin söz varlığına da yer verilmiş hatta yalnızca Osmanlı Türkçesi değil Doğu Türkçesinin söz varlığına da başvurulmuştur.

Bu dönemde yayımlanmış bir başka eser Mehmet Atuf'un 1868 yılında yayımlanan *Dictionnaire Français-Turc-Italien* adlı çok dilli sözlüğüdür. Sözlük, ön sözünde belirtildiği üzere “ecnebi lisanlarının tahsiline arzukeş ve heveskâr bulunan zevat (Mehmet Atuf, 1868, s. 3)” için hazırlanmıştır. Sözlük dört sütunlu 406 sayfadan oluşmaktadır. İlk sütunda Fransızca, ikinci sütunda Türkçe karşılığın Latin harfli çeviri yazısı ve üçüncü sütunda Türkçe karşılığın Arap harfli orijinal yazılışı, dördüncü sütunda ise İtalyanca karşılık yer almaktadır. Her dil için ayrılan alanda yer alan maddelerin eş veya yakın anlamlısı olduğu düşünülen sözler ayrıç içinde verilmiştir. Ana karşılıklar büyük harfle başlatılırken ayrıç içinde verilen sözler küçük harfle dizilmiştir. Sözlük, Fransızcadan Türkçe ve İtalyancaya doğru düzenlendiği için ana madde başları Fransızcadır ve alfabetik dizilmiştir. Sözlük, üç dilli bir karşılıklar dizini şeklindedir.

Wahrmund'un 1869 yılında yayımlanan *Praktische Grammatik der osmanisch-türkischen Sprache*'sinin bir sözlük ve konuşma kılavuzu içeren ikinci kısmı *Türkische Gespräche und Sammlung der zum Sprechen nöthigsten Wörter* adını taşır. Eserin, iki sütunlu ilk 46 sayfasında eğik dizilmiş Almanca kelimeler, önce Arap harfli ve sonra Latin harfli Türkçe eş değerlerle sunulmuştur. Tematik dizilen maddeler, kendi

kelimelerin anlamları için Fransızcanın daha uygun ifadelerle sahip olması ve diğer yandan diğerleri için Almancanın daha uygun ifadelerle sahip olması nedeniyle yaptım; böylece birçok durumda açıklama bu iki dilden biri veya diğeri tarafından tamamlanıyor (Zenker, 1866, s. VII).”

aralarında alfabetik sıralanmamıştır. Yakın anlamlı eş değerlerin virgül veya noktalı virgülle ayrılarak arka arkaya verildiği, bazense alt satırlara geçilerek yazıldığı görülmektedir. İlk kısmı dil bilgisi kitabı olan eserin bu ikinci kısmında herhangi bir ön söz, giriş, açıklama yoktur; gerek çeviri yazıya gerek Türkçeye ilişkin açıklamaların tamamı ilk kısımda yapılmıştır.

Schlechta-Wssehrd'in 1870 yılında yayımlanan *Manuel Terminologique Français-Ottoman*⁵⁹ adlı sözlüğü, kapak sayfasında belirtildiği gibi “diplomatik, idari ve adli belgelerde kullanılan temel teknik ifadeler ve deyimlerin yanı sıra mevcut Fransızca-Türkçe kelime hazinesinde bilinmeyen çeşitli neolojizmler (Schlechta-Wssehrd, 1870)”i içermektedir. Sözlük, Fransızcadan Türkçeye doğrudur. Fransızca madde başları ilk harfi büyük şekilde dizilmiştir ve madde başının ardından nokta konmuştur. Türkçe karşılıklar Arap harflidir. Anlam ayrımları Fransızca belirtilmiştir. Sözlüğün ana gövdesi 400 sayfadır. Yazar ön sözde İstanbul’da on iki yıldan uzun süre kaldığını; Avrupalı fikirlerin ve kurumların Osmanlı’da yaygınlaşmasının Türkçeyi de etkilediğini ve bu etkinin özellikle diplomatik yazışmalarda, idari ve adli belgelerde yani genel olarak resmî üslupta belirginleştiğini ve bu etkiye dair Fransızca-Türkçe sözlüklerde herhangi bir iz olmadığını söyler; sözlüğünün bu boşluğu doldurmayı amaçladığını belirtir; sözlüğe diplomatik yazışmalar, kanun, tüzük ve yönetmelikler ile Osmanlı gazetelerinin kaynaklık ettiğini ifade eder (Schlechta-Wssehrd, 1870, s. V-VI).

Budagov’un *Sravnitel’niy Slovar’ Turetsko-Tatarskih Nareiy* adlı sözlüğü, ilk cildi 1869, ikinci cildi 1871 yılında ve St. Petersburg’da yayımlanmıştır. İlk cildi 810 ve ikincisi 415 sayfa olan bu sözlük, büyük sözlükler sınıfındandır. Türkçe sözlük birimleri Arap harfleri ile dizilmiş olup sözlüğün madde başları elifba sırasına göre listelenmiştir. İkinci ciltte ise Türkçe sözlük birimleri Rusça çeviri yazı ile de gösterilmiştir. Sözlük Türk lehçelerinden Rusçaya doğrudur. Anlam bilgisinde bağlamsal geçiş için noktalı virgül kullanılmış, madde başının alt anlamları rakamlarla ve iç maddelerin alt anlamları küçük Latin harfleri ile ayrılmıştır. Bu uygulama ve çeviri yazıya dair sistem ön sözde ele alınmaktadır (Budagov, 1871, s. VI-VIII). Açıklama ve yorumlar Rusça yapılmıştır. Madde başlarının alındığı lehçeler ve örneklerin alındığı kaynakların sözlükte kullanılan kısaltmaları sözlüğün başında liste

⁵⁹ Meynard, bu sözlükten yararlandığını kendi sözlüğünün ön sözünde ifade etmiştir (Barbier de Meynard, 1881b, s. vii).

hâlinde verilmiştir. Sözlükte, Çağatay Türkçesi başta olmak üzere birçok Türk lehçesi terimleri, konuşma diline ait unsurları, kalıp ifadeleri, yer ve kişi adları da dâhil olan söz varlığı ile ele alınmıştır ve ön sözdeki bilgiye göre bunlar içinde halk arasında yanlış kullanılan kelimeler de vardır (Budagov, 1871, s. VIII). Söz varlığına, köklerden başlayarak türemiş ve çekimli biçimler ile diğer kelime türlerine doğru giden şekilde etimolojik perspektiften yaklaşmıştır. Sözlükte anlam bilgisini desteklemek amacıyla Ali Şir Nevayi'nin eserlerinden alınan örnekler bulunmaktadır. Ön sözde sözlüğün hedef kitlesi ister Rusya'da ister Rusya dışında olsun Türkçe ile yolu kesişen öğrenci, memur, tercüman, tüccar gibi geniş bir kullanıcı grubu olduğu belirtilmiştir (Budagov, 1871, s. V).

Camilla Ružická-Ostoić'in hazırladığı *Türkisch-deutsches Wörterbuch mit Transcription des Türkischen* adlı sözlük⁶⁰ 1879'da Viyana'da yayımlanmıştır. Sözlüğün ana gövdesi iki sütunlu 552 sayfadır. Sözlüğün başında beş sayfalık bir giriş vardır, ardından gelen iki sayfada çeviri yazı sistemine dair bilgi verilmiş ve kısaltmalar açıklanmıştır; sonunda ise dört sayfalık düzeltme listesi bulunmaktadır. Sözlükte Türkçe sözlük birimleri Latin harfli çeviri yazı ile sunulmuştur; anlam bilgisi ise sözlüğün en dikkat çeken özelliğini taşır: Madde başlarının yalnızca Almanca eş değerleri sunulmamış aynı zamanda Türkçede kullanılan eş ve yakın anlamlıları da verilmiştir. Anlam ayrımlarının iki dilde de yapıldığı görülür. Zaman zaman *adynyz ne dyr?* (= adınız nedir) (Ružická-Ostoić, 1879, s. 3) gibi cümlelerin birer sözlük birimi gibi madde başı yapıldığına rastlanır. İç maddeleme sistemi uygulanmamış, bundan ötürü kalıp ifadeler de madde başı olarak düzenlenmiştir. Sözlüğün girişinde amacı şu şekilde açıklanır:

Elinizdeki bu çalışma, başlangıçta Doğu'ya yapmayı planladığım seyahatimde bana Türklerle sohbet ederken cep sözlüğü olarak hizmet etmesi ve de özel bilgi birikimi gerektiren bir kelimenin Arapça ve Farsçadaki eş anlamlılarını da bana göstermesi amacıyla hazırlanmıştır. Bu sebeple sözlükte en çok kullanılabilecek eş anlamlı kelimeleri aynı zamanda bir kelimenin farklı anlamlarda kullanımlarını bir arada verdim (Bekar ve Güngör, 2020, s. 97).

⁶⁰ Bu eser ile ilgili ayrıntılı bir inceleme için bk. Bekar ve Güngör, 2020.

Yazar girişte Arap harfli metinler yerine Latin harfli çeviri yazı kullanmasının pratik sebeplerini izah etmiş, köken ve kelime türü bilgisine kasten yer vermediğini vurgulamıştır (Bekar ve Güngör, 2020, s. 98-99).

Besse'nin 1829 yılında Pest'te (bugün Budapeşte) yayımlanan ve ön sözünde "Türk dilinin ilkelerini öğrenmek isteyenler için bu dilin ilk kavramlarını vermeyi (Aksoy, 2020, s. 12)" amaçladığı ifade edilen *Abrégé de la Grammaire Turque, Contenant, outre les Principes de Cette Langue, des Idiotismes, des Discours Familiars et un Petit Vocabulaire en Français, Turc et Hongrois* adlı eserinde⁶¹ ifade kalıpları (Besse, 1829, s. 60-90); özel adlar ile çeşitli terimler, doğa ve zamana ilişkin adların listeleri (Besse, 1829, s. 90-98); Türkçe, Fransızca ve Macarca karşılıkların verildiği genel söz varlığına ilişkin sözlük (Besse, 1829, s. 98-170) bulunmaktadır. Sözlük, alfabetik sıralıdır; Fransızcadan Türkçe ve Macarcaya doğru bir karşılıklar kılavuzu şeklinde düzenlenmiştir. Türkçe kelimeler yalnızca Latin harfli çeviri yazıları ile gösterilmiştir. Schroeder'in 1835 yılında Leipzig'de yayımlanan *Grammaire Turque à L'usage des Français et Anglais Contenant en outre une Collection d'Idiotisme, de Discours Familiars et un Vocabulaire en Français, Turc et Anglais* adlı eseri⁶² de benzer bir içeriğe sahiptir: ifade kalıpları ile tematik diyaloglara dair listeler (Schroeder, 1835, s. 53-77); özel adlar ile çeşitli terimler, doğa ve zamana ilişkin adların listeleri (Schroeder, 1835, s. 77-83) ve Türkçe, Fransızca ve İngilizce karşılıkları içeren genel söz varlığına ilişkin sözlük (Schroeder, 1835, s. 84-142). Sözlükteki diller Türkçe-Fransızca-İngilizce sırasıyla; ancak sözlük Fransızca maddelere göre alfabetik düzendedir. Türkçe kelimeler yalnızca Latin harfli çeviri yazıları ile gösterilmiştir. Piqueré'in *Grammatik der türkisch-osmanischen Umgangssprache* adlı 1870'te Viyana'da yayımlanan grameri de aynı tür eserler arasındadır. Eserin alt başlığı, içeriği hakkında da bilgi verir: *nebst einem Anhang von einer Auswahl verschiedener Gespräche, Sprichwörter und einer Wörtersammlung in alphabetischer Ordnung. mit genauer Verzeichnung der Aussprache* (= çeşitli diyaloglar, atasözleri ve alfabetik sıraya göre oluşturulmuş kelime listesinden oluşan ek ile birlikte. Sesletimin tam kaydıyla.). 354 sayfalık eserin 305-344. sayfalarında Almancadan Türkçeye doğru oluşturulmuş sözlük niteliğinde bir karşılık listesi vardır. Türkçe kelimeler hem Arap harfleri ile dizilmiş hem de Latin harfli çeviri yazıları ile

⁶¹ Bu eser üzerine yapılan yüksek lisans tezi için bk. Aksoy, 2020.

⁶² Bu eser ile ilgili ayrıntılı inceleme için bk. Kalafat, 2017.

verilmiştir. Uygulanan çeviri yazı sistemi tablolaştırılarak açıklanmış (Piquéré, 1870, s. 2-3) ve çeviri yazı yalnızca sözlük kısmında değil eserin büyük kısmında kullanılmıştır.

Bu dönemde yazılmış çok dilli sözlükler arasında bir yönü Ermenice olup Türkçe kelimeleri Ermeni harfleri ile gösterenler de vardır. Bu tür sözlüklerden birisi Aucher'in 1840 tarihli *Dictionnaire Français-Arménien-Turc*'üdür. Sözlüğün biri Fransızca, diğeri Ermenice olan ön sözünde, aslında Ermenilere yönelik olarak hazırlandığı ancak Avrupalıların Ermenice veya Türkçe öğrenmesine de kaynaklık edebileceği belirtilmiş; Fransızca kelimeler Latin harfli orijinal yazılışları ile verilirken Türkçe kelimelerin Ermeni harfleri ile gösterilmesi ise Ermeni harflerinin Türkçe sesletimi yansıtmadaki başarısı ile açıklanmıştır (Aucher, 1840). Ön sözlerin ardından Fransız ve Ermeni alfabeleri ayrı ayrı açıklanmış, kısaltmalara ilişkin liste verilmiştir. Sözlük, Fransızcadan sırasıyla Ermenice ve Türkçeye doğrudur. Maddeler alfabetik sıralanmış, Latin harfleri ile yazılmış bulunan Fransızca madde başları büyük harfle başlatılmıştır. Madde başının sesletimi, ayrıca içinde Ermeni harfleri ile gösterilmiş, ardından kelime türü bilgisi verilmiştir. Anlam bilgisinde önce Ermenice, sonra Türkçe karşılıklar yer alır. Türkçe karşılıklar, Ermeni harfli Türkçe metinlerden müteşekkildir. Standartlaşmış bir düzen yoktur; Ermenice ve Türkçe sözler çoğunlukla iki nokta ile bazen nokta veya virgül ile ayrılmış, zaman zaman ayırıcı işaret kullanılmadığı olmuştur. Anlam ayırıcıların tamamı Ermenicedir. Sözlükte düzenli olmamakla birlikte iç maddelere rastlanır. Sözlüğün ana gövdesi iki sütunlu 733 sayfadır ve sonunda düzeltme listesi (Aucher, 1840, s. 735-739) vardır. Éminian'ın 1853 tarihli *Dictionnaire Français-Arménien-Turc* adlı sözlüğü de Aucher'in sözlüğü ile benzer düzene sahiptir, farklı olarak bu sözlükte Fransızca kelimelerin sesletimi gösterilmemiştir, zaman zaman Fransızca anlam belirteçlerine başvurulmuştur ve anlamlar numaralandırılmıştır. Sözlüğün ana gövdesi iki sütunlu 1.358 sayfa olup geniş hacimlidir. Türkçe kelimelerin Ermeni harfleri ile gösterildiği bir başka sözlük Aram'ın 1860 tarihli *Dictionnaire Abregé Arménien-Turc-Français*'sidir. Bu sözlük diğerlerinden farklı olarak Ermeniceden Türkçe ve Fransızcaya doğrudur, fakat yine Fransızca sözlük birimleri Latin harfli orijinal yazılışları ile verilirken Türkçe kelimeler Ermeni harflidir. Eser 4 sayfalık bir ön söz ile 309 sayfalık sözlükten oluşmaktadır.

Dönemin eserleri arasında Türkçe söz varlığının diyaloglar ve tercüme metinlerle desteklendiği kılavuzlar da vardır, Eram Guzel-oglou'nun 1852'de yayımlanan *Nouveaux Dialogues Français-Turc Précédés d'un Vocabulaire*'i bu türdendir. Eser, dört sayfalık Fransızca ön söz (Guzel-oglou, 1852, s. V-VIII) ve ardından iki sayfalık Türkçe dibace ile başlar. Ön sözde eserin amacı, hedef kitlesi, Fransızca ile Türkçe arasındaki temel farklılıklardan bahsedilmiş; hem Fransızlara hem de Osmanlılara yönelik olduğu belirtilmiştir (Guzel-oglou, 1852, s. V-VI). Sözlük bölümünde yaklaşık 4.000 kelimelik bir söz dağarcığı olduğu, bunların en sık kullanılanlardan seçildiği ve karşılıkların en yüksek doğrulukla belirlendiği; yabancıların Türkçe metinleri okumasını kolaylaştırmak için Fransızcaya göre Latin harfli çeviri yazıya başvurulduğu ifade edilmiştir (Guzel-oglou, 1852, s. VII). Ön sözün sonundaki notta, çeviri yazıya ilişkin birkaç bilgi sunulmuştur (Guzel-oglou, 1852, s. VII-VIII). Eserde önce kelime türlerine göre sonra tematik olarak ayrılmış 167 sayfalık Fransızca-Türkçe karşılıklar listesi vardır. Bu listenin ilk 80 sayfası mevsuf, 81-141. sayfalar arası fiil, 142-162. sayfalar arası sıfatlar; 162-165. sayfalar arası sayılar, 165. sayfa mevsimler, 166. sayfa aylar, 166-167. sayfalar zamanla ve günlerle ilgili diğer adları içerir. Bu kısımlar üç sütun hâlinde düzenlenmiştir: İlk sütun Fransızcadır; ikinci sütun Arap harfli Türkçe, üçüncü sütun ise Latin harfli Türkçe karşılıkları içerir. Kelimeler Fransızcaya göre alfabetik dizilmiştir ve Fransızca kelimelere karşılık çoğunlukla tek Türkçe eş değer sunulmuştur. Birden çok eş değer sunulduğu zaman Latin harfli metinde eş değerler arasına virgül konurken Arap harfli metinde herhangi bir işaret kullanılmamıştır. Bu bölümden sonra 169-383. sayfalar arasında Fransızca-Türkçe diyaloglar, 385-397. sayfalar arasında ise Fransızca-Türkçe tercüme metinler vardır. Eserin dibacesi ve tercüme metinleri içeren bölümünde Türkçe kısımlar yalnızca Arap harfleri ile gösterilmiştir; diğer bölümlerde hem Arap harfli orijinal yazımları hem de Latin harfli çeviri yazıları verilmiştir.

Dünyanın ve özellikle Batı medeniyetinin 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı'nın diline yalnızca diplomatik veya ekonomik endişelerle değil aynı zamanda kültürel bir merak unsuruyla yaklaştığı bilinmektedir (Timur Ağıldere, 2010, s. 702). Bunun bir sonucu olarak yukarıda kısaca tanıtılan; biri terim sözlüğü olarak hazırlanmış; üçü tercüme yoluyla, biri manzum oluşturulan; beşi dil bilgisi, konuşma kılavuzu ve antoloji eseri içinde yer alan; aralarında ikiden çok dilli olanların da bulunduğu toplam 30 sözlük 19. yüzyılda yayımlanmış ve böylece iki ve çok dilli

Türkçe sözlükler sayıca dikkate değer bir yekûna ulaşmıştır. Yalnızca bu istatistik bile çoğunun birbirinden farklı amaçlara ve hedef kitlelere yönelik olduğunu, farklı yöntemlerle hazırlandığını göstermektedir. Öte yandan tanıtılan sözlüklerin 24'ünde Türkçe kelimelerin, hedeflenen kitlenin ana diline göre çeviri yazı ile gösterildiği ve bunların 21'inde çeviri yazı sisteminin gerek ön sözde gerek müstakil bölümler ile açıklandığı görülmektedir. Ele alınan sözlüklerin 12'sinde sözlükte kullanılan kısaltma, noktalama işaretleri veya simgelere yönelik özel açıklama ve tablolar bulunmaktadır ve 9'unda sözlüksel tercihler ve kapsam ile Türkçenin dilsel özelliklerine ilişkin açıklama vardır; baştan sona standartlaştırılmış sözlükçülük uygulamaları ile karşılaşılmasa da açıklanan sözlüksel tercihler ile sözlüklerin genelindeki sistem paraleldir. Tanıtılan eserler arasında Türkçenin kaynak dil olduğu ve hedef dilin konuşurları için hazırlanan 12 sözlük vardır; bunlardan üçü tercüme sözlük, biri dil bilgisi kitabı, biri antolojidir ve birinde kaynak dil yalnızca Türkçe değil aynı zamanda Türk lehçeleridir. Geriye kalan altı sözlüğün beşinde (Kieffer ve Bianchi, 1835, 1847; Hindoglu, 1838; Redhouse, 1856-1857; Mallouf, 1863, 1867; Zenker, 1866, 1876) Türkçe sözlük birimleri hem Arap harfli orijinal yazılışları ile hem de Latin harfli çeviri yazıları ile verilmiş, birinde (Ružićka-Ostoić, 1879) yalnızca çeviri yazı ile sunulmuştur. Genel bir değerlendirme yapıldığında dönemin iki ve çok dilli sözlüklerinde Türkçenin, büyük bir çoğunlukla Latin harfli çeviri yazı ile sunulduğu ve böylelikle sesletime ilişkin bilgi verildiği; eserlerin neredeyse yarısında sözlüksel tercihler, kapsam, kısaltmalar, simgeler ve çeviri yazı gibi sözlüksel uygulamalara ilişkin ve Türkçenin genel özelliklerine ilişkin bilgi bulunduğu görülmektedir.

Dictionnaire Turc-Français ile tanıtılan sözlükler arasında benzerlikler vardır: *Dictionnaire Turc-Français*'de de Türkçe kelimelerin çeviri yazısı yapılmıştır, sözlüksel kısaltmalar ve noktalama işaretlerinden yararlanılmıştır ve sözlük gelişigüzel, uydurma bir yöntemle değil hedef kitlesi ve amacıyla çoğunlukla uyumlu olan bir sisteme sahiptir. Bununla birlikte yukarıda zikredilen sözlüklerin 21'inde sözlüğün doğru şekilde kullanılabilmesi için en gerekli konulardan birisi olarak çeviri yazı sisteminin, 12'sinde diğer önemli noktalardan kısaltma, işaret ve simgelerin, 9'unda ise Türkçe dil bilgisi ile Türkçenin genel özelliklerinin sözlük kullanıcılarına özel olarak açıklandığı; *Dictionnaire Turc-Français*'de ise kapak ve giriş kısmındaki çok kısıtlı bilgiler dışında hiçbir özel açıklama olmadığı görülmektedir. *Dictionnaire*

Turc-Français'nin dönemi içindeki yeri, elbette, yalnızca bu eksiklik üzerinden tanımlanamaz; ancak bu eksiklik Meynard'ın sözlüksel tercihleri ile uygulamaları arasındaki paralelliği araştırmayı olanaksız hâle getirecek ölçüde önemlidir. Zira eksiklik sebebiyle Meynard'ın tercihleri ancak ve ancak uygulamadan hareketle belirlenebilir ki bu tezde yürütülen dış ve iç yapısal analizin kaynağı da uygulama olmuştur. Belki bugünün araştırmacıları, sözlüklere daha kolay adapte olabilir ve böylece bu eksiklik sözlükten faydalanırken ancak bir dereceye kadar sorun teşkil eder. Yine de bilhassa birer sesletim kaydı olarak değerlendirilen çeviri yazılı metinler için çeviri yazı sisteminin açıklanmamış olması, zaman zaman araştırmacıları tereddüde düşürecek çeviri yazı örnekleri ile birleşince sözlüğün güvenilirliğini zedeler. Bununla birlikte bu önemli eksiklik *Dictionnaire Turc-Français*'yi dönemindeki kaynaklar arasında daha kısıtlı bir kullanıcıya hitap eden hâle getirir: *Dictionnaire Turc-Français*'den yeterli bir şekilde faydalanabilmesi için kullanıcıların sözlükler hakkında tecrübeli, Türkçenin yapısına dair bilgili, Arap harflerine aşina olması gerekir. Önceki bölümlerde (bk. 2.2.1.1. Sözlükçü ve kullanıcı yönünden *Dictionnaire Turc-Français*) yapılan değerlendirme ile bu çıkarım uyumludur. *Dictionnaire Turc-Français*, açıkça belirtilmese de École des Langues Orientales Vivantes'de Türk dili eğitimi alan, muhtemelen çoğu Fransız olan yabancı öğrenciler için hazırlanmış olmalıdır. Bütün bu tespitlerin ışığında *Dictionnaire Turc-Français*'nin dönemi içindeki yerini belirleyen en önemli unsurun hedef kitlesinin darlığı olduğu görülür. *Dictionnaire Turc-Français* diplomatlar, tüccarlar, gezginler, dil meraklıları vd. için değildir, yani çok çeşitli ihtiyaçlara (ticaret alanında belge düzenleyebilmek, çarşıda konuşup anlaşılabilmek gibi) cevap vermek için hazırlanmamıştır; hatta denebilir ki daha çok akademik ihtiyaçlar veya akademik düzeydeki dil öğrenimi içindir. Bu yönüyle terim sözlükleri veya etimolojik sözlükler gibidir; sınırlı kullanıcı grubuna hitap eder. Hem bu sebeple hem de sözlüğün bir “ek” olma iddiasından ötürü söz varlığından eşit dağılımlı bir çeşitlilik beklemek, sözlüğün ele aldığı maddeleri incelerken güncelliği kati bir ölçüt olarak kullanmak yahut sözlüğü sesletim bilgisi yönünden tam güvenilir bir kaynak olarak kabul etmek adilane olmaz. Bugünün araştırmacıları *Dictionnaire Turc-Français*'nin bu açılardan sınırlı bir kaynak olduğunu bilmelidir. Ayrıca araştırmacılar dış yapısal eksikliklerinden ötürü *Dictionnaire Turc-Français*'nin başından sonuna kadar standartlaşmış bir uygulama beklentisine kapılmamalıdır; bununla birlikte yapılan iç yapısal incelemede görüleceği

gibi tüm eksikliklerine rağmen sözlüğün ele alınan kısmında ilkesizlik değil ikilik hâkimdir.

4.2. Meynard'ın Sözlükler ve Sözlükçülük Üzerine Bilgisi

Dictionnaire Turc-Français'nin yazarının sözlükler ve sözlükçülük üzerine bilgisinin araştırılabileceği kaynaklar oldukça sınırlıdır: İlki 1861'de yayımlanan *Dictionnaire Géographique, Historique et Littéraire de la Perse et des Contrées Adjacentes, Extrait du Mo'djem el-Bouldân de Yaqout* adlı sözlüğüdür. İkincisi sözlükler ve sözlükçülük ile ilgili yazıları ve üçüncüsü *Dictionnaire Turc-Français*'nin giriş kısmındaki ifadeleridir. Bu araştırma *Dictionnaire Turc-Français*'nin eleştirisine bakış açısı sağlamak üzere yapıldığından kaynaklar, ilk cildin üstündeki tarih olan 1881'e kadarkilerle sınırlandırılmıştır.

Meynard'ın ilk sözlüğü *Dictionnaire Géographique, Historique et Littéraire de la Perse et des Contrées Adjacentes, Extrait du Mo'djem el-Bouldân de Yaqout* adıyla 1861 yılında yayımlanmıştır. Bu, tercüme bir sözlüktür (bk. 2.1. Charles Adrien Casimir Barbier de Meynard). Fakat Meynard yalnızca tercüme ile yetinmemiş, sözlüğü dipnotlara eklediği bilgilerle zenginleştirmiştir. Sözlüğün başında 21 sayfalık bir ön söz vardır. Bu ön sözde orijinal eserden, onun müellifinden ve tercümede kullanılan nüshalarından bahseder. Ayrıca eserde kullanılan çeviri yazı sisteminin yer yer ikilikleri olduğunu, bunun eserin provası sırasında yaşanan tereddütlerden ileri geldiğini ifade eder (Barbier de Meynard, 1861, s. xx-xxi). Ardından 613 sayfalık sözlük başlar. Sözlükte madde başları ortalı dizilmiş, hem Arap harfleri ile hem de Latin harfli çeviri yazıları ile gösterilmiştir. Maddeler elifba sırasındadır. Sözlük kısmından sonra 615-639. sayfalar arasında dizin vardır. Bu eserin ana gövdesi bire bir tercüme olduğundan sözlüksel malzemesi yönünden bu çalışmaya kaynaklık teşkil edemez, yalnızca Latin harfli çeviri yazının yer alışı ile sesletim bilgisi sağlanmış olmasından söz edilebilir ki bu da 19. yüzyıl sözlükleri için ayırıcı değil neredeyse ortak bir niteliktir. Bununla birlikte sözlüksel erişilebilirliği arttırmak üzere eklenen alfabetik dizin önemlidir; böylece hem eserin aslına sadık kalmış hem de okurun sözlük kullanımını kolaylaştırmıştır.

Meynard'ın yazıları gözden geçirildiğinde kendi sözlüğünü yayımlamadan önce yazdığı üç yazısının Türkçe sözlükler ve Türk sözlükçülüğü ile ilgili olduğu görülür (Barbier de Meynard, 1869; Barbier de Meynard, 1876; Barbier de Meynard, 1881a).

Önceki bölümlerde bu yazılara değinilmişti (bk. 3.1. Yardımcı Veriler) ve sözlük bilimsel açıdan en çok veriyle karşılaşılacak yazısı müstakil bir araştırmanın konusu olmuştu (bk. Altun, 2024). Söz konusu yazıda Meynard, *Lehce-i Osmani*'nin ilk baskısını tanıtmış, sözlüğün iç yapısal tercihlerine değinmiş ve bu çerçevede bazı maddeleri özel olarak incelemiştir (Barbier de Meynard, 1876). Diğer yazıları daha yüzeyseldir: Wahrmund'un eserindeki sözlük bölümünü bir başka eserdeki (Guzel-oglou, 1852) söz varlığını aktarması ve alışılmış terimleri içermesi bakımından inceden eleştirir ve "...her ne kadar ön söz bunu bize bildirmese de bu tür bir eser yazmak için uzun yıllar boyunca o ülkede yaşamış ve öğretilen canlı dilin merkezinde bulunmuş olmanın gerekli olduğunu varsaymak tabiidir (Barbier de Meynard, 1869, s. 83)." der. Bu değerlendirme dikkate değerdir, zira bundan 12 yıl sonra Meynard da bir sözlük hazırlar ve değerlendirmesinin aksine kendisi de uzun yıllar boyunca Osmanlı ülkesinde yaşamamış ve dilin yaşadığı yerde bulunmamıştır. Üstelik Meynard da *Dictionnaire Turc-Français*'nin ön sözünde (Barbier de Meynard, 1881b, s. v-ix) bahsettiği gibi sözlüğünü pek çok kaynaktan yararlanarak oluşturmuştur ve ele aldığı söz varlığı "alışılmış terimleri" de içermektedir. Meynard diğer yazısında Mallouf'un *Dictionnaire Français-Turc*'ünün 3. baskısını incelemiştir (Barbier de Meynard, 1881a). Meynard, öncekilere göre bu sözlükte Türkçenin daha zengin bir şekilde temsil edildiğini belirtir, yerel dile yer verildiğini ve bu sırada resmî yazışmalar için gerekli olan Arapça ve Farsça ile karışık söz varlığının ihmal edilmediğini söyler (Barbier de Meynard, 1881a, s. 85-87). Öte yandan,

Onun eserleri -gramerler, sözlükler, diyaloglar- Doğu'da yapılan aynı türdeki çalışmaların hem iyi özelliklerine hem de kusurlarına sahiptir: Bir taraftan günlük dile, onun özelliklerine, deyimlerine ve sesletime dair kesin bir bilgi; diğer taraftan az ya da hiç eleştiri, deneyimsel bir yöntem, kısacası, yalnızca Avrupa'da öğrenilip öğretilmesi mümkün olan unsurların yokluğu (Barbier de Meynard, 1881a, s. 85).

şeklinde bir eleştiri getirir. Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'de uyguladığı yöntem de barındırdığı ikilikler sebebiyle bir miktar deneyimsel görünmektedir, ayrıca Mallouf'tan beklediği "eleştiri"nin sözlük bilimsel karşılığı belirsizdir.

Meynard'ın sözlükler ve sözlükçülük üzerine görüşleri için *Dictionnaire Turc-Français*'nin giriş bölümü de kaynaklık eder. Meynard sözlüklerdeki söz varlığının

yalnızca edebî dil üzerinden tespit edilmemesi gerektiğini, dildeki güncel gelişmelerin takip edilmesinin ve ele alınan dillerin terminolojik söz varlığının da dikkate alınmasının önemini vurgular (Barbier de Meynard, 1881b, s. ii-vi). Kaynak dili Türkçe olan bir sözlüğün yazarı olarak Meynard bir taraftan Meninski, Redhouse, Zenker, Bianchi ve Mallouf'un sözlükleri gibi pek çok çağdaş sözlükçünün yararlandığı kaynakları sayar, bir taraftan ise Ahmet Vefik'in *Lehce-i Osmanî*'si ile Arcère'in *Dictionarium Arcerianum Gallico-Turcicum*'undan özellikle bahseder (Barbier de Meynard, 1881b, s. v-viii) ki bu son iki sözlük Meynard'a gelinceye dek kimse tarafından sözlüksel bir malzeme olarak kullanılmamıştır. Bu durum oldukça ilgi çekicidir; Meynard'ın Türkçe sözlükleri sıkı bir şekilde takip ettiğini, araştırdığını ve çeşitli sözlükler üzerinden bilgi birikimi edindiğini gösterir. Meynard'ın sözlüksel tercihlerine ilişkin ise girişte çok az bilgi vardır: sözlük maddelerine yazılı eserlerin kaynaklık etmesi ve kaynakların ne açılardan katkı sunduğuna ilişkin açıklama (Barbier de Meynard, 1881b, s. v-viii); Türkçe kelimelerin Latin harfli çeviri yazısına ve daha ziyade çeviri yazı verilmesinin sebebine ilişkin bilgi, kelimelerin yazım varyantlarına yer verişine dair basit bir izah (Barbier de Meynard, 1881b, s. ix). Bu bilgilerden yola çıkarak Meynard'ın sözlükçülük ile ilgili bilgi birikimini kestirmek zordur; ancak girişin ikinci cümlesi bile onun bu noktada bilgi sahibi olduğunu kanıtlar niteliktedir: Meynard, sözlüğüne uygun bir giriş bölümü yazması gerektiğini ancak yalnızca sade bir uyarı yazmaya mecbur kaldığını belirtir (Barbier de Meynard, 1881b, s. i). Meynard, sözlükleri iyice gözlemlemiş olmalıdır; ancak çeşitli sebeplerle kendi sözlüğündeki bazı uygulamalar eksik kalmıştır.

Mevcut verilere göre, Meynard'ın *Dictionnaire Turc-Français*'yi yayımlamadan önce hem sözlükler hem de sözlükçülük hakkında art alan bilgisi olduğu değerlendirilmektedir. Bilhassa tanıttığı sözlüklerle ilgili eleştirileri dikkate alındığında *Dictionnaire Turc-Français*'de hiçbir baskı hatası olmaması, sözlüğün kullanımına ilişkin rehberlik edecek bilgiler vermesi, sözlüksel uygulamasında tam bir sistematik bulunması ile hepsinden önce Türkçe bir sözlük yazması için Osmanlı topraklarında bir süre bulunmuş olması beklenirdi. Hem tercüme de olsa sözlükçülük tecrübesi olması hem de az bilinen sözlüklere bile ulaşmış, onları kullanmış olması sebebiyle *Dictionnaire Turc-Français*'de bilgi birikimini standart bir uygulamaya dönüştürmesi gerekirdi.

5. SONUÇ

Bu tezin temel malzemesini sunan *Dictionnaire Turc-Français*, ilki 1881 ve ikincisi 1886 tarihli iki ciltten oluşan Türkçeden Fransızcaya doğru hazırlanmış iki dilli bir sözlüktür. Sözlüğün yazarı A. C. Barbier de Meynard, 1826-1908 yılları arasında geçen yaşamı boyunca Paris, Kudüs ve Tahran gibi önemli kültür merkezlerinde bulunmuş; diplomatik, akademik ve idari görevler yürütmüş; Arap, Fars ve Türk dilleri üzerine çalışmış; çalışmalarını sözlükler, tercümeler, tarihî notlar ve çok sayıda makale ile somutlaştırmıştır. Meynard'ın Türkçeye merakı ve Türkçenin o dönemde en çok etkileşim içinde olduğu üç dile, yani Arap, Fars ve Fransız dillerine hâkimiyeti onun 1.684 sayfalık geniş hacimli bir sözlük ortaya koyabilmesini kolaylaştırmıştır.

Meynard, *Dictionnaire Turc-Français*'yi o güne dek yazılmış sözlüklere bir “ek” olarak nitelendirmektedir; bu bakış açısına uygun olarak sözlüğünde ölçünlü dilin söz varlığının yanı sıra sıkça halk deyişlerini göstermiş, yalnızca edebî Türkçenin söz varlığına değil çeşitli alan ve tabakaların dil malzemesine başvurmuş, kelimelerin yazım ve sesletim varyantlarına özel olarak yer vermiştir. Bu karakteristik özellikleri ile *Dictionnaire Turc-Français*, bugüne kadar gerek köken bilgisi gerek tarihî söz varlığı ve ses bilgisi çalışmalarında araştırmacılar için kaynaklık etmiştir. Ancak sözlük bilimsel bir sınıflandırma ve incelemeye tabi tutulmamış olduğundan sözlüğün hangi çalışmalara ne ölçüde kaynaklık edebileceği ve ne tür veriler sağlayabileceği konusu üzerinde şimdiye dek durulmamıştır. Bu tezin temel amacı, sözlüğün bugünün araştırmalarına sağlayabileceği potansiyel katkıyı anlamaktır. Bu amaca yönelik olarak *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlüksel sınıfı belirlenmiş, sözlük bilimsel yapısı incelenmiş ve eleştirel bir yaklaşımla dönemi içindeki yeri ile hazırlayanının alan uzmanlığı ele alınmıştır.

A. C. Barbier de Meynard'ın hayatı ve eserleri hakkında yürütülen araştırma sırasında elde edilen iki bulgu dikkat çekmektedir. İlki şudur: Az sayıda kaynakta aksi iddia edilmiş olsa da Meynard'ın İstanbul'da veya Anadolu'nun herhangi bir yerinde, kısa bir süre de olsa bulunduğu yönelik hiçbir kayda rastlanmamıştır. Diğer bulgu ise *Dictionnaire Turc-Français*'nin yayım tarihine ilişkindir. Her ne kadar sözlüğün ilk cildinde 1881, ikinci cildinde 1886 tarihleri kayıtlıysa da Meynard'ın sözlüğün girişindeki ifadeleri ve diğer kaynaklardaki künye bilgileri ile tanıtım cümlelerinden

hareketle ilk cildin 1881-1885 yılları, ikinci cildin ise 1885-1890 yılları arasında parça parça yayımlandığı anlaşılmıştır. Bunlarla birlikte Meynard'ın eserleri incelendiğinde araştırmalarının ilk olarak daha çok tarihî ve edebî metin tercümelere ve tarihî notlar ile Arap ve Fars dili ve kültürü üzerinde yoğunlaştığı; Türkçe ile münasebetinin daha sonra geliştiği görülmüştür.

Dictionnaire Turc-Français'nin türü Yong ve Peng'in (2007) iletişimsel sözlük tipolojisine göre belirlenmiştir. Buna göre *Dictionnaire Turc-Français*; eş zamanlı tanımlama yönteminin ve kuralcı yönün ağır bastığı, hedef dilin konuşurlarının pasif dil becerilerine (yani çözümleme ve anlamaya) yönelik ve genel referans amaçlı başvurulabilecek didaktik bir kaynak olarak tasarlanmış, bilgi kapsamı daha çok dil bilimsel yaklaşımla ve sözlüksel kapsamı ulusal sınırlarda oluşturulmuş, maddeleri elifba sırasına göre dizilmiş, tek yönlü, hedef dil alanında hem eş değerler hem tanımlardan yararlanılmış basılı bir sözlük olarak tanımlanmıştır.

Dictionnaire Turc-Français'nin türü dikkate alınarak Küçük'ün (2019) sözlük bilimsel yapı incelemesi bu çalışmaya uyarlanmış ve sözlüğün yapısı incelenmiştir. İncelemenin neticesinde sözlüğün nasıl kullanılması gerektiğinin, sözlükte kullanılan kısaltma ve simgelerin anlamlarının, çeviri yazı yönteminin, sözlüksel tercihlerin ve kaynak dile ilişkin genel bilgilerin açıklanmadığı görülmüştür. Bu, *Dictionnaire Turc-Français*'nin dönemindeki benzer nitelikli eserlere bakıldığında önemli bir eksiklik ve bu eksiklik, kaynaklık edebileceği araştırmaların tespiti için sözlüksel tercihlerinin ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmasını gerektirmiştir. Bundan ötürü sözlüğün girişindeki sınırlı bilgi derinlemesine incelenmiştir. Meynard'ın "Okuyucunun dikkatine" başlığı altında sunduğu bilgiler kullanılarak sözlüğün kaynakları (özellikle *Lehce-i Osmanî* ve *Dictionarium Arcerianum Gallico-Turcicum* ile kanunlar, dergiler, gazeteler, tarih kitapları ve diğer araştırmalar), hedef kitlesi (Türkçe öğretimi gören Fransız öğrenciler) ve az sayıda sözlüksel tercih (çeviri yazı yoluyla sesletim bilgisi verilmesi, yazım varyantlarının sunulması ve daha çok kurallaşmış imlaya uyulması) belirlenmiştir. Daha sonra Meynard'ın *Journal Asiatique*'te yayımlanan ve Türkçe sözlüklerle ilgili makalelerine başvurulmuş, sözlüksel tercihlerine ilişkin ipuçları aranmıştır. Bu makaleler arasında *Lehce-i Osmanî*'nin tanıtımını teşkil eden yazı, *Dictionnaire Turc-Français*'de sunulan köken ve sesletim bilgisi için *Lehce-i Osmanî*'yi bir kontrol noktası hâline getirmiştir, zira Meynard'ın bazı maddeleri

doğrudan bu kaynaktan aldığı ve hatasıyla savabıyla *Dictionnaire Turc-Français*'ye taşıdığı anlaşılmıştır.

Yapısal inceleme sonucunda sözlüğün ana gövdesine ilişkin şu noktalar önemli bulunmuştur:

Dictionnaire Turc-Français, iç içe yerleştirme yöntemiyle düzenlenmiştir ve iç madde yönünden oldukça zengindir. *Elif* harfinde yer alan 1.675 maddede 3.969 iç madde bulunmaktadır. Türemiş biçimler, temel biçimi madde başı ise genellikle iç madde yapılmıştır ancak zaman zaman madde başı olarak da listelendikleri görülmektedir. Bu bağlamda sözlüğü kullanacak araştırmacılar için metinde yalnızca dikey bir tarama yapmak yanıltıcı olabilir ve dolayısıyla bu sözlük, bugünün imkânları ile bir veri tabanı hâline dönüştürüldüğü takdirde içerdiği söz varlığından azami ölçüde yararlanmak mümkün olabilecektir.

Çok anlamlı maddelerde iç maddeler, ilgili anlamdan sonra verilmiştir. Birleşik sözler genellikle önce anlamsal hiyerarşi ve ardından elifba düzeninde sıralanmıştır. Kalıp ifadeler tür bakımından karışık olup çoğunlukla elifba sırasındadır. Türemiş ve çekimli biçimler genelde elifbaya göre dizilmiştir. Fiiller ise çoklukla ettirgen, oldurgan, edilgen, dönüşlü, işteş ve diğer biçimler olacak şekilde sıralanmıştır.

İç maddelerde zaman zaman *etmek*, *olmak* yardımcı fiillerinin veya madde başı kelimesinin kısaltıldığı görülmektedir. Kısaltmalara sözlüksel etiketlerde de başvurulmuştur. Çoğu hedef kullanıcı kitlesinin ve bugünün araştırmacılarının anlayabileceği niteliktedir, ancak birden çok karşılığı olan kısaltmaların olması ve kısaltmaların zaman zaman açık hâlleri ile de kullanılması sözlüksel sisteme zarar vermiştir. Kısaltmaların yanı sıra az sayıda simge de kullanılmıştır. Noktalama işaretleri ise -sözlük yazarı tarafından açıklanmamış olsa da- hem dönemi hem bugün için anlaşılırdır. Bununla birlikte -yine- yer yer ikili uygulamalar görülür.

Dictionnaire Turc-Français'de anlam bilgisi hem eş değerler hem tanımlar ile hem de bu ikisinin birlikteliği veya açıklama ve yorumlarla desteklenmiş hâliyle verilmiştir. Anlam bilgisi için usul tercihi, eldeki maddelere göre herhangi bir bağıntı kurulabilecek şekilde değildir. Örneğin, yalnızca kültüre özgü maddeler ve sözlüksel anizomorfizmelerin değil zaman zaman Fransızcada sözlüksel karşılığı bulunan fiiller ve terimlerin de tanımlanarak anlamlandırıldığı görülür. Anlam bilgisinde açıklama ve yorumlara da sıkça başvurulmuştur. Bunlar Meynard'ın sezgisel tercihler yaparak

anlaşılabilirliğe öncelik verdiğini düşündürür. İncelenen maddelerde bazen atıf yapılmaksızın bazen isim zikredilerek *Lehce-i Osmanî*'den bire bir tercüme edilip iki dillileştirilmiş olanlar da vardır; bu bakımdan *Lehce-i Osmanî*'nin, Meynard'ın da bahsettiği gibi, *Dictionnaire Turc-Français* için en temel kaynaklardan birisi konumunda olduğu görülmektedir.

Tek eş değerle karşılanan madde sayısı oldukça azdır ve bu tür maddelerin büyük bir kısmı gönderme maddesidir. Bazı maddelerin anlam bilgisi eksiktir ve bunlar çoğunlukla başka sözlüklerden alınmıştır. Zaman zaman maddelerde bire bir tercümeler yapılmış ve bu tercümeler çift üçgen ayraç içinde sunulmuştur. Çoğu zaman eş değer ve tanımlar birbirlerinden virgülle ayrılmıştır. Bazen tanımın yay ayraç içine alındığı bazen bir eş değerın eğik dizildiği görülür. Bu tezde yürütülen yapısal incelemenin hemen hemen her alt başlığında ikili uygulamalardan söz edilmektedir ve anlam bilgisinin sunumu ile ilgili bulgular da aynı özelliği gösterir.

Çok anlamlı maddelerde anlam ayrımı yapılırken -modern sözlüklerde olduğu gibi- üst kavramlılık, alt kavramdaşlık, eş/yakın anlamlılık, anlam farklılıkları ve parça-bütün gibi anlam ilişkilerinden yararlanılmıştır. Bu bakımdan *Dictionnaire Turc-Français*, sözlüksel bir veri tabanı için anlam bilgisi hanesinde farklı bilgi kategorileri içerecek niteliktedir. Yani yalnızca “kaynak dildeki madde ve hedef dildeki karşılığı/tanımı” sistemi ile değil anlam ilişkileri üzerinden daha fazla bilgi barındıran bir düzende hazırlanmıştır. Fakat bu bilgi zenginliği sistematik bir düzende sunulmamış olduğundan araştırmacıların bu bilgileri açıklamalar ve tanımlar içinden ayırt etmesi gerekir.

Sözlükte yaşayan söz varlığından unsurlar ve eskimiş kelimeler, ölçünlü dile ait ifadeler ve standart dışı kullanımlar, özel adlar, terimler gibi geniş yelpazedeki bir söz varlığı kayıtlıdır. Bu söz varlığı için anlam türü ile alan ve kullanım bilgisi, etiketlerle ve bazen de açıklamalarla gösterilen anlam belirteçleridir. Mecazi, imgesel anlamlar zaman zaman etiketlenmiştir. Söz varlığının türüne ilişkin olarak popüler, kullanımda, az kullanılan, nadir/çok nadir, eskimiş, kullanım dışı, modern kullanımda, neolojizm etiketleri iç maddeler ve alt anlamlarda da kullanılmıştır. Kullanım bilgisi ise edebî, bilimsel üslup, resmî, halk dili, konuşma dili, kaba söyleyiş, teklifsiz, müstehcen, düşük seviye belirteçleri ile sunulmuştur. Eskimiş, artık kullanılmadığı tespit edilmiş, az/nadir/çok nadir kullanılan, modası geçmiş, birleşik sözler veya kalıp sözler dışında nadir kullanılan, coğrafi açıdan sınırlı kalmış bölgesel nitelikli olduğu belirtilen madde

başları vardır. Coğrafi sınırlı/bölgesel maddeler açıklamalar aracılığıyla belirtilmiştir. Az sayıda madde başının kaynağı, halk dili ve konuşma dili olarak gösterilmiş, bazı madde başlarının yalnızca kalıp sözlerde yaşadığı kaydedilmiştir. Bazı maddeler, yazım ve/veya sesletim yönünden hatalı olduğu belirtilerek sunulmuştur. *Elif* harfi ile başlayan madde başlarının bir kısmı bağımlı biçim birimleri, çekimli ad ve zamirler, ünlemler, olumlama ifadeleri, derece zarfları, ikilemeler ve yansıma sözlerden müteşekkildir. Madde başları arasında özel adlar da vardır. Bazı maddeler, yalnızca gönderme maddesi işlevi taşır. Terimsel nitelikteki madde başlarının çok azı etiketlenmiştir. Madde başları arasında çok sayıda fiil bulunmaktadır. *Lehce-i Osmani* ve *Kamus-ı Türkî* gibi Türkçe söz varlığının yoğunca ele alındığı dönemine göre özel konumdaki sözlükler hariç tutulursa fiil söz varlığı açısından *Dictionnaire Turc-Français* dikkat çekici ölçüde zengindir.

Kullanıcıya sunulan sözlüksel bilgi kategorileri arasında dil bilgisi ve köken bilgisi de vardır. Dil bilgisel bilgi madde içi açıklamalar, kısaltmalar, etiketler ve örnekler üzerinden bazen yay ayraç içinde bazen ayraçsız şekilde verilmiştir. Bu bilgiler arasında kelime türü, söz dizimi, biçim birimi, teklik-çokluk hâlleri, yansımali yapılar, ad ve fiil çekimleri, çatı ve kipler, istem, birleşik yapılar ile hem anlam hem şekil bilgisi verilmiştir. Kısaltmalı etiketler ve formülleştirilmiş bilgiler için sözlüğün başında bir tablo bulunmaması araştırmacılar için zorluk oluşturur ancak sözlükteki tüm kısaltmalar gibi dil bilgisel etiketlerin kısaltmaları da hem dönemi için hem de bugünün araştırmacıları tarafından kolaylıkla anlaşılabilir niteliktedir. Üstelik her zaman kısaltmalı etiketlere başvurulmamış ve bu sözlüksel ikilik araştırmacıların kısaltmaları daha çabuk kavrayabilmesine imkân sağlamıştır. Zira sözlüğün başında yer almayan kısaltma tablosu âdeta sözlük maddelerinin içine gizlenmiş durumdadır. Zaman zaman sözlüğün türü bakımından verilmesi beklenen ancak verilmeyen veya yanıltıcı şekilde verilen dil bilgisel bilgilere rastlanır. Bu durum, araştırmacılar cephesinden *Dictionnaire Turc-Français*'nin ve yazarının güvenilirliğini zedeler. Zira Meynard'ın dil bilgisi yeterliliği ve eserinin kuralcı yönü noktasında soru işaretleri yaratır.

İncelenen maddelerin 405'inde doğrudan köken bilgisi verilmiştir. Köken bilgisel açıdan en çok Arapça ve Farsça sözlerin işaretlenmiş olması bu dillerin Osmanlı Türkçesine kelime bazındaki nüfuzu ve Meynard'ın esas uzmanlık alanları olması bakımından tesadüf sayılamaz. Bununla birlikte her Arapça veya Farsça sözün

işaretlenmiş olduğu da söylenemez. Zira Meynard, köken bilgisi verme konusunda da sistemli değildir. Bunun bir başka sonucu olarak 1.675 maddeden yalnızca 29'unun Türkçe olduğu belirtilmiş durumdadır ancak işaretlenmeyen çok sayıda maddenin de Türkçe olduğu görülmektedir. Türkçe, Arapça ve Farsça dışında kökeni Bulgarca, Fransızca, İngilizce, İspanyolca, İtalyanca, Latince, Yunanca ve Slav dilleri olarak gösterilen maddeler de vardır.

Dictionnaire Turc-Français'de anlam bilgisi verilirken ansiklopedik bilgiye de başvurulmuştur. Bu maddeler arasında bitki ve hayvan adları; iktisat, idare, hukuk ve din terimleri; ölçü birimleri; özel adlar ve kültüre özgü çeşitli adlar vardır. Ansiklopedik bilginin sunumu çoğu zaman Meynard'ın anlaşılabilirliği artırma çabasına bağlı sezgisel tercihlerinin sonucu gibi görünmektedir. Bununla birlikte sezgisel bilgi sunumunun yer yer sözlüksel hatalara yol açtığı tespit edilmiştir: Zaman zaman iç madde niteliğindeki unsurlar veya tanımın asli parçası olması gereken ifadeler ansiklopedik bilgi şeklinde verilmiştir. Diğer yandan ansiklopedik bilgilerde öznel yorumlar ve kaynağı belirsiz çıkarımlara da rastlanmıştır. Bu tür veriler müstakil araştırmalara konu edilerek derlenirse gerek sözlükçünün gerek Oryantalist ve misyonerler gibi özel grupların dönemsel bakış açısına dair ipuçları toplanabilir.

Meynard gerek yazım varyantlarını gösterebilmek için gerekse de sözlüksel ekonomi çerçevesinde anlam ilişkileri kurabilmek amacıyla göndermelerden yararlanmıştır. Bu bağlamda hem “bk., krş.” şeklinde açık göndermeler hem de “... kelimesinin kısaltması, çoğulu/tekili ...” gibi örtük göndermeler kullanmıştır. Zaman zaman sözlüksel ekonomiye aykırı şekilde hem açık göndermeler ile başka bir maddeye işaret edilen hem de anlam bilgisi verilen maddelere rastlanır. Fakat bunların sözlüksel ekonomiyi bozduğunu söylemek objektif bir görüş olmaz, zira Meynard'ın sözlüğün ebadı ve hacmi konusundaki tercih ve zorunluluklarına ilişkin elde veri bulunmamaktadır. Bazı maddelerde yalnızca bir Fransızca eş değer verilip gönderme yapıldığı da görülür. *Dictionnaire Turc-Français*'den yararlanacak araştırmacıların bu maddeleri de gönderme maddesi olarak değerlendirmesi gerekir. Aksi hâlde sözlüksel bilgi eksik zannedilebilir.

Dictionnaire Turc-Français'nin incelenen 1.675 maddesi içinde 145 örnek vardır. Örneklerin gösterimi kalıp ifadeler, birleşik sözler ve diğer iç maddelerle aynı düzendedir. Çok anlamlı maddelerde örneklerin ilgili anlamdan sonra verilmesine gayret edilmiştir. Ancak kimi zaman düzensiz bir dağılım görülür ve bu durum iç

maddelerin örnekleri için de geçerlidir. Çoğu eş dizimlilik, dil bilgisi ve bağlam bilgisi için verilen örneklerin bir kısmı formülleştirilerek sunulmuştur. Zaman zaman örneklerin bire bir tercümesi yazılarak anlaşılabilirlik artırılmaya çalışılmıştır. Sayıca az olsa da doğrudan alıntılanmış metinler de örnek olarak kullanılmıştır. Meynard gibi Türkçe ile büyük ölçüde yazılı metinler üzerinden temas kuran bir sözlükçüden bu tür örnekleri daha çok kullanması beklenirdi.

Yapısal inceleme sonucunda tespit edilen en önemli bulgular yazım ve sesletim bilgisi ile kalıp ifadeler hakkındadır:

Yazım bilgisi, maddelerin Arap harfli yazılışları üzerinden sağlanmıştır. 1.675 madde başının birinde, 3.969 iç maddenin 91'inde yazım bilgisi eksiktir. Bazen eş yazımlılar ve ikilemelerde yazım bilgisi kasten verilmemiş olsa da yer yer özel adlar, türemiş ve çekimli biçimlerde de yazım bilgisinin eksik bırakıldığına rastlanır. Halk ağzından veya galat olarak etiketlenmiş olup yalnızca sesletimi değişen maddelerde de kasten yazım bilgisi verilmemiştir. Bu uygulama -sistematiik şekilde bütün maddelerde işletilmemiş olsa bile- araştırmacılar için pratik bilgi sağlar. Öte yandan yazım bilgisi hatalı maddeler mevcuttur. Bunların bir kısmının matbaa hatası olması kuvvetle muhtemel olarak değerlendirilmiştir. Ancak bir kısmında hata çeviri yazıya da yansımıştır ki bu da bilginin yanlış edinilip nakledilmesi anlamına gelir: *Ara nağmesi* için *âranghamase* (30a), *geyik* için *gueiñ* (9a), *ana lağım* için *ânaleghem* (121a) gibi fahiş hatalar vardır. *Dictionnaire Turc-Français*'yi yazım bilgisi bakımından kaynak olarak kullanacak bir araştırmacı, seçtiği maddelerin anlam bilgisini incelemeli ve bu bilgi üzerinden maddenin yazımını başka kaynaklar ile teyit etmelidir. Özellikle tek örnek durumundaki yazımlara şüphe ile yaklaşılmalıdır.

Dictionnaire Turc-Français'nin giriş kısmında da değinilen karakteristik özelliklerinden biri yazım varyantlarını göstermesidir. Hem etiketler hem kısa açıklamalar ile sunulan varyantlar, 19. yüzyıl yazı dilinin durumu için kaynaklık teşkil eder. Bu çeşitlilik araştırmacılara, yazım bilgisindeki tereddütler sebebiyle kontrollü kullanılması şartıyla derli toplu bir veri sağlar.

Bilhassa Batılılarca hazırlanan pek çok Türkçe sözlükte alfabe farklılığı ve yazımın sesletimi yansıtmadaki yetersizliğinden ötürü dil öğrenimi sürecini kolaylaştırmak amacıyla Arap harfli yazımın Latin harfli yazı çevirimi yapılmıştır. *Dictionnaire Turc-Français* de böyledir ve sesletim bilgisi, Fransızcaya göre kurulmuş

bir çeviri yazı sistemi üzerinden Latin harfleri ile verilmiştir. Sesletim bilgisi maddenin temel unsurlarından sayılmış, Arap harfli maddenin ardından eğik dizilerek sunulmuştur. *Elif* harfindeki 7 madde başı, 36 iç madde ve 4 örneğin sesletim bilgisi eksiktir. Diğer sözlük birimlerinden 344 gönderme ve 296 karşılaştırma maddesi ile 123 eş/yakın anlamlı söz ve açıklamalarda geçen 221 sözün sesletim bilgisi eksiktir. Sözlüğün amacına uygun olarak, birkaç istisna ve Türkçe maddeler dışında Latin harflerini kullanmayan dillere ait sözlerin çeviri yazısı yapılmamıştır. Bu noktada sözlüğü kullanacak araştırmacılar, çeviri yazının eksik mi bırakıldığı yoksa Arapça veya Farsçanın referanslık ettiği bir bilgi sebebiyle mi yazılmadığını kolaylıkla ayırt edebilir: İkincisinde mutlaka dil etiketi veya açıklama mevcuttur.

Yazım bilgisindeki hataların sesletime yansımaları, zaman zaman başka kaynaklardan teyit edilemeyen sesletim bilgilerine rastlanması ve Meynard'ın Türkçeyi konuşulduğu coğrafyada, ana dili konuşurlarından öğrenmemiş olması sebebiyle *Dictionnaire Turc-Français*, ses bilgisi araştırmaları için ikincil bir kaynak olarak değerlendirilmeli ve sunduğu bilgiler mutlaka sağlam kaynaklar kullanılarak kontrol edilmelidir. *Lehce-i Osmanî*'nin 1876 tarihli ilk baskısındaki vokalizasyon hatalarının *Dictionnaire Turc-Français*'ye de bulaşmış olduğu gerçeği dikkatten kaçmamalıdır. Bütün bunlar *Dictionnaire Turc-Français*'yi doğru bilgilerle birlikte hataları da derleyen bir kaynak hâline getirmiştir.

Diğer yandan Meynard'ın sözlüğü tıpkı yazım varyantları için olduğu gibi sesletim varyantları için de geniş bir kaynaktır. Hatalı sesletimler, halk ağzındaki çeşitli şekiller ve konuşma dilindeki biçimler etiketlenerek gösterilmiştir. Zaman zaman kısaltmalar ve zaman zaman açıklamalar ile sunulan bu varyantlar “daha iyi, bozuk, nadir, yaygın” gibi yorumlarla ayrıntılandırılmıştır. Varyantlar bazen açıklama yapılmaksızın ikili şekilde sunulan sesletim bilgisi ile de gösterilmiştir. Bu sonuncu gösterim, ilgili sözlerin derlendiği kaynaklarda benzer sıklıkta geçtiğini düşündürür.

Meynard, diğer sözlüksel tercihlerini açıklamadığı gibi çeviri yazı sistemini de izah etmemiştir. Fakat bir yönü Fransızca olan ve Türkçeyi Latin harfli yazı çevirimi ile sunan çağdaşı eserlerle kıyaslandığında *Dictionnaire Turc-Français*'nin hem o günün kullanıcıları hem bugünün araştırmacıları için kolaylıkla anlaşılabilir bir sisteme sahip olduğu görülmüştür ve sözlüğün çeviri yazı sistemi, uygulamadan hareketle Tablo 3.22'de belirlenmiştir. Bu belirleme sonucunda /s/ sesi için ç ve s harflerinin kullanıldığı görülmüş ancak örnekler incelendiğinde bu iki harfin tercih

edilme sebepleri kesin olarak tespit edilememiştir. Benzer bir durum /y/ sesi için kullanılan *i*, *y* ve *ï* harfleri için de söz konusu olmuştur.

Dictionnaire Turc-Français'de çok kelimeli sözlük birimlerinin tamamı aynı iç madde düzeninde sunulmuştur, yani birbirlerinden tipografik özellikleri aracılığıyla ayrılmazlar. Fakat zaman zaman “kalıp söz” etiketiyle atasözü ve deyimler ile veciz sözler ve sosyal ilişki kalıpları gibi diğer ifadelerin belirtildiği görülür. Ancak genele bakıldığında Meynard'ın sözlük bilimsel anlamda bir gruplandırma yaptığı söylenemez. Bugün dahi atasözü, deyim ve kalıp sözler araştırmacılarca farklı şekillerde tasnif edilebiliyorken bunu Meynard'dan beklemek de adilane olmaz. Fakat *Dictionnaire Turc-Français*'deki kalıp ifadeleri inceleyen araştırmacıların, etiket veya tipografik tercihlerle bölümlleme yapılmamış olduğunu bilmesi gerekir.

Sözlüğün *elif* harfinde yer alan kalıp ifade niteliğindeki sözlük birimlerinden 784'ü deyimsel niteliktedir, 351'i ise atasözü formundadır. 131 ifade ise selamlaşma, hâl hatır sorma, karşılama, kutlama gibi sosyal ilişki kalıpları, duygu ifadeleri ve diğer söylem kalıplarından müteşekkildir. *Dictionnaire Turc-Français*, kalıp ifadeler yönünden bugünün araştırmacıları için geniş bir kaynaktır. Kalıp ifadelerin bir kısmı kullanım bilgisi yönünden ayrıntılandırılmış, bir kısmı ise yeterli ölçüde açıklanmamıştır. Yeterli açıklama yapılmayanların çoğunlukla kelimesi kelimesine tercüme edildiği görülmektedir. Bu da Meynard'ın ilgili kalıp ifadeyi -belki de- ilginç bir örnek olarak sözlüğüne kaydettiğini ve anlam bilgisine vâkıf olmadığını düşündürmektedir. Bu noktada araştırmacılar, *Dictionnaire Turc-Français*'deki kalıp ifadelerin anlam bilgisi yönünden yeterli bilgi sunamayabileceğini hatırdı bulundurmmalıdır.

Dictionnaire Turc-Français'nin bugünün araştırmalarına ne ölçüde ve nasıl kaynaklık edeceği sorusuna verilecek cevabı tamamlamak amacıyla sözlüğün türüne uygun olarak iki dilli sözlük eleştirisi için alan yazınına bakıldığında kılavuz yayın sayısının oldukça az olduğu görülmüştür. Eldeki kılavuzların (Steiner, 1984; Tomaszczyk, 1988) farklı başlıklar altında incelediği temel noktalar sözlüğün tipolojisinin anlaşılması ile yapısal incelemesinin yapılması olarak ortaklaştırılmıştır. Bunlara *Dictionnaire Turc-Français* gibi tarihî sözlükler için Steiner'in (1984) dikkat çektiği şu iki unsurun eklenmesi gerektiği görülmüştür: Sözlüğün kendi sınıfı ve dönemi içindeki yeri nedir? Sözlükçünün sözlükçülük konusunda bilgi ve tecrübesi ne düzeydedir?

İlk soruya cevap bulmak için 19. yüzyılda gerek müstakilen gerek dil bilgisi, konuşma kılavuzu ve antolojiler içinde yayımlanmış 30 sözlük incelenmiştir. Sonuç olarak *Dictionnaire Turc-Français*'de, incelenen diğer sözlüklerin çoğunluğunda olduğu gibi Türkçe kelimelerin sesletim bilgisinin verildiği, sözlüksel ekonomi uygulamaları bakımından kısaltma ve noktalama işaretlerinden yararlanıldığı, belirli bir dış yapı düzeni tesis edilmeye çalışıldığı, her ne kadar eksiksiz işleyen bir düzenden söz edilemese de hedef kitlesi ve oluşturulma amacıyla uyumlu olduğu görülmektedir. İncelenen eserlerin kahir ekseriyetinde olup *Dictionnaire Turc-Français*'de olmayan özellik ise çeviri yazı, kısaltma, noktalama işareti ve simgeler gibi sözlüksel uygulamaların ve sözlüğün ele aldığı yabancı dil olarak Türkçeye ilişkin genel bilgilerin açıklandığı bir bölümün olmamasıdır. Bugünün araştırmacıları için anlaşılmazlık yaratmayan bu eksiklik, *Dictionnaire Turc-Français*'yi sistematik açıdan eksik kılar. Zira araştırmacıların bazen bilinçli bir tercih ile gözden kaçmışlığı, alıntılama ile kişisel yorumu, matbaa hatası ile tek örnekleri ayırt edemediği durumlara sebep olur. Özetle araştırmacıları sözlüksel tercihler ve sözlüksel bilgilerin doğruluğu konularında tereddüde düşürür; sözlüğün güvenilirliği sırf bu açıdan bakıldığında bile sistemi açıkça izah edilenlere göre düşük kalır. *Dictionnaire Turc-Français*'nin bu eksikliği, hedef kullanıcı kitlesini doğal olarak daraltmıştır. Bu kitle; sözlük kullanımı konusunda tecrübeli, Türkçenin yapısı ve Arap harfleri noktasında bilgili Fransız kullanıcılarıdır. Aynı durum *Dictionnaire Turc-Français*'yi kaynak olarak kullanacak araştırmacılar için de ufak bir farkla geçerlidir: Kullanıcının Fransız olmasının gerekliliği yerini araştırmacının Fransızca bilmesine bırakır. Zira yapısal inceleme sonucunda işaret edilen şüpheli bilgi kategorilerinin teyit edilmesi için anlam bilgisine başvurulması gerekir.

Hedef kitlesinin darlığı ve sözlüğün başlığındaki “ek” adlandırması, *Dictionnaire Turc-Français*'nin söz varlığındaki çeşitliliği de etkilemektedir. Bu sebeple *Dictionnaire Turc-Français*'nin bugünün araştırmalarına söz varlığı bazında katkısı sınırlıdır. Araştırmacıların, sözlüğün hacmi ile orantılı olarak çok geniş bir katkı beklentisine kapılması araştırma sonuçlarını yanlış etkileyebilir. Yapısal inceleme neticesinde elde edilen bulgular ışığında *Dictionnaire Turc-Français*'nin fiiller ve kalıp ifadeler yönünden zengin bir kaynak olduğu; söz varlığının diğer bileşenleri bakımından dikkat çekici bir çeşitlilik sunmadığı bilinmelidir. İncelemenin diğer bulguları ile birlikte özetle *Dictionnaire Turc-Français*, döneminin bütün Türkçe söz

varlığını ele almaz; ele aldığı maddelerin tamamı dönemi için güncel değildir; yazım ve sesletim bakımından hatalı bilgiler içerir; sözlüksel tercihleri yönünden ikilikler barındırır. Fakat dönemin yazım varyantları ile kalıp ifadeler ve fiil söz varlığı bakımından zengin bir kaynaktır.

Eleştirel bakışı tamamlayan diğer boyut Meynard'ın sözlükler ve sözlükçülük üzerine bilgisidir. Meynard'ın sözlükler hakkında bilgisi vardır, önceki sözlükçülük tecrübesi ve kendi yazılarından yola çıkılarak sözlükçülük ile ilgili art alan bilgisi olduğuna kanaat getirilmiştir. Bu değerlendirme *Dictionnaire Turc-Français*'yi kaynak olarak kullanmak isteyen araştırmacılara şunu düşündürmelidir: Meynard'ın uygulamaları kendine mahsus veya uydurulmuş tercihlerin sonucu değildir; şayet bir hata ile karşılaşılırsa bunun bir bilgi aktarımı sorunu olabileceği akla gelmelidir.

Bu tez kapsamında yürütülen araştırma iki açıdan sınırlıdır: *Dictionnaire Turc-Français* iki ciltlik ve 1.684 sayfalık geniş hacimli bir sözlüktür. Bundan ötürü derinlemesine bir inceleme yapabilmek için kısmi bir okumaya tabi tutulmuş ve inceleme *elif* harfi ile sınırlandırılmıştır. Sözlüğün parça parça yayımlanmış olması ve bu yayım sürecinin 9 senede tamamlanması dolayısıyla dış yapısal olmasa da iç yapısal özellikleri *elif* harfinden sonraki kısımlarda değişiklik gösterebilir. Bu noktada sözlüğün içerdiği sözlük birimleri kısım kısım veya türlere göre ayrılarak derinlemesine incelenirse *Dictionnaire Turc-Français*'nin dönemi içindeki konumu daha net bir görünüm arz edecektir. *Meynard'ın Dictionnaire Turc-Français Adlı Sözlüğünün Sözlük Bilimsel Yapısı ve Eleştirisi* başlıklı bu tez belirli bir süre içinde yapıldığından çoğunlukla dikey okumaya dayalı bir ön değerlendirme ile sözlüğün geneline örnek teşkil etmesi en mümkün bulunan madde olan *elif* ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın diğer sınırı ise sözlükteki anlam bilgisine ilişkin değerlendirmelerin araştırmacının yetkinliği göz önünde tutularak ayrıntılandırılmamış olmasıdır. Zira *Dictionnaire Turc-Français*'de anlam bilgisi 19. yüzyılın Fransızcası ile verilmiştir. 19. yüzyılın Fransızcası noktasında uzmanlığı olmayan bir araştırmacının anlam bilgisindeki çeşitli nüansları tam olarak tespit edebilmesi gerçekçi olmaz. Bundan ötürü tersine çevirilebilirlik ve ikame edilebilir eş değerler gibi bu türden uzmanlık gerektiren noktalar, olası hatalara mahal vermemek amacıyla araştırma kapsamında ele alınmamıştır. Disiplinler arası bir çalışma gerektiren bu sınır, alan uzmanları ile yapılacak müstakil çalışmalarla aşılmalıdır.

Sınırlılıkları ile birlikte bu tez, tarihî Türkçe sözlüklerin kaynak olarak kullanılacağı çalışmalar için referans bilgileri içermektedir: *Dictionnaire Turc-Français*'nin sözlüksel uygulamaları (çeviri yazı sistemi, kısaltma ve simgeleri dâhil olmak üzere dış yapısal tercihleri) tanımlanmış, iç yapısal malzemesindeki tür ve çeşitlilik ortaya konmuş; dönemindeki sözlüklerle benzerlik ve farklılıkları belirlenmiş; araştırmacılara hangi noktalarda kaynaklık edebileceği açıklanmıştır. Bu çalışma sonucunda tarihî Türkçe sözlüklerin ister kelime veya köken bilgisi ister ses veya yazım bilgisi bakımından olsun doğru şekilde kullanılabilmesi ve bu eserlerden azami ölçüde yararlanılabilmesi için eleştirel bir bakışla değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Lexicographical Structure and Criticism of Meynard's *Dictionnaire Turc-Français*

This thesis presents an analysis of the *Dictionnaire Turc-Français*, a Turkish-French dictionary compiled by the acknowledged French Orientalist A. C. Barbier de Meynard in the 19th century and examines the Dictionary's structural and lexicographical features, evaluates its lexicographic value, and situates it within the lexicography of the period in which it was produced.

The *Dictionnaire Turc-Français*, which provides the main material for this thesis, is a bilingual dictionary from Turkish into French, consisting of two volumes, the first dated 1881 and the second 1886. The compiler of the Dictionary, Barbier de Meynard, lived between 1826 and 1908 in important cultural centers such as Paris, Jerusalem and Tehran; held diplomatic, academic and administrative positions; studied Arabic, Persian and Turkish languages; and embodied his work in dictionaries, translations, historical notes and numerous articles. Meynard's interest in Turkish and his knowledge of Arabic, Persian and French, made it easy for him to produce a dictionary of 1,684 pages.

The main objective of this research is to determine the potential contribution of Meynard's *Dictionnaire Turc-Français*, to today's Turkish language studies. For that purpose, the study begins with a biographical overview of Barbier de Meynard, highlighting his scholarly formation, academic affiliations, and contributions to the fields of Oriental studies. Particular attention is paid to his role in the Société Asiatique and his work on Islamic sources, which informed his lexicographical endeavors. As a result of the research in this section, it was revealed that the Dictionary was published between 1881 and 1890, different from the dates on it, and it's seen that Meynard had never been to Ottoman lands during his lifetime, contrary to what is mentioned in some biographical sources. In addition, when Meynard's works are checked, it is seen that his researches were mostly focused on translations of history and literature texts, historical notes, Arabic and Persian language and culture; his relationship with Turkish developed later.

In the following subsection, *Dictionnaire Turc-Français's* typological classification was investigated. The type of the Dictionary was determined according to Yong&Peng's (2007) communicative typology. Accordingly, *Dictionnaire Turc-Français* is defined as a didactic reference work designed for general use, aimed at supporting the passive language skills of speakers of the target language. It leans mostly on synchronic descriptive methods and prescriptive tendencies, contains linguistically based information within a nationally bounded lexical scope, is arranged alphabetically, unidirectional, and utilizes both equivalents and definitions in the target language.

Then, the structural organization of the *Dictionnaire Turc-Français* was discussed. This includes an analysis of its macrostructure (e.g., the front matter, user guide, page format, alphabetization system, entry format, nesting, abbreviations, symbols, and length of entries) and microstructure (e.g., the arrangement of headwords, spelling, pronunciation, sub-entries, sub-senses, cross-references, labels, grammatical / etymological / encyclopedical information, examples, equivalents and definitions, meaning discrimination). For this, Küçük's (2019) criteria were adapted

for bilingual dictionaries. The sample for the analysis consisted of 1,675 entries in the *elif* section of the Dictionary.

As a result of the structural analysis, the following findings were obtained:

Meynard characterizes his dictionary as a “supplement” to the dictionaries written up to that time; in accordance with it, he frequently included colloquial idioms in his dictionary in addition to the vocabulary of the written language, he referred not only to the vocabulary of literary Turkish but also to the linguistic material of various domains and registers, and he gave special attention to the spelling and pronunciation variants of words.

According to the macrostructural analysis, the Dictionary lacks explanations on how it should be used, the meanings of abbreviations and symbols, its transcription method, lexicographic preferences, and general information about Turkish language. This is a significant defect when compared with its contemporaries of similar characteristic, and it necessitated a detailed analysis of its lexicographic preferences to determine its potential contribution for scholarly research. Therefore, the limited information in the introduction was analyzed in depth. Based on the section titled “To the Reader,” the Dictionary’s sources (especially *Lehce-i Osmanî*, *Dictionarium Arcerianum Gallico-Turcicum*, and also laws, journals, newspapers, history books, and other research), target audience (French students who are learning Turkish), and a few lexicographic preferences (providing pronunciation through transcription, presenting spelling variants, and adhering to common spelling) were identified. Then, Meynard’s articles on Turkish dictionaries published in *Journal Asiatique* were consulted for clues about his lexicographic preferences, and it is seen that the article introducing *Lehce-i Osmanî* positioned this work as a reference point for the etymology and pronunciation data presented in *Dictionnaire Turc-Français*, as Meynard appears to have directly incorporated some entries -with errors and all- from this source into his dictionary.

The *Dictionnaire Turc-Français* is organized with a nested entry structure and contains a high number of sub-entries. Within the 1,675 headwords under the letter *elif*, there are 3,969 sub-entries, 1,265 of which are set phrases and 28 are proper nouns. Additionally, 2,680 compound words and derived forms are included as sub-entries. Derived forms are usually presented as sub-entries under the headword, but also sometimes they appear as headwords. Because of that, users should not rely solely on vertical reading; to fully utilize the Dictionary’s lexical wealth, ideally, it should be transformed into a database.

There is no standard format for presenting spelling or pronunciation variants, etymologies, usage, or domain information. Sometimes this information appears in parentheses; other times, it is embedded in the definitions or presented inconsistently (abbreviated or in full). Proverbs, idioms, and other set phrases are often indistinguishable due to inconsistent ordering and labeling.

Semantic information is conveyed through equivalents, definitions, or a combination of both, sometimes supported by explanations or comments. There is no consistent method for how semantic information is presented. Even verbs and terms with French equivalents are sometimes defined instead of translated. Explanatory comments are frequent. Some entries are bilingualized from *Lehce-i Osmanî*, sometimes cited and sometimes not, confirming this work as one of the primary sources of the *Dictionnaire Turc-Français*, as Meynard himself stated. Almost every

section of the structural analysis notes such dual applications, and the presentation of semantic information is no exception.

Spelling information was provided based on the Arabic script forms of the headwords. Among the 1,675 headwords and 3,969 sub-entries, spelling information is missing in one headword and 91 sub-entries. However, there are some entries with spelling errors. Some of these are likely typographical mistakes, but in other cases, errors also appear in the transcription, indicating that incorrect information may have been transmitted. A researcher wishing to use the *Dictionnaire Turc-Français* as a source of spelling data should examine the semantic content of selected entries and verify the spelling against other sources.

A feature of the *Dictionnaire Turc-Français* highlighted in its introduction is its inclusion of spelling variants. Presented through both labels and brief explanations, these variants serve as a resource for understanding the state of written Turkish in the 19th century. This diversity provides a structured dataset for researchers, provided it is used carefully due to inconsistencies.

As in many Turkish dictionaries compiled by Westerners, transcription into Latin script is provided guidance to language learners, owing to the differences in alphabet and the limitations of Arabic script in reflecting pronunciation. The *Dictionnaire Turc-Français* follows this trend and offers pronunciation information in Latin script, based on a transcription system designed with reference to French pronunciation. Pronunciation is treated as a main element and is presented in italics following the Arabic script headword. Pronunciation data is missing in 7 headwords, 36 sub-entries, and 4 examples under the letter *elif*. Due to errors in spelling affecting pronunciation, occasional pronunciation forms not verifiable in other sources, and the fact that Meynard didn't learn Turkish directly from native speakers in the Ottoman lands, the *Dictionnaire Turc-Français* should be treated only as a secondary source for pronunciation researches. Its data must be verified using reliable sources too. Moreover, vocalization errors from the 1876 edition of *Lehce-i Osmanî* appear to have influenced this Dictionary as well. Thus, while the Dictionary preserves accurate information, it also transmits errors. On the other hand, Meynard's dictionary is a rich source for pronunciation variants, just as it is for spelling variants. Mispronunciations, colloquial forms, and spoken variants are labeled accordingly. These variants are presented through abbreviations or explanations and are often annotated with qualitative judgments.

Meynard didn't explain his transcription system, just as he didn't clarify other lexicographic preferences. However, when compared to its contemporaries that also represent Turkish in Latin script, the *Dictionnaire Turc-Français*'s system is user-friendly and comprehensible, both for its main audience and today's scholars.

Among the formulaic expressions under the letter *elif*, 784 are idiomatic, 351 are proverbs, and 131 include greetings, congratulatory formulas, emotional expressions, discourse markers, etc. The *Dictionnaire Turc-Français* represents a rich resource for researchers interested in formulaic language. Some entries offer detailed usage information, while others merely provide literal translations. This may suggest that Meynard sometimes included entries without fully understanding them, possibly because they were linguistically interesting for him. Researchers should therefore remain aware that the Dictionary may not offer sufficient semantic insight into these expressions.

To assess how and to what extent the *Dictionnaire Turc-Français* can serve as a source for today's researches, the existing literature on bilingual dictionary criticism was reviewed. Few reference works are available, but common criteria (Steiner, 1984; Tomaszczyk, 1988) focus on understanding the dictionary's typology and performing a structural analysis. For historical dictionaries like this one, two additional criteria raised by Steiner are especially relevant: What is the dictionary's position within its genre and period? What is the compiler's level of expertise in lexicography? To answer the first question, 30 dictionaries from the 19th century were looked. The *Dictionnaire Turc-Français*, like most of these, provides Turkish pronunciation, uses abbreviations and punctuation to economize space, attempts to establish a general system, and is generally aligned with its intended audience and purpose. What sets it apart negatively is the lack of a section explaining its transcription system, abbreviations, punctuation, symbols, or general information about Turkish as a foreign language. While modern researchers may navigate the Dictionary without issue, this omission makes the system inherently deficient, potentially causing confusion between intentional choices, overlooked details, quotations, personal interpretations, and typographic errors. As a result, the Dictionary's credibility is lower than those with clearly defined systems, and its target audience is naturally limited to French users knowledgeable in Turkish and the Arabic script. For today's scholars, this limitation shifts slightly: The user doesn't need to be French, but must understand French. Semantic knowledge is essential to verify potentially questionable data identified during the structural analysis.

This narrow target audience and the "supplement" designation in the title also limit the lexical diversity in the Dictionary. Because of this, its contribution to today's lexicology researches is limited. Researchers must not have high expectations and avoid assuming the Dictionary offers wide lexical coverage. According to the structural analysis, the *Dictionnaire Turc-Français* is especially valuable for verbs and formulaic expressions, while its coverage of other lexical categories is less remarkable. Shortly, the Dictionary doesn't cover the entire vocabulary of the 19th century Turkish; not all entries were actual at the time; there are some spelling and pronunciation errors; and inconsistencies in lexicographic preferences are present. But, it remains a rich resource for spelling variants, formulaic expressions, and verbal vocabulary.

The critical approach continued with the evaluating Meynard's knowledge of dictionaries and lexicography. Evidence from his first dictionary work and personal writings shows that he possessed considerable background in lexicography. This should lead researchers to consider that Meynard's preferences were not arbitrary, and if an error is found, it may arise from information transfer problems.

This study has two limitations: First, the *Dictionnaire Turc-Français* is a large, two-volume work with 1,684 pages. For a focused analysis, only a partial reading was conducted, limited to entries under the letter *elif*. Since the Dictionary was published in parts over 9 years, internal features may differ structurally. A more thorough analysis of entries by section or type would secure a clearer understanding of the Dictionary's place in its historical context. Secondly, semantic analysis in this study was not elaborated in detail, considering the researcher's limited expertise in 19th century French. Because of this, issues like reversibility, which require advanced linguistic knowledge, were not addressed in order to avoid potential mistakes. Such issues should be the focus of future studies.

After all, this thesis provides reference points for using historical Turkish dictionaries as research sources. The study concludes that a critical perspective is essential for making full and accurate use of historical Turkish dictionaries whether for vocabulary, etymology, pronunciation or spelling data.

KAYNAKÇA

- Abuska. Csagatajtörök szógyűjtemény.* (1862). (Á. Vámbéry, Çev., J. Budenz, ön söz ve notlar), Magyar Tudományos Akadémia Kiadása.
- Acar, E. (2019). *Tercümânü'l-lügat (Sözlükbilimsel inceleme, metin)* (Tez no. 566956). [Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ağakay, M. A. (1962). *Fransızca-Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Akçalı, B. (2011). *Zenker sözlüğündeki madde başı kelimelerde yazı ve söyleyiş ilişkisi* (Tez no. 280095) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Akçay, Y. (2010). *Osmanlı dönemi sözlükçülüğü ve Karahisari'nin Şâmilü'l-luga isimli sözlüğü üzerine bir inceleme* (Tez no. 264947) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aksan, D. (1982). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim* (3. Cilt). Türk Dil Kurumu.
- Aksoy, C. (2020). *Besse 'nin Türkçe-Fransızca-Macarca grameri ve sözlüğü* (Tez no. 658784) [Yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- al-Kasimi, A. M. (1977). *Linguistics and bilingual dictionaries*. E. J. Brill.
- Altun, İ. I. (2024). Meynard'ın Lehce-i Osmani'yi tanıtımından hareketle Dictionnaire Turc-Français'deki sözlüksel tercihlerin kaynağı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, (77), 153-176.
- Aram, D. (1860). *Dictionnaire abregé Arménien-Turc-Français*. TYP. Arménienne.
- Arcère, R. P. A. (t.y.a). *Dictionarium Arcerianum Gallico-Turcicum*. Manuscript Suppl. Turc 685, Bibliothèque Nationale.
- Arcère, R. P. A. (t.y.b). *Dictionarium Arcerianum Gallico-Turcicum*. Manuscript Suppl. Turc 686, Bibliothèque Nationale.
- Aslan, E. (2017). *Eser-i Şevket: sözlükbilimsel inceleme, metin, dizin* (Tez no. 469689) [Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Atkins, B. T. S. (1996). Bilingual dictionaries: past, present and future. M. Gellerstam, J. Järborg, S.-G. Malmgren, K. Norén, L. Rogström, C. R. Papmehl, Ed. *EURALEX'96 proceedings papers submitted to the seventh EURALEX International Congress on Lexicography in Göteborg, Sweden* içinde (II. Kısım, s. 515-546). Göteborg University, Department of Swedish.
- Atkins, B. T. S. ve Rundell, M. (2008). *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford University Press.
- Aucher, P. P. (1840). *Dictionnaire Français-Arménien-Turc*. Imprimerie de Saint Lazare.
- Ayar, M. H. (2016). *Osman Şâkir Bozokî'nin Müselles-nâme isimli Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlüğü* (Tez no. 451759) [Yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Babelon[, E.] (1908). Nécrologie – Barbier de Meynard (discours de M. Babelon). *Journal Asiatique*, XII (10), 338-344.

- Barbier de Meynard, C. (1861). *Dictionnaire géographique, historique et littéraire de la Perse et des contrées adjacentes, extrait du Mo'djem el-Bouldân de Yaqout et complété à l'aide de documents Arabes et Persans pour la plupart inédits*. Imprimerie Impériale.
- Barbier de Meynard. (1869). *Praktisches Handbuch der osmanisch-türkischen Sprache*, von Dr A. Wahrmund. Un vol. in-8°, Giessen, 1869. *Journal Asiatique*, 6. seri, XIII. cilt, 82-84.
- Barbier de Meynard. (1876). *Lehdjè-i-Osmâni*, dictionnaire ottoman, Constantinople, imprimerie impériale, 2 vol. in-8° compactes. *Journal Asiatique*, 7. seri, VIII. cilt, 275-280.
- Barbier de Meynard. (1881a). *Dictionnaire français-turc, avec la prononciation figurée*, par N. Mallouf, 3e édition. Paris, Maisonneuve et Cie, 1881, 1 vol. in-12, XIV et 1026 p. *Journal Asiatique*, 7. seri, XVII. cilt, 85-87.
- Barbier de Meynard, A. C. (1881b). *Dictionnaire Turc-Français, supplément aux dictionnaires publiés jusqu'à ce jour* (1. Cilt). Publications de l'École des Langues Orientales Vivantes.
- Barbier de Meynard, A. C. (1886). *Dictionnaire Turc-Français, supplément aux dictionnaires publiés jusqu'à ce jour* (2. Cilt). Publications de l'École des Langues Orientales Vivantes.
- Barbier de Meynard. (1889). *Dictionnaire turc-français en caractères latins et turcs*, par R. Youssouf. Constantinople, imprimerie Ebuz-zia, 1888, 2 vol. in-12. *Journal Asiatique*, 8. seri, XIV. cilt, 194-196.
- Baskın, S. (2012). *Eş-şüzûrû'z-zehebiyye ve'l-kutai'l-Ahmediyye fî'l-lugati't-Türkiyye (Sözlükbilimsel bir inceleme)* (Tez no. 306461) [Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bayrak, A. (2019). *Calfa Fransızca Osmanlı Türkçesi cep sözlüğünde Türkçe söz varlığı* (Tez no. 549794) [Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bayraktar, S. (2022). *Kalıp sözler özellikleri, sınıflandırılması, kültürel göstergeleri, yabancı dil öğretimindeki yeri*. Türk Dil Kurumu.
- Bekar, B. ve Güngör, O. C. (2020). Camilla Ruziçka Ostoiç'in 'Turkisch-Deutsches Wörterbuch Mit Transcription Des Türkischen' adlı sözlüğü ve Batı Rumeli ağızlarının sözlükteki izleri. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 93-128.
- Bergenholtz, H. ve Gouws, R. H. (2012). What is lexicography?. *Lexikos* 22 (AFRILEX-reeks/series 22: 2012), 31-42.
- Berkov, V. P. (1990). A modern bilingual dictionary – Results and prospects. T. Magay ve J. Zigány, Ed. *BudaLEX'88 proceedings papers from the 3rd EURALEX Congress* içinde (s. 97-106). Akadémiai Kiadó.
- Besse, J. C. de (1829). *Abrégé de la grammaire Turque, contenant, outre les principes de cette Langue, des idiotismes, des discours familiers, et un petit vocabulaire en Français, Turc et Hongrois*. Othon Wigand.
- Bilgin, H. (2019). *Lügat-i Remzi (Sözlükbilimsel inceleme, metin)* (Tez no. 570164) [Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Budagov, L. (1869). *Sravnitel'nyy Slovar' Turetsko-Tatarskih nareçiy* (1. Cilt). Tipografiya İmperatorskoy Akademiy Nauk.
- Calfa, A. (1854). *Guide de la conversation a l'usage de l'armée expéditionnaire et des voyageurs en Orient suivi d'un dictionnaire Français-Turc*. Garnier Frères.
- Calfa, A. (1869). *Dictionnaire de poche Français-Turc* (4. Baskı). L. Hachette&Cie-Garnier Frères.
- Carus, N. (2020). *Artin Hindoglu'nun Dictionnaire Français-Turc adlı sözlüğü-İnceleme ve metin* (Tez no. 658774) [Yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Chan, A. ve Loong, Y. (1999). Establishing criteria for evaluating a learner's dictionary. R. Berry, B. Asker, H. Hyland ve M. Lam, Ed. *Language analysis, description and pedagogy* içinde (s. 298-307). Hong Kong University of Science and Technology.
- Chan, A. Y. W. ve Taylor, A. (2001). Evaluating learner dictionaries: What the reviews say. *International Journal of Lexicography*, 14(3), 163-180.
- Ciadyrgy, Di A. (1832). *Dizionario Turco, Arabo e Persiano ridotto sul lessico del celebre Meninski in ordine alfabetico Latino*. Luigi Nervetti Tipografo-Librajo.
- Cruse, D. A. (2000). *Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics*. Oxford University.
- Demiral, S. ve Kaya, M. (2016). Fransız dilinin tipik özellikleri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 355-367.
- Demirel, E. (2020). Metaleksikografinin değerlendirme ölçütleri temelinde Divānu Lugāti't-türk'ün el yazma nüshası ve belli başlı Divānu Lugāti't-türk yayınları üzerine betimsel bir çalışma. *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 63-94.
- Deny, J. (1921). *Grammaire de la langue Turque (Dialecte Osmanli)*. Imprimerie Nationale.
- Dieterici, Fr. (1854). *Chrestomathie Ottomane précédée de tableaux grammaticaux et suivie d'un glossaire Turc-Français*. Chez George Reimer.
- Doruk, M. (2022). Çeviri yazılı gramer ve sözlüklere göre XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesi fonetiği (Tez no. 759926) [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Duman, M. (1995). Türkiye Türkçesi'nin tarihî kaynaklarından Carbognano'nun grameri ve imlâ-telaffuz ilişkisi bakımından önemi. *İlmî Araştırmalar*, 1, 95-107.
- Duman, M. (2013). *Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine makaleler*. Kesit.
- Elçin, Ş. (1989). *Türk bilmeceleri*. Kültür Bakanlığı.
- Éminian, P. S. (1853). *Dictionnaire Français-Arménien-Turc*. Imprimerie des Méchitharistes.
- Eraslan, E. (2020). İki dilli Küçük Kamus-ı Fransevî'nin sözlük bilimi açısından incelenmesi. *Asya Studies*, 4(12), 32-45.

- Erdal, M. (2023). Edat terimi üzerine. L. Karahan ve H. Yıldız, Ed. *Doğumunun 80. yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun armağanı içinde* (s. 405-411). Türk Dil Kurumu.
- Erdem, D. (2024). *Lügat-ı Minyâsoğlı üzerine sözlükbilimsel bir inceleme (Giriş-inceleme-transkripsiyon-tematik dizin-tıpkıbasım)* (Tez no. 873197) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Eren, H. (1998). *Türklük bilimi sözlüğü. I. Yabancı Türkologlar*. Türk Dil Kurumu.
- Erikli, F. (2019). Leksikografi nedir? Terimin uygulama ve kuram temelli Türkçe karşılıkları ve bu karşılıkların kapsamları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36(1), 1-10.
- Fışkınılı, Z. (2022). *Redhouse, a lexicon, English and Turkish (A-B), metin-inceleme*. (Tez no. 730082) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gençer Baloğlu, Z. (2021). İlk Türkçe-Japonca sözlük Mecmua-ı Lügat üzerine sözlükbilimsel bir inceleme. *Gazi Türkiyat*, 28, 21-44.
- Girard, P. (1909). Notice sur la vie et les travaux de M. Barbier de Meynard; lue dans la séance du 15 octobre 1909. *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 53(10), 686-719.
- Goldziher, I. (1909). *Adrien C. Barbier de Meynard és Michael Jan de Goeje - Külső Tagok Emlékezete*. Magyar Tudományakadémia.
- Gören, N. (2016). *Bursalı Nakibzâde Ni'metî'nin "Tuhfe-i Ni'metî" adlı Farsça-Türkçe manzum sözlüğü (Metin-inceleme)* (Tez no. 448456) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gülsevin, G. (2004). Türkçede 'sıra dışı ekler' ve eklerin tasnif-tanımlanma sorunu üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı bildirileri I*, 20-26 Eylül 2004 içinde (s. 1267-1284). Türk Dil Kurumu.
- Günel, E. (2018). *Lügat-ı musâhabet (Sözlükbilimsel inceleme, metin)* (Tez no. 497369) [Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. Multilingual.
- Handjeri, A. (1840). *Dictionnaire Français-Arabe-Persan et Turc enrichi d'exemples en langue Turque avec des variantes, et de beaucoup de mots d'arts et de sciences* (1. Cilt). L'imprimerie de l'Université Impériale.
- Handjeri, A. (1841a). *Dictionnaire Français-Arabe-Persan et Turc enrichi d'exemples en langue Turque avec des variantes, et de beaucoup de mots d'arts et de sciences* (2. Cilt). L'imprimerie de l'Université Impériale.
- Handjeri, A. (1841b). *Dictionnaire Français-Arabe-Persan et Turc enrichi d'exemples en langue Turque avec des variantes, et de beaucoup de mots d'arts et de sciences* (3. Cilt). L'imprimerie de l'Université Impériale.
- Hannay, M. (2003). Special types of dictionaries: Types of bilingual dictionaries. P. van Sterkenburg, Ed. *A practical guide to lexicography içinde* (s. 145-153). John Benjamins.
- Hartmann, R. R. K. ve James, G. (2002). *Dictionary of lexicography*. Routledge.

- Hâtemî, H. (1984). Fransızca-Türkçe ilk sözlükler (Rhasis, Hindoğlu, Bianchi sözlükleri). *Tarih ve Toplum*, 12, Aralık, 430-432.
- Hazai, G. (2012). *Türkiye Türkçesinin dünü ve bugünü* (T. Turan, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Hindoglu, A. (1838). *Hazine-i lugat ou dictionnaire Turc-Français*, Viyana.
- Hitzel, F. (2008). Barbier de Meynard. F. Pouillon, Ed. *Dictionnaire des Orientalistes de langue Française* içinde (s. 47-48). IISMM-Karthala.
- Huart, M. Cl. (1893). *Sommaire des etudes Turques, pendant la période 1886-1891*. Oriental University Institute.
- ISO [International Organization for Standardization]. (2007). *ISO 1951: 2007 Presentation/representation of entries in dictionaries - Requirements, recommendations and information*. ISO.
- ISO [International Organization for Standardization]. (2019). *ISO 1087: 2019 Terminology work and terminology science - Vocabulary*. ISO. 21.03.2024 tarihinde <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:1087:ed-2:v1:en:term:3.7.6> adresinden edinilmiştir.
- İlker, A. (2017). *Manisa ağzları (Giriş - ses, şekil ve kelime bilgisi - söz varlığı - cümle - metinler - sözlük)*. Türk Dil Kurumu.
- Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime giriş* (M. Gürlek ve E. Patat, Çev.). Kesit.
- Kalafat, Ş. (2017). Guillaume Schroeder'in Grammaire Turque à l'usage des Français et Anglais adlı eseri ve yabancılara Türkçe öğretimi açısından incelenmesi. *XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı bildirileri kitabı, (İhsan Doğramacı'ya armağan) 25-28 Eylül 2017, Bükreş-Romanya* içinde (s. 583-592). Ankara.
- Kallek, C. (1992). Barbier de Meynard. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (5. Cilt, s. 68-69) Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karademir, F. (2007). Kalıp kullanımları bakımından Türk halk bilmeceleeri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VII(2), 103-132.
- Kartal, M. (2013). *Ahterî-i Kebîr ve sözlükbilim açısından değeri* (Tez no. 336057) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kartallıoğlu, Y. (2010a). Xavier Bianchi'nin 'Dictionnaire Français-Turc' adlı sözlüğünde vulgarize (halklaşmış) kelimeler. *Türkiye'de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu bildirileri, 4-6 Kasım 2010 (İlhan Ayverdi hâtrısına 1926-2009)* içinde (s. 73-92). Kubbealtı.
- Kartallıoğlu, Y. (2010b). Xavier Bianchi'nin 'Dictionnaire Français-Turc' adlı sözlüğünde imlanın gizlediği telaffuzlar. *Türkbilig*, 20, 1-11.
- Kartallıoğlu, Y. (2018). Artin Hindoğlu'nun Hazine-i lugat, Dictionnaire Turc-Français adlı eseri üzerine. *Dil Araştırmaları*, 22, 17-25.
- Kartallıoğlu, Y. (2021). *Osmanlı konuşma dili*. Türk Dil Kurumu.
- Kartallıoğlu, Y. (2022). *Stambul'dan İstanbul'a: Osmanlı Türkçesi telaffuz kayıtları (1533-1921 arası Latin harfli metinlerin verilerine göre)*. Türk Dil Kurumu.
- Kırbyık, M. (2002). Miftâh-ı lisân adlı manzum Fransızca-Türkçe sözlük üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 181-200.

- Kieffer, J. D. ve Bianchi, T. X. (1835). *Dictionnaire Turc-Français* (1. Cilt). Imprimerie Royal.
- Köksal, M. F. (2022). *Süleyman Çelebi ve vesîletü'n-necât (İnceleme - tenkitli metin - dil içi çeviri - açıklamalı dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Kuzembayeva, A. (2022). *Türkçe-Rusça iki dilli sözlüklerin sözlükbilimsel yapısı* (Tez no. 788480) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Küçük, M. (2019). Kâmûs-ı Osmânî'nin sözlükbilimsel yapısı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 390-438.
- Landau, S. I. (1984). *Dictionaries: The art and craft of lexicography*. The Scribner.
- Lehce-i Osmânî* (1293/1876). (Cem'iyet-i Tedrîsiyye-yi 'Osmâniyye, Yay.) Tabhâne-i Âmire.
- Levasseur[, É.]. (1908). Nécrologie – Barbier de Meynard (discours de M. Levasseur). *Journal Asiatique*, XII(10), 344-349.
- Lorenz, O. (1879). *Catalogue général de la librairie Française (tome premier de la table des matières. 1840-1875)* (7. Cilt). Imprimerie Berger-Levrault et Cie.
- Lorenz, O. (1888). *Catalogue Général de la Librairie Française (table des matières des tomes IX et X, 1876-1885)* (11. Cilt). Imprimerie Berger-Levrault et Cie.
- Lyons, J. (1983). *Kuramsal dilbilime giriş* (A. Kocaman, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Malkiel, Y. (2022). A typological classification of dictionaries on the basis of distinctive features. F. W. Householder ve S. Saporta, Ed. *Problems in lexicography içinde* (s. 133-154). Indiana University.
- Mallouf, N. (1856). *Dictionnaire Français-Turc avec la prononciation figurée* (2. baskı). Imprimerie d'A. Domiano.
- Mallouf, N. (1863). *Dictionnaire Turc-Français avec la prononciation figurée* (1. Cilt). Paris.
- Mallouf, N. (1867). *Dictionnaire Turc-Français avec la prononciation figurée* (2. Cilt). Paris.
- Manissadjian, J. J. (1893). *Lehrbüch der modernen osmanischen Sprache*. W. Spemann.
- Margalitadze, T. (2018). Once again why lexicography is science. *Lexikos 28 (AFRILEX-reeks/series 28: 2018)*, 245-261.
- Mehmet Atuf (1868). *Dictionnaire Français-Turc-Italien*. Imprimerie du Djeridei-Havadis.
- Meral Türkmenoğlu, T. (2019). *Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî adlı sözlüğünün 1876 ve 1889 tarihli baskıları üzerine sözlük bilimsel bir değerlendirme* (Tez no. 537175) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Mete, Ş. (2020). *Konuşturan sözlük, Cilt-1*. TRT Eğitim Dairesi Başkanlığı.
- Neziri, B. (2023). *Hafız Ali Ulqinaku'nun Acibü'l-manzar adlı Türkçe-Arnavutça sözlüğü (Elif-şin harfleri)* (Tez no. 786944) [Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Nielsen, S. (2018). Dictionary criticism. P. A. Fuertes-Olivera, Ed. *The Routledge handbook of lexicography* içinde (s. 78-90). Routledge.
- Niyazi. (2022). *el-lugatu 'n-Neva'iyye ve 'l-istişhadatu 'l-Cagata'iyye = Nevâyî'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar* (M. S. Kaçalın, Haz.). Türk Dil Kurumu.
- Özaydın, A. (2002). Kitâbü'r-ravzateyn. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (26. Cilt, s. 112-113). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Palmer, F. R. (1981). *Semantics: A new outline*. Cambridge University.
- Pavet de Courteille. (1870). *El-lugātu'n-nevā'iyye ve'l-istişhādātu'l-cagata'iyye, Dictionnaire turk-oriental, destiné principalement à faciliter la lecture des ouvrages de Bâber, d'Aboul-Gâzi et de Mir-Ali-Chir-Navâi*. L'imprimerie Impériale.
- Pearsons, E. ve Nichols, W. (2013). Toward a framework for reviewing online English dictionaries. *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, 34, 201-210.
- Pellat, C. (1989). Barbier de Meynard, Charles Adrien Casimir. E. Yarshater, Ed. *Encyclopædia Iranica* içinde (III. Cilt, 7. Fasikül, s. 760-761). Routledge&Kegan Paul.
- Piotrowski, T. (1994). *Problems in bilingual lexicography*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Podhajecka, M. (2009). Historical development of lexicographical genres: Some methodological issues. R. W. McConchie, A. Honkapohja ve J. Tyrkkö, Ed. *Selected proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 2)* içinde (s. 153-170). Cascadilla Proceedings Project.
- Psichari, J. (1909). Efendi. *Philologie et linguistique: mélanges offerts à Louis Havet par ses anciens élèves et ses amis, à l'occasion du 60e anniversaire de sa naissance, le 6 janvier 1909* içinde (s. 387-427). Librairie Hachette et Cie.
- Redhouse, J. W. (1856-1857). *An English and Turkish dictionary*. Bernard Quaritch.
- Redhouse, J. W. (1861). *A lexicon, English and Turkish*. Bernard Quaritch.
- Rey, A. (1970). Typologie génétique des dictionnaires. *Langages*, 19, 48-68
20.11.2023 tarihinde https://www.persee.fr/doc/lgge_0458-726x_1970_num_5_19_2591 adresinden edinilmiştir.
- Rey-Debove, J. (1971). *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires Français contemporains*. De Gruyter Mouton.
- Rhasis, [G.] (1826). Annonce d'un vocabulaire français-turc. *Journal Asiatique*, VIII, Mart, 190-192.
- Rhasis, G. (1828). *Vocabulaire François-Turc* (1. Kısım). Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences.
- Rhasis, G. (1829). *Vocabulaire François-Turc* (2. Kısım). Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences.
- Ripfel, M. (1989). *Wörterbuchkritik: eine empirische Analyse von Wörterbuchrezensionen*. M. Niemeyer.

- Ružická-Ostoić, C. (1879). *Türkisch-deutsches Wörterbuch mit Transcription des Türkischen*. Selbstverlag der Verfasserin.
- Sauerwein, G. (1855). *A pocket dictionary of the English and Turkish languages*. Williams and Norgate.
- Schlechta-Wssehrd, O. de (1870). *Manuel terminologique Français-Ottoman*. Imprimerie Impériale.
- Schroeder, G. (1835). *Grammaire Turque à l'usage des Français et Anglais contenant en outre une collection d'idiotisme, de discours familiers et un vocabulaire en Français, Turc et Anglais*. Othon Wigand.
- Sebeok, T. A. (1962). Materials for a typology of dictionaries. *Lingua*, 11, 363-374.
- Steiner, R. (1984). Guidelines for reviewers of bilingual dictionaries. *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, 6(11), 166-181.
- Sundström, M.-P. (1992). Tackling lexicographical anisomorphism in front matter comments. H. Tammela, K. Varantola, T. Salmi-Tolonen ve J. Schopp, Ed. *Euralex '92 - Proceedings I-II* içinde (2. Cilt, s. 527-532). Tampere University.
- Svensén, B. (1993). *Practical lexicography: Principles and methods of dictionary-making* (J. Sykes ve K. Schofield, Çev.). Oxford University.
- Swanepoel, P. (2003). Dictionary typologies: A pragmatic approach. P. van Sterkenburg, Ed. *A practical guide to lexicography* içinde (s. 44-69). John Benjamins.
- Ş. Sami. (1317/1900). *Kamus-ı Türkî*. İkdâm Matbaası.
- Şahin, A. (2023). *Abdurrahman Zâhidî-i Konevî'nin "Tevfiyye" adlı manzum sözlüğü*. (Tez no. 784346) [Yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Şaş, A. K. (2019). 17. yüzyıla ait çok dilli bir sözlük: Terceme-i lûgat-ı Hindî. *Turkish Studies*, 14(2), 891-903.
- Şemseddin Sami. (1885). *Dictionnaire Turc-Français - Kamus-ı Fransevi*. Mihran Matbaası.
- Şerba, L. V. (1940). Opyt obşçey teorii leksikografii. *Izvestiya Akademii Nauk SSSR, Otdeleniya literatury i yazıka*, 3, 89-117'den İngilizceye Çev.: Farina, D. M. T. Cr. (1995). L. V. Shcherba's 'Opyt': A contribution to theoretical lexicography. *International Journal of Lexicography*, 8(4), 304-313.
- Şişman, R. Ş. (2023). Sözlük bilimi çerçevesinde bir lugât örneği: Külliyyât-ı mükâleme-i elsine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 222-239.
- Timur Ağildere, S. (2010). XVIII. yüzyıl Avrupa'sında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız dil oğlanları okulu (1669-1873). *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/3, Summer, 693-704.
- Timurtaş, F. K. (1997). *Makaleler (Dil ve edebiyat incelemeleri)* (M. Özkan, Haz.). Türk Dil Kurumu.

- Tomaszczyk, J. (1988). The bilingual dictionary under review. M. Snell-Hornby, Ed. *ZüriLEX'86 proceedings* içinde (s. 289-297). Francke.
- Tuncer, H. (2012). *Doğu ile batı arasında bir köprü: James William Redhouse*. (Tez no. 357535)[Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Turan, F. (2002). Osmanlı ağız çalışmalarında amaçlar, kaynaklar ve problemler. *Türkbilig*, 2002/4, 125-135.
- Ullmann, S. (1963). *The principles of semantics*. Basil Blackwell.
- Vambéry, H. (1858). *Deutsch-Türkisches Taschen-Wörterbuch*. Verlag von Gebrüder Kœhler.
- Wahrmund, A. (1869). *Türkische Gespräche und Sammlung der zum Sprechen nöthigsten Wörter*. J. Ricker'sche Buchhandlung.
- Winter, C. (1992). Bilingual dictionaries: Between language and speech. P. J. L. Arnaud ve H. Béjoint, Ed. *Vocabulary and applied linguistics* içinde (s. 41-51). Palgrave Macmillan.
- Yavuzarslan, P. (2004). Türk sözlükçülük geleneği açısından Osmanlı dönemi sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44, 2(2004), 185-202.
- Yavuzarslan, P. (2009). *Osmanlı dönemi Türk sözlükçülüğü*. Tiydem.
- Yılmaz, S. (2016). M. Pavet de Courteille'nin "Dictionnaire Turk-Oriental" adlı sözlüğünün Türkiye Türkçesine çevirisi ve leksikolojik incelemesi. (Tez no. 438447) [Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yılmaz, Y. (2019). Transkripsiyon metinlerinde çok dilli eserler: Sözlükler, gramer kitapları, rehberler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö6), 79-95.
- Yong, H. ve Peng, J. (2007). *Bilingual lexicography from a communicative perspective*. John Benjamins.
- Zenker, J. T. (1866). *Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch/Dictionnaire Turc-Arabe-Persan* (1. Cilt). Wilhelm Engelmann.
- Zenker, J. T. (1876). *Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch* (2. Cilt). Wilhelm Engelmann.
- Zgusta, L. (1971). *Manual of lexicography*. Academia Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Ad : ALTUN, İrem Işıl

ORCID 0000-0003-0655-260X

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet
Yüksek Lisans	Hacettepe Üniversitesi (Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı)	2018
Lisans	Hacettepe Üniversitesi (Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü)	2009

İş deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2013-...	Türk Dil Kurumu	Uzman

Yayınlar

Altun, İ. I. (2024). “Meynard’ın Lehce-i Osmani’yi Tanıtımından Hareketle Dictionnaire Turc-Français’deki Sözlüksel Tercihlerin Kaynağı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, (77), 153-176. doi:10.32925/tday.2024.115.

